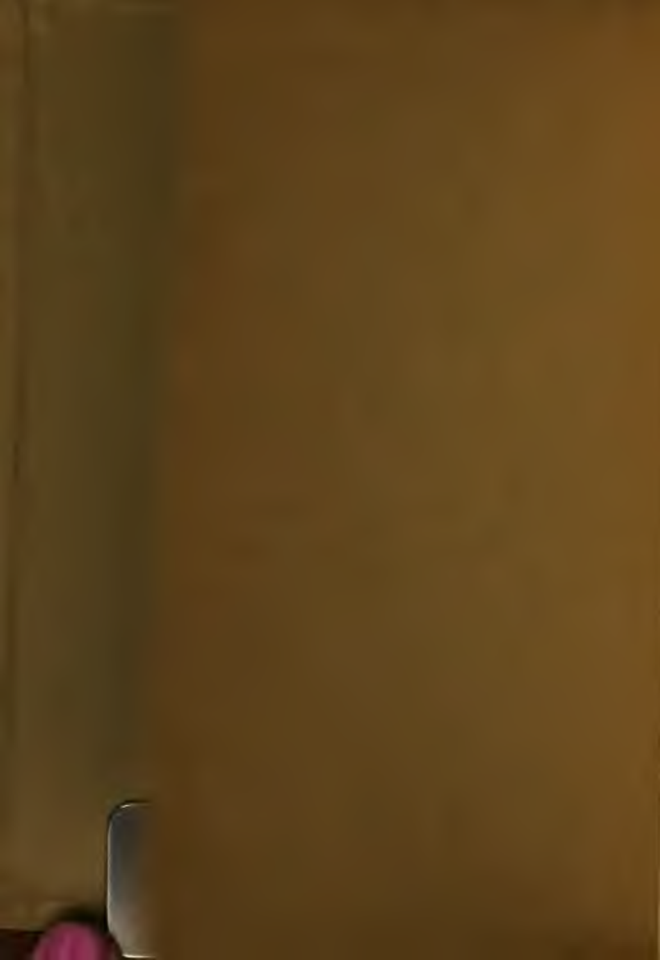

IVSTINI HISTORIARVM PHILIPPICARVM

EX

TROGO POMPEIO

EXCERPTARVM

LIBRI XLIV.

EDITIO STEREOTYPA.

Rud

1. No [illegible]   f.

Justin.

IUSTINI
HISTORIARUM
PHILIPPICARUM

EX

TROGO POMPEIO

EXCERPTARUM

LIBRI XLIV.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM

ACCURATE EDITI.

EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAR. TAUCHNITII.
1829.

Ladenpreis 5 Groschen.

PRAEFATIO IVSTINI.

Cum multi ex Romanis, etiam Consularis dignitatis viri, res Romanas Graeco peregrinoque sermone in historiam contulissent: sive aemulatione gloriae, sive varietate et novitate operis delectatus, vir priscae eloquentiae Trogus Pompeius, Graecas et totius orbis historias Latino sermone composuit: ut, cum nostra Graece, Graeca quoque nostra lingua legi possent: prorsus rem magni et animi et corporis aggressus. Nam cum plerisque auctoribus, singulorum regum vel populorum res gestas scribentibus, opus suum ardui laboris videatur: nonne nobis Pompeius Herculea audacia orbem terrarum aggressus videri debet, cuius libris omnium seculorum, regum, nationum, populorumque res gestae continentur? Et quae historici Graecorum, prout commodum cuique fuit, inter se segregati occuparunt, omissis quae sine fructu erant, ea omnia Pompeius divisa temporibus, et serie rerum digesta composuit. Horum igitur quatuor et quadraginta voluminum (nam totidem edidit) per otium, quo in Vrbe versabamur, cognitione quaeque dignissima excerpsi; et omissis his, quae nec cognoscendi voluptate iucunda, nec exemplo erant necessaria, breve veluti florum corpusculum feci: ut haberent et qui Graeca didicissent, quo admonerentur; et qui non didicissent, quo instruerentur. Quod ad te, non tam cognoscendi, quam emendandi causa transmisi: simul ut et otii mei, cuius et Cato reddendam operam putat, apud te ratio constaret. Sufficit enim mihi in hoc tempore iudicium tuum, apud posteros, cum obtrectationis invidia decesserit, industriae testimonium habituro.

IVSTINI HISTORIARVM EX TROGO POMPEIO

LIBER PRIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Assyriorum prima Monarchia sub Nino. 2. Semiramidis a filio tandem interfectae imperium. 3. Postremus Assyriorum Rex Sardanapalus. 4. Medorum Monarchia sub Astyage, Cyri avo. 5. Cyri pueritia, adolescentia; et Harpagi ad Cyrum admonitio, etc. 6. Sybarem belli comitem Cyrus nobili praemio donat, et Astyagem regno spoliat. 7. Croesum vincit, et Lydos debellat, ac sub iugo astute retinet. Candaulis tragoedia. 8. Bellum Scythicum, in quo initia Cyro felicia, finis autem luctuosissimus. 9. Cambyses Cyro succedit, et suomet gladio conficitur. Legitimo herede Mergide sublato, magi rerum potiuntur. Ostanes, aliorum principum opera adiutus, magos de medio tollit. 10. Darius ex equi hinnitu servuli industria fit tertius Persarum Rex, etc.

Capvt I.

Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat: quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullis legibus tenebatur: arbitria principum pro legibus erant. Fines imperii tueri magis, quam proferre, mos erat: intra suam cuique patriam regna finiebantur. Primus omnium Ninus, rex Assyriorum, veterem, et quasi avitum gentibus morem, nova imperii cupiditate mutavit. Hic primus intulit bella finitimis, et rudes adhuc ad resistendum populos, terminos usque Libyae, perdomuit. Fuere quidem temporibus antiquiores, Sesostris Aegypti, et Scythiae rex Tanaus; quorum alter in Pontum, alter usque Aegyptum excessit. Sed longinqua, non finitima, bella gerebant: nec imperium sibi, sed populis suis gloriam, quaerebant; contentique victoria, imperio abstinebant. Ninus magnitudinem quaesitae dominationis continua possessione firmavit. Domitis igitur proximis, cum accessione virium fortior ad alios transiret, et proxima quaeque victoria instrumentum sequentis esset, totius Orientis populos subegit. Postremum illi bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit, qui primus dicitur artes magicas invenisse, et mundi principia, siderumque motus diligentissime spectasse. Hoc occiso, ipse decessit, relicto impubere adhuc filio Ninya, et uxore Semiramide.

Cap. II. Haec nec immaturo ausa tradere imperium, nec ipsa palam tractare, tot ac tantis gentibus vix patienter uni viro, nedum feminae, parituris, simulat se pro uxore Nini filium; pro femina puerum. Nam et statura utrique mediocris, et vox pariter gracilis, et lineamentorum qualitas matri ac filio similis. Igitur brachia ac crura velamentis, caput tiara tegit: et ne novo habitu aliquid occultare videretur, eodem

ornatu et populum vestiri iubet: quem morem vestis exinde gens universa tenet. Sic primis initiis sexum mentita, puer esse credita est. Magnas deinde res gessit: quarum amplitudine ubi invidiam superatam putat, quae sit, fatetur, quemve simulasset. Nec hoc illi dignitatem regni ademit, sed admirationem auxit; quod mulier non feminas modo virtute, sed etiam viros, anteiret. Haec Babyloniam condidit, murumque urbi cocto latere circumdedit, arenae vice bitumine interstrato: quae materia in illis locis passim e terra exaestuat. Multa et alia praeclara huius reginae fuere. Siquidem non contenta acquisitos viro regni terminos tueri, Aethiopiam quoque imperio adiecit. Sed et Indiae bellum intulit; quo praeter illam et Alexandrum magnum nemo intravit. Ad postremum cum concubitum filii petisset, ab eodem interfecta est, duo et quadraginta annos post Ninum regno potita. Filius eius Ninya contentus elaborato a parentibus imperio, belli studia deposuit, et veluti sexum cum matre mutasset, raro a viris visus, in feminarum turba consenuit. Posteri quoque eius, id exemplum secuti, responsa gentibus per internuntios dabant. Imperium Assyrii, qui postea Syri dicti sunt, mille trecentis annis tenuere.

Cap. III. Postremus apud eos regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc videndum (quod nemini ante eum permissum fuerat) praefectus ipsius, Medis praepositus, nomine Arbactus, cum admitti magna ambitione aegre obtinuisset, invenit eum inter scortorum greges purpuram colo nentem, et muliebri habitu, cum mollitia corporis, et oculorum lascivia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali feminae tantum virorum subiectum, tractantique lanam, ferrum et arma portantes parere; progressus ad socios, quid viderit refert: negat se ei parere pos-

se, qui se feminam malit esse, quam virum. Fit igitur coniuratio: bellum Sardanapalo infertur. Quo ille audito, non, ut vir, regnum defensurus, sed, ut metu mortis mulieres solent, primo latebras circumspicit: mox deinde cum paucis et incompositis in bellum progreditur. Victus, in regiam se recipit; ubi exstructa incensaque pyra et se et divitias suas in incendium mittit: hoc solo imitatus virum. Post hunc rex constituitur interfector eius Arbactus, qui praefectus Medorum fuerat. Is imperium ab Assyriis ad Medos transfert.

CAP. IV. Post multos deinde reges, per ordinem successionis, regnum ad Astyagen descendit. Hic per somnum vidit ex naturalibus filiae, quam unicam habebat, vitem enatam, cuius palmite omnis Asia obumbraretur. Consulti harioli, ex eadem filia nepotem ei futurum, cuius magnitudo praenuntietur, egnique ei amissionem portendi, responderunt. Hoc responso exterritus, neque claro viro, neque civi filiam, ne paterna maternaque nobilitas nepoti animos extolleret, sed ex gente, obscura tunc temporis Persarum, Cambysi, mediocri viro, in matrimonium tradidit. Ac ne sic quidem somni metu deposito, gravidam ad se filiam arcessit, ut sub avi potissimum oculis partus necaretur. Natus infans datur occidendus Harpago, regis amico et arcanorum participi. Is veritus, si ad filiam, mortuo rege, venisset imperium, quia nullum Astyages virilis sexus genuerat, ne illa necati infantis ultionem, quam a patre non potuisset, a ministro exigeret; pastori regii pecoris puerum exponendum tradit. Forte eodem tempore et ipsi pastori filius natus erat. Eius igitur uxor, audita regii infantis expositione, summis precibus rogat, sibi afferri ostendique puerum. Cuius precibus fatigatus pastor, reversus in silvam, invenit iuxta infantem canem feminam, parvulo ubera praeben-

tem, et a feris alitibusque defendentem. Motus et ipse misericordia, qua motam etiam canem viderat, puerum defert ad stabula, eadem cane anxie prosequente. Quem ubi in manum mulier accepit, veluti ad notam puer allusit: tantusque in illo vigor, et dulcis quidam blandientis risus apparuit, ut pastorem uxor ultro rogaret, [quo suum partum pro illo exponeret] permitteret [que] sibi, sive fortunae ipsius, sive spei suae puerum nutrire. Atque ita permutata sorte parvulorum, hic pro filio pastoris educatur: ille pro nepote regis exponitur. Nutrici Spaco postea nomen fuit, quia canem Persae sic vocant.

Cap. V. Puer deinde cum inter pastores esset, Cyri nomen accepit. Mox rex inter ludentes forte delectus, cum per lasciviam contumaces flagellis cecidisset, a parentibus puerorum querela est regi delata, indignantibus, a servo regio ingenuos homines servilibus verberibus affectos. Ille arcessito puero et interrogato, cum nihil mutato vultu, *fecisse se ut regem*, respondisset, admiratus constantiam, in memoriam somnii responsique revocatur. Atque ita cum et vultus similitudo, et expositionis tempora, et pastoris confessio convenirent, nepotem agnovit. Et quoniam defunctus sibi somnio videretur, agitato inter pastores regno, animum minacem duntaxat in illo fregit. Ceterum Harpago amico suo infestus, in ultionem servati nepotis, filium eius interfecit, epulandumque patri tradidit. Sed Harpagus ad praesens tempus dissimulato dolore, odium regis in vindictae occasionem distulit. Interiecto deinde tempore, cum adolevisset Cyrus, dolore orbitatis admonitus, scribit ei, *ut ablegatus in Persas ab avo fuerit: ut occidi eum parvulum avus iusserit: ut beneficio suo servatus sit: ut regem offenderit: ut filium amiserit.* Hortatur, *exercitum paret, et pronam ad regnum viam ingrediatur*, Medorum transitionem pollicitus.

Epistola, quia palam ferri nequibat, regis custodibus omnes aditus obsidentibus, exenterato lepori inseritur, lepusque, in Persas Cyro ferendus, fido servo traditur: addita retia, ut sub specie venationis dolus lateret.

CAP. VI. Lectis ille epistolis, eadem somnio adgredi iussus est, sed praemonitus, ut quem primum postera die obvium habuisset, socium coeptis assumeret. Igitur antelucano tempore ruri iter ingressus, obvium habuit servum de ergastulo cuiusdam Medi, nomine Sybarem. Huius requisita origine, ut in Persis genitum audivit, demtis compedibus, assumtoque comite, Persepolim regreditur. Ibi convocato populo, iubet omnes praesto cum securibus esse, et silvam viae circumdatam excidere. Quod cum strenue fecissent, eosdem postera die apparatis epulis invitat. Deinde, cum alacriores ipso convivio factos videret, rogat, *Si conditio proponatur, utrius vitae sortem legant, hesterni laboris, an praesentium epularum?* *Praesentium*, ut acclamavere omnes, ait: *Hesterno similem labori omnem vitam acturos, quoad Medis pareant: se secutos, hodiernis epulis.* Laetis omnibus, Medis bellum infert. Astyages meriti sui in Harpagum oblitus, summam belli eidem committit. Qui exercitum acceptum statim Cyro per deditionem tradidit, regisque crudelitatem perfidia defectionis ulciscitur. Quod ubi Astyages audivit, contractis undique auxiliis, ipse in Persas proficiscitur: et repetito alacrius certamine, pugnantibus suis, partem exercitus a tergo ponit, et tergiversantes ferro agi in hostes iubet: ac denuntiat suis, *ni vincerent, non minus fortes etiam post terga inventuros, quam a frontibus viros: proinde videant, fugientibus haec, an illa pugnantibus acies rumpenda sit.* Ingens, post necessitatem pugnandi, animus exercitui et vis accessit. Pulsa itaque cum Persarum acies

paulatim cederet, matres et uxores eorum obviam occurrunt: orant, in proelium revertantur. Cunctantibus, sublata veste, obscoena corporis ostendunt, rogantes, *num in uteros matrum vel uxorum velint refugere?* Hac repressi castigatione, in proelium redeunt: et facta impressione, quos fugiebant, fugere compellunt. In eo proelio Astyages capitur: cui Cyrus nihil aliud quam regnum abstulit: nepotemque in illo magis, quam victorem, egit: eumque maximae genti Hyrcanorum praeposuit. Nam in Medos reverti ipse noluit. Hic finis Medorum imperii fuit. Regnaverunt annos CCCL.

CAP. VII. Initio regni, Cyrus Sybarem coeptorum socium, quem iuxta nocturnum visum ergastulo liberaverat, comitemque in omnibus rebus habuerat, Persis praeposuit, sororemque suam ei in matrimonium dedit. Sed civitates, quae Medorum tributariae fuerant, mutato imperio, etiam conditionem suam mutatam arbitrantes, a Cyro defecerunt: quae res multorum bellorum Cyro causa et origo fuit. Domitis demum plerisque, cum adversus Babylonios bellum gereret, Babyloniis rex Lydorum Croesus, cuius opes et divitiae insignes ea tempestate erant, in auxilium venit: victusque iam ac desolatus, in regnum refugit. Cyrus quoque post victoriam, compositis in Babylonia rebus, bellum transfert in Lydiam. Ibi fortuna prioris proelii perculsum iam Croesi exercitum nullo negotio fundit: Croesus ipse capitur. Sed quanto bellum minoris periculi, tanto et mitior victoria fuit. Croeso et vita, et patrimonii partes, et urbs Barce concessa sunt: in qua etsi non regiam vitam, proximam tamen maiestati regiae degeret. Haec clementia non minus victori, quam victo, utilis fuit. Quippe ex universa Graecia, cognito, quod illatum Croeso bellum esset, auxilia velut ad commune extinguendum incendium confluebant.

Tantus Croesi amor apud omnes urbes erat: passurusque Cyrus grave bellum Graeciae fuit, si quid in Croesum crudelius consuluisset. Interiecto deinde tempore, occupato in aliis bellis Cyro, Lydi rebellavere. Quibus iterum victis arma et equi ademti, iussique cauponias, et ludicras artes, et lenocinia exercere. Et sic gens industria quondam potens, et manu strenua, effeminata mollitie luxuriaque, virtutem pristinam perdidit: et quos ante Cyrum invictos bella praestiterant, in luxuriam lapsos otium ac desidia superavit. Fuere Lydis multi ante Croesum reges, variis casibus memorabiles; nullus tamen fortuna Candauli comparandus. Hic uxorem, quam propter formae pulchritudinem deperibat, praedicare omnibus solebat, non contentus voluptatum suarum tacita conscientia, nisi etiam matrimonii reticenda publicaret: prorsus quasi silentium damnum pulchritudinis esset. Ad postremum ut affirmationi suae fidem faceret, nudam sodali suo Gygi ostendit. Quo facto, et amicum in adulterium uxoris sollicitatum, hostem sibi fecit: et uxorem, veluti tradito alii amore, a se alienavit. Namque brevi post tempore caedes Candauli nuptiarum praemium fuit; et uxor mariti sanguine dotata, regnum viri et se pariter adultero tradidit.

Cap. VIII. Cyrus, subacta Asia, et universo Oriente in potestatem redacto, Scythis bellum infert. Erat eo tempore Scytharum regina Tomyris, quae non muliebriter adventu hostium territa, cum prohibere eos transitu Araxis fluminis posset, transire permisit, et sibi faciliorem pugnam intra regni sui terminos rata, et hostibus obiectu fluminis fugam difficiliorem. Itaque Cyrus traiectis copiis, cum aliquantisper in Scythiam processisset, castra metatus est. Dein postera die, simulato metu, quasi refugiens castra deseruisset, vini affatim, et ea, quae epulis erant necessaria, reliquit. Quod cum nuntiatum re-

ginae esset, adolescentulum filium ad insequendum eum cum tertia parte copiarum mittit. Cum ventum ad Cyri castra esset, ignarus rei militaris adolescens, veluti ad epulas, non ad proelium venisset, omissis hostibus, insuetos barbaros vino se onerare patitur, priusque Scythae ebrietate, quam bello vincuntur. Nam cognitis his, Cyrus reversus per noctem, saucios opprimit, omnesque Scythas cum reginae filio interficit. Amisso tanto exercitu, et quod gravius doleret, unico filio, Tomyris orbitatis dolorem non in lacrimas effudit, sed in ultionis solatia intendit; hostesque recenti victoria exsultantes, pari insidiarum fraude circumvenit. Quippe simulata diffidentia propter vulnus acceptum, refugiens, Cyrum ad angustias usque produxit. Ibi compositis in montibus insidiis, ducenta millia Persarum cum ipso rege trucidavit. In qua victoria etiam illud memorabile fuit, quod ne nuntius quidem tantae cladis superfuit. Caput Cyri amputatum, in utrem humano sanguine repletum coniici regina iubet, cum hac exprobratione crudelitatis: *Satia te,* inquit, *sanguine, quem sitisti, cuiusque insatiabilis semper fuisti.* Cyrus regnavit annos XXX, non initio tantum regni, sed continuo totius temporis successu, admirabiliter insignis.

CAP. IX. Huic successit filius Cambyses, qui imperio patris Aegyptum adiecit: sed offensus superstitionibus Aegyptiorum, Apis ceterorumque deorum aedes dirui iubet. Ad Ammonis quoque nobilissimum templum expugnandum exercitum mittit: qui, tempestatibus et arenarum molibus oppressus, interiit. Post haec per quietem vidit fratrem suum Smerdim regnaturum. Quo somnio exterritus, non dubitavit, post sacrilegia etiam parricidium facere. Erat enim difficile, ut parceret suis, qui, cum contemtu religionis, grassatus etiam adversus deos fuerat. Ad hoc tam crudele ministerium, magum quen-

dam ex amicis delegit, nomine Cometem. Interim ipse, gladio sua sponte evaginato, in femore graviter vulneratus, occubuit, poenasque luit, seu imperati parricidii, seu sacrilegii perpetrati. Quo nuntio accepto, magus ante famam amissi regis occupat facinus, prostratoque Smerde, cui regnum debebatur, fratrem suum subiecit Oropasten. Erat enim et oris, et corporis lineamentis persimilis; ac nemine subesse dolum arbitrante, pro Smerde rex Oropasta constituitur. Quae res eo occultior fuit, quod apud Persas persona regis sub specie maiestatis occulitur. Igitur magi, ad favorem populi conciliandum, tributa et militiae vacationem in triennium remittunt; ut regnum, quod fraude quaesierant, indulgentia et largitionibus confirmarent. Quae res suspecta primo Ostani viro nobili, et in coniecturis sagacissimo, fuit. Itaque per internuntios quaerit de filia, quae inter regias pellices erat, an Cyri regis filius rex esset. Illa, *nec se ipsam scire,* ait, *nec de alia posse cognoscere: quia singulae separatim recludantur.* Tum pertractare dormienti caput iubet; nam mago Cambyses aures utrasque praeciderat. Factus deinde per filiam certior, sine auribus esse regem, optimatibus Persarum rem indicat, et in caedem falsi regis impulsos, sacramenti religione obstringit. Septem tantum conscii fuere huius coniurationis; qui ex continenti, ne, dato in poenitentiam spatio, res per quenquam narraretur, occultato sub veste ferro, ad regiam pergunt. Ibi obviis interfectis, ad magos perveniunt: quibus ne ipsis quidem animus in auxilium sui defuit: siquidem stricto ferro duos de coniuratis interficiunt. Ipsi tamen corripiuntur a pluribus: quorum alterum Gobryas medium amplexus, cunctantibus sociis, ne ipsum pro mago transfoderent, quia res obscuro loco gerebatur, vel per suum corpus adigi mago ferrum iussit: fortuna tamen ita regente, illo incolumi magus interficitur.

CAP. X. Occisis magis, magna quidem gloria recepti regni principium fuit: sed multo maior in eo, quod, cum de regno ambigerent, concordare potuerunt. Erant enim virtute et nobilitate ita pares, ut difficilem ex his populo electionem aequalitas faceret. Ipsi igitur viam invenerunt, qua de se iudicium religioni et fortunae committerent. Pactique inter se sunt, ut die statuta omnes equos ante regiam primo mane perducerent, et cuius equus inter Solis ortum hinnitum primus edidisset, is rex esset. Nam et Solem Persae unum deum esse credunt, et equos eidem deo sacratos ferunt. Erat inter coniuratos Darius Hystaspis filius: cui de regno sollicito equi custos ait, *Si ea res victoriam moraretur, nihil negotii superesse.* Per noctem deinde equum, pridie constitutam diem, ad eundem locum ducit, ibique equae admittit, ratus, ex voluptate Veneris futurum, quod evenit. Postera die itaque, cum ad statutam horam omnes convenissent, Darii equus, cognito loco, ex desiderio feminae hinnitum statim edidit: et, segnibus aliis, felix auspicium domino primus emisit. Tanta moderatio ceteris fuit, audito auspicio, ut confestim equis desilierint, et Darium regem salutaverint. Populus quoque universus, secutus iudicium principum, eundem regem constituit. Sic regnum Persarum, septem nobilissimorum virorum virtute quaesitum, tam levi momento in unum collatum est. Incredibile prorsus, tanta patientia cessisse eo, quod ut eriperent magis, mori non recusaverint. Quanquam praeter formam virtutemque hoc imperio dignam, etiam cognatio Dario iuncta cum pristinis regibus fuit. Principio igitur regni Cyri regis filiam in matrimonium recepit, regalibus nuptiis regnum firmaturus: ut non tam in extraneum translatum, quam in familiam Cyri reversum videretur. Interiecto deinde tempore, cum Assyrii descivissent, et Babylo-

niam occupassent, difficilisque urbis expugnatio esset; aestuante rege, unus de interfectoribus magorum, Zopyrus domi se verberibus lacerari toto corpore iubet: nasum, aures, et labia sibi praecidi, atque ita regi inopinanti se offert. Attonitum, et quaerentem Darium causas, auctoremque tam foedae lacerationis, tacitus, quo proposito fecerit, edocet; formatoque in futura consilio, transfugae titulo Babyloniam proficiscitur. Ibi ostendit populo laniatum corpus: queritur crudelitatem regis, a quo in regni petitione, non virtute, sed auspicio, non iudicio hominum, sed hinnitu equi superatus sit: iubet illos ex amicis exemplum capere, quid hostibus cavendum sit: hortatur, ne moenibus magis quam armis confidant, patianturque se commune bellum recentiore ira gerere. Nota nobilitas viri pariter et virtus omnibus erat; nec de fide timebant, cuius veluti pignora, vulnera corporis et iniuriae notas habebant. Constituitur ergo dux omnium suffragio: et accepta parva manu, semel atque iterum cedentibus consulto Persis, secunda proelia facit. Ad postremum universum sibi creditum exercitum Dario prodit, urbemque ipsam in potestatem eius redigit. Post haec Darius bellum Scythis infert, quod sequenti volumine referetur.

LIBER SECVNDVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Scytharum origo et antiquitas, de qua cum Aegyptiis contendunt. 2. Descriptio Scythiae et morum gentis, quae in plaustris degens iustitiam co-

lit et continentiam. 3. Scytharum fortitudo bellica. Aegyptios fugant, Asiamque reddunt tributariam. 4. Amazonum a Scythis origo, reginae, res gestae. 5. Bellum Scytharum adversus servos, quos lepido strategemate reprimunt. Darius Scythis, deinde Ionibus et Atheniensibus, arma infert. 6. Atheniensium origo, gloriatio, industria, artes, reges. 7. Respublica Atheniensis Solonis legibus et politico strategemate firmata. 8. Pisistratus, post fortiter gesta in Megarenses, tyrannidem XXXIII annos occupat. 9. Eiusdem filius, Hippias, patria pulsus Persarum exercitum in Graeciam adduxit. Inde nobilis illa Marathonia pugna, in qua victi Persae. Athenienses victores, duce Miltiade. 10. Dissidium fraternum de regno inter Darii filios. Xerxes bellum adversus Graecos instaurat validissimo exercitu. 11. Fortitudine Spartanorum, quorum Rex Leonidas, Persae ad Thermopylas maxima clade afficiuntur. 12. Themistoclis industria Persarum classis ad Salaminium fretum navali proelio victa, post multam stragem fuga sibi consulit. 13. Mardonio terrester exercitus commissus. Xerxes aegre evadit piscatoria scapha. Eiusdem pedester exercitus fame obruitur: unde nova clades. 14. Mardonius in Boeotia ad Plataeas cum Persis a Graecorum copiis victus, cum paucis profugit. Eodem fere momento adversus Persas in Asia feliciter dimicatum est. 15. Athenienses, Spartanis delusis, urbem ex integro restaurant. Spartani Persarum fines depopulantur. Pausanias defectionis reus damnatur. Aristides proditoris consilia discutit. Xerxes iterum arma movet infeliciter, a Cimone navali terrestrique proelio superatus.

CAPVT I.

In relatiône rerum ab Scythis gestarum, quae satis amplae magnificaeque fuerunt, principium ab origine repetendum est. Non enim minus illustria initia, quam imperium, habuere: nec virorum imperio magis, quam féminarum virtutibus claruere. Quippe cum ipsi Parthos Bactrianosque, feminae autem eorum Amazonum regna condiderint; prorsus ut res gestas virorum mulierumque considerantibus incertum sit, uter apud eos sexus illustrior fuerit. Scytharum gens antiquissima semper habita: quanquam inter Scythas et Aegyptios diu contentio de generis vetustate fuerit; Aegyptiis praedicantibus: *initio rerum cum aliae terrae nimio fervore solis arderent, aliae rigerent frigoris immanitate, ita ut non modo primae generare homines, sed ne advenas quidem recipere ac tueri possent, priusquam adversus calorem vel frigus velamenta corporis invenirentur, vel locorum vitia, quaesitis arte remediis, mollirentur; Aegyptum ita temperatam semper fuisse, ut neque hiberna frigora, nec aestivi solis ardores incolas eius premerent; solum ita foecundum, ut alimentorum in usum hominum nulla terra feracior fuerit. Iure igitur ibi primum homines natos videri debere, ubi educari facillime possent.* Contra, Scythae coeli temperamentum nullum esse vetustatis argumentum putabant: *quippe naturam, cum primum incrementa caloris ac frigoris regionibus distinxit, statim ad locorum patientiam animalia quoque generasse: sed et arborum atque frugum, pro regionum conditione, apte genera variata. Et quanto Scythis sit coelum asperius, quam Aegyptiis, tanto et corpora et ingenia esse duriora. Ceterum si mundi, quae nunc partes sunt, aliquando unitas fuit; sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit: sive ignis,*

qui et mundum genuit, cuncta possedit; utriusque primordii Scythas origine praestare. Nam si ignis prima possessio rerum fuit, qui paulatim exstinctus, sedem terris dedit; nullam prius, quam Septemtrionalem partem, hiemis rigore ab igne secretam, adeo ut nunc quoque nulla magis rigeat frigoribus. Aegyptum vero et totum Orientem tardissime temperatum: quippe qui etiam nunc torrenti calore solis exaestuet. Quod si omnes quondam terrae submersae profundo fuerunt; profecto editissimam quamque partem, decurrentibus aquis, primum detectam, humillimo autem solo tandem aquam diutissime immoratam: et quanto prior quaeque pars terrarum siccata sit, tanto prius animalia generare coepisse. Porro Scythiam adeo editiorem omnibus terris esse, ut cuncta flumina ibi nata, in Maeotim, tum deinde in Ponticum et Aegyptium mare decurrant. Aegyptum autem, quae tot regum, tot seculorum cura impensaque munita sit, et adversum vim incurrentium aquarum tantis structa molibus, tot fossis concisa, ut cum his arceantur, illis recipiantur aquae; nihilominus coli, nisi excluso Nilo, non potuerit; non posse videri hominum vetustate ultimam, quae sive exaggerationibus regum, sive Nili trahentis limum terrarum recentissima videatur. His igitur argumentis superatis Aegyptiis, antiquiores semper Scythae visi.

CAP. II. Scythia autem in Orientem porrecta, includitur ab uno latere Ponto, et ab altero montibus Riphaeis, a tergo Asia et Phasi flumine. Multum in longitudinem et latitudinem patet. Hominibus inter se nulli fines: neque enim agrum exercent, nec domus illis ulla, aut tectum, aut sedes est, armenta et pecora semper pascentibus, et per incultas solitudines errare solitis. Uxores liberosque secum in plaustris vehunt, quibus, coriis imbrium

hiemisque causa tectis, pro domibus utuntur. Iustitia gentis ingeniis culta, non legibus. Nullum scelus apud eos furto gravius: quippe sine tecto munimentoque pecora et armenta inter silvas habentibus quid salvum esset, si furari liceret? Aurum et argentum perinde aspernantur, ac reliqui mortales appetunt. Lacte et melle vescuntur. Lanae iis usus ac vestium ignotus. Quanquam continuis frigoribus urantur; pellibus tamen ferinis aut murinis utuntur. Haec continentia illis morum quoque iustitiam edidit, nihil alienum concupiscentibus. Quippe ibidem divitiarum cupido est, ubi et usus. Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio et abstinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur; neque plus hominum ferrum et arma, quam naturalis fatorum conditio raperet. Prorsus ut admirabile videatur, hoc illis naturam dare, quod Graeci longa sapientium doctrina praeceptisque philosophorum consequi nequeunt; cultosque mores incultae barbariae collatione superari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.

Cap. III. Imperium Asiae ter quaesivere; ipsi perpetuo ab alieno imperio aut intacti, aut invicti mansere. Darium, regem Persarum, turpi ab Scythia submoverunt fuga: Cyrum cum omni exercitu trucidaverunt; Alexandri Magni ducem Zopyriona pari ratione cum copiis universis deleverunt: Romanorum audivere, non sensere, arma. Parthicum et Bactrianum imperium ipsi condiderunt. Gens laboribus et bellis aspera: vires corporum immensae: nihil parare, quod amittere timeant: nihil victores praeter gloriam concupiscunt. Primus Scythis bellum indixit Vexoris, rex Aegyptius, missis primo legationibus, qui hostibus parendi legem dicerent. Sed

Scythae iam ante de adventu regis a finitimis certiores facti, legatis respondent: *tam opulenti populi ducem stolide adversus inopes occupasse bellum, quod magis domi fuerit illi timendum: quod belli certamen anceps, praemia victoriae nulla, damna manifesta sint. Igitur non exspectaturos Scythas, dum ad se veniatur, cum tanto sibi plura in hoste concupiscenda sint; ultroque praedae ituros obviam.* Nec dicta res morata. Quos cum tanta celeritate venire rex addidicisset, in fugam vertitur, exercituque cum omni apparatu belli relicto, in regnum trepidus se recepit. Scythas ab Aegypto paludes prohibuere: inde reversi, Asiam perdomitam vectigalem fecere, modico tributo, magis in titulum imperii, quam in victoriae praemium, imposito. Quindecim annis pacandae Asiae immorati, uxorum flagitatione revocantur, per legatos denuntiantium: *ni redeant, sobolem se ex finitimis quaesituras, nec passuras, ut in posteritatem Scytharum genus per feminas intercidat.* His igitur Asia per mille quingentos annos vectigalis fuit. Pendendi tributi finem Ninus, Rex Assyriorum, imposuit.

Cap. IV. Sed apud Scythas medio tempore duo regii iuvenes, Ylinos et Scolopitus, per factionem optimatum domo pulsi, ingentem iuventutem secum traxere; et in Cappadociae ora, iuxta amnem Thermodonta consederunt, subiectosque Themiscyrios campos occupavere. Ibi per multos annos spoliare finitimos assueti, conspiratione populorum per insidias trucidantur. Horum uxores, cum viderent exsilio additam orbitatem, arma sumunt, finesque suos, submoventes primo, mox etiam inferentes bella, defendunt. Nubendi quoque finitimis animum omisere; servitutem, non matrimonium, appellantes. Singulare omnium seculorum exemplum ausae, auxere rempublicam sine viris:

iam etiam cum contemtu virorum se tuentur. Et ne feliciores aliae aliis viderentur; viros, qui domi remanserant, interficiunt. Vltionem quoque caesorum coniugum, excidio finitimorum consequuntur. Tum pace armis quaesita, ne genus interiret, concubitum finitimorum ineunt. Si qui mares nascerentur, interficiebant. Virgines in eundem ipsis morem, non otio, neque lanificio; sed armis, equis, venationibus exercebant, inustis infantum dexterioribus mammis, ne sagittarum iactus impediretur: unde Amazones dictae sunt. Duae his reginae fuere, Marpesia et Lampedo, quae in duas partes agmine diviso, inclytae iam opibus, vicibus gerebant bella, solae terminos alternis defendentes: et ne successibus deesset auctoritas, genitas se Marte praedicabant. Itaque maiore parte Europae subacta, Asiae quoque nonnullas civitates occupavere. Ibi Epheso, multisque aliis urbibus conditis, partem exercitus cum ingenti praeda domum dimittunt. Reliquae, quae ad tuendum Asiae imperium remanserant, concursu barbarorum cum Marpesia regina interficiuntur. In huius locum filia eius Orithya regno succedit: cui, praeter singularem belli scientiam, eximia servatae in omne aevum virginitatis admiratio fuit. Huius virtute tantum additum gloriae et famae Amazonum est, ut Herculi rex, cui XII stipendia debebat, quasi impossibile, imperaverit, ut arma reginae Amazonum sibi afferret. Eo igitur profectus longis novem navibus, comitante principum Graeciae iuventute, inopinantes aggreditur. Duae tum sorores Amazonum regna tractabant, Antiope et Orithya: sed Orithya foris bellum gerebat. Igitur cum Hercules ad litus Amazonum applicuit; infrequens multitudo cum Antiopa regina, nihil hostile metuente, erat. Qua re effectum est, ut paucae, repentino tumultu excitae, arma sumerent, facilemque victoriam hostibus darent. Multae itaque

caesae captaeque. In his duae Antiopae sorores, Menalippe ab Hercule, Hippolyte a Theseo. Sed Theseus obtenta in praemium captiva, eandem in matrimonium assumsit, et ex ea genuit Hippolytum. Hercules post victoriam Menalippen captivam sorori reddidit, et pretium arma reginae accepit. Atque ita functus imperio, ad regem revertitur, Sed Orithya, ubi comperit bellum sororibus illatum, et raptorem esse Atheniensium principem; hortatur comites, *frustraque et Ponti sinum, et Asiam edomitam esse* dicit, *si Graecorum non tam bellis, quam rapinis, pateant*. Auxilium deinde a Sagillo, rege Scythiae, petit: *Genus se Scytharum esse; cladem virorum, necessitatem armorum, belli causas ostendit: assecutasque virtute, ne segniores viris feminas habere Scythae viderentur*. Motus ille domestica gloria, mittit cum ingenti equitatu filium Panasagorum in auxilium. Sed ante proelium dissensione orta, ab auxiliis desertae, bello ab Atheniensibus vincuntur: receptaculum tamen habuere castra sociorum, quorum auxilio intactae ab aliis gentibus, in regnum revertuntur. Post Orithyam, Penthesilea regno potita est, cuius Troiano bello inter fortissimos viros, cum auxilium adversus Graecos ferret, magna virtutis documenta exstitere. Interfecta demum Penthesilea, exercituque eius absumto, paucae, quae in regno remanserant, aegre se adversus finitimos defendentes, usque tempora Alexandri Magni duraverunt. Harum Minithya, sive Thalestris, regina, concubitu Alexandri per dies XIII ad sobolem ex eo generandam obtento, reversa in regnum, brevi tempore cum omni Amazonum nomine intercidit.

CAP. V. Scythae autem tertia expeditione Asiana, cum annis octo a coniugibus et liberis abfuissent, servili bello domi excipiuntur. Quippe coniuges eorum longa exspectatione virorum fessae, nec iam teneri

bello, sed deletos ratae, servis ad custodiam pecorum relictis nubunt, qui reversos cum victoria dominos, velut advenas, armati finibus prohibent. Quibus cum varia victoria fuisset, admonentur Scythae, mutare genus pugnae, memores, non cum hostibus, sed cum servis proeliandum; nec armorum, sed dominorum iure vincendos: verbera in aciem, non tela afferenda; omissoque ferro, virgas ac flagella, ceteraque servilis metus paranda instrumenta. Probato omnes consilio, instructi, sicut praeceptum erat, postquam ad hostem accessere, inopinantibus verbera intentant; adeoque illos perculerunt, ut, quos ferro non poterant, metu verberum vincerent: fugamque, non ut hostes victi, sed ut fugitivi servi, capesserent. Quicunque capi potuerunt, supplicia crucibus luerunt. Mulieres quoque male sibi consciae, partim ferro, partim suspendio, vitam finierunt. Post haec pax apud Scythas fuit, usque tempora Iancyri regis. Huic Darius, rex Persarum, sicut supra dictum est, cum filiae eius nuptias non obtinuisset, bellum intulit: et armatis septingentis millibus hominum Scythiam ingressus, non facientibus hostibus pugnae potestatem, metuens, ne, interrupto ponto Istri, reditus sibi intercluderetur, amissis octoginta millibus hominum trepidus refugit: quae iactura, abundante multitudine, inter damna numerata non est. Inde Asiam et Macedoniam domuit: Ionas quoque navali proelio superat. Deinde cognito, quod Athenienses Ioniis auxilium contra se tulissent, omnem impetum belli in eos convertit.

Cap. VI. Nunc, quoniam ad bella Atheniensium ventum est, quae non modo ultra spem gerendi, verum etiam ultra gesti fidem, patrata sunt, operaque Atheniensium effectu maiora, quam voto, fuere: paucis urbis origo repetenda est; quia non, ut ceterae gentes, a sordidis initiis ad summa crevere

Soli enim praeterquam incremento, etiam origine gloriantur. Quippe non advenae, neque passim collecta populi colluvies originem urbi dedit: sed eodem innati solo, quod incolunt; et quae illius sedes, eadem origo est. Primi lanificii, et olei, et vini usum docuere. Arare quoque, et serere frumenta, glandem vescentibus monstrarunt. Literae certe ac facundia, et hic civilis ordo disciplinae, veluti templum, Athenas habent. Ante Deucalionis tempora regem habuere Cecropem: quem, ut omnis antiquitas fabulosa est, biformem tradidere, quia primus marem feminae matrimonio iunxit. Huic successit Cranaus, cuius filia Athis regioni nomen dedit. Post hunc Amphictyon regnavit, qui primus Minervae urbem sacravit, et nomen civitati Athenas dedit. Huius temporibus, aquarum illuvies maiorem partem populorum Graeciae absumsit. Superfuerunt, quos refugia montium receperunt, aut ad regem Thessaliae Deucalionem ratibus evecti sunt, a quo propterea genus hominum conditum dicitur. Per ordinem deinde successionis regnum ad Erechtheum descendit, sub quo frumenti satio apud Eleusin a Triptolemo reperta est; in cuius muneris honorem noctes initiorum sacratae. Tenuit et Aegeus, Thesei pater, Athenis regnum, a quo per divortium decedens Medea, propter adultam privigni aetatem, Colchos cum Medio filio, ex Aegeo suscepto, concessit. Post Aegeum Theseus, ac deinceps Thesei filius Demophoon, qui auxilium Graecis adversus Troianos tulit, regnum possedit. Erant inter Athenienses et Dorienses simultatum veteres offensae, quas vindicaturi bello Dorienses, de eventu proelii oracula consuluerunt. Responsum, *superiores fore, ni regem Atheniensium occidissent.* Cum ventum esset in bellum, militibus ante omnia custodia regis praecipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat; qui et responso dei, et praeceptis

hostium cognitis, permutato regis habitu, pannosus, sarmenta collo gerens, castra hostium ingreditur: ibi in turba obsistentium, a milite, quem falce astu convulneraverat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorienses sine proelio discedunt. Atque ita Athenienses virtute ducis, pro salute patriae morti se offerentis, bello liberantur.

CAP. VII. Post Codrum nemo Athenis regnavit: quod memoriae nominis eius tributum est. Administratio reipublicae annuis magistratibus permissa. Sed civitati nullae tunc leges erant: quia libido regum pro legibus habebatur. Legitur itaque Solon, vir iustitiae insignis, qui velut novam civitatem legibus conderet. Qui tanto temperamento inter plebem senatumque egit, (cum, si quid pro altero ordine tulisset, alteri displiciturum videretur) ut ab utrisque parem gratiam traheret. Huius viri inter multa egregia, illud memorabile fuit. Inter Athenienses et Megarenses de proprietate Salaminae insulae prope usque interitum armis dimicatum fuerat. Post clades multas capitale esse apud Athenienses coepit, si quis legem de vindicanda insula tulisset. Sollicitus igitur Solon, ne aut tacendo parum reipublicae consuleret, aut censendo sibi; subitam dementiam simulat, cuius venia non dicturus modo prohibita, sed et facturus erat. Deformis habitu, more vecordium in publicum evolat; factoque concursu hominum, quo magis consilium dissimularet, insolitis sibi versibus suadere populo coepit, quod vetabatur: omniumque animos ita cepit, ut extemplo bellum adversus Megarenses decerneretur, insulaque, devictis hostibus, Atheniensium fieret.

CAP. VIII. Interea Megarenses, memores illati Atheniensibus belli, et veriti, ne frustra arma movisse viderentur, matronas Atheniensium in Eleusiniis sacris noctu oppressuri, naves conscendunt. Qua

re cognita, dux Atheniensium Pisistratus iuventutem in insidiis locat, iussis matronis solito clamore ac strepitu, etiam in accessu hostium, ne intellectos se sentiant, sacra celebrare: egressosque navibus Megarenses inopinantes aggressus, delevit: ac protinus classe captiva intermixtis mulieribus, ut speciem captarum matronarum praeberent, Megara contendit. Illi cum et navium formam, et petitam praedam cognoscerent, obvii ad portum procedunt: quibus caesis, Pisistratus paulum a capienda urbe abfuit. Ita Megarenses suis dolis hosti victoriam dedere. Sed Pisistratus, quasi sibi, non patriae, vicisset, tyrannidem per dolum occupat: quippe voluntariis verberibus domi affectus, lacerato corpore, in publicum progreditur: advocata concione, vulnera populo ostendit: de crudelitate principum, a quibus haec se passum simulabat, queritur: adduntur vocibus lacrimae, et invidiosa oratione multitudo credula accenditur: amore plebis invisum se senatui affirmat: obtinet ad custodiam corporis sui satellitum auxilium: per quos occupata tyrannide per annos XXXIII regnavit.

Cap. IX. Post eius mortem Diocles, alter ex filiis, per vim stuprata virgine, a fratre puellae interficitur. Alter, Hippias nomine, cum imperium paternum teneret, interfectorem fratris comprehendi iubet: qui cum per tormenta conscios caedis nominare cogeretur, omnes amicos tyranni nominavit. Quibus interfectis, quaerenti tyranno, *an adhuc aliqui conscii essent: neminem*, ait, *superesse*, *quem amplius mori gestiat*, *quam ipsum tyrannum.* qua voce eiusdem se tyranni victorem, post vindictam pudicitiae sororis, ostendit. Huius virtute cum admonita civitas libertatis esset, tandem Hippias regno pulsus, in exsilium agitur: qui profectus in Persas, ducem se Dario, inferenti Atheniensibus bellum, sicuti supra significatum est, adversus patriam suam

offert. Igitur Athenienses, audito Darii adventu, auxilium a Lacedaemoniis, socia tum civitate, petiverunt. Quos ubi viderunt quatridui teneri religione, non exspectato auxilio, instructis decem millibus civium, et Plataeensibus auxiliaribus mille, adversus sexcenta millia hostium, in campos Marathonios in proelium egrediuntur. Miltiades et dux belli erat, et auctor non exspectandi auxilii; quem tanta fiducia ceperat, ut plus praesidii in celeritate, quam in sociis, duceret. Magna igitur in pugnam euntibus alacritas animorum fuit, adeo ut, cum mille passus inter duas acies essent, citato cursu ante iactum sagittarum ad hostem venerint. Nec audaciae eius eventus defuit: pugnatum est enim tanta virtute, ut hinc viros, inde pecudes putares. Victi Persae in naves confugerunt; ex quibus multae suppressae, multae captae sunt. In eo proelio tanta virtus singulorum fuit, ut, cuius laus prima esset, difficile iudicium videretur. Inter ceteros tamen Themistoclis adolescentis gloria emicuit, in quo iam tunc indoles futurae imperatoriae dignitatis apparuit. Cynaegiri quoque, militis Atheniensis, gloria magnis scriptorum laudibus celebrata est; qui post proelii innumeras caedes, cum fugientes hostes ad naves egisset, onustam navem dextra manu tenuit, nec prius dimisit, quam [manum] amitteret: tum quoque amputata dextra, navem sinistra comprehendit: quam et ipsam cum amisit, ad postremum morsu navem detinuit. Tantam in eo virtutem fuisse, ut non tot caedibus fatigatus, non duabus manibus amissis victus, truncus ad postremum, et veluti rabida fera, dentibus dimicaverit. Ducenta millia Persae eo proelio, sine naufragio, amisere. Cecidit et Hippias, tyrannus Atheniensis, auctor et concitor eius belli, diis, patriae ultoribus, poenas repetentibus.

Cap. X. Interea et Darius, cum bellum instau-

raret, in ipso apparatu decedit, relictis multis filiis, et in regno, et ante regnum susceptis. Ex his Artemenes maximus natu, aetatis privilegio, regnum sibi vindicabat; quod ius, et ordo nascendi, et natura ipsa gentibus dedit. Porro Xerxes controversiam non de ordine, sed de nascendi felicitate, referebat. *Namque Artemenem primum quidem Dario, sed privato, provenisse: se regi primum natum. Fratres itaque suos, qui ante geniti essent, privatum patrimonium, quod eo tempore Darius habuisset, non regnum, sibi vindicare posse: se esse, quem primum in regno iam rex pater sustulerit. Huc accedere, quod Artemenes non patre tantum, sed et matre privatae adhuc fortunae, avo quoque materno privato, procreatus sit: se vero et matre regina natum; et patrem non nisi regem vidisse; avum quoque maternum Cyrum se regem habuisse, non heredem, sed conditorem tanti regni: et si in aequo iure utrumque fratrem pater reliquisset, materno tamen se iure et avito vincere.* Hoc certamen concordi animo ad patruum suum Artaphernem, veluti ad domesticum iudicem, deferunt; qui domi cognita causa, Xerxem praeposuit: adeoque fraterna contentio fuit, ut nec victor insultaverit, nec victus doluerit; ipsoque litis tempore invicem munera miserint; et iucunda quoque inter se, non solum credula, convivia habuerint; iudicium quoque ipsum sine arbitris, sine convitio fuerit. Tanto moderatius tum fratres inter se regna maxima dividebant, quam nunc exigua patrimonia partiuntur. Igitur Xerxes bellum, a patre coeptum adversus Graeciam, quinquennium instruxit. Quod ubi primum didicit Demaratus, rex Lacedaemoniorum, qui apud Xerxem exsulabat, amicior patriae post fugam, quam regi post beneficia, ne inopinato bello opprimerentur, omnia in tabellis ligneis magistratibus perscribit, eademque cera su-

perinducta delet: ne aut scriptura sine tegmine indicium daret, aut recens cera dolum proderet: fido deinde servo perferendas tradit, iusso, magistratibus Spartanorum tradere. Quibus perlatis, Lacedaemone quaestioni res diu fuit, quod neque scriptum aliquid viderent, nec frustra missas suspicarentur, tantoque rem maiorem, quanto sit occultior, putabant. Haerentibus in coniectura viris, soror regis Leonidae consilium scribentis invenit. Erasa igitur cera, belli consilia deteguntur. Iam Xerxes septingenta millia de regno armaverat, et trecenta millia de auxiliis: ut non immerito proditum sit, flumina ab exercitu eius siccata, Graeciamque omnem vix capere exercitum eius potuisse. Naves quoque mille ducentas numero habuisse dicitur. Huic tanto agmini dux defuit. Ceterum, si regem spectes; divitias, non ducem, laudes: quarum tanta copia in regno eius fuit, ut, cum flumina multitudine consumerentur, opes tamen regiae superessent. Ipse autem primus in fuga, postremus in proelio, semper visus est; in periculis timidus; sicubi metus abesset, inflatus; denique ante experimentum belli, fiducia virium, veluti naturae ipsius dominus, et montes in planum ducebat, et convexa vallium aequabat, et quaedam maria pontibus sternebat, quaedam ad navigationis commodum per compendium ducebat.

Cap. XI. Cujus introitus in Graeciam quam terribilis, tam turpis ac foedus discessus fuit. Nam cum Leonidas, rex Spartanorum, cum quatuor millibus militum angustias Thermopylarum occupasset, Xerxes, contemtu paucitatis, eos pugnam capessere iubet, quorum cognati Marathonia pugna interfecti fuerant; qui, dum ulcisci suos quaerunt, principium cladis fuere: succedente deinde inutili turba, maior caedes editur. Triduo ibi cum dolore et indignatione Persarum dimicatum: quarta die, cum nuntiatum

esset Leonidae, a xx millibus hostium summum cacumen teneri, tunc hortatur socios: *recedant, et se ad meliora patriae tempora reservent: sibi cum Spartanis fortunam experiendam; plura se patriae, quam vitae, debere: ceteros ad praesidia Graeciae servandos.* Audito regis imperio, discessere ceteri, soli Lacedaemonii remanserunt. Initio huius belli sciscitantibus Delphis oracula responsum fuerat, aut regi Spartanorum, aut urbi cadendum. Et idcirco rex Leonidas, cum in bellum proficisceretur, ita suos firmaverat, ut ire se parato ad moriendum animo scirent. Angustias propterea occupaverat, ut cum paucis aut maiore gloria vinceret, aut minore damno reipublicae caderet. Dimissis igitur sociis, hortatur Spartanos: *Meminerint, qualitercunque proeliantibus cadendum esse: caverent, ne fortius mansisse, quam dimicasse, videantur; nec exspectandum, ut ab hoste circumvenirentur, sed dum nox occasionem daret, securis et laetis superveniendum: nusquam victores honestius, quam in castris hostium perituros.* Nihil erat difficile persuadere persuasis mori: statim arma capiunt; et sexcenti viri castra quingentorum millium irrumpunt; statimque regis praetorium petunt, aut cum illo, aut si ipsi oppressi essent, in ipsius potissimum sede morituri. Tumultus totis castris oritur. Spartani, posteaquam regem non inveniunt, per omnia castra victores vagantur: caedunt, sternuntque omnia: ut qui sciant se pugnare non spe victoriae, sed in mortis ultionem. Proelium a principio noctis in maiorem partem diei tractum. Ad postremum non victi, sed vincendo fatigati, inter ingentes stratorum hostium catervas occiderunt. Xerxes, duobus vulneribus terrestri proelio acceptis, experiri maris fortunam statuit.

Cap. XII. Sed Atheniensium dux Themistocles, cum animadvertisset, Iones, propter quos bellum

Persarum susceperant, in auxilium regis classe venisse; sollicitare eos in partes suas statuit. Et cum colloquendi copiam non haberet, quo applicituri erant, symbolos proponi, et saxis proscribi curat: *Quae vos, Iones, dementia tenet? quod facinus agitatis? bellum inferre olim conditoribus vestris, nuper etiam vindicibus, cogitatis? An ideo moenia vestra condidimus, ut essent, qui nostra delerent? quid, si non haec et Dario prius, et nunc Xerxi, belli causa nobiscum foret, quod vos rebellantes non destituimus? Quin vos in haec nostra castra ex ista obsidione transitis? Aut si hoc parum tutum est, at vos commisso proelio ite cessim, inhibete remis, et a bello discedite.* Ante navalis proelii congressionem miserat Xerxes quatuor millia armatorum Delphos, ad templum Apollinis diripiendum: prorsus, quasi non cum Graecis tantum, sed et cum diis immortalibus, bellum gereret: quae manus tota imbribus et fulminibus deleta est, ut intelligeret, quam nullae essent hominum adversus deos vires. Post haec Thespias, et Plataeas, et Athenas vacuas hominibus incendit; et quoniam ferro in homines non poterat, in aedificia igne grassatur. Namque Athenienses post pugnam Marathoniam, praemonente Themistocle, victoriam illam de Persis non finem, sed causam maioris belli fore, cc naves fabricaverant. Adventante igitur Xerxe, consulentibus Delphis oraculum, responsum fuerat: *Salutem muris ligneis tuerentur.* Themistocles navium praesidium demonstratum ratus, persuadet omnibus, *Patriam municipes esse, non moenia; civitatemque non in aedificiis, sed in civibus positam. Melius itaque salutem navibus, quam urbi, commissuros. Huius sententiae etiam Deum auctorem esse.* Probato consilio, coniuges liberosque, cum pretiosissimis rebus, abditis insulis, relicta urbe, demandant: ipsi naves armati conscen-

dunt. Exemplum Atheniensium et aliae urbes imitatae. Itaque cum adunata omnis sociorum classis, e intenta in bellum navale esset; angustiasque Salaminii freti, ne circumveniri a multitudine posset, occupassent; dissensio inter civitatum principes oritur. Qui cum deserto bello ad sua tuenda delabi vellent, timens Themistocles, ne discessu sociorum vires minuerentur, per servum fidum Xerxi nuntiat, *uno in loco eum contractam Graeciam capere facillime posse. Quodsi civitates, quae iam abire vellent, dissipentur; maiore labore ei singulas consectandas.* Hoc dolo impellit regem signum pugnae dare. Graeci quoque, adventu hostium occupati, proelium collatis viribus capessunt. Interea rex, velut spectator pugnae, cum parte navium in litore remanet. Artemisia autem, regina Halicarnassi, quae in auxilium Xerxi venerat, inter primos duces bellum acerrime ciebat: *Quippe ut in viro muliebrem timorem, ita in muliere virilem audaciam cerneres.* Cum anceps proelium esset, Iones iuxta praeceptum Themistoclis, pugnae se paulatim subtrahere coeperunt, quorum defectio animos ceterorum fregit. Itaque circumspicientes fugam pelluntur Persae, et mox proelio victi, in fugam vertuntur. In qua trepidatione multae captae naves, multae mersae; plures tamen non minus saevitiam regis, quam hostem timentes, domum dilabuntur.

Cap. XIII. Hac clade perculsum et dubium consilii Xerxem Mardonius aggreditur. Hortatur, *in regnum abeat, ne quid seditionis moveat fama adversi belli, in maius, sicuti mos est, omnia extollens: sibi ccc millia armatorum lecta ex omnibus copiis relinquat. qua manu aut cum gloria eius perdomiturum se Graeciam: aut, si aliter eventus ferat, sine eiusdem infamia hostibus cessurum.* Probato consilio, Mardonio exercitus tradi-

tur: reliquas copias rex ipse reducere in regnum parat. Sed Graeci audita regis fuga, consilium ineunt pontis interrumpendi, quem ille Abydo veluti victor maris fecerat; ut intercluso reditu, aut cum exercitu deleretur, aut desperatione rerum, pacem victus petere cogeretur. Sed Themistocles, timens, ne interclusi hostes desperationem in virtutem verterent, et iter, quod aliter non pateret, ferro patefacerent: *satis multos hostes in Graecia remanere,* dictitans, *nec augeri numerum retinendo oportere;* cum vincere consilio ceteros non posset, eundem servum ad Xerxem mittit, certioremque consilii facit; et occupare transitum, maturata fuga, iubet. Ille perculsus nuntio, tradit ducibus milites perducendos; ipse cum paucis Abydon contendit. Ubi cum solutum pontem hibernis tempestatibus offendisset, piscatoria scapha trepidus traiecit. Erat res spectaculo digna, et aestimatione sortis humanae, rerum varietate mirandae, in exiguo latentem videre navigio, quem paulo ante vix aequor omne capiebat; carentem etiam omni servorum ministerio, cuius exercitus propter multitudinem terris graves erant. Nec pedestribus copiis, quas ducibus assignaverat, felicius iter fuit: siquidem quotidiano labori (neque enim ulla est metuentibus quies) etiam fames accesserat. Multorum deinde dierum inopia contraxerat et pestem; tantaque foeditas morientium fuit, ut viae cadaveribus implerentur, alitesque et bestiae, escae illecebris sollicitatae, exercitum sequerentur.

Cap. XIV. Interim Mardonius in Graecia Olynthum expugnat. Athenienses quoque in spem pacis, amicitiamque regis sollicitat, spondens incensae eorum urbis etiam in maius restitutionem. Posteaquam nullo pretio libertatem videt his venalem, incensis, quae aedificare coeperant, copias in Boeo-

tiam transfert. Eo et Graecorum exercitus, qui centum millium fuit, secutus est: ibique proelium commissum. Sed fortuna regis cum duce mutata non est. Nam victus Mardonius, veluti ex naufragio, cum paucis profugit. Castra referta regalis opulentiae capta. Vnde primum Graecos, diviso inter se auro Persico, divitiarum luxuria cepit. Eodem forte die, quo Mardonii copiae deletae sunt, etiam navali proelio in Asia, sub monte Mycale, adversus Persas dimicatum est. Ibi ante congressionem, cum classes ex adverso starent, fama ad utrumque exercitum venit, vicisse Graecos, et Mardonii copias occidione occidisse. Tantam famae velocitatem fuisse, ut, cum matutino tempore proelium in Boeotia commissum sit, meridianis horis in Asiam, per tot maria, et tantum spatii, tam brevi horarum momento, de victoria nuntiatum sit. Confecto bello, cum de praemiis civitatum ageretur, omnium iudicio, Atheniensium virtus ceteris praelata. Inter duces quoque Themistocles, princeps civitatum testimonio iudicatus, gloriam patriae suae auxit.

Cap. XV. Igitur Athenienses aucti et praemiis belli et gloria, urbem ex integro condere moliuntur. Cum moenia maiora complexi fuissent, suspecti esse Lacedaemoniis coepere, recte reputantibus, quibus ruina urbis tantum incrementi dedisset, quantum sit datura munita civitas. Mittunt ergo legatos, qui monerent, *ne munimenta hostibus et receptacula futuri belli exstruant*. Themistocles, ut vidit spei urbis invideri, non existimans, abrupte agendum, respondit legatis, *ituros Lacedaemonem, qui de ea re pariter cum illis consulant*. Sic dimissis Spartanis, hortatur suos, *opus maturent*. Dein ipse interiecto tempore in legationem proficiscitur, et, nunc in itinere infirmitate simulata, nunc tarditatem collegarum accusans, sine quibus agi iure nihil possit, diem

de die proferendo spatium consummando operi quaerebat: cum interim nuntiatur Spartanis, opus Athenis maturari; propter quod denuo legatos mittunt ad inspiciendam rem. Tum Themistocles per servum magistratibus scribit Atheniensium, *legatos vinciant pignusque teneant, ne in se gravius consulatur.* Adiit deinde concionem Lacedaemoniorum: indicat, *permunitas Athenas esse, et posse iam illatum bellum non armis tantum, sed etiam muris sustinere: si quid ob eam rem de se crudelius statuerent, legatos eorum in hoc pignus Athenis retentos.* Graviter deinde castigat eos, *quod non virtute, sed imbecillitate sociorum, potentiam quaererent.* Sic dimissus, veluti triumphatis Spartanis, a civibus excipitur. Post haec Spartani, ne vires otio corrumperent, et ut bis illatum a Persis Graeciae bellum ulciscerentur, ultro fines eorum depopulantur. Ducem suo sociorumque exercitui deligunt Pausaniam. Qui, pro ducatu regnum Graeciae affectans, proditionis praemium cum Xerxe nuptias filiae eius paciscitur, redditis captivis, ut fides regis aliquo beneficio obstringeretur. Scribit praeterea Xerxi, *quoscunque ad se nuntios misisset, interficeret, ne res loquacitate hominum proderetur.* Sed dux Atheniensium Aristides, belli socius, collegae conatibus obviam eundo, simul et in rem sapienter consulendo, proditionis consilia discussit. Nec multo post accusatus Pausanias damnatur. Igitur Xerxes, cum proditionis dolum publicatum videret, ex integro bellum instituit. Graeci quoque ducem constituunt Cimonem Atheniensem, filium Miltiadis, quo duce apud Marathonem pugnatum est, iuvenem, cuius magnitudinem futuram pietatis documenta prodiderunt. Quippe patrem ob crimen peculatus in carcerem coniectum, ibique defunctum, translatis in se vinculis ad sepulturam redemit. Nec in bello iudi-

cium deligentium fefellit: siquidem non inferior virtutibus patris, Xerxem terrestri navalique bello superatum, trepidum recipere se in regnum coëgit.

LIBER TERTIVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Xerxis et Artabani praefecti perfidi tragicus interitus. 2. Bellorum inter Lacedaemonios et Athenienses origo. Spartae respublica, et legislator. 3. Leges, a Lycurgo Spartanis latae, quomodo ratae fiant et habeantur. 4. Bellum Messeniis illatum ob stupratas virgines; et spuriorum Spartanorum in Italiam migratio. 5. Messenii scelerum suorum luunt poenas; et bellum instaurant, ac tandem superantur. 6. Tertium bellum Messenium; Peloponesiacum item, in quo multae eventuum variorum facies. 7. Pacis foedus ruptum. Spartani premuntur Periclis virtute, cuius egregia in rempublicam merita describuntur. Iterum pax sancita et violata: unde bellum Siculum.

Caput I.

Xerxes, rex Persarum, terror ante gentium, bello in Graeciam infeliciter gesto, etiam suis contemtui esse coepit. Quippe Artabanus, praefectus eius, deficiente quotidie regis maiestate, in spem regni adductus, cum septem robustissimis filiis regiam vesperi ingreditur, (nam amicitiae iure semper illi patebat,) trucidatoque rege, voto suo obsistentes filios eius dolo aggreditur. Securior de Artaxerxe, puero admo-

dum, fingit regem a Dario, qui erat adolescens, quo maturius regno potiretur, occisum; impellit Artaxerxem parricidium parricidio vindicare. Cum ventum ad domum Darii esset, dormiens inventus, quasi somnum fingeret, interficitur. Dein cum unum ex regis filiis sceleri suo superesse Artabanus videret, metueretque de regno certamina principum; assumit in societatem consilii Bacabasum: qui, praesenti statu contentus, rem prodit Artaxerxi, *ut pater eius occisus; ut frater falsa parricidii suspicione oppressus; ut denique ipsi pararentur insidiae.* His cognitis Artaxerxes, verens Artabani numerum filiorum, in posterum diem paratum esse armatum exercitum iubet, recogniturus et numerum militum, et in armis industriam singulorum. Itaque cum inter ceteros et ipse Artabanus armatus assisteret, rex simulat se breviorem loricam habere: iubet Artabanum secum commutare: exuentem se, ac nudatum, gladio traiicit: tum et filios eius corripi iubet. Atque ita egregius adolescens, et caedem patris, et se ab insidiis Artabani vindicavit.

CAP. II. Dum haec in Persis geruntur, interea Graecia omnis, ducibus Lacedaemoniis et Atheniensibus in duas divisa partes, ab externis bellis, velut in viscera sua, arma convertit. Fiunt igitur de uno populo duo corpora; et eorundem castrorum homines, in duos hostiles exercitus dividuntur. Hinc Lacedaemonii communia quondam civitatum auxilia ad vires suas trahebant: inde Athenienses, et vetustatê gentis, et gestis rebus illustres, propriis viribus confidebant. Atque ita duo potentissimi Graeciae populi, institutis Solonis et Lycurgi legibus pares, ex aemulatione virium in bellum ruebant. Namque Lycurgus cum fratri suo Polydectae, Spartanorum regi, successisset, regnumque sibi vindicare potuisset, Charilao, filio eius, qui natus postumus fuerat, cum ad

aetatem adultam pervenisset, regnum summa fide restituit: ut intelligerent omnes, quanto plus apud bonos pietatis iura, quam omnes opes, valerent. Medio igitur tempore, dum infans convalescit, tutelamque eius administrat, non habentibus Spartanis leges instituit, non inventione earum magis, quam exemplo, clarior: siquidem nihil lege ulla in alios sanxit, cuius non ipse primus in se documenta daret. Populum in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum, formavit. Parcimoniam omnibus suasit, existimans, laborem militiae assidua frugalitatis consuetudine faciliorem fore. Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium, iussit. Auri argentique usum, velut omnium scelerum materiam, sustulit.

Cap. III. Administrationem reipublicae per ordines divisit: regibus potestatem bellorum; magistratibus iudicia per annuas successiones; senatui custodiam legum; populo sublegendi senatum, vel creandi, quos vellet magistratus, potestatem permisit. Fundos omnium aequaliter inter omnes divisit, ut aequata patrimonia neminem potentiorem altero redderent. Convivari omnes publice iussit, ne cuius divitiae vel luxuria in occulto essent. Iuvenibus non amplius una veste uti toto anno permisit, nec quenquam cultius, quam alterum, progredi, nec epulari opulentius, ne imitatio in luxuriam verteretur. Pueros puberes non in forum, sed in agrum deduci praecepit, ut primos annos non in luxuria, sed in opere et laboribus, agerent. Nihil eos somni causa substernere, et vitam sine pulmento degere, neque prius in urbem redire, quam viri facti essent, statuit. Virgines sine dote nubere iussit, ut uxores eligerentur, non pecuniae; severiusque matrimonia sua viri coërcerent, cum nullis dotis fraenis tenerentur. Maximum honorem non divitum et potentium, sed pro

gradu aetatis senum, esse voluit. Nec sane usquam terrarum locum honoratiorem senectus habet. Haec quoniam primo, solutis antea moribus, dura videbat esse, auctorem eorum Apollinem Delphicum fingit, et inde se ea ex praecepto numinis detulisse, ut consuescendi taedium metus religionis vincat. Dein ut aeternitatem legibus suis daret, iureiurando obligat civitatem, nihil eos de eius legibus mutaturos, priusquam reverteretur: et simulat, se ad oraculum Delphicum proficisci, consulturum, quid addendum mutandumque legibus videretur. Proficiscitur autem Cretam, ibique perpetuum exsilium egit, abiicique in mare ossa sua moriens iussit, ne relatis Lacedaemonem, solutos se Spartani religione iurisiurandi in dissolvendis legibus arbitrarentur.

Cap. IV. His igitur moribus ita brevi civitas convaluit, ut, cum Messeniis propter stupratas virgines suas in solemni Messeniorum sacrificio, bellum intulissent, gravissima se exsecratione obstrinxerint, non prius quam Messeniam expugnassent, reversuros; tantum sibi vel de viribus suis, vel de fortuna spondentes. Quae res initium dissensionis Graeciae, et intestini belli causa et origo fuit. Itaque cum contra praesumtionem suam annis decem in obsidione urbis tenerentur, et querelis uxorum post tam longam viduitatem revocarentur: veriti, ne hac perseverantia belli gravius sibi, quam Messeniis, nocerent: quippe illis, quantum inventutis bello intercidat, mulierum foecunditate suppleri, sibi et belli damna assidua, et foecunditatem uxorum, absentibus viris, nullam esse: itaque legunt iuvenes ex eo genere militum, qui post iusiurandum in supplementum venerant; quibus Spartam remissis permiscuos omnium feminarum concubitus permisere: maturiorem futuram conceptionem rati, si eam singulae per plures viros experirentur. Ex his nati, ob notam materni

pudoris, Partheniae vocati. Qui cum ad annos xxx pervenissent, metu inopiae, (nulli enim pater exsistebat, cuius in patrimonium successio speraretur,) ducem Phalantum assumunt, filium Arati, qui auctor Spartanis fuerat, iuventutis ad generandam sobolem domum remittendae: ut, sicuti dudum patrem eius nascendi auctorem habuissent, sic ipsum spei ac dignitatis suae haberent. Itaque nec salutatis matribus, e quarum adulterio infamiam collegisse videbantur, ad sedes inquirendas proficiscuntur; diuque, ut per varios casus iactati, tandem in Italiam deferuntur; et occupata arce Tarentinorum, expugnatis veteribus incolis, sedes ibi constituunt. Sed post annos plurimos dux eorum Phalantus, per seditionem in exsilium proturbatus, Brundusium se contulit, quo expulsi sedibus suis veteres Tarentini concesserant. His moriens persuadet, *ut ossa sua, postremasque reliquias conterant, et tacite spargi in foro Tarentinorum curent. Hoc enim modo recuperare illos patriam suam posse, Apollinem Delphis cecinisse.* Illi arbitrantes eum in ultionem sui, civium fata prodidisse, praeceptis paruere: sed oraculi diversa sententia fuerat. Perpetuitatem enim urbis, non amissionem, hoc facto promiserat. Ita ducis exsulis consilio, et hostium ministerio, possessio Tarentina Partheniis in aeternum fundata. Ob cuius beneficii memoriam Phalanto divinos honores decrevere.

Cap. V. Interea Messenii, cum virtute non possent, per insidias expugnantur. Dein cum per annos LXXX gravia servitutis verbera, plerumque et vincula, ceteraque captivitatis mala perpessi essent, post longam poenarum patientiam, bellum restaurant. Lacedaemonii quoque eo conspiratius ad arma concurrunt, quo adversus servos dimicaturi videbantur. Itaque cum hinc iniuria, inde indignitas, animos acueret: Lacedaemonii, de belli eventu oraculo Del-

phis consulto, iubentur ducem belli ab Atheniensibus petere. Porro Athenienses, cum responsum cognovissent, in contemtum Spartanorum Tyrtaeum poëtam, claudum pede, misere; qui tribus proeliis fusus, eo usque desperationis Spartanos adduxit, ut, ad supplementum exercitus, servos suos manumitterent, hisque interfectorum matrimonia pollicerentur; ut non numero tantum amissorum civium, sed et dignitati, succederent. Sed reges Lacedaemoniorum, ne, contra fortunam pugnando, maiora detrimenta civitati infligerent, reducere exercitum voluerunt; ni intervenisset Tyrtaeus; qui composita carmina exercitui pro concione recitavit; in quibus hortamenta virtutis, damnorum solatia, belli consilia, conscripserat. Itaque tantum ardorem militibus iniecit, ut non de salute, sed de sepultura solliciti, tesseras, insculptis suis et patrum nominibus, dextro brachio deligarent: ut, si omnes adversum proelium consumsisset, et temporis spatio confusa corporum lineamenta essent, ex indicio titulorum tradi sepulturae possent. Cum sic animatum reges exercitum viderent, curant rem hostibus nuntiari. Messeniis autem non timorem res, sed aemulationem mutuam dedit. Itaque tantis animis concursum est, ut raro unquam cruentius proelium fuerit. Ad postremum tamen victoria Lacedaemoniorum fuit.

CAP. VI. Interiecto tempore tertium quoque bellum Messenii reparavere: in cuius auxilium Lacedaemonii inter reliquos socios etiam Athenienses adhibuere, quorum fidem cum suspectam haberent, supervacaneos simulantes, a bello eosdem dimiserunt. Hanc rem Athenienses graviter ferentes, pecuniam, quae erat in stipendium Persici belli ab universa Graecia collata, a Delo Athenas transferunt, ne, deficientibus a fide societatis Lacedaemoniis, praedae ac rapinae esset. Sed nec Lacedaemonii quievere:

qui, cum Messeniorum bello occupati essent, Peloponnenses immisere, qui bellum Atheniensibus facerent. Parvae tunc temporis, classe in Aegyptum missa, vires Atheniensibus erant. Itaque navali proelio dimicantes, facile superantur. Interiecto deinde tempore, post reditum suorum aucti et classis et militum robore, proelium reparavere. Iam et Lacedaemonii, omissis Messeniis, adversus Athenienses arma verterant. Diu varia victoria fuit: ad postremum aequo Marte utrinque discessum. Inde revocati Lacedaemonii ad Messeniorum bellum, ne medium tempus otiosum Atheniensibus relinquerent, cum Thebanis paciscuntur, ut Boeotiorum imperium his restituerent, quod temporibus Persici belli amiserant, ut illi Atheniensium bella susciperent. Tantus furor Spartanorum erat, ut, duobus bellis impliciti, suscipere tertium non recusarent, dummodo inimicis suis hostes acquirerent. Igitur Athenienses adversus tantam tempestatem belli duos duces deligunt, Periclem, spectatae virtutis virum, et Sophoclem, scriptorem tragoediarum: qui, diviso exercitu, et Spartanorum agros vastaverunt, et multas Achaiae civitates Atheniensium imperio adiecerunt.

Cap. VII. His malis fracti Lacedaemonii, in annos XXX pepigerunt pacem: sed tam longum otium inimicitiae non tulerunt. Itaque quinto decimo anno, rupto foedere, cum contemtu deorum hominumque, fines Atticos populantur: et ne praedam potius, quam pugnam, expetiisse viderentur, hostes ad proelium provocant. Sed Athenienses, consilio Periclis ducis, populationis iniuriam differunt in tempus ultionis; supervacuam pugnam existimantes, cum ulcisci hostem sine periculo possent. Deinde interiectis diebus, naves conscendunt, et nihil sentientibus Lacedaemoniis, totam Spartam depraedantur, multoque plura auferunt, quam amiserant. Prorsus ut, in compa-

ratione damnorum, longe pluris fuerit ultio, quam iniuria. Clara quidem haec Periclis expeditio habita: sed multo clarior privati patrimonii contemtus fuit. Huius agros, in populatione ceterorum, intactos hostes reliquerant, sperantes, acquirere se illi posse aut periculum ex invidia, aut ex suspicione proditionis infamiam. Quod ante prospiciens Pericles, et futurum populo praedixerat; et ad invidiae impetum declinandum, agros ipsos dono reipublicae dederat: atque ita, unde periculum quaesitum fuerat, ibi maximam gloriam invenit. Post haec interiectis diebus, navali proelio dimicatum est: victi Lacedaemonii fugerunt. Nec cessatum deinceps est, quin aut terra, aut mari, varia proeliorum fortuna, invicem se trucidarent. Denique fessi tot malis, pacem in annos quinquaginta fecere, quam non nisi sex annis servaverunt. Nam inducias, quas proprio nomine condixerant, ex sociorum persona rumpebant: quippe quasi minus periurii contraherent, si ferentes sociis auxilia, potius quam si ipsi aperto proelio dimicassent. Hinc bellum in Siciliam translatum: quod priusquam expono, de Siciliae situ pauca dicenda sunt.

LIBER QVARTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Siciliae insulae situs, soli natura. Aetnae item montis ac Scyllae et Charybdis miraculum. 2. Nomina, incolae veteres, tyranni Siciliae, cui Carthaginienses inhiant. 3. Rheginenses ab Himeranis oppressi. Athenienses imperium Siciliae ambiunt, et prospere agunt initio. 4. In incepto per-

gentes, Syracusani Lacedaemonios arcessunt. Graecorum concursus fit, et bellum in Siciliam transfertur. 5. Athenienses a Gylippo, Lacedaemoniorum duce, terra marique franguntur, ducibus Demosthene et Nicia indecoro fato sublatis.

Capvt I.

Siciliam ferunt angustis quondam faucibus Italiae adhaesisse: direptamque, velut a corpore, maiore impetu superi maris, quod toto undarum onere illuc vehitur. Est autem ipsa terra tenuis ac fragilis; et cavernis quibusdam fistulisque ita penetrabilis, ut ventorum tota ferme flatibus pateat, nec non et ignibus generandis nutriendisque soli ipsius naturalis materia, quippe intrinsecus stratum sulphure et bitumine traditur: quae res facit, ut spiritu cum igne inter interiora luctante, frequenter et compluribus locis nunc flammas, nunc vaporem, nunc fumum eructet. Inde denique Aetnae montis per tot secula durat incendium. Et ubi acrior per spiramenta cavernarum ventus incubuit, arenarum moles egeruntur. Proximum Italiae promontorium Rhegium dicitur, ideo, quia Graece abrupta hoc nomine pronuntiantur. Nec mirum, si fabulosa est loci huius antiquitas, in quem res tot coiere mirae. Primum quod nusquam alias tam torrens fretum, nec solum citato impetu, verum etiam saevo: neque experientibus modo terribile, verum etiam procul videntibus. Vndarum porro inter se concurrentium tanta pugna est, ut alias veluti terga dantes in imum desidere, alias quasi victrices in sublime ferri, videas: nunc hic fremitum ferventis aestus, nunc illic gemitum in voraginem desidentis exaudias. Accedunt vicini et perpetui Aetnae montis ignes, et insularum Aeolidum, veluti ipsis undis alatur incendium. Neque enim in tam angustis terminis aliter durare tot seculis tantus ignis potuisset, nisi humoris

nutrimentis aleretur. Hinc igitur fabulae Scyllam et Charybdin peperere; hinc latratus auditi; hinc monstri credita simulacra, dum navigantes, magnis vorticibus pelagi desidentis exterriti, latrare putant undas, quas sorbentis aestus vorago conlidit. Eadem causa etiam Aetnae montis perpetuos ignes facit. Nam aquarum ille concursus, raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta [terrae diffusus, nutrimenta] ignis incendat. Iam ipsa Italiae Siciliaeque vicinitas, [iam] promontoriorum altitudo ipsa ita similis est, ut, quantum nunc admirationis, tantum antiquis terroris dederit; credentibus, coëuntibus in se promontoriis, ac rursum discedentibus, solida intercipi absumique navigia. Neque hoc ab antiquis in dulcedinem fabulae compositum, sed metu et admiratione transeuntium. Ea est enim procul inspicientibus natura loci, ut sinum maris, non transitum, putes; quo cum accesseris, discedere ac seiungi promontoria, quae antea iuncta fuerant, arbitrere.

CAP. II. Siciliae primo Trinacriae nomen fuit: postea Sicania cognominata est. Haec a principio patria Cyclopum fuit: quibus exstinctis, Cocalus regnum insulae occupavit; post quem singulae civitates in tyrannorum imperium concesserunt, quorum nulla terra feracior fuit. Horum ex numero Anaxilaus iustitia cum ceterorum crudelitate certabat; cuius moderationis haud mediocrem fructum tulit. Quippe decedens cum filios parvulos reliquisset, tutelamque eorum Micytho, spectatae fidei servo, commisisset: tantus amor memoriae eius apud omnes fuit, ut parere servo, quam deserere regis filios, mallent; principesque civitatis, obliti dignitatis suae, regni maiestatem administrari per servum paterentur. Imperium Siciliae etiam Carthaginienses tentavere; diuque varia victoria cum tyrannis dimicatum. Ad po-

stremum, amisso Hamilcare imperatore cum exercitu, aliquantisper quievere victi.

Cap. III. Medio tempore cum Rhegini discordia laborarent, civitasque per dissensionem divisa in duas partes esset; veterani ab altera parte ab Himera in auxilium vocati, pulsis civitate, contra quos implorati fuerant, et mox caesis, quibus tulerant auxilium, urbem cum coniugibus et liberis sociorum occupavere; ausi facinus nulli tyranno comparandum: quippe ut Rheginis melius fuerit vinci, quam vicisse. Nam sive victoribus captivitatis iure servissent, sive amissa patria exsulare necesse habuissent; non tamen inter aras et patrios lares trucidati, crudelissimis tyrannis patriam cum coniugibus ac liberis praedam reliquissent. Catinienses quoque, cum Syracusanos graves paterentur, diffisi viribus suis, auxilium ab Atheniensibus petivere: qui, seu studio maioris imperii, quo Asiam Graeciamque penitus occuparent, seu metu factae pridem a Syracusanis classis, ne Lacedaemoniis illae vires accederent; Lamponium ducem cum classe in Siciliam misere, ut sub specie ferendi Catiniensibus auxilii tentarent Siciliae imperium. Et quoniam prima initia, frequenter caesis hostibus, prospera fuerant; maiore denuo classe, et robustiore exercitu, Lachete et Chariade ducibus, Siciliam petivere: sed Catinienses, sive metu Atheniensium, sive taedio belli, pacem cum Syracusanis, remissis Atheniensium auxiliis, fecerunt.

Cap. IV. Interiecto deinde tempore, cum fides pacis a Syracusanis non servaretur, denuo legatos Athenas mittunt; qui sordida veste, capillo barbaque promissis, et omni squaloris habitu ad misericordiam commovendam acquisito, concionem deformes adeunt: adduntur precibus lacrimae: et ita misericordem populum supplices movent, ut damnarentur duces, qui ab his auxilia deduxerant. Igitur classis

ingens decernitur: creantur duces Nicias, et Alcibiades, et Lamachus; tantisque viribus Sicilia repetitur, ut ipsis terrori essent, in quorum auxilia mittebantur. Brevi post tempore, revocato ad reatum Alcibiade, duo proelia pedestria secunda Nicias et Lamachus faciunt: munitionibus deinde circumdatis, hostes etiam marinis commeatibus in urbe clausos intercludunt. Quibus rebus fracti Syracusani, auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. Ab his mittitur Gylippus solus, sed in quo instar omnium auxiliorum erat. Is audito in itinere belli iam inclinato statu, auxiliis partim in Graecia, partim in Sicilia contractis, opportuna bello loca occupat. Duobus deinde proeliis victus, congressus tertio, occiso Lamacho, et hostes in fugam compulit, et socios obsidione liberavit. Sed cum Athenienses a bello terrestri in navale se transtulissent, Gylippus classem Lacedaemone cum auxiliis arcessit. Quo cognito, et ipsi Athenienses in locum amissi ducis Demosthenem et Eurymedonta, cum supplemento copiarum mittunt: Peloponnesii quoque, communi civitatum decreto, ingentia Syracusanis auxilia misere: et quasi Graeciae bellum in Siciliam translatum esset, ita ex utraque parte summis viribus dimicabatur.

Cap. V. Prima igitur congressione navalis certaminis, Athenienses vincuntur. Castra quoque cum omni publica ac privata pecunia amittunt. Super haec mala, cum etiam terrestri proelio victi essent, tunc Demosthenes censere coepit, *ut abirent Sicilia, dum res, quamvis afflictae, nondum tamen perditae forent: neque in bello male auspicato amplius perseverandum esse: domi graviora et forsitan infeliciora bella, in quae servare hos urbis apparatus oporteat.* Nicias, seu pudore male actae rei, seu metu destitutae spei civium, seu impellente fato, manere contendit. Reparatur igitur

navale bellum, et animi a prioris fortunae procella ad spem certaminis revocantur: sed inscitia ducum, qui inter angustias maris tuentes se Syracusanos aggressi fuerant, facile vincuntur. Eurymedon dux in prima acie fortissime dimicans, primus cadit: triginta naves, quibus praefuerat, incenduntur. Demosthenes et Nicias, et ipsi victi, exercitum in terram deponunt, tutiorem fugam rati itinere terrestri. Ab his relictas centum triginta naves Gylippus invasit: ipsos deinde insequitur: fugientes partim capit, partim caedit. Demosthenes, amisso exercitu, a captivitate gladio et voluntaria morte se vindicat: Nicias autem, ne Demosthenis quidem exemplo, ut sibi consuleret, admonitus, cladem suorum auxit dedecore captivitatis.

LIBER QVINTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Alcibiades Siculi belli concitor, in exsilium conjectus, Lacedaemonios ad bellum Atheniensibus inferendum impellit. Huic bello Darius Rex Persarum accedit socius Lacedaemoniis. 2. Alcibiadis res gestae in patriam. Lacedaemoniis suspectus negotium illis facessit Tissafernis opera. 3. Alcibiades statum reipublicae mutat, deinde classe instructa in bellum pergit adversus Lacedaemonios. 4. Navalis pugna et praeclara de Lacedaemoniis victis ab Alcibiade reportata victoria. Is desideratus civibus suis Athenas reversus summa cum omnium laetitia excipitur. 5. Lacedaemonii Persarum freti auxilio exercitum

Atheniensium in Asia sparsum opprimunt. Alcibiades ob rem male gestam veritus populi impetum denuo in voluntarium exsilium proficiscitur. 6. Conon, Alcibiadis successor, invalidos et novos milites nactus infeliciter rem gerit, et navali proelio superatus concedit ad Evagoram. 7. Atheniensium tot cladibus fractorum pusillanimitas. 8. Lacedaemonii victores urbe Athenarum deditione potiuntur. Lysander statum Reipublicae mutat: inde xxx tyranni, et caedes Alcibiadis. 9. Theramenes tyrannorum unus, vir moderatus, a collegis trucidatur Thrasybulus rempublicam collapsam restituit, et, proelio commisso, xxx tyrannorum saevissimos, Critiam et Hippolochum, mactat. 10. Thrasybulus populares fugientes placide revocat: superstites tyrannos urbe pellit: qui, dum bellum reparare student, comprehensi trucidantur, ἀμνηστίᾳ, id est, discordiarum oblivione, inter cives sancita. 11. Darii mors. Inter cuius filios, Artaxerxem et Cyrum, lis de regno. Qua prius in occultum, deinde vero in apertum bellum erumpente, Artaxerxes demum, fratre occiso, et victoria et regno potitur.

Caput I.

Dum Athenienses in Sicilia bellum per biennium cupidius, quam felicius, gerunt, interim concitor et dux eius Alcibiades absens Athenis insimulatur, mysteria Cereris Initiorum sacra, nullo magis quam silentio solemnia, enuntiavisse. Revocatusque a bello ad iudicium, sive conscientiam, sive indignitatem rei non ferens, tacitus in exsilium Elidem profectus est. Inde, ubi non damnatum se tantum, verum etiam diris per omnium sacerdotum religiones devotum cognovit, Lacedaemona se contulit,

ibique regem Lacedaemoniorum impellit, turbatis Atheniensibus adverso Siciliae proelio, ultro bellum inferre. Quo facto, omnia Graeciae regna, velut ad exstinguendum commune incendium, concurrunt. Tantum odii Athenienses immoderati imperii crudelitate contraxerant. Darius quoque, rex Persarum, memor paterni avitique in hanc urbem odii, facta cum Lacedaemoniis per Tissafernem, praefectum Lydiae, societate, omnem sumtum belli pollicetur. Et erat hic quidem titulus cum Graecis coëundi: re autem vera timebat, ne victis Atheniensibus ad se Lacedaemonii arma transferrent. Quis igitur miretur, tam florentes Atheniensium opes ruisse, cum ad opprimendam unam urbem, totius Orientis vires concurrerent? Non tamen inerti, neque incruento cecidere bello: sed proeliati ad ultimum, victores etiam interdum, consumti magis fortunae varietate, quam vi victi sunt. Principio belli omnes ab his etiam socii desciverant, ut fit: Quo se fortuna, eodem etiam favor hominum inclinat.

Cap. II. Alcibiades quoque motum adversus patriam bellum, non gregarii militis opera, sed imperatoriis virtutibus, adiuvat. Quippe acceptis quinque navibus in Asiam contendit, et tributarias Atheniensium civitates, auctoritate nominis sui, ad defectionem compellit. Sciebant enim domi clarum, nec exsilio videbant factum minorem; nec tam ablatum Atheniensibus ducem, quam Lacedaemoniis traditum; partaque cum amissis imperia pensabant. Sed apud Lacedaemonios virtus Alcibiadis plus invidiae quam gratiae contraxit. Itaque cum principes velut aemulum gloriae suae interficiendum insidiis mandassent, cognita re Alcibiades per uxorem Agidis regis, quam adulterio cognoverat, ad Tissafernem, praefectum Darii regis, profugit; cui se celeriter officii comitate, et obsequendi gratia

insinnavit. Erat enim et aetatis flore, et formae veneratione, nec minus eloquentia, etiam inter Athenienses, insignis: sed in conciliandis amicitiarum studiis, quam in retinendis, vir melior: quia morum vitia sub umbra eloquentiae primo latebant. Igitur persuadet Tissaferni, *ne tanta stipendia classi Lacedaemoniorum praeberet. Vocandos enim in portionem muneris Ionios, quorum pro libertate, cum tributa Atheniensibus penderent, bellum susceptum sit. Sed nec auxiliis nimis enixe Lacedaemonios iuvandos; quippe memorem esse debere, alienam se victoriam, non suam, instruere; et eatenus bellum sustinendum, ne inopia deseratur. Nam regem Persarum, dissidentibus Graecis, arbitrum pacis ac belli fore; et quos suis non possit, ipsorum armis victurum, perfecto autem bello, statim ei cum victoribus dimicandum. Domesticis itaque bellis Graeciam atterendam, ne externis vacet; exaequandasque vires partium, et inferiores auxilio levandos. Non enim quieturos post hanc victoriam Spartanos, qui vindices se libertatis Graeciae professi sint.* Grata oratio Tissaferni fuit. Itaque commeatus maligne praebere: classem regiam non totam mittere; ne aut victoriam totam daret, aut necessitatem deponendi belli imponeret.

Cap. III. Interea Alcibiades hanc operam civibus venditabat: ad quem cum legati Atheniensium venissent, pollicetur his amicitiam regis, si respublica a populo translata ad senatum foret: sperans, ut aut concordante civitate, dux belli ab omnibus legeretur, aut discordia inter ordines facta, ab altera parte in auxilium vocaretur. Sed Atheniensibus, imminente periculo belli, maior salutis, quam dignitatis, cura fuit. Itaque permittente populo, imperium ad senatum transfertur. Qui cum insita genti superbia crudeliter in plebem consuleret, singulis tyran-

nidis sibi impotentiam vindicantibus, ab exercitu Alcibiades exsul revocatur, duxque classi constituitur. Statim igitur Athenas mittit, *ex continenti se cum exercitu venturum, recepturumque a quadringentis iura populi, ni ipsi redderent.* Hac denuntiatione optimates territi, primo urbem prodere Lacedaemoniis tentavere: dein, cum id nequissent, in exsilium profecti sunt. Igitur Alcibiades, intestino malo patria liberata, summa cura classem instruit; atque ita in bellum adversus Lacedaemonios pergit.

CAP. IV. Iam Sesto Mindarus et Pharnabazus, Lacedaemoniorum duces instructis navibus exspectabant. Proelio commisso, victoria penes Athenienses fuit. In eo bello maior pars exercitus, et omnes ferme hostium duces caesi: naves LXXX captae. Interiectis quoque diebus, cum bellum Lacedaemonii a mari in terram transtulissent, iterato vincuntur. His malis fracti, pacem petiere: quam ne acciperent, opera eorum effectum est, quibus ea res quaestum praestabat. Interea et Syracusanorum auxilia illatum a Carthaginiensibus Siciliae bellum domum revocavit: quibus rebus destitutis Lacedaemoniis, Alcibiades cum classe victrici Asiam vastat: multis locis proelia facit: ubique victor recipit civitates, quae defecerant: nonnullas capit, et imperio Atheniensium adiicit: atque ita prisca navali gloria vindicata, adiecta etiam laude terrestris belli, desideratus civibus suis Athenas revertitur. His omnibus proeliis ducentae naves hostium, et praeda ingens capta. Ad hunc redeuntis exercitus triumphum effusa omnis multitudo obviam procedit: et universos quidem milites, praecipue tamen Alcibiadem, mirantur: in hunc oculos civitas universa, in hunc suspensa ora convertit: hunc quasi de coelo missum, et ut ipsam Victoriam contuentur: laudant, quae pro patria, nec minus admirantur, quae exsul contra gesserit, excusantes

ipsi, iratum provocatumque fecisse. Enimvero tantum in uno viro fuisse momenti, ut maximi imperii subversi et rursum recepti auctor esset; et unde stetisset, eo se victoria transferret; fieretque cum eo mira quaedam fortunae inclinatio. Igitur omnibus non humanis tantum, verum et divinis eum honoribus onerant; certant secum ipsi, utrum contumeliosius eum expulerint, an revocaverint honoratius. Ipsos illi deos gratulantes tulere obviam, quorum exsecrationibus erat devotus. Et cui paulo ante omnem humanam opem interdixerant, eum, si queant, in coelo posuisse cupiunt. Explent contumelias honoribus, detrimenta muneribus, exsecrationes precibus. Non Siciliae illis adversa pugna in ore est, sed Graeciae victoria: non classes per illum amissae, sed acquisitae: nec Syracusarum, sed Ioniae Hellespontique meminerunt. Sic Alcibiades nunquam mediocribus, nec in offensa, nec in favore, studiis suorum exceptus est.

Cap. V. Dum haec aguntur a Lacedaemoniis, Lysander classi belloque praeficitur; et in locum Tissafernis Darius, rex Persarum, filium suum Cyrum Ioniae Lydiaeque praeposuit: qui Lacedaemonios auxiliis opibusque ad spem fortunae prioris erexit. Aucti igitur viribus, Alcibiadem cum centum navibus in Asiam profectum, dum agros longa pace divites securius populatur, et praedae dulcedine sine insidiarum metu sparsos milites habet, repentino adventu oppressere: tantaque caedes palantium fuit, ut plus vulneris eo proelio Athenienses acciperent, quam superioribus dederant: et tanta desperatio apud Athenienses erat, ut ex continenti Alcibiadem ducem Conone mutarent; arbitrantes, victos se non fortuna belli, sed fraude imperatoris: apud quem plus prior offensa valuisset, quam recentia beneficia. Vicisse autem eum priore bello ideo tantum, ut ostenderet

hostibus, quem ducem sprevissent, et ut carius eis ipsam victoriam venderet. Omnia enim credibilia in Alcibiade vigor ingenii et morum luxuria faciebat. Veritus itaque multitudinis impetum, denuo in voluntarium exsilium proficiscitur.

Cap. VI. Itaque Conon Alcibiadi suffectus, habens ante oculos, cui duci successisset, classem maxima industria exornat: sed navibus exercitus deerat, fortissimis quibusque in Asiae populatione amissis. Armantur tamen senes, aut impuberes pueri, et numerus militum sine exercitus robore expletur. Sed non magnam bello moram aetas fecit imbellis; caeduntur passim, aut fugientes capiuntur: tantaque strages, aut occisorum, aut captivorum fuit, ut Atheniensium deletum non imperium tantum, verum etiam nomen videretur. Quo proelio perditis et desperatis rebus, ad tantam inopiam rediguntur, ut consumta militari aetate, peregrinis civitatem, servis libertatem, damnatis impunitatem, darent. Ex qua colluvione hominum conscripto exercitu, domini antea Graeciae, vix libertatem tuebantur. Iterum tamen fortunam maris experiendam decernunt. Tanta virtus animorum erat, ut, cum paulo ante salutem desperaverint, nunc non desperent victoriam. Sed neque is miles erat, qui nomen Atheniensium tueretur; neque eae vires, quibus vincere consuerant; neque ea scientia militaris in his, quos vincula, non castra continuerant. Itaque omnes aut capti, aut occisi. Cum dux Conon eo proelio superfuisset solus, crudelitatem civium metuens, cum octo navibus ad regem Cyprium concedit Evagoram.

Cap. VII. At dux Lacedaemoniorum, rebus feliciter gestis, fortunae hostium insultat; captivas naves cum praeda bellica in triumphi modum ornatas mittit Lacedaemona; ac tributarias Atheniensium civitates, quas metus dubiae belli fortunae in fide te-

nuerat; voluntarias recepit: nec aliud ditionis Atheniensium praeter urbem ipsam reliquit. Quae cuncta cum Athenis nuntiata essent, omnes, relictis domibus, per urbem discurrere pavidi: alius alium sciscitari; auctorem nuntii requirere: non pueros imprudentia, non senes debilitas, non mulieres sexus imbecillitas domi tenet: adeo ad omnem aetatem tanti mali sensus penetraverat. In foro deinde coëunt: atque ibi perpeti nocte fortunam publicam questibus iterant. Alii fratres, aut filios, aut parentes deflent, cognatos alii, alii amicos cognatis cariores, et cum privatis casibus querelam publicam miscent: *Iam se ipsos; iam ipsam patriam perituram; miserioremque incolumium, quam amissorum, fortunam iudicantes, sibi quisque ante oculos obsidionem, famem, et superbum victoremque hostem proponentes; iam ruinam urbis et incendia, iam omnium captivitatem et miserrimam servitutem recordantes; feliciores prorsus priores urbis ruinas ducentes, quae incolumibus filiis parentibusque, tectorum tantum ruina taxatae sint. Nunc autem non classem, in quam, sicuti pridem, confugiant, superesse; non exercitum, cuius virtute servati pulchriora possent moenia exstruere.*

Cap. VIII. Sic defletae ac prope perditae urbi hostes superveniunt, et obsidione circumdatos fame urgent. Sciebant enim, neque ex advectis copiis multum superesse, et, ne novae advehi possent, providerant. Quibus malis Athenienses fracti, post longam famem, et assidua suorum funera, pacem petivere: quae an dari deberet, diu inter Spartanos sociosque deliberatum. Cum multi delendum Atheniensium nomen, urbemque incendio consumendam censerent; negarunt se Spartani ex duobus Graeciae oculis alterum eruturos; pacem polliciti, si demissa Pyraeeum versus muri brachia deiicerent, navesque,

quae reliquae forent, traderent; resque publica ex semet ipsis xxx rectores acciperet. In has leges traditam sibi urbem Lacedaemonii formandam Lysandro tradiderunt. Insignis hic annus et expugnatione Athenarum, et morte Darii regis Persarum, et exsilio Dionysii Siciliae tyranni fuit. Mutato statu Athenarum, etiam civium conditio mutatur. Triginta rectores reipublicae constituuntur, qui fiunt tyranni: quippe a principio tria millia sibi satellitum statuunt, quantum ex tot cladibus prope nec civium superfuerat: et, quasi parvus hic ad continendam civitatem exercitus esset, septingentos milites a victoribus accipiunt. Caedes deinde civium ab Alcibiade auspicantur, ne iterum rempublicam sub obtentu liberationis invaderet. Quem cum profectum ad Artaxerxem, Persarum regem, comperissent, citato itinere miserunt, qui eum interciperent: a quibus occupatus, cum occidi aperte non posset, vivus in cubiculo, in quo dormiebat, crematus est.

Cap. IX. Liberati hoc ultoris metu tyranni, miseras urbis reliquias caedibus et rapinis exhauriunt. Quod cum displicere uni ex numero suo Therameni didicissent, ipsum quoque ad terrorem omnium interficiunt. Fit igitur ex urbe passim omnium fuga, repleturque Graecia Atheniensium exsulibus; quod etiam ipsum auxilium cum miseris eriperetur (nam Lacedaemoniorum edicto civitates exsules recipere prohibebantur), omnes se Argos et Thebas contulere. Ibi non solum tutum exsilium egerunt; verum etiam spem recuperandae patriae receperunt. Erat inter exsules Thrasybulus, vir strenuus, et domi nobilis, qui audendum aliquid pro patria et pro salute communi, etiam cum periculo, ratus, adunatis exsulibus, castellum Phylen Atticorum finium occupat: nec deerat quarundam civitatum, tam crudeles casus miserantium, favor. Itaque Ismenias, Thebanorum

princeps, etsi publicis non poterat, privatis tamen viribus adiuvabat: et Lysias Syracusanus orator, exsul tunc, quingentos milites stipendio suo instructos in auxilium patriae communis eloquentiae misit. Fit itaque asperum proelium. Sed, cum hinc pro patria summis viribus, inde pro aliena dominatione securius pugnaretur, tyranni vincuntur: victi in urbem refugiunt, quam exhaustam caedibus suis etiam armis spoliant. Deinde, cum omnes Athenienses proditionis suspectos haberent, demigrare eos ex urbe iubent, et in brachiis muri, quae diruta fuerant, habitare, extraneis militibus imperium tuentes. Post haec Thrasybulum corrumpere, imperii societatem pollicentes, conantur. Quod cum non contigisset, auxilia a Lacedaemoniis petivere: quibus accitis, iterato proeliantur. In eo bello Critias et Hippolochus, omnium tyrannorum saevissimi, cadunt.

CAP. X. Ceteris victis, cum exercitus eorum, ex quibus maior pars Atheniensium erat, fugeret, magna voce Thrasybulus exclamat: *Cur se victorem fugiant potius, quam ut vindicem communis libertatis adiuvent? Civium illam meminerint aciem, non hostium esse; nec se ideo arma cepisse, ut aliqua victis adimat, sed ut ademta restituat: xxx se dominis, non civitati, bellum inferre.* Admonet deinde cognationis, legum, sacrorum communium; tum vetusti per tot bella commilitii: *orat, misereantur exsulum civium, si tam patienter ipsi serviant: reddant sibi patriam, accipiant libertatem.* His vocibus tantum promotum est, ut reversus in urbem exercitus, xxx tyrannos emigrare Eleusina iuberet, substitutis decem, qui rempublicam regerent: qui, nihil exemplo prioris dominationis territi, eandem viam crudelitatis aggressi sunt. Dum haec aguntur, nuntiatur Lacedaemone, bellum Athenis exarsisse; ad quod comprimendum Pausanias rex mittitur: qui

misericordia exsulis populi permotus, patriam miseris civibus restituit, et decem tyrannos ex urbe Eleusina migrare ad ceteros iubet. Quibus rebus cum pax statuta esset, interiectis diebus, repente tyranni non minus restitutos exsules, quam se in exsilium actos indignantes, quasi vero aliorum libertas sua servitus esset, bellum Atheniensibus inferunt; sed ad colloquium, veluti dominationem recepturi, progressi, per insidias comprehensi, ut pacis victimae trucidantur: populus, quem emigrare iusserant, in urbem revocatur. Atque ita per multa membra civitas dissipata, in unum tandem corpus redigitur; et, ne qua dissensio ex ante actis nasceretur, omnes iureiurando obstringuntur, discordiarum oblivionem fore. Interea Thebani Corinthiique legatos ad Lacedaemonios mittunt, qui ex manubiis portionem praedae communis belli periculique peterent. Quibus negatis, non quidem aperte bellum adversus Lacedaemonios decernunt; sed tacitis animis tantam iram concipiunt, ut subesse bellum intelligi posset.

CAP. XI. Eodem fere tempore Darius, rex Persarum, moritur, Artaxerxe et Cyro filiis relictis. Regnum Artaxerxi, Cyro civitates, quarum praefectus erat, testamento legavit. Sed Cyro iudicium patris iniuria videbatur. Itaque occulte adversus fratrem bellum parabat. Quod cum nuntiatum Artaxerxi esset, arcessitum ad se fratrem, et innocentiam dissimulatione belli simulantem, compedibus aureis vinxit; interfecissetque, ni mater prohibuisset. Dimissus igitur Cyrus, iam non occulte bellum, sed palam; nec per dissimulationem, sed aperta professione parare coepit; auxilia undique contrahit. Lacedaemonii memores, Atheniensi bello enixe se eius opera adiutos, velut ignorantes, contra quem bellum pararetur, decernunt auxilia Cyro mittenda, ubi res eius exegisset; quaerentes apud Cyrum gratiam, et apud Ar-

taxerxem, si vicisset, veniae patrocinia, cum nihil adversus eum aperte decrevissent. Sed cum in bello sors proelii utrumque fratrem pugnae obtulisset, prior Artaxerxes a fratre vulneratur; quem cum equi fuga periculo subtraxisset, Cyrus a cohorte regia oppressus interficitur. Sic victor Artaxerxes, et praeda fraterni belli, et exercitu potitur. In eo proelio decem millia Graecorum in auxilio Cyri fuere: quae et in cornu, in quo steterant, vicerunt; et post mortem Cyri, neque armis a tanto exercitu vinci, neque dolo capi potuerunt; revertentesque inter tot indomitas nationes et barbaras gentes, per tanta itineris spatia, virtute se usque terminos patriae defenderunt.

LIBER SEXTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Lacedaemonii Asiae imperium affectantes bellum movent. Rex Persarum Atheniensibus per Cononem auxilium concedit. 2. Lacedaemonii ducem exercitus Agesilaum praeficiunt. Cononis prudenter et fortiter gesta. 3. Pisandri et Cononis pugna: in qua Lacedaemonii victi. 4. Inclinatio fortunae Lacedaemoniorum, quam Agesilai fortitudo sustentat. 5. Athenienses Iphicratem et Cononem Lacedaemoniis opponunt. Athenae ex Lacedaemoniorum spoliis instaurantur. 6. Graeciae pax a rege Persarum indicta, quam Lacedaemonii magno suo malo turbant. 7. Thebani Lacedaemonios lacessunt: unde dubia Martis alea, et pugna ad Mantineam. 8. Epaminondae fortissimi Thebanorum ducis interitus, et elogium. 9. Totius Graeciae labes post Epaminondae excessum.

Capvt I.

Lacedaemonii, more ingenii humani, quo plura habent, eo ampliora cupientes, non contenti accessione Atheniensium opum vires sibi duplicatas, totius Asiae imperium affectare coeperunt; sed maior pars sub regno Persarum erat. Itaque Hercyllides, dux in hanc militiam electus, cum videret sibi adversus duos praefectos Artaxerxis, Pharnabazum et Tissafernem, maximarum gentium viribus succinctos, dimicandum, pacificari cum altero statuit. Aptior visus Tissafernes, vir et industria potior, et militibus Cyri quondam regis instructior, in colloquium vocatur, et statutis conditionibus, ab armis dimittitur. Hanc rem Pharnabazus apud communem regem criminatur, *ut Lacedaemonios Asiam ingressos non repulerit armis, sed impensis regiis aluerit: merceturque ab his, quae differant bella, quae gerant, tanquam non ad unius summam imperii detrimentum omne perveniat. Indignum*, ait, *bella non perfici, sed redimi; hostem pretio, non armis summoveri.* His vocibus regem a Tissaferne alienatum hortatur, ut in locum eius navalis belli ducem eligat Conona Atheniensem, qui, amissa bello patria, Cypri exsulabat: *quippe Atheniensibus, etsi fractae sint opes, manere tamen navalem usum; nec, si eligendus sit ex universis, meliorem alium esse.* Acceptis igitur quingentis talentis, iussus est, Conona classi praeficere.

Cap. II. His cognitis, Lacedaemonii et ipsi a rege Aegypti Hercynione auxilia navalis belli per legatos petunt, a quo centum triremes, et sexcenta millia modiorum frumenti missa; a ceteris quoque sociis ingentia auxilia contracta sunt. Sed tanto exercitui, et contra tantum ducem, deerat dignus imperator. Itaque postulantibus sociis Agesilaum du-

cem, regem tunc Lacedaemoniorum, propter responsum oraculi Delphici, diu Lacedaemonii, an eum summae rei praeponerent, deliberaverunt: quibus futurus imperii finis denuntiabatur, cum regium claudicasset imperium; erat enim pede claudus. Ad postremum statuerunt, melius esse incessu regem, quam imperio regnum claudicare. Posteaquam Agesilaum cum ingentibus copiis in Asiam misere, non facile dixerim, quod aliud par ducum tam bene comparatum fuerit: quippe aetas, virtus, consilium, sapientia utrique prope una, gloria quoque rerum gestarum eadem: quibus cum paria omnia fortuna dederit, invictum tamen ab altero utrumque servavit. Magnus igitur amborum apparatus belli, magnae res gestae fuerunt. Sed Cononem seditio militum invadit, quos praefecti regis fraudare stipendio soliti erant; eo instantius debita poscentibus, quo graviorem sub magno duce militiam praesumebant. Itaque Conon, diu rege per epistolas frustra fatigato, ad postremum ipse ad eum pergit; a cuius aspectu et colloquio prohibitus est, quod eum more Persarum adorare nollet; agit tamen cum eo per internuntios, et queritur, *opulentissimi regis bella inopia dilabi; et, qui exercitum parem hostibus habeat, pecunia vinci, qua praestet, inferioremque eum ea parte virium inveniri, qua longe superior sit.* Postulat, dari sibi ministrum impensae, quia pluribus id mandare perniciosum sit. Dato stipendio, ad classem remittitur: nec moram agendis rebus facit; multa fortiter, multa feliciter agit: agros hostiles vastat: urbes expugnat: et, quasi tempestas quaedam, cuncta prosternit. Quibus rebus territi Lacedaemonii, ad patriae subsidium revocandum ab Asia Agesilaum decernunt.

CAP. III. Interim Pisandrus, ab Agesilao proficiscente dux patriae relictus, ingentem classem sum-

mis viribus instruit, fortunam belli tentaturus. Nec non et Conon tunc primum cum hostium exercitu concursurus, magna cura ordinat suos. Summa igitur non tam ducum in eo proelio, quam militum aemulatio fuit. Nam et ipse dux Conon non tam Persis, quam patriae studebat; et, sicut afflictis Atheniensium rebus, auctor amissae dominationis fuerat, sic volebat idem haberi redditae, patriamque vincendo recipere, quam victus amiserat: eo speciosius, quod ne ipsorum quidem Atheniensium, sed alieni imperii viribus dimicet, pugnaturus periculo regis, victurus praemio patriae; gloriamque diversis artibus, quam priores civitatis suae duces, consecuturus: quippe illos vincendo Persas patriam defendisse; se Persas victores faciendo restituturum patriam esse. Porro Pisandrus pro coniunctione Agesilai, etiam virtutum aemulator erat; contendebatque, ne a rebus gestis eius et gloriae splendore decederet; neve tot bellis ac seculis quaesitum imperium brevis momenti culpa subverteret. Eadem militum et omnium regum cura erat; quos maior sollicitudo cruciabat, non tam, ne ipsi quaesitas opes amitterent, quam, ne pristinas Athenienses reciperent. Sed quanto maius proelium fuit, tanto et clarior victoria Cononis. Victi Lacedaemonii fugam capessunt; praesidia hostium Athenis deducuntur; populo restituta dignitate conditio servilis eripitur; multae quoque civitates recipiuntur.

Cap. IV. Hoc initium Atheniensibus resumendae potentiae, et Lacedaemoniis habendae finis fuit. Namque, velut cum imperio etiam virtutem perdidissent, contemni a finitimis coepere. Primi igitur Thebani, auxiliantibus Atheniensibus, bellum his intulere: quae civitas ex infimis incrementis, virtute Epaminondae ducis, ad spem imperii Graeciae erecta est. Fit itaque terrestre proelium, eadem Lacedae-

moniorum fortuna, qua pugnatum adversus Conona navali proelio fuerat. In eo bello Lysander, quo duce Athenienses victi a Lacedaemoniis fuerant, interficitur. Pausanias quoque, alter dux Lacedaemoniorum, proditionis accusatus, in exsilium abiit. Igitur Thebani, potiti victoriam, universum exercitum ad urbem Lacedaemoniorum ducunt, facilem expugnationem rati, quoniam deserti a sociis omnibus erant: quod metuentes Lacedaemonii, regem suum Agesilaum ex Asia, qui ibi magnas res gerebat, ad defensionem patriae arcessunt. Occiso enim Lysandro, nullius alterius fiduciam ducis habebant. Cuius quoniam serus adventus erat, conscripto exercitu, obviam hosti procedunt. Sed victis adversus paulo ante victores nec animus neque vires pares fuere. Prima igitur congressione funduntur. Deletis iam suorum copiis, supervenit rex Agesilaus, qui restituto proelio, non difficulter, recenti et multis expeditionibus indurato milite, hostibus victoriam eripuit; ipse tamen graviter sauciatur.

Cap. V. Quibus rebus cognitis, Athenienses verentes, ne, iterum Lacedaemoniis victoribus, in pristinam sortem servitutis redigerentur, exercitum contrahunt, eumque in auxilium Boeotiorum per Iphicratem, viginti quidem annos natum, sed magnae indolis iuvenem, duci iubent. Huius adolescentis supra aetatem virtus admirabilis fuit; nec unquam ante eum Athenienses, inter tot tantosque duces, aut spei maioris aut indolis maturioris imperatorem habuerunt; in quo non imperatoriae tantum, verum et oratoriae artes fuere. Conon quoque, audito reditu Agesilai, et ipse ex Asia ad depopulandos Lacedaemoniorum agros revertitur; atque ita, undique belli formidine circumstrepente, clausi Spartani ad summam desperationem rediguntur. Sed Conon, vastatis hostium terris, Athenas pergit: ubi magno civium

gaudio exceptus, plus tamen tristitiae ipse ex incensa et diruta a Lacedaemoniis patria, quam laetitiae ex recuperata post tantum temporis, cepit. Itaque, quae incensa fuerant, praedarum sumtu et exercitu Persarum restituit; quae diruta, reficit. Fatum illud Athenarum fuit, ut ante a Persis crematae, manibus eorum, et nunc a Lacedaemoniis dirutae, ex spoliis Lacedaemoniorum, restituerentur; versa quoque vice, nunc haberent socios, quos tunc hostes habuerant; et hostes nunc paterentur, cum quibus iuncti tunc arctissimis societatis vinculis fuerant.

Cap. VI. Dum haec geruntur, Artaxerxes, rex Persarum, legatos in Graeciam mittit, per quos iubet, *omnes ab armis discedere; qui aliter fecisset, eum se pro hoste habiturum:* civitatibus libertatem suaque omnia restituit. Quod non Graeciae laboribus, assiduisque bellorum internecivis odiis consulens fecit; sed, ne occupato sibi Aegyptio bello, quod propter auxilia, adversus praefectos suos Lacedaemoniis missa, susceperat, exercitus sui in Graecia distinerentur. Fessi igitur tot bellis Graeci cupide paruere. Hic annus non eo tantum insignis fuit, quod repente pax tota Graecia facta est; sed etiam eo, quod eodem tempore urbs Romana a Gallis capta est. Sed Lacedaemonii securis insidiantes, absentiam Arcadum speculati, castellum eorum expugnant, occupatoque praesidium imponunt. Itaque, armato instructoque exercitu, Arcades, adhibitis in auxilium Thebanis, amissa bello repetunt. In eo proelio Archidamus dux Lacedaemoniorum vulneratur; qui, cum caedi suos iam et victos videret, per praeconem corpora interfectorum ad sepulturam poscit. Hoc est enim signum apud Graecos victoriae traditae. Qua confessione contenti Thebani signum parcendi dedere.

Cap. VII. Paucis deinde post diebus, neutris quidquam hostile facientibus, cum quasi tacito con-

sensu induciae essent, Lacedaemoniis alia bella adversus finitimos gerentibus; Thebani, Epaminonda duce, occupandae urbis eorum spem ceperunt. Igitur principio noctis taciti Lacedaemona proficiscuntur: non tamen aggredi incautos potuerunt. Quippe senes, et cetera imbellis aetas, cum adventum hostium praesensissent, in ipsis portarum angustiis armati occurrunt; et adversus quindecim millia militum, non amplius centum iam effoetae aetatis viri pugnae se offerunt. Tantum animorum viriumque patriae et penatium conspectus subministrat; tantoque praesentia, quam recordatione sui, maiores spiritus largiuntur. Nam, ut videre, inter quae et pro quibus starent, aut vincendum sibi, aut moriendum, censuerunt. Pauci igitur sustinuere senes aciem, cui par ante diem universa iuventus esse non potuit. In eo proelio duo duces hostium cecidere. Cum interim, Agesilai adventu nuntiato, Thebani recessere; nec bellum diu dilatum; siquidem Spartanorum iuventus, senum virtute et gloria incensa, teneri non potuit, quin ex continenti acie decerneret. Cum victoria Thebanorum esset, Epaminondas, dum non ducis tantum, verum etiam fortissimi militis officio fungitur, graviter vulneratur. Quo audito, his ex dolore metus, illis ex gaudio stupor iniicitur; atque ita, veluti ex placito consensu, a proelio disceditur.

Cap. VIII. Post paucos deinde dies Epaminondas decedit; cum quo vires quoque reipublicae ceciderunt. Nam, sicuti, telo si primam aciem praefregeris, reliquo ferro vim nocendi sustuleris: sic illo, velut mucrone teli, ablato duce Thebanorum, rei quoque publicae vires hebetatae sunt: ut non tam illum amisisse, quam cum illo interiisse omnes viderentur. Nam neque hunc ante ducem ullum memorabile bellum gessere; nec postea virtutibus, sed cladibus insignes fuere: ut manifestum sit, patriae glo-

riam et natam et exstinctam cum eo fuisse. Fuit autem incertum, vir melior, an dux esset. Nam et imperium non sibi semper, sed patriae quaesivit: et pecuniae adeo parcus fuit, ut sumtus funeri defuerit. Gloriae quoque non cupidior, quam pecuniae: quippe recusanti omnia imperia ingesta sunt: honoresque ita gessit, ut ornamentum non accipere, sed dare ipsi dignitati videretur. Iam literarum studium, iam philosophiae doctrina tanta, ut mirabile videretur, unde tam insignis militiae scientia homini inter literas nato. Neque ab hoc vitae proposito mortis ratio dissensit. Nam ut relatus in castra semianimis vocem spiritumque collegit, id unum a circumstantibus requisivit, *num cadenti sibi scutum ademisset hostis?* Quod ut servatum audivit, allatum, velut laborum gloriaeque socium, osculatus est. Iterum quaesivit: *utri vicissent?* Vt audivit Thebanos, *Bene habere se rem*, dixit: atque ita, velut gratulabundus patriae, exspiravit.

Cap. IX. Huius morte etiam Atheniensium virtus intercidit. Siquidem amisso, cui aemulari consueverant, in segnitiam torporemque resoluti, non, ut olim, in classem exercitusque, sed in dies festos apparatusque ludorum reditus publicos effundunt; et cum actoribus nobilissimis poëtisque theatra celebrant, frequentius scenam, quam castra, visentes; versificatoresque meliores, quam duces laudantes. Tunc vectigal publicum, quo milites et remiges alebantur, cum urbano populo dividi coeptum. Quibus rebus effectum est, ut inter otia Graecorum sordidum et obscurum antea Macedonum nomen emergeret; et Philippus, obses triennio Thebis habitus, Epaminondae et Pelopidae virtutibus eruditus, regnum Macedoniae, Graeciae et Asiae cervicibus, velut iugum servitutis, imponeret.

LIBER SEPTIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Macedoniae vetus nomen, populus, primi reges. 2. Perdiccae regis familia illustris, et infantis Europi nobile fatum. 3. Legati Persarum ad Amyntam petulantiae suae dant poenas. 4. Pax Macedoniae Bubaris, reguli Persae, opera conciliatur. Tragoediae in familia Amyntae, Alexandri Macedonis avi. 5. Philippi Macedonis varii casus: fratribus dolo materno vita sublatis, a populo compulsus regnum suscipit. 6. Initia regni Philippici laude et observatione dignissima; bella, coniugium, vitia et virtutes eiusdem.

Capvt I.

Macedonia ante, nomine Emathionis regis, cuius prima virtutis experimenta in illis locis exstant, Emathia cognominata est. Huius, sicuti incrementa modica, ita termini perangusti fuere. Populus Pelasgi; regio Boeotia dicebatur. Sed postea, virtute regum et gentis industria subactis primo finitimis, mox populis nationibusque, imperium usque extremos Orientis terminos prolatum. In regione Paeonia, quae nunc portio est Macedoniae, regnasse fertur Pelegonus, pater Asteropaei, cuius Troiano bello, inter clarissimos vindices urbis, nomen accepimus. Ex alio latere in Europa regnum Europus nomine tenuit. Sed et Caranus cum magna multitudine Graecorum sedes in Macedonia, responso oraculi, iussus quaerere, cum in Emathiam venisset, urbem Edessam, non sentien-

tibus oppidanis, propter imbrium et nebulae magnitudinem, gregem caprarum imbrem fugientium secutus occupavit; revocatusque in memoriam oraculi quo iussus erat, *ducibus capris imperium quaerere*, regni sedem statuit; religioseque postea observavit, quocunque agmen moveret, ante signa easdem capras habere, coeptorum duces habiturus, quas regni habuerat auctores. Vrbem Edessam, ob memoriam muneris, Aegeas; populum Aegeades vocavit. Pulso deinde Mida (nam is quoque portionem Macedoniae tenuit) aliisque regibus pulsis, in locum omnium solus successit; primusque adunatis gentibus variorum populorum, veluti unum corpus Macedoniae fecit; crescentique regno, valida incrementorum fundamenta constituit.

CAP. II. Post hunc Perdicca regnavit, cuius et vita illustris, et mortis postrema, veluti ex oraculo praecepta, memorabilia fuere: siquidem senex moriens Argaeo filio monstravit locum, quo condi vellet; ibique non sua tantum, sed et succedentium sibi regum ossa poni iussit; praefatus, quoad ibi conditae posterorum reliquiae forent, regnum in familia mansurum: creduntque hac superstitione exstinctam in Alexandro stirpem, qui locum sepulturae mutaverit. Argaeus, moderate et cum amore popularium administrato regno, successorem filium Philippum reliquit: qui, immatura morte raptus, Europum parvulum admodum instituit heredem. Sed Macedonibus assidua certamina cum Thracibus et Illyriis fuere: quorum armis, veluti quotidiano exercitio, indurati, gloria bellicae laudis finitimos terrebant. Igitur Illyrii infantiam regis pupilli contemnentes, bello Macedonas aggrediuntur: qui proelio pulsi, rege suo in cunis prolato, et pone aciem posito, acrius certamen repetivere: tanquam ideo victi fuissent antea, quod bellantibus sibi regis sui auspicia defuissent;

futuri vel propterea victores, quod ex superstitione animum vincendi ceperant! simul et miseratio eos infantis tenebat, quem, si victi forent, captivum de rege facturi videbantur. Conserto itaque proelio, magna caede Illyrios fudere; ostenderuntque hostibus suis, priore bello regem Macedonibus, non virtutem defuisse. Huic Amyntas succedit, et propria virtute, et Alexandri filii egregia indole insigniter clarus: cui Alexandro tanta omnium virtutum naturae ornamenta exstitere, ut etiam Olympio certamine, vario ludicrorum genere contenderit.

CAP. III. Cum interim Darius, rex Persarum, turpi ab Scythia fuga summotus, ne ubique deformis militiae damnis haberetur, mittit cum parte copiarum Megabyzum ad subigendam Thraciam, ceteraque eius tractus regna: quibus pro ignobili momento erat accessura Macedonia. Qui brevi tempore exsecuto regis imperio, legatis ad Amyntam regem Macedoniae missis, obsides in pignus futurae pacis dari sibi postulabat. Sed legati benigne excepti, inter epulas, ebrietate crescente, rogant Amyntam, *ut apparatui epularum adiiciat ius familiaritatis, adhibitis in convivium suis ac filii uxoribus: id apud Persas haberi pignus ac foedus hospitii.* Quae ut venerunt, petulantius Persis eas contrectantibus, filius Amyntae, Alexander rogat patrem, respectu aetatis ac gravitatis suae abiret convivio, pollicitus, se hospitum temperaturum iocos. Quo digresso, mulieres quoque paululum e convivio evocat, cultius exornaturus, gratioresque reducturus. In quarum locum matronali habitu exornatos iuvenes supponit, eosque petulantiam legatorum ferro, quod sub veste gerebant, compescere iubet. Atque ita interfectis omnibus, ignarus rei Megabyzus, cum legati non redirent, mittit eo cum exercitus parte Bubarem, ut in bellum facile et mediocre; dedignatus ipse ire, ne dehone-

staretur proelio tam foedae gentis. Sed Bubares ante bellum amore filiae Amyntae captus, omisso bello nuptias facit, depositisque hostilibus animis, in affinitatis iura succedit.

Cap. IV. Post discessum a Macedonia Bubaris Amyntas rex decedit; cuius filio et successori Alexandro cognatio Bubaris non Darii tantum temporibus pacem praestitit: verum etiam Xerxem adeo conciliavit, ut, cum Graeciam, veluti tempestas quaedam, occupasset, inter Olympum Haemumque montes totius regionis eum imperio donaverit. Sed nec virtute minus, quam Persarum liberalitate regnum ampliavit. Per ordinem deinde successionis regnum Macedoniae ad Amyntam, fratris eius, Menelai filium, pervenit. Hic quoque insignis industria, et omnibus imperatoriis virtutibus instructus fuit; qui ex Eurydice tres filios sustulit, Alexandrum, Perdiccam, et Philippum, Alexandri Magni Macedonis patrem; et filiam Euryonem: ex Gygaea autem Archelaum, Archideum, Menelaum. Cum Illyriis deinde et cum Olynthiis gravia bella gessit. Insidiis autem Eurydices uxoris, quae nuptias generi pacta, occidendum virum, regnumque adultero tradendum susceperat, occupatus fuisset, ni filia pellicatum matris, et sceleris consilia prodidisset. Functus itaque tot periculis senex decessit, regno, maximo ex filiis Alexandro, tradito.

Cap. V. Igitur Alexander inter prima initia regni, bellum ab Illyriis, pacta mercede et Philippo fratre dato obside, redemit. Interiecto quoque tempore per eundem obsidem cum Thebanis gratiam pacis reconciliat: quae res Philippo maxima incrementa egregiae indolis dedit. Siquidem Thebis triennio obses habitus prima pueritiae rudimenta in urbe severitatis antiquae, et in domo Epaminondae, summi et philosophi et imperatoris, deposuit. Nec multo

post Alexander insidiis Eurydices matris appetitus occumbit; cui Amyntas in scelere deprehensae, propter communes liberos, ignarus iisdem quandoque exitiosam fore, pepercerat. Frater quoque eius Perdicca pari insidiarum fraude decipitur. Indignum prorsus, libidinis causa liberos a matre vita privatos, quam scelerum suorum suppliciis liberorum contemplatio vindicaverat. Perdiccae hoc indignior caedes videbatur, quod ei apud matrem misericordiam nec parvulus quidem filius conciliaverat. Itaque Philippus diu non regem, sed tutorem pupilli egit. At ubi graviora bella imminebant, serumque auxilium in exspectatione infantis erat, compulsus a populo regnum suscepit.

Cap. VI. Vt est ingressus imperium, magna de illo spes omnibus fuit, et propter ipsius ingenium, quod magnum spondebat virum, et propter vetera Macedoniae fata, quae cecinerant, uno ex Amyntae filiis regnante, florentissimum fore Macedoniae statum; cui spei scelus matris hunc residuum fecerat. Principio regni cum hinc caedes fratrum indigne peremtorum, inde hostium multitudo, hinc insidiarum metus, inde inopia continuis bellis exhausti regni, immaturam aetatem tironis urgerent, bella, quae, velut conspiratione quadam ad opprimendam Macedoniam, multarum gentium ex diversis locis uno tempore confluebant, quoniam omnibus par esse non poterat, dispensanda ratus; alia interposita pactione componit, alia redimit, facillimis quibusque aggressis, quorum victoria et militum trepidos animos firmaret, et contemtum sibi hostium demeret. Primum illi cum Atheniensibus certamen fuit: quibus per insidias victis, metu belli gravioris, cum interficere omnes posset, incolumes sine pretio dimisit. Post haec, bello in Illyrios translato, multa millia hostium caedit; urbem nobilissimam Larissam capit. Hinc Thes-

saliam, non praedae cupiditate, sed quod exercitui suo robur Thessalorum equitum adiungere gestiebat, nihil minus quam bellum metuentem, improvisus expugnat; unumque corpus equitum pedestriumque copiarum invicti exercitus fecit. Quibus rebusfeliciter provenientibus, Olympiadem, Neoptolemi regis Molossorum filiam, uxorem ducit; conciliante nuptias fratre patruele, altore virginis, Arruba, rege Molossorum; qui sororem Olympiadis Troada in matrimonium habebat; quae causa illi exitii, malorumque omnium initium fuit. Nam, dum regni incrementa affinitate Philippi se acquisiturum sperat, proprio regno ab eodem privatus in exsilio consenuit. His ita gestis, Philippus iam non contentus summovere bella, ultro etiam quietos lacessit. Cum Methonam urbem oppugnaret, in praetereuntem de muris sagitta iacta dextrum oculum regis effodit. Quo vulnere nec segnior in bellum, nec iracundior adversus hostes factus est; adeo, ut, interiectis diebus, pacem deprecantibus dederit; nec moderatus tantum, verum etiam mitis adversus victos fuerit.

LIBER OCTAVVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Graeciae clades sub Philippo Macedone. Thebani et Phocenses civilis belli faces. 2. Thebani Philippum arcessunt, qui Phocenses opprimit. Athenienses saluti publicae pro virili consulunt. 3. Contra Philippus Graeciam lacerat; Cappadociam Macedoniae adiungit; Olynthios delet; la-

trocinium exercet variis modis. 4. Atheniensibus, Thessalis, Boeotiis et Phocensibus callide imponit. 5. Phocenses ad deditionem, et reliquos Graecos cogit ad servile obsequium. 6. Monarchiam cum summa iniustitia constituit.

CAPVT. I.

Graeciae civitates, dum imperare singulae cupiunt, imperium omnes perdiderunt: quippe in mutuum exitium sine modo ruentes, omnibus perire, quod singulae amitterent, non nisi oppressae senserunt. Siquidem Philippus, rex Macedoniae, velut e specula quadam, libertati omnium insidiatus, dum contentiones civitatum alit, auxilium inferioribus ferendo, victos pariter victoresque subire regiam servitutem coëgit. Causa et origo huius mali Thebani fuere: qui, cum rerum potirentur, secundam fortunam imbecillo animo ferentes, victos armis Lacedaemonios et Phocenses, quasi parva supplicia caedibus et rapinis luissent, apud commune Graeciae concilium superbe accusaverunt. Lacedaemoniis crimini datum, quod arcem Thebanam induciarum tempore occupassent: Phocensibus, quod Boeotiam depopulati essent: prorsus, quasi post arma et bellum, locum legibus reliquissent. Cum iudicium arbitrio victorum exerceretur, tanta pecunia damnantur, quanta exsolvi non posset. Igitur Phocenses, cum agris, liberis, coniugibusque privarentur, desperatis rebus, Philomelo quodam duce, velut deo irascentes, templum ipsum Apollinis Delphis occupavere. Inde auro et pecunia divites, conducto mercenario milite, bellum Thebanis intulerunt. Factum Phocensium, tametsi omnes exsecrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidiae Thebanis, a quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit. Itaque

auxilia his et ab Atheniensibus et a Lacedaemoniis missa. Prima igitur congressione Philomelus Thebanos castris exuit. Sequenti proelio primus inter confertissimos dimicans cecidit, et sacrilegii poenas impio sanguine luit. In huius locum dux Onomarchus creatur.

Cap. II. Adversus quem Thebani Thessalique non ex civibus suis, ne victoris potentiam ferre non possent, sed Philippum, Macedoniae regem, ducem eligunt; et externae dominationi, quam in suis timuerunt, sponte succedunt. Igitur Philippus, quasi sacrilegii, non Thebanorum ultor esset, omnes milites coronas laureas sumere iubet, atque ita, veluti deo duce, in proelium pergit. Phocenses, insignibus dei conspectis, conscientia delictorum territi, abiectis armis fugam capessunt, poenasque violatae religionis sanguine et caedibus suis pendunt. Incredibile, quantum ea res apud omnes nationes Philippo gloriae dedit. *Illum vindicem sacrilegii, illum ultorem religionum: quod orbis viribus expiari debuit, solum, qui piacula exigeret, exstitisse. Dignum itaque, qui diis proximus haberetur, per quem deorum maiestas vindicata sit.* Sed Athenienses, audito belli eventu, ne in Graeciam Philippus transiret, angustias Thermopylarum, pari ratione, sicut antea advenientibus Persis, occupavere; sed nequaquam simili aut virtute aut causa: siquidem tunc pro libertate Graeciae, nunc pro sacrilegio publico: tunc a rapina hostium templa vindicaturi, nunc adversus vindices templorum raptores defensuri: aguntque propugnatores sceleris, cuius turpe erat alios vindices fuisse; immemores prorsus, quod in dubiis rebus suis, illo deo etiam consiliorum auctore usi fuerant; quod illo duce tot bella victores inierant; tot urbes auspicato condiderant; tantum imperium terra marique quaesierant; quod nihil sine maiestate

numinis eius aut privatae unquam, aut publicae rei gesserant. Tantum facinus admisisse ingenia omni doctrina exculta, pulcherrimis legibus institutisque formata, ut, quid posthac succensere iure barbaris possent, non haberent.

Cap. III. Sed nec Philippus melioris fidei adversus socios fuit: quippe, veluti timens, ne ab hostibus sacrilegii scelere vinceretur, civitates, quarum paulo ante dux fuerat, quae sub auspiciis eius militaverant, quae gratulatae illi sibique victoriam fuerant, hostiliter occupatas diripuit: coniuges liberosque omnium sub corona vendidit: non deorum immortalium templis, non aedibus sacris, non diis penatibus publicis privatisque, ad quos paulo ante ingressus hospitaliter fuerat, pepercit: prorsus, ut non tam sacrilegii ultor exstitisse, quam sacrilegiorum licentiam quaesisse videretur. Inde, veluti rebus egregie gestis, in Cappadociam traiicit: ubi, bello pari perfidia gesto, captisque per dolum et occisis finitimis regibus, universam provinciam imperio Macedoniae adiungit. Deinde ad abolendam perfidiae famam, qua insignis praeter ceteros tunc temporis habebatur, per regna mittit et opulentissimas civitates, qui opinionem sererent, regem Philippum magna pecunia locare et muros per civitates et fana et templa facienda; et ut per praecones susceptores sollicitarent. Qui cum in Macedoniam venissent, variis dilationibus frustrati, vim regiae maiestatis timentes, taciti proficiscebantur. Post haec Olynthios aggreditur: receperant enim per misericordiam, post caedem unius, duos fratres eius, quos Philippus ex noverca genitos, veluti participes regni, interficere gestiebat. Ob hanc igitur causam urbem antiquam et nobilem exscindit, et fratres olim destinato supplicio tradit, praedaque ingenti pariter et parricidii voto fruitur. Inde, quasi omnia, quae agitasset animo, ei licerent, auraria in

Thessalia, argenti metalla in Thracia occupat. Et, ne quod ius vel fas inviolatum praetermitteret, piraticam quoque exercere instituit. His ita gestis, forte evenit, ut eum fratres duo, reges Thraciae, non contemplatione iustitiae eius, sed invicem metuentes, ne alterius viribus accederet, disceptationum suarum iudicem eligerent. Sed Philippus, more ingenii sui, ad iudicium, veluti ad bellum, inopinantibus fratribus, instructo exercitu supervenit, et regno utrumque, non iudicis more, sed fraude latronis ac scelere spoliavit.

Cap. IV. Dum haec aguntur, legati Atheniensium petentes pacem ad eum venerunt. Quibus auditis, et ipse legatos Athenas cum pacis conditionibus misit: ibique ex commodo utrorumque pax facta. Ex ceteris quoque Graeciae civitatibus, non pacis amore, sed belli metu legationes venere. Siquidem, crudescente ira, Thessali Boeotiique orant, ut professum adversum Phocenses ducem Graeciae exhibeat: tanto odio Phocensium ardentes, ut, obliti cladium suarum, perire ipsi, quam non perdere eos praeoptarent, expertamque Philippi crudelitatem pati, quam parcere hostibus suis mallent. Contra Phocensium legati, adhibitis Lacedaemoniis et Atheniensibus, bellum deprecabantur, cuius ab eo dilationem ter iam emerant. Foedum prorsus miserandumque spectaculum, Graeciam etiam nunc et viribus et dignitate orbis terrarum principem, regum certe gentiumque semper victricem, et multarum adhuc urbium dominam, alienis excubare sedibus, aut rogantem bellum, aut deprecantem: in alterius ope omnem spem posuisse orbis terrarum vindices, eoque discordia sua civilibusque bellis redactos, ut adulentur ultro sordidam paulo ante clientelae suae partem: et haec potissimum facere Thebanos Lacedaemoniosque, antea inter se imperii, nunc Graeciae imperantis aemulos

Philippus venditatione gloriae suae tantarum urbium fastidium agitat; atque utros potius dignetur, aestimat. Secreto igitur auditis utriusque legationibus, his veniam belli pollicetur, iureiurando adactis, responsum nemini proditturos: illis contra, venturum se, auxiliumque laturum. Vtrosque vetat parare bellum, aut metuere. Sic variato responso securis omnibus Thermopylarum angustias occupat.

CAP. V. Tunc primum Phocenses captos se fraude Philippi animadvertentes, trepidi ad arma confugiunt. Sed neque spatium erat instruendi belli, nec tempus ad contrahenda auxilia: et Philippus excidium minabatur, ni fieret deditio. Victi igitur necessitate, pacta salute, se dediderunt. Sed pactio eius fidei fuit, cuius antea fuerat deprecati belli promissio. Igitur caeduntur passim, rapiunturque; non liberi parentibus, non coniuges maritis, non deorum simulacra templis suis relinquuntur. Vnum tantum miseris solatium fuit, quod, cum Philippus portione praedae socios fraudasset, nihil rerum suarum apud inimicos viderunt. Reversus in regnum, ut pecora pastores nunc in hibernos, nunc in aestivos saltus traiiciunt, sic ille populos et urbes, ut illi vel replenda, vel derelinquenda quaeque loca videbantur, ad libidinem suam transfert. Miseranda ubique facies, et excidio similis erat. Non quidem pavor ille hostilis, nec discursus per urbem militum erat; non tumultus armorum; non bonorum atque hominum rapina: sed tacitus moeror et luctus, verentibus, ne ipsae lacrimae pro contumacia haberentur. Crescit dissimulatione ipsa dolor, hoc altius demissus, quo minus profiteri licet. Nunc sepulcra maiorum, nunc veteres penates, nunc tecta, in quibus geniti erant, in quibusque genuerant, considerabant; miserantes nunc vicem suam, quod in eam diem vixissent; nunc filiorum, quod non post eam diem nati essent.

Cap. VI. Alios populos in finibus ipsis hostibus opponit, alios in extremis [regni terminis] statuit, quosdam bello captos in supplementis urbium divi- dit. Atque ita ex multis gentibus nationibusque unum regnum populumque constituit. Compositis ordinatisque Macedoniae rebus, Dardanos, ceterosque finitimos fraude captos expugnat. Sed nec a proximis manus abstinet. Siquidem Arrybam, regem Epiri, uxori suae Olympiadi arctissima cognatione iunctum, pellere regno statuit; atque Alexandrum, privignum eius, uxoris Olympiadis fratrem, puerum honestae pulchritudinis, in Macedoniam nomine sororis arcessit, omnique studio sollicitatum spe regni, simulato amore, ad stupri consuetudinem perpulit, maiora in eo obsequia habiturus, sive conscientiae pudore, sive regni beneficio. Cum igitur ad viginti annos pervenisset, ereptum Arrybae regnum puero admodum tradit, scelestus in utroque. Nam nec in eo ius cognationis servavit, cui ademit regnum; et eum, cui dedit, impudicum fecit antequam regem.

LIBER NONVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Philippus cogitat de Graecia subiuganda; ideo Byzantium, sed frustra, obsidet. 2. A Scytharum rege variis modis deluditur; unde pugna et praeda abducta. 3. Triballi Philippum praeda spoliant. Athenienses et Thebanos Philippus proelio atterit. 4. Victoria moderate utitur; saevit in Thebanos: qui fortiter se gerunt. 5. Graeciam pacare studet, ut Persas bello adoriatur. 6. Pau-

saniae Philippum obtruncat, ultionem ab iniquo iudice exigens. 7. Philippus, Olympiade et Alexandro consciis, interficitur. 8. Philippi elogium, eiusdemque cum Alexandro filio et successore comparatio.

CAPVT I.

In Graeciam Philippus cum venisset, sollicitatus paucarum civitatum direptione, et ex praeda modicarum urbium, quantae opes universarum essent, animo prospiciens; bellum toti Graeciae inferre statuit. Ad cuius emolumentum egregie pertinere ratus, si Byzantium, nobilem et maritimam urbem, receptaculum terra marique copiis suis futuram, in potestatem redegisset, eandem claudentem sibi portas, obsidione cinxit. Haec namque urbs condita primo a Pausania, rege Spartanorum, et per VII annos possessa fuit: deinde, variante victoria, nunc Lacedaemoniorum, nunc Atheniensium iuris habita est. Quae incerta possessio effecit, ut, nemine quasi suam auxiliis iuvante, libertatem constantius tueretur. Igitur Philippus longa obsidionis mora exhaustus, pecuniae commercium de piratica mutuatur. Captis itaque centum septuaginta navibus, mercibusque distractis, anhelantem inopiam paululum recreavit. Deinde, ne unius urbis oppugnatione tantus exercitus teneretur, profectus cum fortissimis, multas Chersonensium urbes expugnat: filiumque Alexandrum, decem et octo annos natum, ut sub militia patris tirocinii rudimenta deponeret, ad se arcessit. In Scythiam quoque praedandi causa profectus est, more negotiantium, impensas belli alio bello refecturus.

CAP. II. Erat eo tempore rex Scytharum Atheas. Qui, cum bello Istrianorum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonienses petit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus: cum interim Istria-

norum rex decedens, et metu belli, et auxiliorum necessitate Scythas solvit. Itaque Atheas, remissis Macedonibus, renuntiari Philippo iubet, *neque auxilium eius se petisse, neque adoptionem mandasse. Nam neque vindicta Macedonum egere Scythas quibus meliores forent; neque heredem sibi, incolumi filio, deesse.* His auditis, Philippus legatos ad Atheam mittit, impensae obsidionis portionem petentes, ne inopia deserere bellum cogatur. Quod eo promtius eum facere debere, quod missis a se in auxilium eius militibus ne sumtum quidem viae, non modo officii pretia dederit. Atheas inclementiam coeli et terrae sterilitatem causatus, quae non patrimoniis ditet Scythas, sed vix alimenta exhibeat, respondit: *nullas sibi opes esse, quibus tantum regem expleat; et turpius putare parvo defungi, quam totum abnuere: Scythas autem virtute animi et duritia corporis, non opibus censeri.* Quibus derisus Philippus, soluta obsidione Byzantii, Scythica bella aggreditur, praemissis legatis, quo securiores faceret, qui nuntient Atheae, *dum Byzantium obsidet, vovisse se statuam Herculi, ad quam in ostio Istri ponendam se venire, pacatum accessum ad religionem dei petens, amicus ipse Scythis venturus.* Ille, *si voto fungi vellent, statuam sibi mitti* iubet; *non modo, ut ponatur, verum etiam, ut inviolata maneat*, pollicetur: *Exercitum autem fines ingredi* negat *se passurum. Ac, si invitis Scythis statuam ponat, eo digresso sublaturum; versurumque aes statuae in aculeos sagittarum.* His utrinque irritatis animis, proelium committitur. Cum virtute et numero praestarent Scythae, astu Philippi vincuntur. Viginti millia puerorum ac feminarum capta, pecoris magna vis, auri argentique nihil. Ea primum fides inopiae Scythicae fuit. Viginti millia nobilium equarum ad genus faciendum in Macedoniam missa.

Cap. III. Sed revertenti ab Scythia Triballi Philippo occurrunt: negant se transitum daturos, ni portionem accipiant praedae. Hinc iurgium, et mox proelium, in quo ita in femore vulneratus est Philippus, ut per corpus eius equus interficeretur. Cum omnes occisum putarent, praeda amissa est. Ita Scythica, velut devota, spolia paene luctuosa Macedonibus fuere. Ubi vero ex vulnere primum convaluit, diu dissimulatum bellum Atheniensibus infert: quorum causae Thebani se iunxere, metuentes, ne victis Atheniensibus bellum, veluti vicinum incendium, ad se transiret. Facta igitur inter duas paulo ante infestissimas civitates societate, legationibus Graeciam fatigant. Communem hostem, putant, communibus viribus summovendum: neque enim cessaturum Philippum, si prospere prima successerint, nisi omnem Graeciam domuerit. Motae quaedam civitates Atheniensibus se iungunt; quasdam autem ad Philippum belli metus traxit. Proelio commisso, cum Athenienses longe maiore militum numero praestarent, assiduis bellis indurata virtute Macedonum vincuntur. Non tamen immemores pristinae gloriae cecidere: quippe adversis vulneribus, omnes loca, quae tuenda a ducibus acceperant, morientes corporibus texerunt. Hic dies universae Graeciae et gloriam dominationis, et vetustissimam libertatem finivit.

Cap. IV. Huius victoriae callide dissimulata laetitia est. Denique non solita sacra Philippus illa die fecit; non in convivio risit; non ludos inter epulas adhibuit; non coronas aut unguenta sumsit; et, quantum in illo fuit, ita vicit, ut victorem nemo sentiret. Sed nec regem se Graeciae, sed ducem appellari iussit. Atque ita inter tacitam laetitiam et dolorem hostium temperavit, ut neque apud suos exsultasse, neque apud victos insultasse videretur. Atheniensibus, quos passus infestissimos fuerat, et

captivos gratis remisit; et bello consumtorum corpora sepulturae reddidit; reliquiasque funerum ut ad sepulcra maiorum deferrent, ultro hortatus est. Super haec Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum his amicitiamque iungerent, Athenas misit. Thebanorum porro non solum captivos, verum etiam interfectorum sepulturam vendidit. Principes civitatis alios securi percussit, alios in exsilium redegit, bonaque omnium occupavit. Pulsos deinde per iniuriam in patriam restituit: ex horum numero CCC exsules iudices rectoresque civitati dedit; apud quos cum potentissimi quique rei eius ipsius criminis postularentur, quod per iniuriam se in exsilium egissent, huius constantiae fuerunt, ut omnes se auctores faterentur; meliusque cum republica actum, cum damnati essent, quam cum restituti, contenderent. Mira prorsus audacia: de iudicibus vitae necisque suae, quemadmodum possunt, sententiam ferunt; contemnuntque absolutionem, quam dare inimici possunt: et quoniam rebus nequeunt ulcisci, verbis usurpant libertatem.

Cap. V. Compositis in Graecia rebus, Philippus omnium civitatum legatos ad formandum rerum praesentium statum evocari Corinthum iubet. Ibi pacis legem universae Graeciae pro meritis singularum civitatum statuit; conciliumque omnium, veluti unum senatum, ex omnibus legit. Soli Lacedaemonii, et legem, et regem contemserunt; servitutem, non pacem, rati, quae non ipsis civitatibus conveniret, sed a victore ferretur. Auxilia deinde singularum civitatum describuntur, sive adiuvandus ea manu rex, oppugnante aliquo, foret; seu duce illo bellum inferendum. Neque enim dubium erat, imperium Persarum his apparatibus peti. Summa auxiliorum ducenta millia peditum fuere, et equitum quindecim millia. Extra hanc summam et Macedoniae exercitus erat, et confinis domitarum gentium

barbaries. Initio veris tres duces in Asiam Persarum iuris praemittit, Parmenionem, Amyntam, et Attalum, cuius sororem nuper, expulsa Alexandri matre Olympiade propter stupri suspicionem, in matrimonium receperat.

CAP. VI. Interea, dum auxilia a Graecia coëunt, nuptias Cleopatrae filiae et Alexandri, quem regem Epiri fecerat, celebrat. Dies erat pro magnitudine duorum regum, et collocantis filiam et uxorem ducentis, apparatibus insignis. Sed nec ludorum magnificentia deerat: ad quorum spectaculum Philippus dum sine custodibus, medius inter duos Alexandros, filium generumque, contenderet; Pausanias, nobilis ex Macedonibus adolescens, nemini suspectus, occupatis angustiis, Philippum in transitu obtruncat; diemque laetitiae destinatum, foedum luctu funeris facit. Hic primis pubertatis annis stuprum per iniuriam passus ab Attalo fuerat: cuius indignitati haec etiam foeditas accesserat. Nam perductum in convivium solutumque mero, Attalus non suae tantum, verum et convivarum libidini, velut scortum vile, subiecerat, ludibriumque omnium inter aequales reddiderat. Hanc rem aegre ferens Pausanias, querelam Philippo saepe detulerat. Cum variis frustrationibus non sine risu differretur, et honoratum insuper ducatu adversarium cerneret: iram in ipsum Philippum vertit, ultionemque, quam ab adversario non poterat, ab iniquo iudice exegit.

CAP. VII. Creditum est etiam, immissum ab Olympiade, matre Alexandri, fuisse; nec ipsum Alexandrum ignarum paternae caedis exstitisse: quippe non minus Olympiadem repudium, et praelatam sibi Cleopatram, quam stuprum Pausaniam doluisse. Alexandrum quoque regni aemulum, fratrem ex noverca susceptum timuisse; eoque actum, ut in convivio antea primum cum Attalo, mox cum ipso patre iurgaret: adeo, ut etiam stricto gladio eum Philip-

pus consectatus sit, aegreque a filii caede amicorum precibus revocatus. Quamobrem Alexander ad avunculum se in Epirum cum matre, inde ad regem Illyriorum contulerat; vixque revocanti mitigatus est patri, precibusque cognatorum aegre redire compulsus. Olympias quoque fratrem suum Alexandrum, Epiri regem, in bellum subornabat, pervicissetque, ni filiae nuptiis pater generum occupasset. His stimulis irarum utrique Pausaniam de impunitate stupri sui querentem, ad tantum facinus impulisse creduntur. Olympias certe fugienti percussori equos quoque praeparatos habuit. Ipsa deinde, audita regis nece, cum titulo officii ad exsequias cucurrisset, in cruce pendentis Pausaniae capiti, eadem nocte, qua venit, coronam auream imposuit: quod nemo alius audere, nisi haec, superstite Philippi filio, potuisset. Paucos deinde post dies, refixum corpus interfectoris super reliquias mariti cremavit; et tumulum ei eodem fecit in loco, parentarique eidem quotannis, incussa populo superstitione, curavit. Post haec Cleopatram, a qua pulsa Philippi matrimonio fuerat, in gremio eius prius filia interfecta, finire vitam suspendio coëgit, spectaculoque pendentis ultionem potita est, ad quam per parricidium festinaverat. Novissime gladium, quo rex percussus est, Apollini sub nomine Myrtalis consecravit: hoc enim nomen ante Olympiadis parvulae fuit. Quae omnia ita palam facta sunt, ut timuisse videatur, ne facinus ab ea commissum non probaretur.

Cap. VIII. Decessit Philippus XL et VII annorum, cum annis XXV regnasset. Genuit ex Larissaea saltatrice filium Aridaeum, qui post Alexandrum regnavit. Habuit et alios multos ex variis matrimoniis regio more susceptos, qui partim fato, partim ferro periere. Fuit rex armorum, quam conviviorum, apparatibus studiosior; cui maximae opes erant instrumenta bellorum: divitiarum quaestu, quam custodia

solertior. Itaque inter quotidianas rapinas semper inops erat. Misericordia in eo et perfidia pari iure dilectae. Nulla apud eum turpis ratio vincendi. Blandus pariter et insidiosus alloquio; qui plura promitteret, quam praestaret; in seria et iocos artifex. Amicitias utilitate, non fide colebat. Gratiam fingere in odio, in gratia offensam simulare, instruere inter concordantes odia, apud utrumque gratiam quaerere, solennis illi consuetudo. Inter haec eloquentia insignis, oratio acuminis et solertiae plena, ut nec ornatui facilitas, nec facilitati inventio, nec inventionibus deesset ornatus. Huic Alexander filius successit, et virtute et vitiis patre maior. Vincendi ratio utrique diversa. Hic aperte, ille artibus bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic palam fusis. Prudentior ille consilio, hic animo magnificentior. Iram pater dissimulare, plerumque etiam vincere; hic, ubi exarsisset, nec dilatio ultionis, nec modus erat. Vini nimis uterque avidus; sed ebrietatis diversa vitia. Pater de convivio in hostem procurrere, manum conserere, periculis se temere offerre: Alexander non in hostem, sed in suos saevire. Quamobrem Philippum saepe vulneratum proelia remisere: hic amicorum interfector convivio frequentior excessit. Regnare ille cum amicis volebat; hic in amicos regna exercebat. Amari pater malle; hic metui. Literarum cultus utrique similis. Solertiae pater maioris; hic fidei. Verbis atque oratione Philippus, hic rebus moderatior. Parcendi victis filio animus et promtior, et honestior; ille nec sociis abstinebat. Frugalitati pater, luxuriae filius, magis deditus erat. Quibus artibus orbis imperii fundamenta pater iecit, operis totius gloriam filius consummavit.

LIBER DECIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Artaxerxis filii in patrem conspirant. Sed, conspiratione detecta, parricidii poenas dant. 2. Causa parricidii ex multiplici libidine nata. 3. Ochus, Artaxerxis successor, cognatorum principum strage regiam replet. Persicae Monarchiae finis.

CAPVT I.

Artaxerxi, regi Persarum, ex pellicibus cxv filii fuere, sed tres tantum iusto matrimonio suscepti: Darius, Ariarates, et Ochus. Ex his Darium contra morem Persarum, apud quos rex non nisi morte mutatur, per indulgentiam pater regem vivus fecit: nihil sibi ablatum existimans, quod in filium contulisset, sinceriusque gaudium ex procreatione capturus, si insignia maiestatis suae vivus in filio conspexisset. Sed Darius, post nova paternae pietatis exempla, interficiendi patris consilium cepit. Sceleratus, si solus parricidium cogitasset; tanto sceleratior, quod in societatem facinoris assumtos quinquaginta fratres fecit parricidas. Ostenti prorsus genus, ubi in tanto populo non solum sociari, verum etiam sileri parricidium potuit; ut ex quinquaginta liberis nemo inventus sit, quem aut paterna maiestas, aut veneratio senis, aut indulgentia patris, a tanta immanitate revocaret. Adeone vile paternum nomen apud tot numero filios fuit, ut, quorum praesidio tutus etiam adversus hostes esse debuerat, eorum insidiis circumventus, tutior ab hostibus, quam a filiis fuerit?

Cap. II. Causa parricidii sceleratior ipso parricidio fuit. Occiso quippe Cyro fraterno bello, cuius mentio supra habita est, Aspasiam, pellicem eius, rex Artaxerxes in matrimonium receperat. Hanc patrem cedere sibi, sicuti regnum, Darius postulaverat: qui pro indulgentia sua in liberos primo facturum se dixerat: mox poenitentia ductus, ut honeste negaret, quod temere promiserat, Solis eam sacerdotio praefecit, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur. Hinc exacerbatus iuvenis, in iurgia primo patris erupit: mox facta cum fratribus coniuratione, dum patri insidias parat, deprehensus cum sociis, poenas parricidii diis paternae maiestatis ultoribus dedit. Coniuges quoque omnium cum liberis, ne quod vestigium tanti sceleris exstaret, interfectae. Post haec Artaxerxes morbo ex dolore contracto decedit, rex quam pater felicior.

Cap. III. Hereditas regni Ocho tradita, qui timens parem coniurationem, regiam cognatorum caede et strage principum replet, nulla non sanguinis, non sexus, non aetatis misericordia permotus: scilicet ne innocentior fratribus parricidis haberetur. Atque ita veluti purificato regno, bellum Cadusiis infert. In eo cum adversus provocatorem hostium Codomannus quidam omnium favore processisset, hoste caeso, victoriam suis pariter, et prope amissam gloriam restituit. Ob haec decora idem Codomannus praeficitur Armeniis. Interiecto deinde tempore, post mortem Ochi regis, ob memoriam pristinae virtutis, rex a populo constituitur, Darii nomine, ne quid regiae maiestati deesset, honoratus; bellumque cum Alexandro Magno, diu variante fortuna, magna virtute gessit. Postremo victus ab Alexandro, et a cognatis occisus, vitam pariter cum Persarum regno finivit.

LIBER VNDECIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Occiso Philippo, Alexander Macedones in officio continet. 2. Initia principatus Alexandri. Persas bello aggredi constituit. 3. Graecos defectionem cogitantes coërcet. 4. Thebas victis incolis evertit. Atheniensibus infestus. 5. Saevit in novercae suae cognatos; et in consanguineos suos. Deinde bellum Persicum aggreditur. 6. Disciplinam militarem ordinat. Parva manu ingentia molitur. Persas proelio superat. 7. Insidiis vitatis Gordium nodum fatalem callide solvit. 8. Tauro monte transcenso, in gravissimum morbum incidit, et sanitati restituitur. 9. Ad alterum proelium apparatus. Atrox pugna. Strages Persarum et fuga Darii, cuius uxor, mater, filiae, captivae ab Alexandro regie excipiuntur. 10. Persis superatis, a Persarum luxu Alexander superatur. Novae in orientem victoriae. Tyrus expugnatur. 11. Provinciis non paucis receptis, pergit ad Hammonis oraculum. 12. Darii regnum ambit, et pacem petenti recusat. 13. Tertii proelii inter Alexandrum et Darium circumstantiae quaedam. 14. Eiusdem proelii descriptio. Persae fugantur: victores praeda ingenti potiuntur. 15. Darius a suis vinctus et multis vulneribus confossus, salutem dicit Alexandro, et in morte regium animum prodit. Alexander Darii obitum fletu et regia sepultura decorat.

CAPVT I.

In exercitu Philippi, sicuti variae gentes erant, ita, eo occiso, diversi motus animorum fuere. Alii quippe

iniusta servitute oppressi, ad spem se libertatis erigebant; alii taedio longinquae militiae remissam sibi expeditionem gaudebant: nonnulli facem, nuptiis filiae accensam, rogo patris subditam dolebant. Amicos quoque tam subita mutatione rerum haud mediocris metus ceperat, reputantes nunc provocatam Asiam; nunc Europam nondum perdomitam; nunc Illyrios, Thracas, Dardanos, ceterasque barbaras gentes fidei dubiae, et mentis infidae; qui omnes populi si pariter deficiant, sisti nullo modo posse. Queis rebus veluti medela quaedam interventus Alexandri fuit; qui pro concione ita vulgus omne consolatus hortatusque pro tempore est, ut et metum timentibus demeret, et spe omnes impleret. Erat hic annos xx natus; in qua aetate ita moderate de se multa pollicitus est, ut appareret, plura eum experimentis reservare. Macedonibus immunitatem cunctarum rerum, praeter militiae vacationem, dedit: quo facto tantum sibi favorem omnium conciliavit, ut corpus hominis, non virtutem regis, mutasse se dicerent.

Cap. II. Prima illi cura paternarum exsequiarum fuit: in quibus ante omnia caedis conscios ad tumulum patris occidi iussit. Soli Alexandro Lyncistae fratri pepercit; servans in eo auspicium dignitatis suae. Nam regem eum primus salutaverat. Aemulum quoque imperii Caranum fratrem, ex noverca susceptum, interfici curavit. Inter initia multas gentes rebellantes compescuit: orientes nonnullas seditiones exstinxit. Quibus rebus erectus, citato gradu in Graeciam contendit, ubi, exemplo patris Corinthum evocatis civitatibus, dux in locum eius substituitur. Inchoatum deinde a patre Persicum bellum aggreditur. In cuius apparatu occupato nuntiatur, Athenienses et Thebanos ab eo ad Persas defecisse, auctoremque eius defectionis, magno auri pondere a Persis corruptum, Demosthenem oratorem exstitisse, qui Macedonum deletas omnes cum rege copias a

Triballis affirmaverit, producto in concionem auctore, qui in eo proelio, in quo rex ceciderit, se quoque vulneratum diceret. Qua opinione mutatos omnium ferme civitatium animos esse: praesidia Macedonum obsideri. Quibus motibus occursurus, tanta celeritate instructo paratoque exercitu Graeciam oppressit, ut, quem venire non senserant, videre se vix crederent.

Cap. III. In transitu hortatus Thessalos fuerat; beneficiorumque Philippi patris, maternaeque suae cum his ab Aeacidarum gente necessitudinis admonuerat. Cupide haec Thessalis audientibus, exemplo patris dux universae gentis creatus erat, et vectigalia omnia reditusque suos ei tradiderant. Sed Athenienses, sicuti primi defecerant, ita primi poenitere coeperunt: contemtum hostis in admirationem vertentes, pueritiamque Alexandri spretam antea, supra virtutem veterum ducum extollentes. Missis itaque legatis, bellum deprecantur: quibus auditis et graviter increpatis, Alexander bellum remisit. Inde Thebas exercitum convertit, eadem indulgentia usurus, si parem poenitentiam invenisset. Sed Thebani armis, non precibus, nec deprecatione, usi sunt. Itaque victi, gravissima quaeque supplicia miserrimae captivitatis experti sunt. In consilio cum de excidio urbis deliberaretur, Phocenses, et Plataeenses, et Orchomenii, Alexandri socii, victoriaeque participes, excidia urbium suarum, crudelitatemque Thebanorum referebant; studia in Persas non praesentia tantum, verum et vetera, adversus Graeciae libertatem increpantes; *Quamobrem odium eos omnium populorum esse; quod vel ex eo manifestari, quod iureiurando se omnes obstrinxerint, ut victis Persis Thebas diruerent.* Adiiciunt et scelerum priorum fabulas, quibus omnes scenas repleverint, ut non praesenti tantum perfidia, verum et vetere infamia invisi forent.

Cap. IV. Tunc Cleadas, unus ex captivis, data potestate dicendi: *non a rege se defecisse, quem interfectum audierint, sed a regis heredibus: quidquid in eo sit admissum, credulitatis, non perfidiae culpam esse; cuius tamen iam magna se supplicia pependisse, deleta iuventute: nunc senum feminarumque, sicuti infirmum, ita innoxium restare vulgus, quod ipsum stupris contumeliisque ita vexatum esse, ut nihil amarius unquam sint passi, nec iam pro civibus se, qui tam pauci remanserint, orare; sed pro innoxio patriae solo, et pro urbe, quae non viros tantum, verum et deos, genuerit.* Privata etiam regem superstitione deprecatur geniti apud ipsos Herculis: unde originem gens Aeacidarum trahat; actaque Thebis a patre eius Philippo pueritia, rogat: *Vrbi parcat, quae maiores eius partim apud se genitos, deos adoret; partim educatos, summae maiestatis reges viderit.* Sed potentior fuit ira, quam preces. Itaque urbs diruitur: agri inter victores dividuntur: captivi sub corona venduntur: quorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio, extenditur. Miseranda res Atheniensibus visa. Itaque portas refugiis profugorum contra interdictum regis aperuere. Quam rem ita graviter tulit Alexander, ut secunda legatione denuo bellum deprecantibus, ita demum remiserit, ut oratores et duces, quorum fiducia toties rebellent, sibi dedantur: paratisque Atheniensibus, ne cogantur subire bellum, eo res reducta est, ut, retentis oratoribus, duces in exsilium agerentur; qui ex continenti ad Darium profecti, non mediocre momentum Persarum viribus accessere.

Cap. V. Proficiscens ad Persicum bellum, omnes novercae suae cognatos, quos Philippus in excelsiorem dignitatis locum provehens, imperiis praefecerat, interfecit. Sed nec suis, qui apti regno videbantur, pepercit, ne qua materia seditionis, procul se

agente, in Macedonia remaneret: et reges stipendiarios conspectioris ingenii ad commilitium secum trahit: segniores ad tutelam regni relinquit. Adunato deinde exercitu naves onerat: unde conspecta Asia, incredibili ardore mentis accensus, duodecim aras deorum in belli vota statuit. Patrimonium omne suum, quod in Macedonia Europaque habebat, amicis dividit, *sibi Asiam sufficere* praefatus. Priusquam ulla navis litore excederet, hostias caedit, petens victoriam bello, quo toties a Persis petitae Graeciae ultor electus sit: quibus longa iam satis et matura imperia contigisse, quorumque tempus esse vices excipere melius acturos. Sed nec exercitus eius alia, quam regis animorum praesumtio fuit: quippe obliti omnes coniugum liberorumque, et longinquae a domo militiae, Persicum aurum, et totius Orientis opes, iam quasi suam praedam ducebant, nec belli periculorumque, sed divitiarum, meminerant. Cum delati in continentem essent, primus Alexander iaculum velut in hostilem terram iecit; armatusque de navi tripudianti similis prosiluit, atque ita hostias caedit; precatus, *ne se regem illae terrae invitae accipiant*. In Ilio quoque ad tumulos heroum, qui Troiano bello ceciderant, parentavit.

Cap. VI. Inde hostem petens, milites a populatione Asiae prohibuit, *parcendum suis rebus* praefatus, *nec perdenda ea, quae possessuri venerint*. In exercitu eius fuere peditum xxx duo millia, equitum quatuor millia quingenti, naves centum LXXXII. Hac tam parva manu universum terrarum orbem utrum admirabilius vicerit, an aggredi ausus fuerit, incertum est. Cum ad tam periculosum bellum exercitum legeret, non iuvenes robustos, nec primum florem aetatis, sed veteranos plerosque etiam emeritae militiae, qui cum patre patruisque militaverant, elegit: ut non tam milites, quam magistros militiae, electos putares. Ordines quoque nemo nisi sexage-

narius illuxit: ut, si principia castrorum cerneres, senatum te alicuius priscae reipublicae videre diceres. Itaque nemo in proelio fugam, sed victoriam cogitavit: nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit. Contra rex Persarum Darius, fiducia virium, nil astu agere, affirmans suis, *occulta consilia victoriae furtivae convenire;* nec hostem regni finibus arcere, sed in intimum regnum accipere: gloriosius ratus repellere bellum, quam non admittere. Prima igitur congressio in campis Adrastiae fuit. In acie Persarum sexcenta millia militum fuere; quae non minus arte Alexandri, quam virtute Macedonum superata, terga verterunt. Magna itaque caedes Persarum fuit. De exercitu Alexandri novem pedites, centum viginti equites cecidere, quos rex impense, ad ceterorum exemplum, humatos statuis equestribus donavit, cognatisque eorum immunitates dedit. Post victoriam maior pars Asiae ad eum defecit. Gessit et plura bella cum praefectis Darii, quos iam non tam armis, quam terrore nominis sui, vicit.

Cap. VII. Dum haec aguntur, interim indicio captivi ad eum defertur, insidias ei ab Alexandro Lyncista, genero Antipatri, qui praepositus Macedoniae erat, parari. Ob quam causam timens, ne quis, interfecto eo, in Macedonia motus oriretur, in vinculis eum habuit. Post haec Gordium urbem petit, quae posita est inter Phrygiam maiorem et minorem: cuius urbis potiundae non tam propter praedam cupido eum cepit, sed quod audierat, in ea urbe, in templo Iovis, iugum plaustri Gordii positum: cuius nexum si quis solvisset, eum tota Asia regnaturum, antiqua oracula cecinisse. Huius rei causa et origo illa fuit. Gordius cum in his regionibus bubus conductis araret, aves eum omnis generis circumvolare coeperunt. Profectus ad consulendos augures vicinae urbis, obviam in porta

habuit virginem eximiae pulchritudinis; percontatus eam, quem potissimum augurem consuleret: illa audita consulendi causa, gnara artis ex disciplina parentum, *regnum ei portendi*, respondit: polliceturque se et matrimonii et spei sociam. Tam pulchra conditio prima regni felicitas videbatur. Post nuptias inter Phrygas orta seditio est. Consulentibus de fine discordiarum, oracula responderunt, *regem discordiis opus esse*. Iterato quaerentibus de persona regis, iubentur eum regem observare, quem reversi primum in templum Iovis euntem plaustro reperissent. Obvius illis Gordius fuit, statimque eum regem consalutant. Ille plaustrum, quo vehenti regnum delatum fuerat, in templo Iovis positum, maiestati regiae consecravit. Post hunc filius Mida regnavit, qui ab Orpheo sacrorum solemnibus initiatus, Phrygiam religionibus implevit: quibus tutior omni vita, quam armis fuit. Igitur Alexander capta urbe cum in templum Iovis venisset, iugum plaustri Gordii requisivit: quo exhibito, cum capita loramentorum intra nodos abscondita reperire non posset, violentius oraculo usus, gladio loramenta caedit: atque ita resolutis nexibus, latentia in nodis capita invenit.

Cap. VIII. Haec illi agenti nuntiatur, Darium cum ingenti exercitu adventare. Itaque timens angustias, magna celeritate Taurum transcendit: in qua festinatione quingenta stadia cursu fecit. Cum Tarsum venisset, captus Cydni fluminis amoenitate, per mediam urbem influentis, proiectis armis, plenus pulveris ac sudoris, in praefrigidam undam se proiecit. Tum repente tantus nervos eius occupavit rigor, ut interclusa voce non spes modo remedii, sed nec dilatio periculi inveniretur. Vnus erat ex medicis, nomine Philippus, qui solus remedium polliceretur: sed et ipsum Parmenionis pridie a Cappadocia missae epistolae suspectum faciebant: qui ignarus infirmitatis Alexandri, scripserat, a Philippo medico ca-

veret: nam corruptum illum a Dario ingenti pecunia esse. Tutius tamen est ratus, dubiae se fidei medici credere, quam indubitato morbo perire. Accepto igitur poculo, epistolas medico tradidit; atque ita inter bibendum oculos in vultum legentis intendit. Vt securum conspexit, laetior factus est, sanitatemque quarta die recepit.

Cap. IX. Interea Darius cum quadringentis millibus peditum, ac centum millibus equitum in aciem procedit. Movebat haec multitudo hostium, respectu paucitatis suae, Alexandrum: sed interdum reputabat, quantas res cum ista paucitate gessisset, quantosque populos fudisset. Itaque cum spes metum vinceret, periculosius differre bellum ratus, ne desperatio suis cresceret, circumvectus suos, singulas gentes diversa oratione alloquitur. Illyrios et Thracas opum ac divitiarum ostentatione; Graecos veterum bellorum memoria, internecivique cum Persis odii, accendebat. Macedones autem nunc Europae victae admonet; nunc Asiae expetitae; nec inventas illis toto orbe pares vires gloriatur. Ceterum et laborum finem hunc, et gloriae cumulum fore. Atque inter haec identidem consistere aciem iubet, ut hac mora consuescant oculis turbam hostium sustinere. Nec Darii segnis opera in ordinanda acie defuit. Quippe omissis ducum officiis ipse omnia circumire, singulos hortari, veteris gloriae Persarum, imperiique perpetuae a diis immortalibus datae possessionis admonere. Post haec proelium ingentibus animis committitur. In eo uterque rex vulneratur. Tamdiu certamen anceps fuit, quoad fugeret Darius. Exinde caedes Persarum secuta est. Caesa sunt peditum unum et sexaginta millia, equitum decem millia: capta quadraginta millia. Ex Macedonibus cecidere pedestres cxxx, equites cl. In castris Persarum multum auri ceterarumque opum inventum. Inter captivos castrorum, mater, et uxor eademque soror, et

filiae duae Darii fuere. Ad quas visendas hortandasque cum Alexander venisset, conspectis armatis, invicem se amplexae, velut statim moriturae, comploratione edidderunt. Provolutae deinde genibus Alexandri, non mortem, sed dum Darii corpus sepeliant, dilationem mortis deprecantur. Motus tanta mulierum pietate Alexander, et Darium vivere dixit, et timentibus mortis metum demsit, easque haberi ut reginas, praecepit. Filias quoque non sordidius dignitate patris sperare matrimonium iussit.

Cap. X. Post haec opes Darii, divitiarumque apparatum contemplatus, admiratione tantarum rerum capitur. Tunc primum luxuriosa convivia, et magnificentiam epularum sectari: tunc Barsenem captivam diligere propter formae pulchritudinem coepit. A qua postea susceptum puerum Herculem vocavit. Memor tamen adhuc Darium vivere, Parmenionem ad occupandam Persicam classem, aliosque amicos ad recipiendas Asiae civitates misit; quae statim audita fama victoriae, ipsis Darii praefectis cum auri magno pondere tradentibus se, in potestatem victorum venerunt. Tunc in Syriam proficiscitur: ubi obvios cum infulis multos Orientis reges habuit. Ex his pro meritis singulorum alios in societatem recepit: aliis regnum ademit, suffectis in loca eorum novis regibus. Insignis praeter ceteros fuit Abdalonimus, rex ab Alexandro Sidoniae constitutus. Quem Alexander, cum operam oblocare ad puteos exhauriendos, hortosque irrigandos, solitus esset, misere vitam exhibentem, regem fecerat, spretis nobilibus, ne generis id, non dantis, beneficium putarent. Tyriorum civitas cum coronam auream magni ponderis per legatos in titulum gratulationis Alexandro misisset; grate munere accepto, Tyrum se ire velle ad vota Herculi reddenda, dixit. Cum legati rectius id eum in Tyro vetere et antiquiore templo facturum dicerent, in deprecantes eius introitum ita exarsit,

at urbi excidium minaretur: confestimque exercitu insulae applicato, non minus animosis Tyriis fiducia Carthaginiensium, bello excipitur. Augebat enim Tyriis animos Didonis exemplum, quae Carthagine condita, tertiam partem orbis quaesisset; turpe ducentes, si feminis suis plus animi fuisset in imperio quaerendo, quam sibi in tuenda libertate. Amota igitur imbelli aetate Carthaginem, et arcessitis mox auxiliis, non magno post tempore per proditionem capiuntur.

Cap. XI. Inde Rhodum Alexander, Aegyptum, Ciliciamque, sine certamine recipit. Ad Iovem deinde Hammonem pergit, consulturus et de eventu futurorum, et de origine sua. Namque mater eius Olympias confessa viro suo, Philippo, fuerat, Alexandrum non ex eo se, sed ex serpente ingentis magnitudinis, concepisse. Denique Philippus ultimo prope vitae suae tempore, *filium suum non esse*, palam praedicaverat. Qua ex causa Olympiadem, velut stupri compertam, repudio dimiserat. Igitur Alexander cupiens originem divinitatis acquirere, simul et matrem infamia liberare, per praemissos subornat antistites, quid sibi responderi velit. Ingredientem templum, statim antistites ut Hammonis filium salutant. Ille laetus dei adoptione, hoc se patre censeri iubet. Rogat deinde, *An omnes interfectores parentis sui sit ultus?* respondetur, *Patrem eius nec posse interfici, nec mori: regis Philippi peractam plene ultionem esse.* Tertiam interrogationem poscenti, victoriam omnium bellorum, possessionemque terrarum dari, respondetur. Comitibus quoque suis responsum, ut Alexandrum pro deo, non pro rege, colerent. Hinc illi aucta insolentia, mirusque animo increvit tumor, exemta comitate, quam et Graecorum literis, et Macedonum institutis, didicerat. Reversus ab Hammone Alexandriam condidit, et coloniam Macedonum caput esse Aegypti iubet.

Cap. XII. Darius, cum Babyloniam profugisset. per epistolas Alexandrum deprecatur, redimendarum sibi captivarum potestatem faciat, inque eam rem magnam pecuniam pollicetur. Sed Alexander in pretium captivarum regnum omne, non pecuniam, petit. Interiecto tempore, aliae epistolae Darii Alexandro redduntur, quibus filiae matrimonium et regni portio offertur. Sed Alexander *sua sibi dari* rescripsit; iussitque supplicem venire, et regni arbitria victori permittere. Tum spe pacis amissa, bellum Darius reparat: cum quadringentis millibus peditum, et centum millibus equitum, obviam vadit Alexandro. In itinere nuntiatur, uxorem eius ex collisione abiecti partus decessisse, eiusque mortem illacrimatum Alexandrum, exequiasque benigne prosecutum, idque eum non amoris, sed humanitatis causa fecisse. Nam semel tantum eam Alexandro visam esse, cum matrem filiasque eius parvulas frequenter consolaretur. Tunc Darius se ratus vere victum, cum post tot proelia etiam beneficiis ab hoste superaretur, gratumque sibi esse, si vincere nequeat, quod a tali potissimum vinceretur. Scribit itaque et tertias epistolas, et gratias agit, quod nihil in suos hostile fecerit. Offert deinde maiorem partem regni usque flumen Euphraten, et alteram filiam uxorem; pro reliquis captivis triginta millia talentûm. Ad haec Alexander, *Gratiarum actionem ab hoste supervacaneam esse*, respondit: *nec a se quidquam factum in hostis adulationem, nec quod in dubios belli exitus, aut in leges pacis sibi lenocinia quaereret; sed animi magnitudine, qua didicerit adversus vires hostium, non adversus calamitates, contendere;* polliceturque, *praestaturum se ea Dario, si secundus sibi, non par haberi, velit. Ceterum neque mundum posse duobus solibus regi: neque orbem summa duo regna salvo statu terrarum habere; proinde aut deditionem ea die, aut in posteram aciem paret:*

nec polliceatur sibi aliam, quam sit expertus, victoriam.

Cap. XIII. Postera die aciem producunt. Tum repente ante proelium, confectum curis Alexandrum somnus arripuit. Cum ad pugnam solus rex deesset, a Parmenione aegre excitatus, quaerentibus somni causas omnibus inter pericula, cuius etiam in otio semper parcior fuerit: *Magno se aestu liberatum,* ait, *somnumque sibi a repentina securitate datum, quod liceat cum omnibus Darii copiis confligere: veritum se longam belli moram, si Persae exercitum divisissent.* Ante proelium utraque acies hostibus spectaculo fuit. Macedones multitudinem hominum, corporum magnitudinem, armorumque pulchritudinem mirabantur: Persae, a tam paucis victa suorum tot millia stupebant. Sed nec duces circumire suos cessabant. Darius vix denis armatis singulos hostes, si divisio fieret, evenire dicebat. Alexander Macedonas monebat, *Ne multitudine hostium, nec corporis magnitudine, vel coloris novitate moverentur: tantum meminisse iubet, cum iisdem se tertio pugnare; nec meliores factos putarent fuga, cum in aciem secum tam tristem memoriam caedium suarum, et tantum sanguinis duobus proeliis fusi ferrent: at quemadmodum Dario maiorem turbam hominum esse, sic virorum sibi.* Hortatur, *Spernant illam aciem auro et argento fulgentem, in qua plus praedae, quam periculi sit, cum victoria non armorum decore, sed ferri virtute quaeratur.*

Cap. XIV. Post haec proelium committitur. Macedones in ferrum cum contemtu toties a se victi hostis ruebant: contra Persae mori, quam vinci, praeoptabant. Raro ullo proelio tantum sanguinis fusum est. Darius cum vinci suos videret, mori voluit et ipse; sed a proximis fugere compulsus est. Suadentibus deinde quibusdam, ut pons Cydni flu-

minis, ad iter hostium impediendum, intercideretur; *Non ita se saluti suae velle consultum*, ait, *ut tot millia sociorum hosti obiiciat: debere et aliis fugae viam patere, quae patuerit sibi.* Alexander autem periculosissima quaeque aggrediebatur; et ubi confertissimos hostes acerrime pugnare conspexisset, eo se semper ingerebat, periculaque sua esse, non militum, volebat. Hoc proelio Asiae imperium rapuit, quinto post acceptum regnum anno; cuius tanta felicitas fuit, ut post hoc nemo rebellare ausus sit: patienterque Persae post imperium tot annorum iugum servitutis acceperint. Donatis refectisque militibus xxxiv diebus praedam recognovit. In urbe deinde Susa xl millia talentûm invenit. Expugnat et Persepolim, caput Persici regni, urbem multis annis illustrem, refertamque orbis terrarum spoliis, quae interitu eius primum apparuere. Inter haec dccc admodum Graeci occurrunt Alexandro, qui poenam captivitatis truncata corporis parte tulerant, rogantes, ut sicuti Graeciam, se quoque ab hostium crudelitate vindicaret. Data potestate redeundi, agros accipere maluerunt, ne non tam gaudium parentibus, quam detestandum sui conspectum, reportarent.

Cap. XV. Interea Darius in gratiam victoris a cognatis suis, aureis compedibus catenisque in vico Parthorum Thara vincitur. Credo ita diis immortalibus iudicantibus, ut in terra eorum, qui successuri imperio erant, Persarum regnum finiretur. Alexander quoque citato cursu postera die supervenit: ibique cognovit, Darium clauso vehiculo per noctem exportatum. Iusso itaque exercitu subsequi, cum sex millibus equitum fugientem insequitur: in itinere multa et periculosa proelia facit. Emensus deinde plura millia passuum, cum nullum Darii indicium reperisset, respirandi equis data potestate, unus ex militibus, dum ad fontem proximum pergit, in vehiculo Darium, multis quidem vulneribus confos-

sum, sed spirantem adhuc invenit: qui applicito captivo, cum civem ex voce cognovisset, *Id saltem praesentis fortunae solatium habere se* dixit, *quod apud intellecturum locuturus esset, nec incassum postremas voces emissurus.* Perferri haec Alexandro iubet, *Se nullis in eum meritorum officiis maximorum illi debitorem mori, quod in matre liberisque suis, regium eius, non hostilem, animum expertus, felicius hostem, quam cognatos, sortitus sit; quippe matri et liberis suis ab eodem hoste vitam datam: sibi a cognatis ereptam, quibus et vitam et regna dederit. Quamobrem gratiam illis eam futuram, quam ipse victor volet. Alexandro referre se, quam solam moriens potest, gratiam: precari superûm inferûmque numina, et regales deos, ut illi terrarum omnium victori contingat imperium. Pro se justam magis, quam gravem, sepulturae veniam orare. Quod ad ultionem pertineat, iam non suam, sed exempli, communemque omnium regum esse causam, quam negligere, illi et indecorum et periculosum esse: quippe cum in altero iustitiae eius, in altero etiam utilitatis, causa versetur. In quam rem unicum pignus fidei regiae dextram se ferendam Alexandro dare.* Post haec porrecta manu exspiravit. Quae ubi Alexandro nuntiata sunt, viso corpore defuncti, tam indignam illo fastigio mortem lacrimis prosecutus est: corpusque regio more sepeliri, et reliquias eius maiorum tumulis inferri iussit.

LIBER DVODECIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Alexandri in retinendo milite solertia. Graeci bellum, absente Alexandro, reparant. 2. Alexander, rex Epiri, Italiam turbat, et tandem in pugna cadit. Scythae Alexandri praefectum et exercitum internecione delent. 3. Alexandri simulatio, ambitio, cum Thalestri concubitus, luxus et profusiones. 4. Qua ratione Macedones tumultuantes in officio continuerit. 5. In domesticos suos ferrum stringit et nova ratione adversarios ulciscitur, populos multos subigit, et Bessum, Darii interfectorem, de medio tolli curat. 6. In convivio mactat Clitum amicum, quem frustra desiderat, peccati sera poenitentia ductus. 7. Ad ingenium reversus, in prudentes consiliarios saevit: ad Orientem statuit imperii limites. Bacchi vestigiis delectatur: Herculisque gesta superare contendit. 8. Porum, proelio superatum, regie excipit et dimittit: multis populis expugnatis quietem exercitui concedere velle videtur. 9. Bellum instaurat. In Sugambrorum urbe de vita certat et periclitatur. 10. Ab amicis periculo ereptus, Oceanum lustrat: terminos imperii statuit: praefectos vita privat, et ad nuptias applicat animum. 11. Liberalitas, munificentia, et severitas eiusdem. 12. Qua ratione Macedones seditiosos ad officium revocaverit. Haephaestionis obitus et tumulus. 13. Dum occidentales provinciae manus porrigunt, Alexander in

letalem morbum incidit Babylonem pergens. 14. Alexander Antipatri artibus veneno exstinguitur. 15. Alexandri moribundi novissima verba. 16. Eiusdem Alexandri Magni elogium.

CAPVT I.

Alexander in persequendo Dario amissos milites magnis funerum impensis extulit; reliquis expeditionis eius sociis tredecim millia talentûm divisit. Equorum maior pars aestu amissa, inutilesque etiam, qui superfuerant, facti. Pecunia omnis, centum nonaginta millia talentûm, Ecbatana congesta, eique Parmenio praepositus. Dum haec aguntur, epistolae Antipatri e Macedonia ei redduntur, quibus bellum Agidis regis Spartanorum in Graecia; bellum Alexandri, regis Epiri, in Italia; bellum Zopyrionis, praefecti eius, in Scythia, continebatur. Quibus varie affectus, plus tamen laetitiae cognitis mortibus duorum aemulorum regum, quam doloris, amissi cum Zopyrione exercitus, suscepit. Namque post profectionem Alexandri, Graecia ferme omnis, in occasionem recuperandae libertatis, ad arma concurrerat, auctoritatem Lacedaemoniorum secuta, qui Philippi Alexandrique pacem soli spreverant et leges respuerant. Dux huius belli Agis, rex Lacedaemoniorum, fuit. Quem motum Antipater, contractis militibus, in ipso ortu oppressit. Magna tamen utrinque caedes fuit. Agis rex cum suos terga dantes videret, dimissis satellitibus, ut Alexandro felicitate, non virtute, inferior videretur, tantam stragem hostium edidit, ut agmina interdum fugaret. Ad postremum, etsi a multitudine victus, gloria tamen omnes vicit.

CAP. II. Porro Alexander, rex Epiri, in Italiam a Tarentinis, auxilia adversus Bruttios deprecantibus, sollicitatus, ita cupide profectus fuerat, velnti in divisione orbis terrarum, Alexandro, Olympiadis sororis suae filio, Oriens, sibi Occidens sorte

contigisset; non minorem rerum materiam in Italia, Africa, Siciliaque, quam ille in Asia, et in Persis, habiturus. Huc accedebat, quod, sicut Alexandro Magno Delphica oracula insidias in Macedonia, ita huic responsum Dodonaei Iovis circa urbem Pandosiam, amnemque Acherusium praedixerat. Quae utraque cum in Epiro essent, ignarus eadem et in Italia esse, ad declinanda fatorum pericula, peregrinam militiam cupidius elegerat. Igitur, cum in Italiam venisset, primum illi bellum cum Appulis fuit: quorum cognito urbis fato, brevi post tempore pacem et amicitiam cum rege eorum fecit. Erat namque tunc temporis urbs Appulis Brundusium, quam Aetoli, secuti dudum fama rerum in Troia gestarum clarissimum ac nobilissimum ducem Diomedem, condiderant: sed pulsi ab Appulis, consulentes oracula, responsum acceperant, *locum, quem repetissent, perpetuo possessuros.* Hac igitur ex causa, per legatos cum belli comminatione, restitui sibi ab Appulis urbem postulaverant. Sed ubi Appulis oraculum innotuit, interfectos legatos in urbe sepelierunt, perpetuam ibi sedem habituros. Atque ita defuncti responso, diu urbem possederunt. Quod factum cum cognovisset Alexander, antiquitatis fata veneratus, bello Appulorum abstinuit. Gessit et cum Bruttiis Lucanisque bellum; multasque urbes cepit: tum et cum Metapontinis, et Pediculis, et Romanis, foedus amicitiamque fecit. Sed Bruttii Lucanique, cum auxilia a finitimis contraxissent, acrius bellum repetivere. Ibi rex iuxta urbem Pandosiam, et flumen Acheronta, non prius fatalis loci cognito nomine, quam occideret, interficitur, moriensque, non in patria fuisse sibi periculosam mortem, propter quam patriam fugerat, intellexit. Corpus eius Thurii publice redemtum sepulturae tradiderunt. Dum haec aguntur in Italia, Zopyrion quoque, praefectus Ponti ab Alexandro Magno relictus, otiosum se ratus, si

nihil et ipse gessisset, adunato xxx millium exercitu, Scythis bellum intulit: caesusque cum omnibus copiis, poenas temere illati belli genti innoxiae luit.

Cap. III. Haec cum nuntiata in Parthis Alexandro essent, simulato moerore, propter Alexandri cognationem, exercitui suo triduum luctum indixit. Omnibus deinde, velut perpetrato bello, reditum in patriam exspectantibus, coniugesque ac liberos suos animo iam quodammodo complectentibus, ad concionem exercitum vocat: Ibi, *Nihil actum tot egregiis proeliis*, ait, *si incolumis Orientalis barbaria relinquatur: nec se corpus, sed regnum Darii, petisse; persequendosque esse eos, qui a regno defecerint.* Hac oratione velut ex integro incitatis animis, Hyrcaniam, Mardosque subegit. Ibi ei occurrit Thalestris sive Minithaea, Amazonum regina, cum ccc mulieribus, xxv dierum inter infestissimas gentes itinere confecto, ex rege liberos quaesitura: cuius conspectus adventusque admirationi omnibus fuit, et propter insolitum feminis habitum, et propter expetitum concubitum. Ob hoc tredecim diebus otio a rege datis, ut visa est uterum implesse, discessit. Post haec Alexander habitum regum Persarum, et diadema insolitum antea regibus Macedonicis, velut in leges eorum, quos vicerat, transiret, assumit. Quae ne invidiosius in se uno conspicerentur, amicos quoque suos longam vestem auratam purpureamque sumere iubet. Vt luxum quoque, sicuti cultum, Persarum imitaretur, inter pellicum regiarum greges electae pulchritudinis nobilitatisque noctium vices dividit. His rebus ingentes epularum apparatus adiicit, ne ieiuna et destructa luxuria videretur, conviviumque iuxta regiam magnificentiam ludis exornat; immemor prorsus, tantas opes amitti his moribus, non quaeri solere.

Cap. IV. Inter haec indignatio omnium totis castris erat, a Philippo illum patre tantum degenera-

visse, ut etiam patriae nomen eiuraret, moresque Persarum assumeret, quos propter tales mores vicerat. Sed ne solus vitiis eorum, quos armis subegerat, succubuisse videretur; militibus quoque suis permisit, si quarum captivarum consuetudine tenerentur, ducere uxores: existimans minorem in patriam reditus cupiditatem futuram, habentibus in castris imaginem quandam larium, ac domesticae sedis: simul et laborem militiae molliorem fore dulcedine uxorum. In supplementa quoque militum minus exhauriri posse Macedoniam, si veteranis patribus tirones filii succederent, militaturi in vallo, in quo essent nati; constantioresque futuri, si non solum tirocinia, verum et incunabula, in ipsis castris posuissent. Quae consuetudo in successores quoque Alexandri mansit. Igitur et alimenta pueris statuta; et instrumenta armorum equorumque iuvenibus data; et patribus, pro numero filiorum, praemia statuta. Si quorum patres occidissent, nihilominus pupilli stipendia patrum trahebant; quorum pueritia inter varias expeditiones militia erat. Itaque a parvula aetate periculis laboribusque indurati, invictus exercitus fuere: neque castra aliter, quam patriam, neque pugnam aliud unquam, quam victoriam duxere. Haec soboles nomen habuit Epigoni. Parthis deinde domitis, praefectus his statuitur ex nobilibus Persarum Andragoras: unde postea originem Parthorum reges habuere.

CAP. V. Interea Alexander non regio, sed hostili, odio saevire in suos coepit. Maxime indignabatur, carpi se sermonibus suorum, Philippi patris patriaeque mores subvertisse. Propter quae crimina Parmenion quoque senex, dignitate regi proximus, cum Philota filio, de utroque prius quaestionibus habitis, interficitur. Fremere itaque omnes universis castris coepere, innoxii senis filiique casum miserantes; interdum, *se quoque non debere melius sperare*, dicentes. Quae cum nuntiata Alexandro es-

ent, verens, ne haec opinio etiam in Macedoniam divulgaretur, et ne victoriae gloria saevitiae macula infuscaretur, simulat se ex amicis quosdam in patriam victoriae nuntios missurum. Hortatur milites suis scribere, rariorem habituros occasionem propter militiam remotiorem. Datos fasces epistolarum tacite ad se deferri iubet: ex quibus cognito de se singulorum iudicio, in unam cohortem eos, qui de rege durius opinati fuerant, contribuit, aut consumturus eos, aut in ultimis terris in colonias distributurus. Inde Drancas, Evergetas, Parymas, Parapammenos, Adaspios, ceterosque populos, qui in radice Caucasi morabantur, subegit. Interea unus ex amicis Darii, Bessus, vinctus perducitur, qui regem non solum prodiderat, verum et interfecerat. Quem in ultionem perfidiae excruciandum fratri Darii tradidit; reputans, non tam hostem suum fuisse Darium, quam amicum eius, a quo esset occisus. Et ut his terris nomen relinqueret, urbem Alexandriam super amnem Tanaim condidit, intra diem septimum decimum muro VI millium passuum consummato, translatis eo trium civitatum populis, quas Cyrus condiderat. In Bactrianis quoque Sogdianisque XII urbes condidit, distributis his, quoscunque in exercitu seditiosos habebat.

CAP. VI. His ita gestis, solemni die amicos in convivium vocat. Vbi orta inter ebrios rerum a Philippo gestarum mentione, praeferre se patri ipse, rerumque suarum magnitudinem extollere coelo tenus coepit, assentante maiore convivarum parte. Itaque, cum unus e senibus Clitus, fiducia amicitiae regiae, cuius palmam tenebat, memoriam Philippi tueretur, laudaretque eius res gestas; adeo regem offendit, ut, telo a satellite rapto, eundem in convivio trucidaverit. Qua caede exsultans, mortuo patrocinium Philippi, laudemque paternae militiae obiectabat. Postquam satiatus caede animus conquievit, et in irae

locum successit aestimatio, modo personam occisi, modo causam occidendi considerans, pigere eum facti coepit: quippe paternas laudes tam iracunde accepisse se, quam nec convicia debuisset; amicumque senem et innoxium, a se occisum inter epulas et pocula, dolebat. Eodem igitur furore in poenitentiam, quo pridem in iram, versus, mori voluit. Primum in fletus progressus amplecti mortuum, vulnera tractare, et quasi audienti confiteri dementiam; arreptum telum in se vertit: peregissetque facinus, nisi amici intervenissent. Mansit haec voluntas moriendi etiam sequentibus diebus. Accesserat enim poenitentiae, nutricis suae, sororis Clyti, recordatio, cuius absentis eum maxime pudebat: tam foedam illi alimentorum suorum mercedem redditam, ut, in cuius manibus pueritiam egerat, huic iuvenis et victor, pro beneficiis funera remitteret. Reputabat deinde, quantum in exercitu suo, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiae, quantum apud ceteros amicos metum et odium sui fecerit; quam amarum et triste reddiderit convivium suum; non armatus in acie, quam in convivio terribilior. Tunc Parmenion et Philotas, tunc Amyntas consobrinus, tunc noverca fratresque interfecti: tunc Attalus, Eurylochus, Pausanias, aliique Macedoniae exstincti principes occurrebant. Ob haec illi quatriduo perseverata inedia est, donec exercitus universi precibus exoratus est, precantis, *Ne ita mortem unius doleat, ut universos perdat: quos in ultimam deductos Barbariam, inter infestas et irritatas bello gentes destituat.* Multum profuere et Callisthenis philosophi preces, condiscipulatu apud Aristotelem familiaris illi, et tunc ab ipso rege ad prodenda memoriae acta eius accitus. Revocato igitur ad bellum animo Chorasmos et Dahas in deditionem accepit.

Cap. VII. Deinde, quod primo ex Persico superbiae regiae more distulerat, ne omnia pariter in-

vidiosiora essent, non salutari, sed adorari, se iubet. Acerrimus inter recusantes Callisthenes fuit. Quae res et illi, et multis principibus Macedonum exitio fuit; siquidem sub specie insidiarum omnes interfecti. Retentus tamen est a Macedonibus mos salutandi regis, explosa adoratione. Post haec Indiam petit, ut Oceano ultimoque Oriente finiret imperium. Cui gloriae ut etiam exercitus ornamenta convenirent, phaleras equorum, et arma militum argento inducit; exercitumque suum, argenteis clypeis, Argyraspidas appellavit. Cum ad Nysam urbem venisset, oppidanis non repugnantibus fiducia religionis Liberi patris, a quo condita urbs erat, parci iussit: laetus non militiam tantum, verum et vestigia se dei secutum. Tunc ad spectaculum sacri montis duxit exercitum, naturalibus bonis, vite, hederaque non aliter vestiti, quam si manu cultus, colentiumque industria exornatus esset. Sed exercitus eius, ubi ad montem accessit, repentino impetu mentis, in sacros dei ululatus instinctus, cum stupore regis, sine noxa discurrit: ut intelligeret, non tam oppido se parcendo, quam exercitui suo consuluisse. Inde montes Daedalos, regnaque Cleofidis reginae petit. Quae cum se dedidisset ei, concubitu redemtum regnum ab Alexandro recepit; illecebris consecuta, quod virtute non potuerat: filiumque ab eo genitum, Alexandrum nominavit, qui postea regnum Indorum potitus est. Cleofis regina, propter prostratam pudicitiam, scortum regium ab Indis exinde appellata est. Peragrata India, cum ad saxum mirae asperitatis et altitudinis, in quod multi populi confugerant, pervenisset, cognoscit, Herculem ab expugnatione eiusdem saxi terrae motu prohibitum. Captus itaque cupidine, Herculis acta superare, cum summo labore ac periculo potitus saxo, omnes eius loci gentes in deditionem accipit.

Cap. VIII. Vnus ex regibus Indorum fuit, Porus nomine; viribus corporis et animi magnitudine

pariter insignis: qui bellum iam pridem, audita Alexandri opinione, in adventum eius parabat. Commisso itaque proelio, exercitum suum Macedonas invadere iubet; sibi regem eorum privatum hostem deposcit. Nec Alexander pugnae moram fecit: sed prima congressione vulnerato equo, cum praeceps in terram decidisset, concursu satellitum servatur. Porus multis vulneribus obrutus capitur. Qui victum se adeo doluit, ut, cum veniam ab hoste invenisset, neque cibum sumere voluerit, neque vulnera curari passus sit: aegreque sit ab eo obtentum, ut vellet vivere. Quem Alexander ob honorem virtutis, incolumem in regnum remisit. Duas ibi urbes condidit: unam Nicaeam, alteram ex nomine equi Bucephalen vocavit. Inde Adrestas, Gesteanos, Praesidas, Gangaridas, caesis eorum exercitibus, expugnat. Cum ad Cuphites venisset, ubi eum ducentis millibus equitum hostes opperiebantur, exercitus omnis, non minus victoriarum numero, quam laboribus fessus, lacrimis eum deprecatur, *finem tandem belli faceret; aliquando patriae, reditusque meminisset; respiceret militum annos, quibus vix aetas ad reditum sufficeret*; ostendere alius canitiem, alius vulnera, alius aetate consumta corpora, alius cicatricibus exhausta: *solos se esse, qui duorum regum, Philippi Alexandrique, continuam militiam pertulerint*, tandem orare, *ut reliquias saltem suas paternis sepulcris reddat, quorum non studiis deficiatur, quam annis. Ac si non militibus, vel ipse sibi parcat, ne fortunam suam nimis onerando fatiget.* Motus his tam iustis precibus, velut in finem victoriae, castra solito magnificentiora fieri iussit, quorum molitionibus et hostis terreretur, et posteris admiratio sui relinqueretur. Nullum opus milites laetius fecere. Itaque caesis hostibus, cum gratulatione in eadem reverterunt.

CAP. IX. Inde Alexander ad amnem Acesinem

pergit: per hunc in Oceanum devehitur. Ibi Hiacensanas Sileosque, quos Hercules condidit, in deditionem accepit. Hinc in Ambros et Sugambros navigat. Quae gentes eum armatis LXXX millibus peditum, et LX millibus equitum excipiunt. Cum proelio victor esset, exercitum ad urbem eorum ducit. Quam desertam a defensoribus, cum de muro, quem primus ceperat, animadvertisset, in urbis planitiem sine ullo satellite desiliit. Itaque cum eum hostes solum conspexissent, clamore edito, undique concurrunt, si possint in uno capite orbis bella finire, et ultionem tot gentibus dare. Nec minus Alexander constanter resistit, et unus adversus tot millia proeliatur. Incredibile dictu est, ut eum non multitudo hostium, non vis magna telorum, non tantus lacessentium clamor terruerit, solus tot millia ceciderit ac fugaverit. Vbi vero obrui multitudine se vidit, trunco se, qui propter murum stabat, applicuit. Cuius auxilio tutus, cum diu agmen sustinuisset, tandem cognito periculo eius, amici ad eum desiliunt: ex quibus multi caesi: proeliumque tamdiu anceps fuit, quoad omnis exercitus, muris deiectis, in auxilium veniret. In eo proelio sagitta sub mamma traiectus, cum sanguinis fluxu deficeret, genu posito tam diu proeliatus est, donec eum, a quo vulneratus fuerat, occideret. Curatio vulneris gravior ipso vulnere fuit.

Cap. X. Itaque ex magna desperatione tandem saluti redditus, Polyperchonta cum exercitu Babyloniam mittit. Ipse cum lectissima manu navibus conscensis, Oceani litora peragrat. Cum venisset ad urbem Ambigeri regis, oppidani invictum ferro audientes, sagittas veneno armant: atque ita gemino mortis vulnere, hostem a muris summoventes, plurimos interficiunt. Cum inter multos vulneratus etiam Ptolemaeus esset, moriturusque iamiam videretur, per quietem regi monstrata in remedia veneni herba est, qua in potu accepta, statim periculo liberatus est;

maiorque pars exercitus hoc remedio servata. Expugnata deinde urbe, reversus in naves, Oceano libamenta dedit, prosperum in patriam reditum precatus: ac veluti curru circa metam acto, positis imperii terminis, quatenus aut terrarum solitudines prodire passae sunt, aut mare navigabile fuit, secundo aestu ostio fluminis Indi invehitur. Ibi in monumenta rerum a se gestarum, urbem Barcen condidit, arasque statuit, relicto ex numero amicorum litoralibus Indis praefecto. Inde iter terrestre facturus, cum arida loca medii itineris dicerentur, puteos opportunis locis fieri praecipit, quibus ingenti dulci aqua inventa, Babyloniam redit. Ibi multae devictae gentes praefectos suos accusaverunt: quos, sine respectu amicitiae, Alexander in conspectu legatorum necari iussit. Filiam post haec Darii regis, Statiram, in matrimonium recepit: sed et optimatibus Macedonum lectas ex omnibus gentibus nobilissimas virgines tradidit, ut communi facto crimen regis levaretur.

Cap. XI. Hinc ad concionem exercitum vocat; et promittit, se aes alienum omnium propria impensa soluturum, ut praedam praemiaque integra domos ferant. Insignis haec munificentia non summa tantum, verum etiam titulo muneris fuit, nec a debitoribus magis, quam a creditoribus gratius excepta: quoniam utrisque exactio pariter ac solutio difficilis erat. xx millia talentûm in hos sumtus expensa. Dimissis veteranis, exercitum iunioribus supplet. Sed retenti veteranorum discessum aegre ferentes, missionem et ipsi flagitabant: nec annos, sed stipendia sua numerari iubebant: pariter in militiam lectos, pariter sacramento solvi aequum censentes: nec iam precibus, sed convicio agebant, iubentes eum solum cum patre suo Hammone inire bella, quatenus milites suos fastidiat. Contra ille nunc castigare milites, nunc lenibus verbis monere, ne gloriosam militiam seditionibus infuscarent. Ad postremum, cum ver-

bis nihil proficeret, ad corripiendos seditionis autores, e tribunali in concionem armatam inermis ipse desiliit, et nemine prohibente, tredecim correptos, manu sua ipse ad supplicia duxit. Tantam vel illis moriendi patientiam metus regis, vel huic exigendi supplicii constantiam disciplina militaris dabat.

CAP. XII. Inde separatim auxilia Persarum in concione alloquitur. Laudat perpetuam illorum, tum in se, tum in pristinos reges fidem; sua in illos beneficia commemorat; *ut nunquam quasi victos, sed veluti victoriae socios habuerit: denique se in illorum, non illos in gentis suae morem transisse: affinitatibus connubiorum victos victoribus miscuisse. Nunc quoque*, ait, *custodiam corporis sui non Macedonibus tantum se, verum et illis crediturum.* Atque ita mille ex his iuvenes in numerum satellitum legit, auxiliorum quoque portionem, formatam in disciplinam Macedonum, exercitui suo miscet. Quam rem aegre Macedones tulerunt, iactantes, hostes suos in officium suum a rege subiectos. Tunc universi flentes, regem adeunt: orant, *suppliciis suis potius saturet se, quam contumeliis.* Qua modestia obtinuerunt, ut undecim millia militum veteranorum exauctoraret. Sed ex amicis dimissi senes, Polyperchon, Clitus, Gorgias, Polydamas, Amadas, Antigenes. Dimissis his Craterus praeponitur, iussus praeesse Macedonibus in Antipatri locum; Antipatrumque cum supplemento tironum in locum eius evocat: stipendia revertentibus, veluti militantibus, data. Dum haec aguntur, unus ex amicis eius Ephaestion decedit, dotibus primo formae pueritiaeque, mox obsequiis, regi percarus, quem contra decus regium Alexander diu luxit: tumulumque ei XII millium talentorum fecit, eumque post mortem coli ut deum iussit.

CAP. XIII. Ab ultimis litoribus Oceani Babyloniam revertenti nuntiatur, legationes Carthagini-

ensium, ceterarumque Africae civitatium, sed et Hispaniarum, Siciliae, Galliae, Sardiniae, nonnullas quoque ex Italia, eius adventum Babyloniae opperiri. Adeo universum terrarum orbem nominis eius terror invaserat, ut cunctae gentes, veluti destinato sibi regi adularentur. Hac igitur ex causa Babyloniam festinanti, veluti conventum terrarum orbis acturo, quidam ex magis praedixit, ne urbem introiret, testatus, hunc locum ei fatalem fore. Ob hoc omissa Babylonia, in Borsippam urbem trans Euphratem, desertam olim, concessit. Ibi ab Anaxarcho philosopho compulsus est rursum, magorum praedicta contemnere, ut falsa et incerta; et si fatis constent, ignota mortalibus: at si naturae debeantur, immutabilia. Reversus igitur Babyloniam, multis diebus otio datis, intermissum olim convivium solemniter instituit: totusque in laetitiam effusus, cum diei noctem pervigilem iunxisset, recedentem iam e convivio Medius Thessalus, instaurata comessatione, et ipsum et sodales eius invitat. Accepto poculo, media potione repente veluti telo confixus, ingemuit: elatusque e convivio semianimis, tanto dolore cruciatus est, ut ferrum in remedia posceret, tactumque hominum velut vulnera indolesceret. Amici causam morbi intemperiem ebrietatis disseminaverunt: re autem vera insidiae fuerunt, quarum infamiam successorum potentia oppressit.

Cap. XIV. Auctor insidiarum Antipater fuit; qui cum carissimos amicos eius interfectos videret: Alexandrum Lyncistam, generum suum, occisum: se magnis rebus in Graecia gestis, non tam gratum apud regem, quam invidiosum esse; a matre quoque eius Olympiade variis se criminationibus vexatum. Huc accedebant ante paucos dies supplicia in praefectos devictarum nationum crudeliter habita. Ex quibus se quoque a Macedonia non ad societatem militiae, sed ad poenam, evocatum arbitrabatur. Igitur

ad occupandum regem, Cassandrum filium dato veneno subornat, qui cum fratribus, Philippo et Iolla, ministrare regi solebat: cuius veneni tanta vis fuit, ut non aere, non ferro, non testa contineretur, nec aliter ferri, nisi in ungula equi, potuerit: praemonito filio, ne alii, quam Thessalo et fratribus, crederet. Hac igitur ex causa apud Thessalum paratum repetitumque convivium est. Philippus et Iollas praegustare ac temperare potum regis soliti, in aqua frigida venenum habuerunt, quam praegustatae iam potioni supermiserunt.

Cap. XV. Quarta die Alexander indubitatam mortem sentiens, *agnoscere se fatum domus maiorum suorum* ait: *nam plerosque Aeacidarum intra trigesimum annum defunctos.* Tumultuantes deinde milites, insidiis periisse regem suspicantes, ipse sedavit; eosque omnes, cum prolatus in editissimum urbis locum esset, ad conspectum suum admisit, osculandamque dextram suam flentibus porrexit. Cum lacrimarent omnes, ipse non sine lacrimis tantum, verum etiam sine ullo tristioris mentis argumento fuit, ut quosdam impatientius dolentes consulatus sit: quibusdam mandata ad parentes eorum dederit: adeo, sicuti in hostem, ita et in mortem invictus animus fuit. Dimissis militibus, amicos circumstantes percontatur, *videanturne similem sibi reperturi regem?* Tacentibus cunctis, tum ipse, *ut hoc nesciat, ita illud scire, vaticinarique se, ac paene oculis videre* dixit, *quantum sit in hoc certamine sanguinis fusura Macedonia*; *quantis caedibus, quo cruore, mortuo sibi parentatura.* Ad postremum corpus suum in Hammonis templo condi iubet. Cum deficere eum amici viderent, quaerunt, *Quem imperii faciat heredem:* respondit, *Dignissimum.* Tanta illi magnitudo animi fuit, ut, cum Herculem filium, cum fratrem Aridaeum, cum Roxanen uxorem praegnantem relinqueret; oblitus necessitudi-

num, dignissimum nuncuparet heredem, prorsus quasi nefas esset viro forti alium quam virum fortem succedere; aut tanti règni opes aliis, quam probatis, relinqui. Hac voce, veluti bellicum inter amicos cecinisset, aut malum discordiae misisset, ita omnes in aemulationem consurgunt, et ambitione vulgi tacitum favorem militum quaerunt. Sexto die praeclusa voce, exemtum digito annulum Perdiccae tradidit: quae res gliscentem amicorum dissensionem sedavit. Nam etsi non voce nuncupatus heres, iudicio tamen electus esse videbatur.

Cap. XVI. Decessit Alexander, mensem unum, annos tres et triginta natus; vir supra humanam potentiam magnitudine animi praeditus. Qua nocte eum mater Olympias concepit, visa per quietem est cum ingenti serpente volutari: nec decepta somnio est. Nam profecto maius humana mortalitate opus utero tulit: quam cum Aeacidarum gens ab ultima seculorum memoria, et regna patris, fratris, mariti, ac deinceps maiorum omnium illustraverint: nullius tamen nomine, quam filii, clarior fuit. Prodigia magnitudinis eius in ipso ortu nonnulla apparuere. Nam ea die, qua natus est, duae aquilae tota die perpetes supra culmen domus patris eius sederunt, omen duplicis imperii, Europae Asiaeque, praeferentes. Eadem quoque die nuntium pater eius duarum victoriarum accepit; alterius, belli Illyrici: alterius, certaminis Olympici, in quod quadrigarum currus miserat: quod omen universarum terrarum victoriam infanti portendebat. Puer acerrimis literarum studiis eruditus fuit. Exacta pueritia, per quinquennium sub Aristotele, doctore inclyto omnium philosophorum, crevit. Accepto deinde imperio, *Regem se terrarum omnium ac mundi* appellari iussit: tantamque fiduciam sui militibus fecit, ut, illo praesente, nullius hostis arma nec inermes timuerint. Itaque cum nullo hostium unquam congressus est, quem non

vicerit; nullam urbem obsedit, quam non expugnaverit: nullam gentem adiit, quam non calcaverit. Victus denique ad postremum est, non virtute hostili, sed insidiis suorum, et fraude civili.

LIBER TREDECIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Luctus post Alexandri magni excessum, Macedonum ingratitudo, ducum ambitio, militumque avaritia. 2. De Alexandri successore, ducum exercitus sententiae pugnantes. 3. Perdiccae sententiae reclamant pedites: unde tumultus et seditio; cui Perdicca prudenter medetur. 4. Aridaeo rege designato, Perdicca et alii duces sex principes provincias dividunt. 5. Bellum pro Graeciae libertate ab Atheniensibus et Aetolis reparatum. Demosthenis pro patria labores: Antipatri obsidio et liberatio. 6. Perdicca Cappadoces proelio fatigat. Bellum inter Antigonum et Perdiccam. Ptolemaei solers industria. 7. De origine urbis Cyrenes digressio. 8. Ptolemaeus bellum parat in Perdiccam. Eumenis res fortiter et feliciter gestae.

CAPVT I.

Exstincto in ipso aetatis ac victoriarum flore Alexandro Magno, triste apud omnes tota Babylone silentium fuit. Sed nec devictae gentes fidem nuntio habuerunt, quod ut invictum regem, ita immortalem esse crediderant: recordantes, quoties praesenti morte ereptus esset; quam saepe pro amisso, repente se non sospitem tantum suis, verum etiam victorem ob-

tulisset. Vt vero mortis eius fides adfuit, omnes barbarae gentes, paulo ante ab eo devictae, non ut hostem, sed ut parentem, luxerunt. Mater quoque Darii regis, quam, amisso filio, a fastigio tantae maiestatis in captivitatem redactam, indulgentia victoris, in eam diem vitae non poenituerat, audita morte Alexandri, mortem sibi ipsa conscivit; non quod hostem filio praeferret; sed quod pietatem filii in eo, quem ut hostem timuerat, experta esset. Contra Macedones versa vice, non ut civem, ac tantae maiestatis regem, verum ut hostem amissum, gaudebant: severitatem nimiam, et assidua belli pericula exsecrantes. Huc accedebat, quod principes regnum et imperia, vulgus militum thesauros et grande pondus auri, velut inopinatam praedam, spectabant: illi uccessionem regni, hi opum ac divitiarum hereditatem, cogitantes. Erant enim in thesauris quinquaginta millia talentûm, et in annuo vectigali tributo tricena millia. Sed nec amici Alexandri frustra regnum spectabant; nam eius virtutis ac venerationis erant, ut singulos reges putares. Quippe ea formae pulchritudo, et proceritas corporis, et virium ac sapientiae magnitudo in omnibus fuit, ut, qui eos ignoraret, non ex una gente, sed ex toto terrarum orbe electos iudicaret. Neque enim unquam ante Macedonia, vel ulla gens alia, tam clarorum virorum proventu floruit: quos primo Philippus, mox Alexander, tanta cura legerat, ut non tam ad societatem belli, quam in successionem regni, electi viderentur. Quis igitur miretur, talibus ministris orbem terrarum victum: cum exercitus Macedonum tot, non ducibus, sed regibus, regeretur? Qui nunquam sibi reperissent pares, si non inter se concurrissent: multosque Macedonia pro uno Alexandros habuisset, nisi fortuna eos aemulatione virtutis in perniciem mutuam armasset.

Cap. II. Ceterum, occiso Alexandro, non ut

laeti, ita et securi fuere, omnibus unum locum competentibus: nec minus milites invicem se timebant, quorum et libertas solutior, et favor incertus erat. Inter ipsos vero aequalitas discordiam augebat, nemine tantum ceteros excedente, ut ei aliquis se submitteret. Armati itaque in regiam coëunt, ad formandum rerum praesentium statum. Perdicca censet, *Roxanes exspectari partum, quae exacto mense octavo matura iam ex Alexandro erat; et si puerum peperisset, hunc dari successorem patri.* Meleager negat *differenda in partus dubios consilia: nec exspectandum, dum reges nascerentur, cum iam genitis uti liceret. Seu puer illis placeat, esse Pergami filium Alexandri, natum ex Barsine, nomine Herculem: seu mallent iuvenem, esse in castris fratrem Alexandri Aridaeum, comem et cunctis non suo tantum, verum et patris Philippi nomine acceptissimum. Ceterum Roxanen esse originis Persicae: nec esse fas, ut Macedonibus ex sanguine eorum, quorum regna deleverint, reges constituantur: quod nec ipsum Alexandrum voluisse* dicit. *Denique morientem nullam de eo mentionem habuisse.* Ptolemaeus recusabat regem Aridaeum, *non propter maternas modo sordes, quod ex Larissaeo scorto nasceretur: sed etiam propter valetudinem maiorem, quam patiebatur; ne ille nomen regis, alius imperium, teneret: melius esse ex his legi, qui pro virtute regi suo proximi fuerint, qui provincias regant, quibus bella mandentur, quam sub persona regis indignorum subiiciantur imperio.* Vicit Perdiccae sententia, consensu universorum. Placuit itaque Roxanis exspectari partum, et si puer natus fuisset, tutores Leonatum, Perdiccam, Crateron, et Antipatrum constituunt, confestimque in tutorum obsequia iurant.

Cap. III. Cum equites quoque idem fecissent, pedites indignati, nullas sibi consiliorum partes reli-

ctas, Aridaeum, Alexandri fratrem, regem appellant, satellitesque illi ex tribu sua legunt, et nomine Philippi patris vocari iubent. Quae cum nuntiata equitibus essent, legatos ad mitigandos eorum animos, duos ex proceribus, Attalum et Meleagrum, mittunt, qui potentiam ex vulgi adulatione quaerentes, omissa legatione, militibus consentiunt. Statim et seditio crevit, ubi caput et consilium habere coepit. Tunc ad delendum equitatum cuncti armati in regiam irrumpunt: quo cognito, equites trepidi ab urbe discedunt, castrisque positis, et ipsi pedites terrere coeperunt. Sed nec procerum inter se odia cessabant. Attalus ad interficiendum Perdiccam, ducem partis alterius, mittit: ad quem armatum, et ultro vocantem, cum accedere percussores ausi non fuissent, tanta constantia Perdiccae fuit, ut ultra ad pedites veniret, et in concionem vocatos edoceret, quod facinus molirentur: *Respicerent, contra quos arma sumsissent: non illos Persas, sed Macedonas; non hostes, sed cives esse; plerosque etiam cognatos eorum, certe commilitones, eorundem castrorum ac periculorum socios: edituros deinde egregium hostibus suis spectaculum, ut quorum armis victos se doleant, eorum mutuis caedibus gaudeant, parentaturosque sanguine suo manibus hostium a se interfectorum.*

CAP. IV. Haec cum pro singulari facundia sua Perdicca perorasset, adeo movit pedites, ut, probato consilio eius, dux ab omnibus legeretur. Tum equites in concordiam revocati, in Aridaeum regem consentiunt. Servata est portio regni Alexandri filio, si natus esset. Haec agebant, posito in medio corpore Alexandri, ut maiestas eius testis decretorum esset. His ita compositis, Macedoniae et Graeciae Antipater praeponitur: regiae pecuniae custodia Cratero traditur: castrorum, exercitus, et rerum cura Meleagro et Perdiccae assignatur: iubeturque Aridaeus rex

corpus Alexandri in Hammonis templum deducere. Tunc Perdicca infensus seditionis auctoribus, repente, ignaro collega, lustrationem castrorum, propter mortem regis, in posterum edicit. Postquam armatum exercitum in campo constituit, consentientibus universis, evocatos, dum transit, de singulis manipulis seditiosos, supplicio tradi occulte iubet. Reversus inde, inter principes provincias dividit, simul ut et removeret aemulos, et munus imperii, beneficii sui faceret. Prima Ptolemaeo Aegyptus, et Africae Arabiaeque pars sorte venit, quem ex gregario milite Alexander virtutis causa provexerat: cui ad tradendam provinciam Cleomenes, qui Alexandriam aedificaverat, datur. Confinem huic provinciae Syriam Laomedon Mitylenaeus, Ciliciam Philotas, Philo Illyrios, accipiunt. Mediae maiori Atropatus, minori socer Perdiccae praeponitur. Susiana gens Scyno, Phrygia maior Antigono, Philippi filio, assignatur. Lyciam et Pamphyliam Nearchus, Cariam Cassander, Lydiam Menander sortiuntur. Leonato minor Phrygia evenit: Thracia et regiones Pontici maris Lysimacho: Cappadocia cum Paphlagonia Eumeni data. Summus castrorum tribunatus Seleuco, Antiochi filio, cessit. Stipatoribus regis satellitibusque Cassander, filius Antipatri, praeficitur. In Bactriana ulteriore, et Indiae regionibus priores praefecti retenti. Terras inter amnes Hydaspem et Indum Taxiles habebat. In colonias in Indis conditas Pithon, Agenoris filius, mittitur. Paropamisios, et fines Caucasi montis, Extarches accepit. Aracossi Gedrosique Sibyrtio traduntur: Drancae et Arei Stasanori. Bactrianos Amyntas sortitur; Sogdianos Scythaeus, Nicanor Parthos, Philippus Hyrcanos, Phratafernes Armenios, Tleptolemus Persas, Peucestes Babylonios, Archos Pelasgos, Arcesilaus Mesopotamiam. Cum haec divisio, veluti fatale munus, singulis contigisset, ita magna incrementorum ma-

teria plurimis fuit. Siquidem non magno post tempore, quasi regna, non praefecturas, divisissent, sic reges ex praefectis facti, magnas opes non sibi tantum paraverunt, verum etiam posteris reliquerunt.

CAP. V. Dum haec in Oriente aguntur, in Graecia Athenienses et Aetoli bellum, quod iam vivo Alexandro moverant, summis viribus instruebant. Causae belli erant, quod reversus ab India Alexander, epistolas in Graeciam scripserat, quibus omnium civitatium exsules, praeter caedis damnati, restituebantur. Quae recitatae praesente universa Graecia, in mercatu Olympiaco, magnos motus fecerunt; quod plurimi non legibus pulsi patria, sed per factionem principum fuerant; verentibus iisdem principibus, ne revocati potentiores in republica fierent. Palam igitur iam tunc multae civitates libertatem bello vindicandam fremebant. Principes tamen omnium Athenienses et Aetoli fuere. Quod cum nuntiatum Alexandro esset, mille naves longas sociis imperari praeceperat, quibus in Occidente bellum gereret; excursurusque cum valida manu fuerat ad Athenas delendas. Igitur Athenienses, contracto xxx millium exercitu, et cc navibus, bellum cum Antipatro, cui Graecia sorte evenerat, gerunt; eumque detrectantem proelium, et Heracleae urbis moenibus tuentem se, obsidione cingunt. Eodem tempore Demosthenes Atheniensis orator, pulsus patria, ob crimen accepti ab Harpalo auri, qui crudelitatem Alexandri fugerat, quod civitatem in eiusdem Alexandri bellum impelleret, forte Megaris exsulabat: qui ut missum ab Atheniensibus Hyperidem legatum cognovit, qui Peloponnenses in societatem armorum sollicitaret, secutus eum, Sicyona, Argos et Corinthum, ceterasque civitates, eloquentia sua Atheniensibus iunxit. Ob quod factum, missa ab Atheniensibus obviam nave, ab exsilio revocatur. Interim in obsidione Antipatri, Leosthenes, dux Atheniensium, telo e

muris in transeuntem iacto, occiditur. Quae res tantum animorum Antipatro dedit, ut etiam vallum rescindere auderet. Auxilium deinde a Leonato per legatos petit: qui cum venire cum exercitu nuntiatus esset, obvii ei Athenienses cum instructis copiis fuere, ibique equestri proelio, gravi vulnere ictus extinguitur. Antipater, tametsi auxilia sua videret victa, morte tamen Leonati laetatus est; quippe et aemulum sublatum, et vires eius accessisse sibi gratulabatur. Statim igitur exercitu eius recepto, cum par hostibus etiam proelio videretur, solutus obsidione, in Macedoniam concessit. Graecorum quoque copiae, finibus Graeciae hoste pulso, in urbes dilapsae.

CAP. VI. Interea Perdicca, bello Ariarathi, regi Cappadocum, illato, proelioque victor nihil praemii praeter vulnera et pericula retulit. Quippe hostes ab acie in urbem recepti, occisis coniugibus et liberis, domos quisque suas cum omnibus copiis incenderunt. Eodem congestis etiam servitiis, et semetipsos praecipitant, ut nihil hostis victor suarum rerum, praeter incendii spectacula frueretur. Inde, ut viribus auctoritatem regiam acquireret, ad nuptias Cleopatrae, sororis Alexandri Magni, et alterius Alexandri quondam uxoris, non aspernante Olympiade, matre eius, intendit: sed prius Antipatrum, sub affinitatis obtentu, capere cupiebat. Itaque fingit, se in matrimonium filiam eius petere, quo facilius ab eo supplementum tironum ex Macedonia obtineret. Quem dolum praesentiente Antipatro, dum duas eodem tempore uxores quaerit, neutram obtinuit. Post haec bellum inter Antigonum et Perdiccam oritur. Antigono Craterus et Antipater auxilium ferebant; qui facta cum Atheniensibus pace, Polyperchonta Graeciae et Macedoniae praeponunt. Perdicca, alienatis rebus, Aridaeum, et Alexandri Magni filium, in Cappadocia, quorum cura illi mandata fuerat, de summa belli in consilium adhibet. Quibusdam pla-

cebat bellum in Macedoniam transferri, ad ipsum fontem et caput regni; ubi Olympias esset, mater Alexandri, non mediocre momentum partium, et civium favor, propter Alexandri Philippique nomina: sed in rem visum est, ab Aegypto incipere, ne in Macedoniam profectis, Asia a Ptolemaeo occuparetur. Eumeni, praeter provincias, quas acceperat, Paphlagonia, et Caria, et Lycia, et Phrygia adiiciuntur. Ibi Craterum et Antipatrum opperiri iubetur; adiutores ei dantur cum exercitibus frater Perdiccae Alcetas, et Neoptolemus: Clito cura classis traditur: Cilicia Philotae ademta, Philoxeno datur: ipse Perdicca Aegyptum cum ingenti exercitu petit. Sic Macedonia, in duas partes discurrentibus ducibus, in sua viscera armatur: ferrumque ab hostili bello in civilem sanguinem vertit, exemplo furentium, manus ac membra sua ipsa caesura. Sed Ptolemaeus in Aegypto, solerti industria, magnas opes parabat: quippe et Aegyptios insigni moderatione in favorem sui sollicitaverat: et reges finitimos beneficiis obsequiisque devinxerat: terminos quoque imperii, acquisita Cyrene urbe, ampliaverat; factusque iam tantus erat, ut non tam timeret, quam timendus ipse hostibus esset.

Cap. VII. Cyrene autem condita fuit ab Aristaeo, cui nomen Batto propter linguae obligationem fuit. Huius pater Grinus, rex Therae insulae, cum ad oraculum Delphos, propter dedecus adolescentis filii nondum loquentis, deum deprecaturus venisset, responsum accepit, quo iubebatur filius eius Battus *Africam petere, et urbem Cyrenen condere, usum linguae ibi accepturus.* Cum responsum ludibrio simile videretur, propter solitudinem Therae insulae, ex qua coloni ad urbem condendam in Africam tam vastae regionis proficisci iubebantur, res omissa est. Interiecto deinde tempore, velut contumaces, pestilentia deo parere compelluntur: quorum tam

insignis paucitas fuit, ut vix unam navem complerent. Cum venissent in Africam, pulsis accolis, montem Cyram, et propter amoenitatem loci, et propter fontium ubertatem, occupavere. Ibi Battus, dux eorum, linguae nodis solutis, loqui primum coepit; quae res animos eorum, ex promissis dei iam parte percepta, in reliquam spem condendae urbis accendit. Positis igitur castris, opinionem veteris fabulae accipiunt, Cyrenem, eximiae pulchritudinis virginem, a Thessaliae monte Pelio ab Apolline raptam, perlatamque in eiusdem montis iuga, cuius collem occupaverant, a deo repletam, quatuor pueros peperisse, Nomium, Aristaeum, Authocum, Argaeum. Missos a patre Hypseo, rege Thessaliae, qui perquirerent virginem, loci amoenitate captos in iisdem terris cum virgine resedisse. Ex his pueris tres adultos in Thessaliam reversos, avita regna recepisse. Aristaeum in Arcadia late regnasse, eumque primum, et apium et mellis usum, et lactis ad coagula, hominibus tradidisse, solstitialesque ortus sideris primum invenisse. Quibus auditis Battus, virginis nomine ex responsis agnito, urbem Cyrenen condidit.

CAP. VIII. Igitur Ptolemaeus huius urbis auctus viribus, bellum in adventum Perdiccae parabat. Sed Perdiccae plus odium arrogantiae, quam vires hostium nocebant: quam exosi etiam socii ad Antipatrum gregatim profugiebant. Neoptolemus quoque in auxilium Eumeni relictus, non solum transfugere, verum etiam prodere partium exercitum, voluit. Quam rem cum praesensisset Eumenes, cum proditore decernere proelio necesse habuit. Victus Neoptolemus ad Antipatrum et Polyperchonta profugit, hisque persuadet, ut continuatis mansionibus, laeto ex victoria et securo fuga Eumeni superveniant. Sed res Eumenem non latuit. Itaque insidiae in insidiatores versae: et qui securum aggressuros se putabant, securis in itinere, et pervigilio noctis fatigatis, oc-

cursum est. In eo proelio Polyperchon occiditur. Neoptolemus quoque cum Eumene congressus, diu mutuis vulneribus acceptis colluctatus est; in summa victus, occumbit. Victor igitur duobus proeliis continuis Eumenes, afflictas partes transitione sociorum paululum sustentavit. Ad postremum tamen Perdicca occiso, ab exercitu hostis cum Pithone, et Illyrio, et Alceta, fratre Perdiccae, appellatur: bellumque adversus eos Antigono decernitur.

LIBER DECIMVS QVARTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Eumenis in bello adversus Antigonum prudentia et fortitudo. 2. Proelio victus obsidetur, liberatur, ad Argyraspidas confugit eosque ad suas partes pertrahit. 3. Dum Argyraspidae Eumenis imperia contemnunt, hostium virtute superantur. Vnde in Eumenem coniuratio. 4. Eumenis captivi ad Argyraspidas oratio, qua petit, ut sibi inter eos mori liceat. Petitione frustratus proditorum capita devovet, et Antigono vinctus traditur. 5. Cassander Aridaei vices gerens Graeciae civitates opprimit, et in Macedoniam adversus Olympiadem proficiscitur. 6. Olympias fugit; obsidetur; victori Cassandro se tradit; cuius iussu interficitur.

CAPVT I.

Eumenes, ut Perdiccam occisum, se hostem a Macedonibus iudicatum, bellumque Antigono decretum, cognovit; ultro ea militibus suis indicavit, ne fama aut rem in maius extolleret, aut militum animos rerum novitate terreret; simul, ut, quomodo circa se animati

essent, cognosceret, sumturus consilium ex motu universorum. Constanter tamen praefatus est, *si cui haec terrori essent, habere eum discedendi potestatem.* Qua voce adeo cunctos in studium partium suarum induxit, ut ultro illum omnes hortarentur, *rescissurosque se ferro decreta Macedonum* affirmarent. Tunc exercitu in Aetoliam promoto, pecunias civitatibus imperat; recusantes dare, hostiliter diripit. Inde Sardis profectus est ad Cleopatram, sororem Alexandri Magni, ut eius voce centuriones principesque confirmaret, existimaturos, ibi maiestatem regiam verti, unde soror Alexandri staret. Tanta veneratio magnitudinis Alexandri erat, ut etiam per vestigia mulierum favor sacrati eius nominis quaereretur. Cum reversus in castra esset, epistolae totis castris abiectae inveniuntur: quibus iis, qui Eumenis caput ad Antigonum detulissent, magna praemia definiebantur. His cognitis, Eumenes vocatis ad concionem militibus, primo gratias agit, *quod nemo inventus esset, qui spem cruenti praemii fidei sacramento anteponeret:* deinde callide subnectit, *confictas has a se epistolas ad experiendos suorum animos esse. Ceterum salutem suam in omnium potestate esse; nec Antigonum, nec quenquam ducem sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statuat.* Hoc facto, et in praesenti labantium animos retinuit; et in futurum providit, ut, si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi, sed ab duce tentari arbitrarentur. Omnes igitur operam suam certatim ad custodiam salutis eius offerunt.

Cap. II. Cum interim Antigonus cum exercitu supervenit, castrisque positis, postera die in aciem procedit. Nec Eumenes moram proelio fecit: qui victus in munitum quoddam castellum confugit; ubi cum videret se fortunam obsidionis subiturum, maiorem exercitus partem dimisit, ne aut consensu multitudinis hosti traderetur, aut obsidio ipsa multitudi-

ne gravaretur. Legatos deinde ad Antipatrum, qui solus par Antigoni viribus videbatur, supplices mittit: a quo cum auxilia Eumeni missa Antigonus didicisset, ab obsidione recessit. Erat quidem solutus ad tempus metu mortis Eumenes: sed nec salutis, dimisso exercitu, magna spes erat. Omnia igitur circumspicienti, optimum visum est, ad Alexandri Magni Argyraspidas,. invictum exercitum, et tot victoriarum praefulgentem gloria, decurrere. Sed Argyraspides post Alexandrum omnes duces fastidiebant, sordidam militiam sub aliis, post tanti regis memoriam, existimantes. Itaque Eumenes blandimentis agere; suppliciter singulos alloqui, nunc *commilitones suos*, nunc *patronos* appellans, nunc *periculorum et operum Orientalium socios:* nunc *refugia salutis suae, et unica praesidia* commemorans: *solos esse, quorum virtute Oriens sit domitus; solos, qui militiam Liberi patris, qui Herculis monumenta superarint: per hos Alexandrum magnum factum; per hos divinos honores, et immortalem gloriam consecutum*: orat, *ut non tam ducem se, quam commilitonem, recipiant, unumque ex corpore suo esse velint.* Receptus hac lege paulatim imperium, primum monendo singulos, mox, quae perperam facta erant, blande corrigendo, usurpat; nihil in castris sine illo agi, nihil administrari sine solertia illius poterat.

Cap. III. Ad postremum, cum Antigonum venire cum exercitu nuntiatum esset, compellit eos in aciem descendere. Ibi dum ducis imperia contemnunt, hostium virtute superantur. In eo proelio non gloriam tantum tot bellorum, cum coniugibus et liberis, sed et praemia longa militia parta, perdiderunt. Sed Eumenes, qui auctor cladis erat, nec aliam spem salutis reliquam habebat, victos hortabatur. Nam *et virtute eos superiores fuisse* affirmabat: *quippe ab his quinque millia hostium caesa: et si*

in bello perstent, ultro hostes pacem petituros. Damna, quibus se victos putent, duo millia mulierum, et paucos infantes, et servitia esse, quae melius vincendo possint reparare, quam deserendo victoriam. Porro Argyraspides *neque fugam se tentaturos* dicunt, *post damna matrimoniorum, et post coniuges amissas, neque bellum gesturos contra liberos suos;* ultroque eum conviciis agitant, *quod se post tot annos emeritorum stipendiorum, redeuntes domum cum praemiis tot bellorum, ab ipsa missione rursus in novam militiam immensaque bella revocaverit, et a laribus iam quodam modo suis, et ab ipso limine patriae abductos, inanibus promissis deceperit: nunc quoque amissis omnibus felicis militiae quaestibus, ne victos quidem in misera et inopi senecta quiescere sinat.* Ignaris deinde ducibus, confestim ad Antigonum legatos mittunt, petentes, *ut sua reddi iubeat. Is redditurum se* pollicetur, *si Eumenem sibi tradant.* Quibus cognitis, Eumenes cum paucis fugere tentavit: sed retractus, desperatis rebus, cum concursus multitudinis factus esset, petit, ut postremum sibi alloqui exercitum liceret.

CAP. IV. Iussus ab universis dicere, facto silentio laxatisque vinculis, prolatam, sicut erat catenatus, manum ostendit: *Cernitis, milites,* inquit, *habitum atque ornamenta ducis vestri, quae mihi non hostium quisquam imposuit: nam hoc etiam solatio foret. Vos me ex victore victum, vos me ex imperatore captivum fecistis. Quater intra hunc annum in mea verba iureiurando obstricti estis. Sed ista omitto; neque enim miseros convicia decent. Vnum oro, si propositorum Antigoni in meo capite summa consistit, inter vos me velitis mori. Nam neque illius interest, quemadmodum aut ubi cadam; et ego fuero ignominia mortis liberatus. Hoc si impetro, solvo vos iureiurando,*

quo toties vos sacramento mihi devovistis. Aut si ipsos pudet roganti vim adhibere, ferrum huc date, et permittite, quod vos facturos pro imperatore iurastis, imperatorem pro vobis sine religione iurisiurandi facere. Cum non obtineret, preces in iram vertit. *At vos*, ait, *devota capita, respiciant dii periuriorum vindices; talesque vobis exitus dent, quales vos ducibus vestris dedistis. Nempe vos iidem paulo ante et Perdiccae sanguine estis adspersi, et in Antipatrum eadem moliti. Ipsum denique Alexandrum, si fas fuisset eum mortali manu cadere, interemturi, quod maximum erat, seditionibus agitastis. Vltima nunc ego perfidorum victima, has vobis diras atque inferias dico; ut inopes extorresque omne aevum in hoc castrensi exsilio agatis, devorentque vos arma vestra, quibus plures vestros, quam hostium duces, absumsistis.* Plenus deinde irae, custodes suos praecedere ad Antigoni castra coepit. Sequitur exercitus, prodito imperatore suo, et ipse captivus, triumphumque de se ipso ad victoris sui castra ducit; omnia auspicia regis Alexandri, et tot bellorum palmas laureasque una secum victori tradens: et ne quid deesset pompae, elephanti quoque et auxilia Orientalia subsequuntur. Tanto pulchrior haec Antigono, quam Alexandro tot victoriae fuerunt; ut, cum ille Orientem vicerit, hic etiam eos, a quibus Oriens victus fuerat, superaverit. Igitur Antigonus domitores illos orbis exercitui suo divisit, redditis, quae in victoria ceperat. Eumenem vero, verecundia prioris amicitiae, in conspectum suum venire prohibitum, assignari custodibus praecepit.

Cap. V. Interea Eurydice, uxor Aridaei regis, ut Polyperchonta a Graecia redire in Macedoniam cognovit, et ab eo arcessitam Olympiadem; muliebri aemulatione perculsa, abutens valetudine viri, cuius officia sibi vindicabat, scribit regis nomine Po-

lyperchonti, *Cassandro exercitum tradat, in quem regni administrationem rex transtulerit;* eadem et in Asiam Antigono per epistolas nuntiat. Quo beneficio devinctus Cassander, nihil non ex arbitrio muliebris audaciae gerit. Deinde profectus in Graeciam, multis civitatibus bellum infert: quarum excidio, veluti vicino incendio, territi Spartani urbem, quam semper armis, non muris, defenderant, tum contra responsa fatorum et veterem maiorum gloriam, armis diffisi, murorum praesidio includunt. Tantum eos degeneravisse a maioribus, ut, cum multis seculis murus urbi civium virtus fuerit, tunc cives salvos se fore non existimaverint, nisi intra muros laterent. Dum haec aguntur, Cassandrum in Graecia turbatus Macedoniae status domum revocavit. Namque Olympias, mater Alexandri Magni regis, cum Epiro in Macedoniam, prosequente Aeacide, rege Molossorum, veniret, prohiberique finibus ab Eurydice et Aridaeo rege coepisset: seu memoria mariti, seu magnitudine filii, et indignitate rei, moti Macedones, ad Olympiadem transiere: cuius iussu et Eurydice, et rex occiditur, sex annis post Alexandrum potitus regno.

Cap. VI. Sed nec Olympias diu regnavit. Nam cum principum passim caedes, muliebri magis, quam regio more fecisset, favorem sui in odium vertit. Itaque audito Cassandri adventu, diffisa Macedonibus, cum nuru Roxane, et nepote Hercule, in Pydnam urbem concedit. Proficiscenti Deidamia, Aeacidae regis filia, et Thessalonice privigna, et ipsa clara Philippi patris nomine, multaeque aliae principum matronae, speciosus magis quam utilis grex, comites fuere. Haec cum nuntiata Cassandro essent, statim citato cursu Pydnam venit, et urbem obsidione cingit. Cum fame ferroque urgeretur Olympias, longae obsidionis taedio, pacta salute, victori se tradidit. Sed Cassander ad concionem vocato populo, scisci-

taturus, *quid de Olympiade fieri velint*, subornat parentes interfectorum, qui sumta lugubri veste, crudelitatem mulieris accusarent. A quibus accensi Macedones, sine respectu pristinae maiestatis, occidendam decernunt: immemores prorsus, quod per filium eius, virumque, non solum vitam ipsi inter finitimos tutam habuissent; verum etiam tantas opes imperiumque orbis quaesissent. Sed Olympias ubi obstinatos venire ad se armatos vidit, veste regali, duabus ancillis innixa, ultro obviam procedit. Qua visa, percussores attoniti fortuna maiestatis prioris, et tot in ea memoriae occurrentibus regum suorum nominibus, substiterunt; donec a Cassandro missi sunt, qui eam confoderent, non refugientem gladium, nec vulnera, aut muliebriter vociferantem: sed virorum more fortium, pro gloria veteris prosapiae, morti succumbentem; ut Alexandrum posses etiam in moriente matre cognoscere. Insuper exspirans, capillis et veste crura contexisse fertur, ne quid posset in corpore eius indecorum videri. Post haec Cassander Thessalonicen, regis Aridaei filiam, uxorem ducit: filium Alexandri cum matre, in arcem Amphipolitanam custodiendos mittit.

LIBER DECIMVS QVINTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Antigoni bellum adversus socios, in quo Demetrius F. superatus proelio. 2. Cassandri in familiam Alexandri M. saevitia: Antigoni prosperi successus in bello. 3. Lysimachi, Antigono oppositi, virtutes et praeclare gesta. 4. Novus hostis Antigono accedit, nempe Seleucus, cuius origo et res gestae subiiciuntur. Antigonus in proelio occumbit.

CAPVT I.

Perdicca, et fratre eius Eumene, ac Polyperchonte, ceterisque ducibus diversae partis occisis, finitum certamen inter successores Alexandri magni videbatur; cum repente inter ipsos victores nata discordia est: quippe postulantibus Ptolemaeo, et Cassandro, et Lysimacho, *ut pecunia in praeda capta, provinciaeque dividerentur;* Antigonus negavit, *se in eius belli praemia socios admissurum, in cuius periculum solus descenderit.* Et ut honestum adversus socios bellum suscipere videretur, divulgat, *se Olympiadis mortem, a Cassandro interfectae, ulcisci velle, et Alexandri regis sui filium cum matre obsidione Amphipolitana liberare.* His cognitis, Ptolemaeus et Cassander, inita cum Lysimacho et Seleuco societate, bellum terra marique enixe instruunt. Tenebat Ptolemaeus Aegyptum cum Africae parte maiore, et Cypro, et Phoenice. Cassandro parebat Macedonia cum Graecia. Asiam et partes Orientis occupaverat Antigonus, cuius filius Demetrius, prima belli congressione, a Ptolemaeo apud Gamalam vincitur. In quo proelio maior Ptolemaei moderationis gloria, quam ipsius victoriae, fuit; siquidem et amicos Demetrii non solum cum suis rebus, verum etiam additis insuper muneribus, dimisit; et ipsius Demetrii privatum omne instrumentum ac familiam reddidit, adiecto honore verborum: *Non se propter praedam, sed propter dignitatem inisse bellum; indignatum, quod Antigonus, devictis diversae factionis ducibus, solus communis victoriae praemia corripuisset.*

CAP. II. Dum haec aguntur, Cassander ab Apollonia rediens, incidit in Abderitas, qui propter ranarum muriumque multitudinem relicto patriae solo, sedes quaerebant: veritus, ne Macedoniam occuparent, facta pactione in societatem eos recepit;

agrosque iis ultimos Macedoniae assignat. Deinde, ne Hercules, Alexandri filius, qui fere annos quatuordecim excesserat, favore paterni nominis in regnum Macedoniae vocaretur, occidi eum tacite cum matre Barsine iubet, corporaque eorum terra obrui, ne caedes sepultura proderetur; et quasi parum facinoris in ipso primum rege, mox in matre eius Olympiade, ac filio admisisset; alterum quoque filium cum matre Roxane, pari fraude interficit: scilicet, quasi regnum Macedoniae, quod affectabat, aliter consequi, quam scelere, non posset. Interea Ptolemaeus cum Demetrio, navali proelio iterato, congreditur, et amissa classe, hostique concessa victoria, in Aegyptum refugit. Demetrius filium Ptolemaei Leontiscum, et fratrem Menelaum, amicosque eius cum privati instrumenti ministerio, pari provocatus antea munere, Aegyptum remittit: et ut appareret, eos non odio, sed dignitatis gloria accensos, donis muneribusque inter ipsa bella contendebant. Tanto honestius tunc bella gerebantur, quam nunc amicitiae coluntur. Hac victoria elatus Antigonus, regem se cum Demetrio filio appellari a populo iubet. Ptolemaeus quoque, ne minoris apud suos auctoritatis haberetur, rex ab exercitu cognominatur. Quibus auditis, Cassander et Lysimachus, et ipsi regiam sibi maiestatem vindicaverunt. Huius honoris ornamentis tamdiu omnes abstinuerunt, quamdiu filii regis sui superesse potuerunt. Tanta in illis verecundia fuit, ut, cum opes regias haberent, regum tamen nominibus aequo animo caruerint, quoad Alexandro iustus heres fuit. Sed Ptolemaeus et Cassander, ceterique factionis alterius duces, cum carpi se singulos ab Antigono viderent; dum privatum singulorum, non commune universorum bellum ducunt, nec auxilium ferre alter alteri volunt, quasi victoria unius, non omnium foret; per epistolas se invicem confirmantes, tempus et locum coëundi condicunt, bel-

lumque communibus viribus instruunt. Cui cum Cassander interesse propter finitimum bellum non posset, Lysimachum cum ingentibus copiis in auxilium sociis mittit.

Cap. III. Erat hic Lysimachus illustri quidem Macedoniae loco natus, sed virtutis experimentis omni nobilitate clarior: quae tanta in illo fuit, ut animi magnitudine, philosophia ipsa, viriumque gloria omnes, per quos Oriens domitus est, vicerit. Quippe cum Alexander Magnus Callisthenem philosophum, propter salutationis Persicae interpellatum morem, insidiarum, quae sibi paratae fuerant, conscium fuisse iratus finxisset; eumque truncatis crudeliter omnibus membris, abscissisque auribus, ac naso, labiisque, deforme ac miserandum spectaculum reddidisset; insuper cum cane in cavea clausum, ad metum ceterorum, circumferret: tunc Lysimachus audire Callisthenem, et praecepta ab eo virtutis accipere solitus, misertus tanti viri, non culpae, sed libertatis poenas pendentis, venenum ei in remedium calamitatum dedit. Quod adeo aegre Alexander tulit, ut eum obiici ferocissimo leoni iuberet. Sed cum ad conspectum eius concitatus leo impetum fecisset, manum amiculo involutam Lysimachus in os leonis immersit, arreptaque lingua, feram exanimavit. Quod cum nuntiatum regi esset, admiratio in satisfactionem cessit, carioremque eum propter constantiam tantae virtutis habuit. Lysimachus quoque magno animo, regis, veluti parentis, contumeliam tulit. Denique omni ex animo huius facti memoria exturbata, postea in India insectanti regi quosdam palantes hostes, cum a satellitum turba, equi sui celeritate desertus esset, solus ei per immensas arenarum moles cursus comes fuit. Quod idem antea Philippus, frater eius, cum facere voluisset, inter manus regis exspiraverat. Sed Lysimachum desiliens equo Alexander hastae cuspide ita in fronte vulnera-

vit, ut sanguis aliter cludi non posset, quam diadema sibi demtum rex, alligandi vulneris causa, capiti eius imponeret. Quod auspicium primum regalis maiestatis Lysimacho fuit. Sed et post mortem Alexandri, cum inter successores eius provinciae dividerentur, ferocissimae gentes, quasi omnium fortissimo, assignatae sunt: adeo etiam consensu universorum palmam virtutis inter ceteros tulit.

Cap. IV. Priusquam bellum inter Ptolemaeum, sociosque eius, adversus Antigonum committeretur, repente ex Asia maiore digressus Seleucus, novus Antigono hostis accesserat. Huius quoque et virtus clara, et origo admirabilis fuit; siquidem mater eius Laudice, cum nupta esset Antiocho, claro inter Philippi duces viro, visa est sibi per quietem ex concubitu Apollinis concepisse, gravidamque factam, munus concubitus, annulum a deo accepisse, in cuius gemma ancora sculpta esset: iussaque donum filio, quem peperisset, dare. Admirabilem fecit hunc visum et annulus, qui postera die, eiusdem sculpturae, in lecto inventus est: et figura ancorae, quae in femore Seleuci nata cum ipso parvulo fuit. Quamobrem Laudice annulum Seleuco, eunti cum Alexandro Magno ad Persicam militiam, edocto de origine sua, dedit. Vbi post mortem Alexandri, occupato regno Orientis, urbem condidit, ibique geminae originis memoriam consecravit. Nam et urbem ex Antiochi patris nomine Antiochiam vocavit; et campos vicinos urbi Apollini dicavit. Originis eius argumentum etiam in posteris mansit: siquidem filii nepotesque eius, ancoram in femore, veluti notam generis naturalem, habuere. Multa in Oriente, post divisionem inter socios regni Macedonici, bella gessit. Principio Babyloniam cepit: inde auctis ex victoria viribus, Bactrianos expugnavit. Transitum deinde in Indiam fecit, quae post mortem Alexandri, veluti cervicibus iugo servitutis excusso, praefectos

eius occiderat. Auctor libertatis Sandrocottus fuerat: sed titulum libertatis post victoriam in servitutem verterat. Siquidem occupato regno, populum, quem ab externa dominatione vindicaverat, ipse servitio premebat. Fuit hic quidem humili genere natus, sed ad regni potestatem maiestate numinis impulsus. Quippe cum procacitate sua Alexandrum regem offendisset, interfici a rege iussus, salutem pedum celeritate quaesierat. Ex qua fatigatione, cum somno captus iaceret, leo ingentis formae ad dormientem accessit, sudoremque profluentem lingua ei detersit, expergefactumque blande reliquit. Hoc prodigio primum ad spem regni impulsus, contractis latronibus, Indos ad novitatem regni sollicitavit. Molienti deinde bellum adversus praefectos Alexandri, elephantus ferus infinitae magnitudinis ultro se obtulit, et veluti domita mansuetudine eum tergo excepit, duxque belli, et proeliator insignis fuit. Sic acquisito regno, Sandrocottus ea tempestate, qua Seleucus futurae magnitudinis fundamenta iaciebat, Indiam possidebat, cum quo facta pactione Seleucus, compositisque in Oriente rebus, in bellum Antigoni descendit. Adunatis igitur omnium sociorum copiis, proelium committitur: in eo Antigonus occiditur; Demetrius, filius eius, in fugam vertitur. Sed socii, profligato hostili bello, denuo in semet ipsos arma verterunt: et, cum de praeda non convenirent, iterum in duas factiones diducuntur. Seleucus Demetrio, Ptolemaeus Lysimacho, iunguntur. Cassandro defuncto Philippus filius succedit. Sic, quasi ex integro, nova Macedoniae bella nascuntur.

LIBER DECIMVS SEXTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Antipater, Cassandri filius, fit parricida. Demetrius Alexandrum, Cassandri F. interficit, et Macedoniam usurpat. 2. Demetrius proelio fusus fugatur. Antipater parricida foede perit. In Cassandri familiam numinis vindicta. Ptolemaei placidum fatum. 3. Bellum Pyrrhi et Lysimachi. De Heracleae origine et statu digressio. 4. Clearchi, tyranni Heracliensis, artes luculenter describuntur. 5. Quibus rationibus Clearchus tyrannidem firmaverit. Clearchus tandem a Chione et Leonide, iuvenibus nobilissimis, obtruncatur. Post Clearchi supplicium Heracleae conditio.

CAPVT. I.

Post Cassandri regis, filiique eius Philippi, continuas mortes, Thessalonice regina, uxor Cassandri, non magno post tempore, ab Antipatro filio, cum vitam etiam per ubera materna deprecaretur, occiditur. Causa parricidii fuit, quod post mortem mariti, in divisione inter fratres regni, propensior fuisse Alexandro videbatur. Quod facinus in eo gravius omnibus visum est, quod nullum maternae fraudis vestigium fuit. Quanquam in parricidio nulla satis iusta causa ad sceleris patrocinia praetexi potest. Ob haec igitur Alexander, in ultionem maternae necis, gesturus cum fratre bellum, auxilium a Demetrio petit: nec Demetrius, spe invadendi Macedonici regni, moram fecit. Cuius adventum verens Lysimachus,

persuadet genero suo Antipatro, ut malit cum fratre in gratiam reverti, quam paternum hostem in Macedoniam admitti. Inchoatam igitur inter fratres reconciliationem cum praesensisset Demetrius, per insidias Alexandrum interfecit; occupatoque Macedoniae regno, caedem apud exercitum excusaturus, in concionem vocat. Ibi *priorem se petitum ab Alexandro* allegat: *nec fecisse se, sed occupasse insidias. Regem autem se Macedoniae vel aetatis experimentis, vel causis iustiorem esse. Patrem enim suum et Philippo regi et Alexandro Magno socium in omni militia fuisse: liberorum deinde Alexandro ministrum, et ad persequendos defectores ducem exstitisse. Contra, Antipatrum, avum horum adolescentium, amariorem semper ministrum regni, quam ipsos reges fuisse. Cassandrum vero patrem, exstinctorem regiae domus, non feminis, non pueris pepercisse: nec cessasse, quoad omnem stirpem regiae sobolis deleret. Horum scelerum ultionem, quia nequisset ab ipso Cassandro exigere, ad liberos eius translatam. Quamobrem etiam Philippum, Alexandrumque, si quis manium sensus est, non interfectores suos, ac stirpis suae, sed ultores eorum, Macedoniae regnum tenere malle.* Per haec mitigato populo, rex Macedoniae appellatur. Lysimachus quoque, cum bello Doricetis, regis Thracum, premeretur, ne eodem tempore et adversus eum dimicare necesse haberet, tradita ei altera parte Macedoniae, quae Antipatro eius genero obvenerat, pacem cum eo fecit.

CAP. II. Igitur Demetrius, totis Macedoniae regni viribus instructus, cum Asiam occupare statuisset, iterato Ptolemaeus, Seleucus, et Lysimachus, experti priore certamine, quantae vires essent concordiae, pacta societate adunatisque exercitibus, bellum adversus Demetrium transferunt in Europam. His comitem se, et belli socium, iungit Pyrrhus, rex

Epiri, sperans non difficilius Demetrium amittere Macedoniam posse, quam acquisierat. Nec spes frustra fuit; quippe exercitu eius corrupto, ipsoque in fugam acto, regnum Macedoniae occupavit. Dum haec aguntur, Lysimachus generum suum Antipatrum, regnum Macedoniae ademtum sibi soceri fraude querentem, interficit; filiamque suam Eurydicen, querelarum sociam, in custodiam tradit: atque ita universa Cassandri domus Alexandro Magno, seu necis ipsius, seu stirpis exstinctae poenas, partim caede, partim supplicio, partim parricidio luit. Demetrius quoque a tot exercitibus circumventus, cum posset honeste mori, turpiter se dedere Seleuco maluit. Finito bello, Ptolemaeus cum magna rerum gestarum gloria moritur. Is, contra ius gentium, minimo natu ex filiis ante infirmitatem regnum tradiderat, eiusque rei populo rationem reddiderat: cuius non minor favor in accipiendo, quam patris in tradendo, regno fuerat. Inter cetera patris et filii mutuae pietatis exempla, etiam ea res amorem populi iuveni conciliaverat, quod pater, regno ei publice tradito, privatus officium regi inter satellites fecerat, omnique regno pulchrius, regis esse patrem, duxerat.

CAP. III. Sed inter Lysimachum, et Pyrrhum regem, socios paulo ante adversus Demetrium, assiduum inter pares discordiae malum, bellum moverat. Victor Lysimachus, pulso Pyrrho, Macedoniam occupaverat. Inde Thraciae, ac deinceps Heracleae bellum intulerat; cuius urbis et initia et exitus admirabiles fuere; quippe Boeotiis pestilentia laborantibus, oraculum Delphis responderat, *coloniam in Ponti regione sacram Herculi conderent.* Cum propter metum longae ac periculosae navigationis, mortem in patria omnibus praeoptantibus, res omissa esset; bellum his Phocenses intulerunt: quorum cum adversa proelia paterentur, iterato ad oraculum decurrunt: responsum, *idem belli quod pestilentiae*

remedium fore. Igitur conscripta colonorum manu, n Pontum delati, urbem Heracleam condiderunt. Et quoniam fatorum auspiciis in eas sedes delati erant, brevi tempore magnas opes paravere. Multa deinde huius urbis adversus finitimos bella, multae etiam domesticae dissensiones fuere. Inter cetera magnifica, vel praecipue illud memorabile fuit. Cum rerum potirentur Athenienses, victisque Persis, Graeciae et Asiae tributum in tutelam classis descripsissent, omnibus cupide ad praesidium salutis suae conferentibus; soli Heraclienses, ob amicitiam regum Persicorum, collationem abnuerunt. Missus itaque ab Atheniensibus Lamachus cum exercitu ad extorquendum quod negabatur, dum, relictis in litore navibus, agros Heracliensium populatur, classem cum maiore parte exercitus, naufragio repentinae tempestatis amisit. Itaque cum neque mari posset amissis navibus, neque terra auderet, cum parva manu inter tot ferocissimas gentes, reverti; Heraclienses honestiorem beneficii, quam ultionis occasionem rati, instructos commeatibus auxiliisque dimittunt: bene agrorum suorum populationem impensam existimantes, si quos hostes habuerant, amicos reddidissent.

CAP. IV. Passi sunt inter plurima mala etiam tyrannidem: siquidem cum plebs et novas tabulas, et divisionem agrorum divitum, impotenter flagitaret; diu re in senatu tractata, cum exitus rei non inveniretur; postremum adversus plebem nimio otio lascivientem, auxilia a Timotheo, Atheniensium duce, mox ab Epaminonda Thebanorum, petivere. Vtrisque negantibus, ad Clearchum, quem ipsi in exsilium egerant, decurrunt. Tanta calamitatium necessitas fuit, ut, cui patriam interdixerant, eum ad tutelam patriae revocarent. Sed Clearchus exsilio facinorosior redditus, et dissensionem populi occasionem invadendae tyrannidis existimans, primo tacitus cum Mithridate, civium suorum hoste, colloqui-

tur; et inita societate paciscitur, ut revocatus in patriam, prodita ei urbe, praefectus eius constitueretur. Postea autem insidias, quas civibus paraverat, in ipsum Mithridatem verterat. Namque, cum, velut arbiter civilis discordiae, de exsilio reversus esset, statuto tempore, quo urbem Mithridati traderet, ipsum cum amicis suis cepit; captumque, accepta ingenti pecunia, dimisit. Atque ut in illo subitum se ex socio fecit hostem: sic ex defensore senatoriae causae, repente patronus plebis evasit; et adversus auctores potentiae suae, a quibus revocatus in patriam, per quos in arce collocatus fuerat, non solum plebem accendit, verum etiam nefandissima quaeque tyrannicae crudelitatis exercuit. Igitur populo ad concionem vocato, *neque se affuturum amplius grassanti in populum senatui*, ait; *intercessurum etiam, si in pristina saevitia perseveret: quod si pares se crudelitati senatorum arbitrarentur, abiturum cum militibus suis, neque civilibus discordiis interfuturum. Sin vero diffidant viribus propriis, vindictae se civium non defuturum. Proinde consulant sibi ipsi, iubeant abire, an malint causae popularis socium remanere.* His verbis sollicitata plebs, summum ad eum imperium defert: et dum senatus potentiae irascitur, in servitutem se tyrannicae dominationis cum coniugibus et liberis tradit. Igitur Clearchus LX senatores comprehensos (nam ceteri in fugam dilapsi erant) in vincula compingit. Laetari plebs, quod a duce potissimum senatorum, senatus deleretur, versaque vice auxilium eorum in exitium conversum esse. Quibus dum mortem passim omnibus minatur, cariora eorum pretia facit: siquidem Clearchus magna pecunia, quasi minis populi occulte eos subtracturus, accepta, spoliatos fortunis, vita quoque spoliavit.

Cap. V. Cognito deinde, quod bellum sibi ab iis, qui profugerant, misericordia in auxilium solli-

ltatis civitatibus, pararetur, servos eorum manumittit. Et, ne quid mali afflictis honestissimis domibus dees-et, uxores eorum filiasque nubere servis suis, proposi-a recusantibus morte, compellit; ut eos sibi fidiores, t dominis infestiores redderet. Sed matronis tam lu-ubres nuptiae graviores repentinis funeribus fuere. taque multae se ante nuptias, multae in ipsis nuptiis, ccisis prius novis maritis, interficiunt, et se tam fu-estis calamitatibus, virtute ingenui pudoris, eripi-int. Proelium deinde committitur; quo victor ty-annus captivos senatores in triumphi modum per ora ivium trahit. Reversus in urbem, alios vincit, tor-uet alios, alios occidit; nullus locus urbis a crude-itate tyranni vacat. Accedit saevitiae insolentia, cru-lelitati arrogantia. Interdum ex successu continuae elicitatis obliviscitur se hominem: interdum Iovis se lium dicit. Eunti per publicum, aurea aquila velut rgumentum generis praeferebatur, veste purpurea, t cothurnis regum tragicorum, et aurea corona ute-batur: filium quoque suum Ceraunon vocat, ut deos on mendacio tantum, verum etiam nominibus, il-udat. Haec illum facere duo nobilissimi iuvenes Chion et Leonides indignantes, patriam liberaturi in ecem tyranni conspirant. Erant hi discipuli Plato-is philosophi; qui virtutem, ad quam quotidie prae-eptis magistri erudiebantur, patriae exhibere cupi-ntes, quinquaginta cognatos, veluti clientes, in in-idiis locant. Ipsi more iurgantium, ad tyrannum, eluti ad regem, in arcem contendunt: qui iure fa-niliaritatis admissi, dum alterum priorem dicentem ntentus audit tyrannus, ab altero obtruncatur. Sed t ipsi, sociis tardius auxilium ferentibus, a satelliti-us obruuntur. Quare factum est, ut tyrannus qui-lem occideretur, sed patria non liberaretur. Nam rater Clearchi, Satyrus, eadem via tyrannidem in-adit; multisque annis, per gradus successionis, Ieraclienses sub regno tyrannorum fuere.

LIBER DECIMVS SEPTIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Lysimachi regis tragoedia. 2. Amissis XV liberis in proelio occumbit. Seleucus per insidias occiditur a Ptolemaeo. Ptolemaeus principum amicitias, Pyrrhi praesertim, sibi conciliat. 3. De Epirotarum regno, eiusdemque origine ac regibus digressio. Pyrrhi varia fortuna.

CAPVT I.

Per idem ferme tempus in Hellesponti et Chersonesi regionibus terrae motus fuit: maxime tamen Lysimachia urbs, ante duos et viginti annos a Lysimacho rege condita, eversa est. Quod portentum dira Lysimacho, stirpique eius, ac regni ruinam, cum clade vexatarum regionum, portendebat. Nec ostentis fides defuit. Nam brevi post tempore, Agathoclem filium suum, quem in successionem regni ordinaverat, per quem multa bella prospere gesserat, non solum patrium, verum etiam humanum ultra morem, perosus, ministra Arsinoë noverca, veneno interfecit. Haec illi prima mali labes, hoc initium impendentis ruinae fuit. Nam parricidium principum secutae caedes sunt, luentium supplicia, quod occisum iuvenem dolebant. Itaque et hi, qui caedibus superfuerant, et hi, qui exercitibus praeerant, certatim ad Seleucum deficiunt; eumque pronum iam ex aemulatione gloriae, bellum Lysimacho inferre compellunt. Vltimum hoc certamen commilitonum Alexandri fuit, et, velut ad exemplum fortunae, par re-

servatum. Lysimachus quatuor et LXX annos natus erat, Seleucus septem et LXX. Sed in hac aetate utrique animi iuveniles erant, imperiique cupiditatem insatiabilem gerebant. Quippe cum orbem terrarum duo soli tenerent, angustiis sibimet inclusi videbantur, vitaeque finem non annorum spatio, sed imperii terminis metiebantur.

CAP. II. In eo bello Lysimachus, amissis ante variis casibus XV liberis, non instrenue moriens, postremus domus suae ruinae cumulus accessit. Laetus tanta victoria Seleucus, et, quod maius victoria putabat, solum se de cohorte Alexandri remansisse; victoremque victorum exstitisse, non humanum esse opus, sed divinum munus, gloriatur: ignarus prorsus, non multo post fragilitatis humanae se ipsum exemplum futurum. Quippe post menses admodum septem a Ptolemaeo, cuius sororem Lysimachus in matrimonio habuerat, per insidias circumventus occiditur; regnumque Macedoniae, quod Lysimacho eripuerat, cum vita pariter amittit. Igitur Ptolemaeus cum et in gratiam memoriae magni Ptolemaei patris, et in favorem ultionis Lysimachi ambitiosus apud populares esset, primo Lysimachi filios conciliare sibi statuit; nuptiasque Arsinoës sororis suae, matris eorum, petit, puerorum adoptione promissa; ut, cum in locum patris eorum successisset, nihil illi moliri vel verecundia matris, vel appellatione patris auderent. Fratris quoque regis Aegypti concordiam per epistolas deprecatur, professus, *deponere se offensam erepti paterni regni, neque amplius a fratre quaesiturum, quod honestius a paterno hoste perceperit.* Omnique arte adulatur Eumeni et Antigono, Demetrii filiis, Antiocho, filio Seleuci, cum quibus bellum habiturus erat, ne tertius sibi hostis accederet. Sed nec Pyrrhus rex Epiri omissus, ingens momentum futurus, utri parti socius accessisset; qui et ipse spoliare singulos cupiens, omnibus

se partibus venditabat. Itaque Tarentinis adversus Romanos laturus auxilium, ab Antigono naves, ad exercitum in Italiam deportandum, mutuo petit; ab Antiocho pecuniam, qui opibus, quam militibus, instructior erat; a Ptolemaeo Macedonum militum auxilia. Sed Ptolemaeus, cui nulla dilationis ex infirmitate virium venia esset, quinque millia peditum, equitum quatuor millia, elephantos quinquaginta, non amplius quam in biennii usum dedit. Ob haec Pyrrhus, filia Ptolemaei in matrimonium accepta, vindicem eum regni reliquit: ne, abducta in Italiam iuventute, praedam hostibus regnum relinqueret.

Cap. III. Sed quoniam ad Epiri mentionem ventum est, de origine regni eius pauca narranda sunt. Molossorum primum in ea regione regnum fuit. Post Pyrrhus, Achillis filius, amisso per absentiam Troianis temporibus paterno regno, in his locis consedit, qui Pyrrhidae primo, postea Epirotae dicti sunt. Sed Pyrrhus cum in templum Dodonaei Iovis ad consulendum venisset, ibi Lanassam, neptem Herculis, rapuit: ex cuius matrimonio octo liberos sustulit. Ex his nonnullas virgines nuptum finitimis regibus tradidit, opesque affinitatium auxilio magnas paravit: atque ita Heleno, filio Priami regis, ob industriam singularem, regnum Chaonum, et Andromachen Hectoris, quam et ipse matrimonio suo in divisione Troianae praedae acceperat, uxorem tradidit: brevique post tempore Delphis insidiis Orestae, filii Agamemnonis, inter altaria dei interiit. Successor huic Pialis filius fuit. Per ordinem deinde regnum ad Arrybam descendit: cui, quoniam pupillus et unicus ex gente nobili superesset, intentiore omnium cura servandi eius educandique, publice tutores constituuntur. Athenas quoque erudiendi gratia missus, quanto doctior maioribus suis, tanto et gratior populo fuit. Primus itaque leges, et senatum, annuosque magistratus et reipublicae formam

composuit: et ut a Pyrrho sedes, sic vita cultior populo ab Arryba statuta. Huius filius Neoptolemus fuit: ex quo nata est Olympias, mater Alexandri Magni, et Alexander, qui post eum regnum Epiri tenuit: et in Italia bello gesto, in Brutiis interiit. Post eius mortem frater Aeacides regno successit, qui, assiduis adversus Macedonas bellorum certaminibus populum fatigando, offensam civium contraxit: ac propterea in exsilium actus, Pyrrhum filium bimum, admodum parvulum in regno reliquit. Qui et ipse cum a populo propter odium patris ad necem quaereretur, furtim subtractus in Illyrios defertur: traditusque est Beroae, Glauciae regis uxori, nutriendus, quae et ipsa generis Aeacidarum erat. Ibi eum, seu misericordia fortunae eius, seu infantilibus blandimentis inductus rex, adversum Cassandrum, Macedoniae regem, qui eum sub belli comminatione deposcebat, diu protexit, addito in auxilium etiam adoptionis officio. Quibus rebus moti Epirotae, odio in misericordiam verso, annorum XI eum in regnum revocaverunt, datis tutoribus, qui regnum usque adultam eius aetatem tuerentur. Adolescens deinde multa bella gessit; tantusque rerum successu haberi coeptus est, ut Tarentinos solus adversus Romanos tueri posse videretur.

LIBER DECIMVS OCTAVVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Pyrrho, Tarentinis adversus Romanos suppetias ferenti, Valerius Laevinus occurrit: unde proelia et strages. 2. Carthaginiensium auxilium Romani remittunt. Pax cum Pyrrho componitur.

Romanorum continentia. Pyrrhus Siciliam occupat. 3. De Carthaginiensium origine et veteribus incolis digressio, in qua etiam de Sidonis et Tyri conditoribus. 4. Incolae Tyri, inter quos Elissa, quae a Pygmalione fratre recedit, ut rebus suis consuleret. 5. Elissa, agnomine Dido, Cyprum appellit: deinde in sinum Africae defertur, et Carthaginem condit. 6. Elissa propter Iarbae votum sibi vim infert. Carthaginiensium crudelis superstitio. 7. Clades Carthaginiensium in Sardinia. Superstites in exsilium pulsi, patriam armis recuperare nituntur: unde Malchi patris in Cartalonem filium severitas, et paulo post cruentus interitus.

Capvt I.

Igitur Pyrrhus, rex Epiri, cum iterata Tarentinorum legatione, additis Samnitium et Lucanorum precibus, et ipsis auxilia adversus Romanos pollicentibus, fatigaretur, non tam supplicum precibus, quam spe invadendi Italiae imperii inductus, venturum se cum exercitu pollicetur. In quam rem inclinatum semel animum, praecipitem agere coeperant exempla maiorum; ne aut inferior patruo suo Alexandro videretur, quo defensore iidem Tarentini adversus Bruttios usi fuerant; aut minores animos Magno Alexandro habuisse, qui tam longa a domo militia Orientem subegerat. Igitur relicto custode regni filio Ptolemaeo, annos xv nato, exercitum in portu Tarentino exponit, duobus parvulis filiis, Alexandro et Heleno, in solatia longinquae secum expeditionis adductis. Cuius audito adventu, Consul Romanus, Valerius Laevinus, festinans, ut prius cum eo congrederetur, quam auxilia sociorum convenirent, exercitum in aciem educit. Nec rex, tametsi numero militum inferior esset, certamini moram fecit. Sed Romanos vincentes iam, inusitata ante elephantorum forma stupere primo, mox cedere proelio coëgit; vi-

ctoresque iam nova Macedonum monstra repente vicerunt. Nec hostibus incruenta victoria fuit. Nam et ipse Pyrrhus graviter vulneratus est, et magna pars militum eius caesa; maioremque gloriam eius victoriae, quam laetitiam, habuit. Huius pugnae eventum multae civitates secutae, Pyrrho se tradunt. Inter ceteras etiam Locri, prodito praesidio Romano, ad Pyrrhum deficiunt. Ex ea praeda Pyrrhus CC captivos milites Romam gratis remisit, ut, cognita virtute eius, Romani cognoscerent etiam liberalitatem. Interiectis deinde diebus, cum sociorum exercitus supervenisset, iterato proelium cum Romanis facit, in quo par fortuna priori bello fuit.

CAP. II. Interea Mago, dux Carthaginiensium, in auxilium Romanorum cum CXX navibus missus, senatum adiit, *aegre tulisse Carthaginienses*, affirmans, *quod bellum in Italia a peregrino rege paterentur. Ob quam causam missum se, ut, quoniam externo hoste oppugnarentur, externis auxiliis iuvarentur.* Gratiae a senatu Carthaginiensibus actae, auxiliaque remissa. Sed Mago Punico ingenio post paucos dies tacitus, quasi pacificator Carthaginiensium, Pyrrhum adiit, speculaturus consilia eius de Sicilia, quo eum arcessi fama erat. Nam Romanis eadem causa mittendi auxilii Carthaginiensibus fuerat, ut Romano bello, ne in Siciliam transire posset, Pyrrhus in Italia detineretur. Dum haec aguntur, legatus a senatu Romano Fabricius Luscinus missus, pacem cum Pyrrho composuit. Ad quam confirmandam, Cyneas Romam cum ingentibus a Pyrrho donis missus, neminem, cuius domus muneribus pateret, invenit. Huic continentiae Romanorum simile exemplum iisdem ferme temporibus fuit. Nam missi a senatu in Aegyptum legati, cum ingentia sibi a Ptolemaeo rege missa munera sprevissent, interiectis diebus ad coenam invitatis, aureae coronae missae sunt, quas illi honoris causa receptas,

postera die statuis regis imposuerunt. Igitur Cyneas cum turbatam cum Romanis pacem ab Appio Claudio renuntiasset, interrogatus a Pyrrho, *qualis Roma esset*, respondit, *regum urbem sibi visam*. Post haec legati Siculorum superveniunt, tradentes Pyrrho totius insulae imperium, quae assiduis Carthaginiensium bellis vexabatur. Itaque relicto Locris Alexandro filio, firmatisque sociorum civitatibus valido praesidio, in Siciliam exercitum traiecit.

Cap. III. Et quoniam ad Carthaginiensium mentionem ventum est, de origine eorum pauca dicenda sunt, repetitis Tyriorum paulo altius rebus, quorum casus etiam dolendi fuerunt. Tyriorum gens condita a Phoenicibus fuit: qui terrae motu vexati, relicto patriae solo, Assyrium stagnum primo, mox mari proximum litus, incoluerunt, condita ibi urbe, quam a piscium ubertate, *Sidona* appellaverunt: nam piscem Phoenices *sidon* vocant. Post multos deinde annos a rege Ascaloniorum expugnati, navibus appulsi, Tyron urbem ante annum Troianae cladis condiderunt. Ibi Persarum bellis diu varieque fatigati, victores quidem fuere; sed, attritis viribus, a servis suis multitudine abundantibus, indigna supplicia perpessi sunt; qui, conspiratione facta, omnem liberum populum cum dominis interficiunt; atque ita potiti urbe, lares dominorum occupant, rempublicam invadunt, coniuges ducunt, et, quod ipsi non erant, liberos procreant. Vnus ex tot millibus servorum fuit, qui miti ingenio, senis domini parvulique filii eius fortuna moveretur, dominosque non truci feritate trucidaret, sed piae misericordiae humanitate respiceret. Itaque cum velut occisos alienasset, servisque de statu reipublicae deliberantibus placuisset regem ex suo corpore creari, cumque potissimum quasi acceptissimum diis, qui solem orientem primus vidisset, rem ad Stratonem (hoc enim ei nomen erat) dominum occulte latentem detulit. Ab eo formatus,

cum medio noctis omnes in unum campum processissent, ceteris in Orientem spectantibus, solus Occidentis regionem intuebatur. Id primum aliis videri furor, in Occidente solis ortum quaerere: ubi vero dies adventare coepit, editissimisque culminibus urbis oriens splendere; exspectantibus aliis, ut ipsum solem adspicerent, hic primus omnibus fulgorem solis in summo fasigio civitatis ostendit. Non servilis ingenii ratio visa; requirentibusque auctorem, de domino confitetur. Tunc intellectum est, quantum ingenua servilibus ingenia praestarent; malitiaque servos, non sapientia, vincere. Igitur venia seni filioque data est: et velut numine quodam reservatos arbitrantes, regem Stratonem creaverunt. Post cuius mortem regnum ad filium, ac deinde ad nepotes transiit. Celebre hoc servorum facinus, metuendumque exemplum toto orbe terrarum fuit. Itaque Alexander Magnus, cum interiecto tempore in Oriente bellum gereret, velut ultor publicae securitatis, expugnata eorum urbe, omnes, qui proelio superfuerant, ob memoriam veteris caedis crucibus affixit; genus tantum Stratonis inviolatum servavit, regnumque stirpi eius restituit, ingenuis et innoxiis incolis insulae attributis ut, exstirpato servili germine, genus urbis ex integro conderetur.

Cap. IV. Hoc igitur modo Tyrii Alexandri auspiciis conditi, parsimonia et labore quaerendi cito convaluere. Ante cladem dominorum cum et opibus et multitudine abundarent, missa in Africam iuventute, Vticam condidere; cum interim rex Tyro decedit; filio Pygmalione, et Elissa filia, insignis formae virgine, heredibus institutis. Sed populus Pygmalioni admodum puero regnum tradidit. Elissa quoque Acerbae avunculo suo, sacerdoti Herculis, qui honos secundus a rege erat, nubit. Huic magnae, sed dissimulatae opes erant: aurumque, metu regis, non tectis, sed terrae crediderat; quam rem etsi ho-

mines ignorabant, fama tamen loquebatur. Qua incensus Pygmalion, oblitus iuris humani, avunculum suum, eundemque generum, sine respectu pietatis occidit. Elissa, diu fratrem propter scelus aversata, ad postremum dissimulato odio, mitigatoque interim vultu, fugam tacito molitur, assumtis quibusdam principibus in societatem, quibus par odium in regem esse, eandemque fugiendi cupiditatem, arbitrabatur. Tunc fratrem dolo aggreditur: fingit, *se ad eum migrare velle, ne amplius ei mariti domus, cupidae oblivionis, gravem luctus imaginem renovet, nec ultra amara admonitio oculis eius occurrat.* Non invitus Pygmalion verba sororis audivit, existimans cum ea et aurum Acerbae ad se venturum. Sed Elissa ministros migrationis a rege missos, navibus cum omnibus opibus suis prima vespera imponit, provectaque in altum, compellit eos onera arenae, pro pecunia involucris involuta, in mare deiicere. Tunc deflens ipsa lugubrique voce Acerbam ciet: orat, *ut libens opes suas recipiat, quas reliquerat; habeatque inferias, quas habuerat causas mortis.* Tunc ipsos ministros aggreditur: *sibi quidem*, ait, *optatam olim mortem: sed illis acerbos cruciatus et dira supplicia imminere, qui Acerbae opes, quarum spe parricidium rex fecerit, avaritiae tyranni subtraxerint.* Hoc metu omnibus iniecto comites fugae accepit. Iunguntur et senatorum in eam noctem praeparata agmina; atque ita sacris Herculis, cuius sacerdos Acerbas fuerat, repetitis, exsilio sedes quaerunt.

Cap. V. Primus illis appulsis terrae, Cyprus insula fuit: ubi sacerdos Iovis, cum coniuge et liberis, deorum monitu, comitem se Elissae sociumque fortunae praebuit, pactus sibi posterisque perpetuum honorem sacerdotii. Conditio pro manifesto omine accepta. Mos erat Cypriis, virgines ante nuptias statutis diebus, dotalem pecuniam quaesituras, in quae-

stum ad litus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas. Harum igitur ex numero LXXX admodum virgines raptas navibus imponi Elissa iubet, ut et iuventus matrimonia, et urbs sobolem habere posset. Dum haec aguntur, Pygmalion, cognita sororis fuga, cum impio bello fugientem persequi pararet, aegre precibus matris, et deorum minis victus, quievit: cui cum inspirati vates canerent, *non impune laturum, si incrementa urbis toto orbe auspicatissimae interpellasset*, hoc modo spatium respirandi fugientibus datum. Itaque Elissa delata in Africae sinum, incolas loci eius, adventu peregrinorum, mutuarumque rerum commercio gaudentes, in amicitiam sollicitat: deinde emto loco, qui corio bovis tegi posset, in quo fessos longa navigatione socios, quoad proficisceretur, reficere posset, corium in tenuissimas partes secari iubet, atque ita maius loci spatium, quam petierat, occupat: unde postea ei loco *Byrsae* nomen fuit. Confluentibus deinde vicinis locorum, qui spe lucri multa hospitibus venalia inferebant; sedesque ibi statuentibus, ex frequentia hominum velut instar civitatis effectum est. Vticensium quoque legati dona, ut consanguineis attulerunt; hortatique sunt, *urbem ibi conderent, ubi sedes sortiti essent.* Sed et Afros detinendi advenas amor cepit. Itaque consentientibus omnibus, Carthago conditur, statuto annuo vectigali pro solo urbis. In primis fundamentis caput bubulum inventum est; quod auspicium quidem fructuosae terrae, sed laboriosae, perpetuoque servae urbis fuit: propter quod in alium locum urbs translata. Ibi quoque equi caput repertum, bellicosum potentemque populum futurum significans, urbi auspicatam sedem dedit. Tunc ad opinionem novae urbis concurrentibus gentibus, brevi et populus, et civitas magna facta.

CAP. VI. Cum successu rerum florentes Carthaginis opes essent, rex Maxitanorum, Iarbas, de-

cem Poenorum principibus ad se arcessitis, Elissae nuptias sub belli denuntiatione petit. Quod legati reginae referre metuentes, Punico cum ea ingenio egerunt; nuntiantes, *regem aliquem poscere, qui cultiores victus eum, Afrosque perdoceat: sed quem inveniri posse, qui ad barbaros et ferarum more viventes transire a consanguineis velit?* Tunc a regina castigati, *si pro salute patriae asperiorem vitam recusarent, cui etiam ipsa vita, si res exigat, debeatur:* regis mandata aperuere, dicentes, *quae praecipiat aliis, ipsi facienda esse, si velit urbi consultum.* Hoc dolo capta, diu Acerbae viri nomine cum multis lacrimis et lamentatione flebili invocato, ad postremum, *ituram se, quo sua et urbis fata vocarent*, respondit. In hoc trium mensium sumto spatio, pyra in ultima parte urbis exstructa, velut placatura viri manes, inferiasque ante nuptias missura, multas hostias caedit, et sumto gladio pyram conscendit; atque ita ad populum respiciens, *ituram se ad virum, sicut praeceperant*, dixit, vitamque gladio finivit. Quamdiu Carthago invicta fuit, pro dea culta est. Condita est urbs haec LXXII annis ante, quam Roma: cuius virtus sicut bello clara fuit, ita domi status variis discordiarum casibus agitatus est. Cum inter cetera mala etiam peste laborarent, cruenta sacrorum religione, et scelere pro remedio usi sunt: quippe homines ut victimas immolabant; et impuberes (quae aetas etiam hostium misericordiam provocat) aris admovebant, pacem deorum sanguine eorum exposcentes, pro quorum vita dii rogari maxime solent.

Cap. VII. Itaque adversis tanto scelere Numinibus, cum in Sicilia diu feliciter dimicassent, translato in Sardiniam bello, amissa maiore exercitus parte, gravi proelio victi sunt: propter quod ducem suum Malchum, cuius auspiciis et Siciliae partem domuerant, et adversus Afros magnas res gesserant, cum

parte exercitus, quae superfuerat, exulare iusserunt. Quam rem aegre ferentes milites, legatos Carthaginem mittunt, qui reditum primo, veniamque infelicis militiae petant; tum denuntient, *quod precibus nequeant, armis se consecuturos.* Cum et preces et minae legatorum spretae essent, interiectis diebus, conscensis navibus, armati ad urbem veniunt: ibi deos hominesque testati, *non se expugnatum, sed recuperatum, patriam venire; ostensurosque civibus suis, non virtutem sibi priore bello, sed fortunam, defuisse;* prohibitis commeatibus, obsessaque urbe, in summam desperationem Carthaginienses adduxerunt. Interea Cartalo, Malchi exsulis ducis filius, cum praeter castra patris a Tyro, quo decimas Herculi ferre ex praeda Siciliensi, quam pater eius ceperat, a Carthaginiensibus missus fuerat, reverteretur, arcessitusque a patre esset, *prius publicae se religionis officia exsecuturum, quam privatae pietatis,* respondit. Quam rem etsi indigne ferret pater, non tamen vim afferre religioni ausus est. Interiectis deinde diebus Cartalo, petito commeatu a populo, cum reversus ad patrem esset, ornatusque purpura et infulis sacerdotii, omnium se oculis ingereret, tunc in secretum abducto pater ait: *Aususne es, nefandissimum caput, ista purpura et auro ornatus, in conspectum tot miserorum civium venire? et moesta ac lugentia castra, circumfluentibus quietae felicitatis insignibus, velut exsultabundus intrare? Nusquamne te aliis iactare potuisti? Nullus locus aptior, quam sortes patris, et exsilii infelicis aerumnae fuerunt? Quid, quod paulo ante vocatus, non dico patrem, ducem certe civium tuorum, superbe sprevisti? Quid porro tu in purpura ista coronisque aliud, quam victoriarum mearum titulos, geris? Quoniam igitur tu in patre nihil nisi exsulis nomen agnoscis; ego quoque imperatorem me magis, quam patrem, cogitabo;*

statuamque in te exemplum, ne quis posthac infelicibus miseriis patris illudat. Atque ita eum cum ornatu suo, in altissimam crucem in conspectu urbis suffigi iussit. Post paucos deinde dies Carthaginem capit; evocatoque populo ad concionem, exsilii iniuriam queritur, belli necessitatem excusat; *contentumque victoria sua, punitis auctoribus miserorum civium iniuriosi exsilii, omnibus se veniam dare* dicit. Atque ita decem senatoribus interfectis, urbem legibus suis reddidit. Nec multo post ipse affectati regni accusatus, duplicis, et in filio et in patria, parricidii poenas dedit. Huic Mago imperator successit, cuius industria, et opes Carthaginiensium, et imperii fines, et bellicae gloriae laudes, creverunt.

LIBER DECIMVS NONVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Magoni, Carthaginiensium imperatori, succedunt filii Hasdrubal et Hamilcar. Hasdrubal in Sardinia perit. Inde Siculum bellum. Persarum ad Carthaginienses legatio. 2. Horum filii, et Carthaginiensis clades exercitus in Sicilia. 3. Imilco, dux huius exercitus, Carthaginem reversus, spe omni abiecta mortem sibi infert.

CAPVT I.

Mago, Carthaginiensium imperator, cum primus omnium, ordinata disciplina militari, imperium Poenorum condidisset, viresque civitatis, non minus bellandi arte, quam virtute, firmasset, diem fungitur, relictis duobus filiis, Hasdrubale et Hamilcare:

qui, per vestigia paternae virtutis decurrentes, sicuti generi, ita et magnitudini patris successerunt. His ducibus Sardiniae bellum illatum: adversus Afros quoque, vectigal pro solo urbis multorum annorum repetentes, dimicatum. Sed Afrorum sicuti causa iustior, ita et fortuna superior fuit; bellumque cum his solutione pecuniae, non armis, finitum. In Sardinia quoque Hasdrubal graviter vulneratus, imperio Hamilcari fratri tradito, interiit: cuius mortem, cum luctus civitatis, tum et dictaturae undecim, et triumphi quatuor insignem fecere. Hostibus quoque crevere animi, veluti cum duce vires Poenorum cecidissent. Itaque Siciliae populis propter assiduas Carthaginiensium iniurias, ad Leonidam, fratrem regis Spartanorum, concurrentibus, grave bellum natum, in quo et diu, et varia victoria proeliatum fuit. Dum haec aguntur, legati a Dario Persarum rege Carthaginem venerunt, afferentes edictum, quo Poeni humanas hostias immolare, et canina vesci prohibebantur; mortuorumque corpora cremare potius, quam terra obruere, (a rege iubebantur:) petentes simul auxilia adversus Graeciam, cui illaturus bellum Darius erat. Sed Carthaginienses auxilia negantes, propter assidua finitimorum bella, ceteris, ne per omnia contumaces viderentur, cupide paruere.

CAP. II. Interea Hamilcar bello Siciliensi interficitur, relictis tribus filiis, Imilcone, Hannone, Giscone. Hasdrubali quoque par numerus filiorum fuit, Hannibal, et Hasdrubal, et Sappho. Per hos res Carthaginiensium ea tempestate gerebantur. Itaque et Mauris bellum illatum, et adversus Numidas pugnatum, et Afri compulsi, stipendium urbis conditae Carthaginiensibus remittere. Deinde cum familia tanta imperatorum gravis liberae civitati esset, omniaque ipsi agerent simul et iudicarent, centum ex numero senatorum iudices deliguntur, qui reversis a bello ducibus, rationem rerum gestarum exigerent,

ut hoc metu ita in bello imperia agitarent, ut domi iudicia legesque respicerent. In Sicilia in locum Hamilcaris, imperator Imilco succedit: qui cum navali terrestrique bello secunda proelia fecisset, multasque civitates cepisset, repente pestilentis sideris vi exercitum amisit. Quae res cum nuntiata Carthagini esset, moesta civitas fuit: omnia ululatibus, non secus ac si urbs ipsa capta esset, personabant: clausae privatae domus; clausa deorum templa, intermissa omnia sacra, omnia privata officia damnata. Cuncti deinde ad portum congregantur, egredientesque paucos e navibus, qui cladi superfuerant, de suis percontantur. Vt vero dubia antea spe, et suspenso metu, incerta orbitatis exspectatione, casus suorum miseris eluxit, tunc toto litore plangentium gemitus, tunc infelicium matrum ululatus, et flebiles querelae audiebantur.

Cap. III. Inter haec procedit inops e navi sua imperator, sordida servilique tunica discinctus; ad cuius conspectum plangentium agmina iunguntur. Ipse quoque manus ad coelum tendens, nunc sortem suam, nunc publicam fortunam deflet; nunc *deos* accusat, *qui tanta belli decora, et tot ornamenta victoriarum, quae ipsi dederant, abstulerint: qui, captis tot urbibus, totiesque hostibus terrestri navalique proelio victis, exercitum victorem non bello, sed peste, deleverint. Deferre se tamen civibus suis non modica solatia, quod malis eorum hostes gaudere, non gloriari, possent: quippe cum neque eos, qui mortui sunt, a se occisos, neque eos, qui reversi sunt, a se fugatos possint dicere. Praedam, quam relictis a se castris abstulerint, non esse talem, quam velut spolium victi hostis ostentent; sed quam, possessione vacua fortuitis dominorum mortibus, sicuti caducam occuparint. Quod ad hostes pertinet, victores se recessisse; quod ad pestem, victos. Nihil tamen se gravius ferre, quam*

uod inter fortissimos viros mori non potuerit, servatusque sit non ad vitae iucunditatem, sed ad ludibrium calamitatis. Quanquam ubi miseras copiarum reliquias Carthaginem reduxerit, se quoque secuturum commilitones suos: ostensurumque patriae, non ideo se in eam diem vixisse, quoniam velit vivere: sed ne hos, quibus nefanda lues pepercerat, inter hostium exercitus relictos, morte sua proderet. Tali vociferatione per urbem ingressus, ut ad limina domus suae venit, prosecutam multitudinem velut postremo alloquio dimisit; obseratisque foribus, ac nemine ad se, ne filiis quidem, admissis, mortem sibi conscivit.

LIBER VICESIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Dionysius, Siciliae Tyrannus, Graeciam magnam invadit. 2. Metapontinorum origo et fata. 3. Crotoniensium et Locrensium bella. 4. Pythagoras philosophus Crotonienses ad frugalitatem revocat. 5. Dionysius, victis Locrensibus, Crotonienses bello aggreditur; sed frustra. Eiusdem cum Gallis societas. Galli quas urbes in Italia condiderint. Dionysius propter adventum Carthaginiensium in Siciliam redit, et tandem suorum insidiis opprimitur.

CAPVT I.

Dionysius, e Sicilia Carthaginiensibus pulsis, occupatoque totius insulae imperio, grave otium regno suo, periculosamque desidiam tanti exercitus ratus,

copias in Italiam traiecit: simul ut et militum vires continuo labore acuerentur, et regni fines proferrentur. Prima illi militia adversus Graecos, qui proxima Italici maris litora tenebant, fuit: quibus devictis, finitimos quosque aggreditur, omnesque Graeci nominis Italiam possidentes, hostes sibi destinat: quae gentes non partem, sed universam ferme Italiam, ea tempestate occupaverant. Denique multae urbes adhuc post tantam vetustatem vestigia Graeci moris ostentant. Namque Tuscorum populi, qui oram inferi maris possident, a Lydia venerunt: et Venetos, quos incolas superi maris videmus, capta, et expugnata Troia, Antenore duce, misit: Hadria quoque Illyrico mari proxima, quae et Hadriatico mari nomen dedit, Graeca urbs est: et Arpos Diomedes, exciso Ilio, naufragio in ea loca delatus, condidit. Sed et Pisae in Liguribus Graecos auctores habent: et in Tuscis Tarquinii a Thessalis et Spina in Vmbris: Perusini quoque originem ab Achaeis ducunt. Quid Caere urbem dicam? Quid Latinos populos, qui ab Aenea conditi videntur? Iam Falisci, Nolani, Abellani, nonne Chalcidensium coloni sunt? Quid tractus omnis Campaniae? Quid Bruttii, Sabinique? Quid Samnites? Quid Tarentini? quos Lacedaemone profectos, Spuriosque vocatos accepimus. Thurinorum urbem condidisse Philocteten ferunt: ibique adhuc monumentum eius visitur; et Herculis sagittae in Apollinis templo, quae fatum Troiae fuere.

Cap. II. Metapontini quoque in templo Minervae ferramenta, quibus Epeos, a quo conditi sunt, equum Troianum fabricavit, ostentant: propter quod omnis illa pars Italiae, maior Graecia appellata est. Sed principio originum Metapontini cum Sybaritanis et Crotoniensibus pellere ceteros Graecos Italia statuerunt. Cum primum urbem Sirim cepissent, in expugnatione eius quinquaginta iuvenes amplexos

Minervae simulacrum, sacerdotemque deae velatum ornamentis, inter ipsa altaria trucidaverunt. Ob haec cum peste et seditionibus vexarentur, priores Crotonienses Delphicum oraculum adierunt. Responsum his est, *finem mali fore, si violatum Minervae numen, et interfectorum manes placassent.* Itaque cum statuas iuvenibus iustae magnitudinis, et inprimis Minervae fabricare coepissent, Metapontini, cognito oraculo deorum, occupandam manium et deae pacem rati, iuvenibus modica et lapidea simulacra ponunt, et deam panificiis placant. Atque ita pestis utrobique sedata est, cum alteri magnificentia, alteri velocitate certassent. Recuperata sanitate, non diu Crotonienses quievere. Itaque indignantes, in oppugnatione Siris auxilium contra se a Locrensibus latum, bellum his intulerunt. Quo metu territi Locrenses, ad Spartanos decurrunt: auxilium supplices deprecantur. Illi longinqua militia gravati, *auxilium a Castore et Polluce petere eos* iubent. Neque legati responsum sociae urbis spreverunt: profectique in proximum templum, facto sacrificio, auxilium deorum implorant. Litatis hostiis, obtentoque, ut rebantur, quod petebant, haud secus laeti, quam si deos ipsos secum avecturi essent: pulvinaria iis in navi componunt, faustisque profecti ominibus, solatia suis pro auxiliis deportant.

Cap. III. His cognitis, Crotonienses et ipsi legatos ad oraculum Delphos mittunt, victoriae facultatem bellique prosperos eventus deprecantes. Responsum, *prius votis hostes, quam armis, vincendos.* Cum vovissent Apollini decimas praedae, Locrenses et voto hostium, et responso dei cognito, nonas voverunt; tacitamque eam rem habuere, ne votis vincerentur. Itaque cum in aciem processissent, et Crotoniensium centum viginti millia armatorum constitissent, Locrenses paucitatem suam circumspicientes, (nam sola quindecim millia militum habebant,

omissa spe victoriae, in destinatam mortem conspirant: tantusque ardor ex desperatione singulos cepit, ut victores se putarent, si non inulti morerentur. Sed dum mori honeste quaerunt, feliciter vicerunt: nec alia causa victoriae fuit, quam quod desperaverunt. Pugnantibus Locris, aquila ab acie nunquam recessit, eosque tam diu circumvolavit, quoad vincerent. In cornibus quoque duo iuvenes diverso a ceteris armorum habitu, eximia magnitudine, et albis equis, et coccineis paludamentis, pugnare visi sunt, nec ultra apparuerunt, quam pugnatum est. Hanc admirationem auxit incredibilis famae velocitas. Nam eadem die, qua in Italia pugnatum est, et Corinthi, et Athenis, et Lacedaemone nuntiata est victoria.

CAP. IV. Post haec Crotoniensibus nulla virtutis exercitatio, nulla armorum cura fuit. Oderant enim quae infeliciter sumserant; mutassentque vitam luxuria, ni Pythagoras philosophus fuisset. Hic Sami Demarato, locuplete negotiatore, patre natus, magnisque sapientiae incrementis formatus, Aegyptum primo, mox Babyloniam, ad perdiscendos siderum motus, originemque mundi spectandam, profectus, summam scientiam consecutus erat. Inde regressus, Cretam et Lacedaemona, ad cognoscendas Minois et Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contenderat. Quibus omnibus instructus, Crotona venit, populumque in luxuriam lapsum, auctoritate sua ad usum frugalitatis revocavit. Laudabat quotidie virtutem; et vitia luxuriae, casusque civitatium, ea peste perditarum, enumerabat; tantumque studium ad frugalitatem multitudinis provocavit, ut aliquos ex his luxuriatos incredibile videretur. Matronarum quoque separatam a viris doctrinam, et puerorum a parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam, et obsequia in viros; nunc illos modestiam, et literarum studium. Inter haec velut genitricem virtutum frugalitatem omnibus ingerebat; consecu-

tusque disputationum assiduitate erat, ut matronae auratas vestes, ceteraque dignitatis suae ornamenta, velut instrumenta luxuriae, deponerent; eaque omnia delata in Iunonis aedem ipsi deae consecrarent, prae se ferentes, vera ornamenta matronarum pudicitiam, non vestes, esse. In Iuventute quoque quantum profligatum sit, victi feminarum contumaces animi manifestant. Sed ccc ex iuvenibus cum sodalitii iuris sacramento quodam nexi, separatam a ceteris civibus vitam exercerent, quasi coetum clandestinae coniurationis haberent, civitatem in se converterunt; quae eos, cum in unam domum convenissent, cremare voluit. In quo tumultu LX ferme periere: ceteri in exsilium profecti. Pythagoras autem cum annos XX Crotone egisset, Metapontum migravit, ibique decessit: cuius tanta admiratio fuit, ut ex domo eius templum facerent, eumque pro deo colerent.

CAP. V. Igitur Dionysius tyrannus, quem supra a Sicilia exercitum in Italiam traiecisse, bellumque Graecis intulisse memoravimus, expugnatis Locris, Crotonienses, vix vires longo otio ex prioris belli clade resumentes, aggreditur: qui fortius cum paucis tanto exercitui eius, quam antea cum tot millibus Locrensium paucitati, restiterunt. Tantum virtutis paupertas adversus insolentes divitias habet, tantoque insperata interdum sperata victoria certior est. Sed Dionysium gerentem bellum legati Gallorum, qui ante mensem Romam incenderant, societatem amicitiamque petentes adeunt: *gentem suam inter hostes eius positam esse, magnoque usui ei futuram vel in acie bellanti, vel de tergo intentis in proelium hostibus,* affirmant. Grata legatio Dionysio fuit. Ita pacta societate, et auxiliis Gallorum auctus, bellum velut ex integro instaurat. His autem Gallis caussa in Italiam veniendi, sedesque novas quaerendi, intestina discordia et assiduae domi dissensiones fuere: quarum taedio cum in Italiam venissent, sedibus

Tuscos expulerunt; et Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tusci quoque, duce Raeto, avitis sedibus amissis, Alpes occupavere, et ex nomine ducis gentes Raetorum condiderunt. Sed Dionysium in Siciliam adventus Carthaginiensium revocavit: qui, reparato exercitu, bellum, quod lue deseruerant, auctis viribus repetebant. Dux belli Hanno Carthaginiensis erat: cuius inimicus Suniatus, potentissimus ea tempestate Poenorum, cum odio eius, Graecis literis Dionysio adventum exercitus, et segnitiam ducis familiariter praenuntiasset, comprehensis epistolis, proditionis damnatur; facto senatusconsulto, *ne quis postea Carthaginiensis, aut literis Graecis, aut sermoni studeret: ne aut loqui cum hoste, aut scribere sine interprete posset.* Nec multo post Dionysius, quem paulo ante non Sicilia, non Italia, capiebat, assiduis belli certaminibus victus fractusque, insidiis ad postremum suorum interficitur.

LIBER VICESIMVS PRIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Dionysii iunioris artes tyrannicae. 2. Eiusdem luxuria, crudelitas, doli, exsilium, tyrannis in Locrenses. 3. Callido commento Locrensium matronas spoliat, et quarundam maritas obtruncat. A Locrensibus pulsus, in Siciliam redit, et Syracusas per proditionem recipit. 4. Hannonis, tyrannide Carthaginem occupare tentantis, tragoedia. 5. Dionysius iunior, Sicilia pulsus misere vitam agit Corinthi. 6. Hamilcar cognomine

Rhodanus, ad speculandos Alexandri M. animos a Carthaginiensibus missus, et Carthaginem reversus interficitur.

CAPVT I.

Exstincto in Sicilia Dionysio tyranno, in locum eius milites maximum natu ex filiis eius, nomine Dionysium, suffecere: et naturae ius secuti, et quod firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter plures filios divideretur, arbitrabantur. Sed Dionysius inter initia regni, avunculos fratrum suorum, veluti aemulos imperii sui, hortatoresque puerorum ad divisionem regni, tollere gestiebat. Quare paulisper dissimulatum animum prius ad favorem popularium conciliandum intendit; excusatius facturus quod statuerat, si probatus ante omnibus foret. Igitur nexorum tria millia e carcere dimittit, tributa populo per triennium remittit; et quibuscunque delinimentis potest, animos omnium sollicitat. Tunc ad destinatum facinus conversus, non cognatos tantum fratrum, sed etiam ipsos interficit: ut, quibus consortium regni debebat, ne spiritus quidem consortium relinqueret, tyrannidem in suos prius, quam in exteros, auspicatus.

CAP. II. Sublatis deinde aemulis, in segnitiem lapsus, saginam corporis ex nimia luxuria, oculorumque valetudinem contraxit, adeo ut non solem, non pulverem, non denique splendorem ferre lucis ipsius posset. Propter quae dum contemni se putat, saevitia grassatur; nec ut pater carcerem nexis, sed caedibus civitatem, replet. Ob quae non contemtior omnibus, quam invisior, fuit. Itaque cum bellum adversus eum Syracusani decrevissent, diu dubitavit, imperium deponeret, an bello resisteret. Sed a militibus, praedam et urbis direptionem sperantibus, descendere in proelium cogitur. Victus, cum iterato non felicius fortunam tentasset, legatos ad Sy-

racusanos mittit, spondens, *se depositurum tyrannidem, si mitterent ad eum, quibuscum sibi de pace conveniret.* In quam rem missos primores in carcere retinet, atque ita incautis omnibus, nec quidquam hostile metuentibus, exercitum ad delendam civitatem mittit. Fit igitur in ipsa urbe anceps proelium: in quo oppidanis multitudine superantibus, Dionysius pellitur: qui cum obsidionem arcis timeret, cum omni regio apparatu in Italiam profugit tacitus. Exsul a Locrensibus sociis exceptus, velut iure regnaret, arcem occupat; solitamque sibi saevitiam exercet. Coniuges principum ad stuprum rapi iubebat: virgines ante nuptias abducebat, stupratasque sponsis reddebat: locupletissimos quosque aut civitate pellebat, aut occidi imperabat, bonaque eorum invadebat.

Cap. III. Dein cum rapinae occasio deesset, universam civitatem callido commento circumvenit. Cum Rheginorum tyranni Leophronis bello Locrenses premerentur, voverant, si victores forent, ut die festo Veneris virgines suas prostituerent. Quo voto intermisso, cum adversa bella cum Lucanis gererent, in concionem eos Dionysius vocat: hortatur, *ut uxores filiasque suas in templum Veneris, quam possint ornatissimas, mittant: ex quibus sorte ductae centum, voto publico fungantur; religionisque gratia, uno stent in lupanari mense, omnibus ante iuratis viris, ne quis ullam attaminet. Quae res ne virginibus, voto civitatem solventibus, fraudi esset, decretum facerent, ne qua virgo nuberet prius, quam illae maritis traderentur.* Probato consilio, quo et superstitioni et pudicitiae virginum consulebatur, certatim omnes feminae impensius exornatae, in templum Veneris conveniunt: quas omnes Dionysius immissis militibus spoliat, ornamentaque matronarum in praedam suam vertit. Quarundam viros ditiores interficit, quasdam ad pro-

dendas virorum pecunias torquet. Cum his artibus per annos sex regnasset, conspiratione Locrorum civitate pulsus, in Siciliam redit. Ibi Syracusas securis omnibus, post longam intercapedinem pacis, per proditionem recipit.

Cap. IV. Dum haec in Sicilia geruntur, interim in Africa princeps Carthaginiensium Hanno opes suas, quibus vires reipublicae superabat, ad occupandam donationem intendit, regnumque invadere, interfecto senatu, conatus est. Cui sceleri solennem nuptiarum diem filiae suae legit, ut religione votorum, nefanda commenta facilius tegerentur. Itaque plebi epulas in publicis porticibus, senatui in domo sua parat, ut poculis veneno infectis, secretius senatum, et sine arbitris, interficeret, orbamque rempublicam facilius invaderet. Qua re magistratibus per ministros prodita, scelus declinatum, non vindicatum est, ne in viro tam potenti plus negotii faceret res cognita, quam cogitata. Contenti itaque cohibuisse, decreto modum nuptiarum sumtibus statuunt; idque observari non ab uno, sed ab universis, iubent, ne persona designata, sed vitia correcta viderentur. Hoc consilio praeventus, iterum servitia concitat, statutaque rursus caedium die, cum denuo se proditum videret, timens iudicium, munitum quoddam castellum cum viginti millibus servorum armatis occupat. Ibi dum Afros regemque Maurorum concitat, capitur, virgisque caesus, effosis oculis, et manibus cruribusque fractis, velut a singulis membris poenae exigerentur, in conspectu populi occiditur; corpus verberibus lacerum in cruce figitur. Filii quoque cognatique omnes, etiam innoxii, supplicio traduntur, ne quisquam aut ad imitandum scelus, aut ad mortem ulciscendam, ex tam nefaria domo superesset.

Cap. V. Interea Dionysius Syracusis receptus, cum gravior crudeliorque in dies civitati esset, iterata conspiratione obsidetur. Tunc deposito imperio, ar-

cem Syracusanis cum exercitu tradit; receptoque privato instrumento, Corinthum in exsilium proficiscitur. Ibi humillima quaeque tutissima existimans, in sordidissimum vitae genus descendit: non contentus in publico vagari, sed potare: nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desidere: cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus et squalidus incedere: risum libentius praebere, quam captare: in macello perstare; quod emere non poterat, oculis devorare: apud Aediles adversus lenones iurgari; omniaque ista facere, ut contemnendus magis, quam metuendus, videretur. Novissime ludimagistrum professus, pueros in trivio docebat, ut aut a timentibus semper in publico videretur, aut a non timentibus facilius contemneretur. Nam licet tyrannicis vitiis semper abundaret: tamen simulatio haec vitiorum, non naturae, erat; magisque haec arte, quam amisso regali pudore faciebat, expertus, quam invisa tyrannorum forent etiam sine opibus nomina. Laborabat itaque invidiam praeteritorum contemtu praesentium demere, neque honesta, sed tuta, consilia circumspiciebat. Inter has tamen simulationum artes, insimulatus est affectatae tyrannidis: nec aliter, quam dum contemnitur, liberatus est.

Cap. VI. Inter haec Carthaginienses tanto successu rerum Alexandri Magni exterriti, verentes, ne Persico regno et Africam vellet adiungere, mittunt ad speculandos eius animos Hamilcarem cognomento Rhodanum, virum solertia facundiaque praeter ceteros insignem. Augebant enim metum et Tyrus urbs, auctor originis suae, capta: et Alexandria, aemula Carthaginis, in terminis Africae et Aegypti condita: et felicitas regis, apud quem nec cupiditas, nec fortuna ullo modo terminabantur. Igitur Hamilcar per Parmenionem aditu regis obtento, profugisse se ad regem expulsum patria fingit, militemque se

expeditionis offert. Atque ita consiliis eius exploratis, in tabellis ligneis, vacua desuper cera inducta, civibus suis omnia perscribebat. Sed Carthaginienses post mortem regis reversum in patriam, quasi urbem regi venditasset, non ingrato tantum, verum etiam invido et crudeli animo, necaverunt.

LIBER VICESIMVS SECVNDVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Agathoclis, Siciliae tyranni, pueritia, adolescentia, misera conditio, felicitas bellica, nova dignitas, perfidia, crudelitas, tyrannis. 2. Carthaginienses in Hamilcarem proditorem tacita suffragia ferunt. 3. Bella Agathoclis. 4. Syracusis a Carthaginiensibus obsessis, Agathocles audaci consilio bellum in Africam infert. 5. Exposito in litore Africae exercitu, gravi oratione suos ad pugnam accendit. 6. Discussa superstitionis nebula, et navibus incensis Carthaginienses proelio superat, et urbes nobilissimas recipit. 7. Siciliam Carthaginienses relinquere coguntur, et infeliciter cum Agathocle pugnant in Africa. Fatum acerbum Aphellae et Bomilcaris. 8. Agathocles totius Siciliae imperium occupat: in Africam reversus infeliciter pugnat: castra deserit: unde militum defectio. Filiorum Agathoclis mors cruenta: et Agathoclis pax inita cum Carthaginiensibus.

CAPVT I.

Agathocles, Siciliae tyrannus, qui magnitudini prioris Dionysii successit, ad regni maiestatem ex humili et sordido genere pervenit. Quippe in Sicilia patre figulo natus, non honestiorem pueritiam, quam principia originis habuit. Siquidem forma et corporis pulchritudine egregius, diu vitam stupri patientia exhibuit. Annos deinde pubertatis egressus, libidinem a viris ad feminas transtulit. Post haec apud utrumque sexum famosus, vitam latrociniis mutavit. Interiecto tempore, cum Syracusas concessisset, adscitusque in civitatem inter incolas esset, diu sine fide fuit; quoniam nec in fortunis quod amitteret, nec in verecundia quod inquinaret, habere videbatur; in summa, gregariam militiam sortitus, non minus tunc seditiosa, quam antea turpi vita, in omne facinus promtissimus erat. Nam et manu strenuus, et in concionibus perfacundus habebatur. Brevi itaque centurio, ac deinceps tribunus militum factus est. Primo bello adversus Aetneos magna experimenta sui Syracusanis dedit. Sequenti Campanorum, tantam de se spem omnibus fecit, ut in locum demortui ducis Damasconis sufficeretur. Cuius uxorem adulterio cognitam post mortem viri in matrimonium recepit. Nec contentus, quod ex inope repente dives factus esset, piraticam adversus patriam exercuit. Saluti ei fuit, quod socii capti tortique, de illo negaverunt. Bis occupare imperium Syracusarum voluit: bis in exsilium actus est.

CAP. II. A Murgantinis, apud quos exsulabat, odio Syracusanorum, primo praetor, mox dux creatur. In eo bello et urbem Leontinorum capit, et patriam suam Syracusas obsidere coepit: ad cuius auxilium Hamilcar, dux Poenorum, imploratus, depositis hostilibus odiis, praesidia militum mittit. Ita uno eodemque tempore Syracusae et ab hoste, civili amore

Referensae, et a cive, hostili odio impugnatae sunt. Sed Agathocles, cum videret fortius defendi urbem, quam oppugnari, precibus per internuntios Hamilcarem exorat, ut inter se et Syracusanos pacis arbitria suscipiat, peculiaria in ipsum officia sua repromittens. Qua spe impletus Hamilcar, societatem cum eo, metu potentiae eius, iungit; ut, quantum virium Agathocli adversus Syracusanos dedisset, tantum ipse ad incrementa domesticae potentiae reciperaret. Igitur non pax tantum Agathocli conciliatur: verum etiam praetor Syracusis constituitur. Tunc Hamilcari, expositis ignibus cereis tactisque, in obsequia Poenorum iurat. Deinde acceptis ab eo quinque millibus Afrorum, potentissimos quosque ex principibus interficit; atque ita veluti reipublicae statum formaturus, populum in theatrum ad concionem vocari iubet, contracto in gymnasio senatu, quasi quaedam prius ordinaturus. Sic compositis rebus, immissis militibus populum obsidet, senatum trucidat: cuius peracta caede, ex plebe quoque locupletissimos et promtissimos interficit.

Cap. III. His ita gestis, militem legit, exercitumque conscribit: quo instructus, finitimas civitates, nihil hostile metuentes, ex improviso aggreditur. Poenorum quoque socios, permittente Hamilcare, foede vexat: propter quod querelas Carthaginem socii non tam de Agathocle, quam de Hamilcare, detulerunt: *hunc ut dominum et tyrannum, illum ut proditorem* arguentes: *a quo infestissimo hosti fortunae sociorum, interposita pactione, donatae sint: sicut ab initio Syracusae in pignus societatis sint traditae, urbs semper Poenis infesta, et de imperio Siciliae Carthaginis aemula, nunc insuper civitates sociorum eidem titulo pacis addictas. Denuntiare igitur se, haec brevi ad ipsos redundatura, ac propediem sensuros, quantum malum non Siciliae magis, quam ipsi Africae, attulerint.*

His querelis senatus in Hamilcarem accenditur. Sed quoniam in imperio esset, tacita de eo suffragia tulerunt, et sententias, priusquam recitarentur, in urnam coniectas, obsignari iusserunt, dum alter Hamilcar, Gisgonis filius, a Sicilia reverteretur. Sed haec callida commenta Poenorum, et sententias inauditas, mors Hamilcaris praevenit; liberatusque est fati munere, quem sui per iniuriam cives inauditum damnaverant. Quae res Agathocli adversus Poenos occasionem movendi belli dedit. Prima igitur illi cum Hamilcare, Gisgonis filio, proelii congressio fuit: a quo victus, maiore mole reparaturus bellum Syracusas concessit. Sed secundi certaminis eadem fortuna, quae et prioris, fuit.

Cap. IV. Cum igitur victores Poeni Syracusas obsidione cinxissent, Agathoclesque se nec viribus parem, neque ad obsidionem ferendam instructum videret; super haec a sociis, crudelitate eius offensis, desertus esset: statuit bellum in Africam transferre mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suae par non erat, eorum urbi bellum inferret, et qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insultaret. Huius consilii non minus admirabile silentium, quam commentum, fuit; populo hoc solum professus, *invenisse se victoriae viam: animos illi tantum in brevem obsidionis patientiam firmarent: vel, si cui status praesentis fortunae displiceret, dare se ei discedendi liberam potestatem.* Cum mille sexcenti discessissent, ceteros ad obsidionis necessitatem frumento et stipendio instruit: quinquaginta tantum secum talenta ad praesentem usum aufert, cetera ex hoste melius, quam ex sociis paraturus. Omnes deinde servos militaris aetatis, libertate donatos sacramento adegit, eosque, et maiorem partem ferme militum, navibus imponit: ratus, exaequata utriusque ordinis conditione, mutuam inter eos virtutis aemulationem futuram: ceteros omnes ad tutelam patriae reliquit.

CAP. V. Septimo igitur imperii anno, comitibus duobus adultis filiis, Archagatho et Heraclida, nullo militum sciente quo veheretur, cursum in Africam dirigit. Cum omnes aut in Italiam praedatum se, aut in Sardiniam ituros crederent, tum primum, exposito in Africae litore exercitu, consilium suum omnibus aperit. Quo in loco Syracusae positae sint, ostendit: *quibus aliud nullum auxilium superesset, quam ut hostibus faciant, quae ipsi patiantur. Quippe aliter domi, aliter foris, bella tractari. Domi ea sola auxilia esse, quae patriae vires subministrent: foris hostem etiam suis viribus vinci, deficientibus sociis, et odio diuturni imperii extera auxilia circumspicientibus. Huc accedere, quod urbes, castellaque Africae, non muris cinctae, non in montibus positae sint, sed in planis campis, sine ullis munimentis, iaceant: quas omnes metu excidii facile ad belli societatem perlici posse. Maius igitur Carthaginiensibus ab ipsa Africa, quam ex Sicilia, exarsurum bellum, coituraque auxilia omnium adversus unam urbem, nomine quam opibus ampliorem, et quas non attulerit, vires inde sumturum. Nec in repentino Poenorum metu modicum momentum victoriae fore, qui tanta audacia hostium perculsi, trepidaturi sint. Accessura et villarum incendia, castellorum, urbiumque contumacium direptionem, tum ipsius Carthaginis obsidionem. Quibus omnibus non sibi tantum in alios, sed et aliis in se sentient patere bella. His non solum Poenos vinci, sed et Siciliam liberari posse. Nec enim moraturos in eius obsidione hostes, cum sua urgeantur. Nusquam igitur alibi facilius bellum, sed nec praedam uberiorem inveniri posse. Nam capta Carthagine, omnem Africam Siciliamque praemium victorum fore. Gloriam certe tam honestae militiae tantam in omne aevum futuram, ut terminari nullo tempore*

oblivione possit; ut dicatur, eos solos mortalium esse, qui bella, quae domi ferre non poterant, ad hostes transtulerint, victique victores insecuti sint, et obsessores urbis suae obsederint. Omnibus igitur forti ac laeto animo bellum ineundum, quo nullum aliud possit aut praemium victoribus uberius, aut victis monumentum illustrius dare.

CAP. VI. His quidem adhortationibus animi militum erigebantur: sed terrebat eos portenti religio, quod navigantibus eis sol defecerat. Cuius rei rationem non minore cura rex, quam belli, reddebat, affirmans, *si prius, quam proficiscerentur, factum esset, crediturum adversum profecturos prodigium esse: nunc, quia egressis acciderit, illis, ad quos eatur, portendere. Porro defectus naturalium siderum semper praesentem rerum statum mutare: certumque esse, florentibus Carthaginiensium opibus, adversisque rebus suis commutationem significari.* Sic consolatis militibus, universas naves, consentiente exercitu, incendi iubet, ut omnes scirent, auxilio fugae ademto, aut vincendum, aut moriendum esse. Deinde cum omnia, quacunque ingrederentur, prosternerent, villas castellaque incenderent, obvius eis fuit cum xxx millibus Poenorum Hanno: sed proelio commisso, duo de Siculis, tria millia de Poenis cum ipso duce cecidere. Hac victoria et Siculorum animi eriguntur, et Poenorum franguntur. Agathocles, victis hostibus, urbes castellaque expugnat, praedas ingentes agit, hostium multa millia trucidat. Castra deinde in quinto lapide a Carthagine statuit, ut damna carissimarum rerum, vastitatemque agrorum, et incendia villarum, de muris ipsius urbis specularentur. Interea ingens tota Africa deleti Poenorum exercitus fama, occupatarumque urbium, divulgatur. Stupor itaque omnes et admiratio incessit, unde tanto imperio tam subitum bellum, praesertim ab hoste iam victo. Admiratio deinde

paulatim in contemtum Poenorum vertitur. Ne multo post non Afri tantum, verum etiam urbes nobilissimae novitatem secutae, ad Agathoclem defecere; frumentoque et stipendio victorem instruxere.

CAP. VII. His Poenorum malis etiam deletus in Sicilia cum imperatore exercitus, velut quidam aerumnarum cumulus, accessit. Nam post profectionem a Sicilia Agathoclis, in obsidione Syracusarum Poeni segniores redditi, ab Antandro, fratre regis Agathoclis, occidione caesi nuntiabantur. Itaque cum domi forisque eadem fortuna Carthaginiensium esset, iam non tributariae tantum ab his urbes, verum etiam socii reges, deficiebant; amicitiarum iura non fide, sed successu ponderantes. Erat inter ceteros rex Cyrenarum Aphellas, qui, spe improba regnum totius Africae amplexus, societatem cum Agathocle per legatos iunxerat, pactusque cum eo fuerat, ut Siciliae illi, sibi Africae imperium, victis Carthaginiensibus, cederet. Itaque, cum ad belli societatem cum ingenti exercitu ipse venisset, Agathocles blando alloquio, et humili adulatione, cum saepius simul coenassent, adoptatusque filius eius ab Aphella esset, incautum interficit: occupatoque exercitu eius, iterato Carthaginienses, omnibus viribus bellum cientes, magno utriusque exercitus sanguine, gravi proelio superat. Hoc certaminis discrimine tanta desperatio illata Poenis est, ut, nisi in exercitu Agathoclis orta seditio fuisset, transiturus ad eum Bomilcar, rex Poenorum, cum exercitu fuerit. Ob quam noxam in medio foro a Poenis patibulo suffixus est: ut idem locus monumentum suppliciorum eius esset, qui ante fuerat ornamentum honorum. Sed Bomilcar magno animo crudelitatem civium tulit; adeo ut de summa cruce, veluti de tribunali, in Poenorum scelera concionaretur: obiectans illis, nunc *Hannonem falsa affectati regni invidia circumventum*: nunc *Gisgonis innocentis exsilium*: nunc *in Hamilcarem pa-*

truum suum tacita suffragia, quod Agathoclem socium illis facere, quam hostem maluerit. Haec cum in maxima populi concione vociferatus esset, exspiravit.

Cap. VIII. Interea Agathocles profligatis in Africa rebus, tradito Archagatho filio exercitu, in Siciliam recurrit: nihil actum in Africa existimans, si amplius Syracusae obsiderentur. Nam post occisum Hamilcarem, Gisgonis filium, novus eo a Poenis missus exercitus fuerat. Statim igitur primo adventu eius Siciliae urbes, auditis rebus, quas in Africa gesserat, certatim se ei tradunt: atque ita pulsis e Sicilia Poenis, totius insulae imperium occupavit. In Africam deinde reversus seditione militum excipitur. Nam stipendiorum solutio in adventum patris dilata a filio fuerat. Igitur ad concionem vocatos, blandis verbis permulsit: *Stipendia illis non a se flagitanda esse, sed ab hoste quaerenda: communem victoriam, communem praedam, futuram. Paulum modo anniterentur, dum belli reliquiae peraguntur, cum sciant, Carthaginem captam spes omnium expleturam.* Sedato militari tumultu, interiectis diebus ad castra hostium exercitum ducit: ibi inconsultius proelium committendo, maiorem partem exercitus perdidit. Cum itaque in castra fugisset, versamque in se invidiam temere commissi belli videret, pristinamque offensam non depensi stipendii metueret; concubia nocte solus a castris cum Archagatho filio profugit. Quod ubi milites cognovere, haud secus, quam si ab hoste capti essent, trepidavere: *Bis se a rege suo in mediis hostibus relictos esse,* proclamantes, *salutemque suam desertam ab eo esse, quorum ne sepultura quidem relinquenda fuerit.* Cum persequi regem vellent, a Numidis excepti, in castra revertuntur; comprehenso tamen reductoque Archagatho, qui a patre noctis errore discesserat. Agathocles autem navibus, quibus reversus a Sicilia fuerat, cum

custodibus earundem Syracusas defertur. Exemplum flagitii singulare, rex exercitus sui desertor, filiorumque pater proditor. Interim in Africa post fugam regis, milites pactione cum hostibus facta, interfectis Agathoclis liberis, Carthaginiensibus se tradidere. Archagathus cum occideretur ab Arcesilao, amico antea patris, rogavit eum, *quidnam liberis eius futurum Agathoclem putet, per quem ipse liberis careat?* Tunc respondit, *satis habere se, quod superstites eos esse Agathoclis liberis sciat.* Post haec Poeni ad persequendum belli reliquias duces in Siciliam miserunt, cum quibus Agathocles pacem aequis conditionibus fecit.

LIBER VICESIMVS TERTIVS.

BREVIARIUM CAPITUM.

1. Agathocles transit in Italiam adversus Bruttios: quorum origo et potentia paucis perstringitur. 2. Agathocles vi morbi expugnatus revertitur in Siciliam: ubi turbae domesticae, quae uxorem et liberos Agathoclis in Aegyptum pellunt. Agathoclis obitus. 3. Pyrrhi Epirotae bella et res gestae, cum in Sicilia, tum in Italia. 4. Hieronis, Siciliae principis laudatissimi, dignitas et virtus.

CAPVT I.

Agathocles, rex Siciliae, pacificatus cum Carthaginiensibus, partem civitatium a se fiducia virium dissidentium armis subegit. Dein quasi angustis insulae terminis clauderetur, cuius imperii partem primis in-

crementis ne speraverat quidem, in Italiam transcendit, exemplum Dionysii secutus, qui multas civitates Italiae subegerat. Primi igitur hostes illi Bruttii fuere, qui et fortissimi tum, et opulentissimi videbantur, simul et ad iniurias vicinorum promti. Nam multas civitates Graeci nominis Italia expulerant: auctores quoque suos Lucanos bello vicerant, et pacem cum his, aequis legibus, fecerant. Tanta feritas animorum erat, ut nec origini suae parcerent. Namque Lucani iisdem legibus liberos suos, quibus et Spartani, instituere soliti erant. Quippe ab initio pubertatis in silvis inter pastores habebantur, sine ministerio servili, sine veste, quam induerent, vel cui incubarent; ut a primis annis duritiae parcimoniaeque, sine ullo usu urbis, assuescerent. Cibus his praeda venatica, potus aut lactis, aut fontium liquor erat. Sic ad labores bellicos indurabantur. Horum igitur ex numero quinquaginta primo ex agris finitimorum praedari soliti, confluente deinde multitudine, sollicitati praeda, cum plures facti essent, infestas regiones reddebant. Itaque fatigatus querelis sociorum Dionysius, Siciliae tyrannus, sexcentos Afros ad compescendos eos miserat: quorum castellum, proditum sibi per Bruttiam mulierem, expugnaverunt: ibique civitatem, concurrentibus ad opinionem novae urbis pastoribus, statuerunt: Bruttiosque se ex nomine mulieris vocaverunt. Primum illis cum Lucanis, originis suae auctoribus, bellum fuit. Qua victoria erecti, cum pacem aequo iure fecissent, ceteros finitimos armis subegerunt, tantasque opes brevi consecuti sunt, ut perniciosi etiam regibus haberentur. Denique Alexander, rex Epiri, cum in auxilium Graecarum civitatium, cum magno exercitu, in Italiam venisset, cum omnibus copiis ab his deletus est. Quare feritas eorum successu felicitatis incensa, diu terribilis finitimis fuit. Ad postremum imploratus Agathocles, spe ampliandi regni, e Sicilia in Italiam traiecit.

Cap. II. Principio adventus eius opinione concussi, legatos ad eum, societatem amicitiamque petentes, miserunt. Quos Agathocles ad coenam invitatos, ne exercitum traiici viderent, in posterum statuta his die, conscensa nave frustratus est. Sed fraudis haud laetus eventus fuit: siquidem reverti eum in Siciliam, interiectis paucis diebus, vis morbi coegit: quo toto corpore comprehensus per omnes nervos articulosque humore pestifero grassante, velut intestino singulorum membrorum bello, impugnabatur. Ex qua desperatione bellum inter filium nepotemque eius, regnum iam quasi mortui vindicantes, oritur; occisoque filio regnum nepos occupavit. Igitur Agathocles, cum morbi cura et aegritudo graviores essent, et inter se alterum alterius malo cresceret; desperatis rebus, uxorem suam Texenam, genitosque ex ea duos parvulos, cum omni pecunia, et familia, regalique instrumento, quo praeter illum nemo regum ditior fuit, navibus impositos, Aegyptum, unde uxorem acceperat, remittit; timens, ne praedonem regni sui hostem paterentur. Quanquam uxor diu, ne ab aegro divelleretur, deprecata est, ne discessus suus adiungi nepotis parricidio posset, et tam cruente haec deseruisse virum, quam ille impugnasse avum, videretur: *Nubendo se non prosperae tantum, sed omnis fortunae inisse societatem: nec invitam periculo spiritus sui emturam, ut extremos viri spiritus exciperet, et exsequiarum officium, in quod, profecta se, nemo sit successurus, obsequio debitae pietatis impleret.* Discedentes parvuli flebili ululatu amplexi patrem tenebant. Ex altera parte uxor maritum non amplius visura, osculis fatigabat. Nec minus senis lacrimae miserabiles erant. Flebant hi morientem patrem, ille exsules liberos: hi discessu suo solitudinem patris, aegri senis; ille in spem regni susceptos relinqui in egestate lugebat. Inter haec

regia omnis, assistentium fletibus tam crudelis discidii impleta, resonabat. Tandem finem lacrimis necessitas profectionis imposuit, et mors regis proficiscentes filios insecuta est. Dum haec aguntur, Carthaginienses cognitis, quae in Sicilia agebantur, occasionem totius insulae occupandae datam sibi existimantes, magnis viribus eo traiiciunt, multasque civitates subigunt.

Cap. III. Eo tempore et Pyrrhus adversus Romanos bellum gerebat; qui imploratus a Siculis in auxilium, sicuti dictum est, cum Syracusas venisset, multasque civitates subegisset, rex Siciliae, sicut Epiri, appellatur. Quarum rerum felicitate laetus, Heleno filio Siciliae, velut avitum, (nam susceptus ex filia Agathoclis regis erat,) Alexandro autem Italiae regnum destinat. Post haec multa secunda proelia cum Carthaginiensibus facit. Interiecto deinde tempore, legati ab Italicis sociis venere, nuntiantes, *Romanis resisti non posse, deditionemque futuram, nisi subveniat*. Anxius tam ambiguo periculo, incertusque, quid ageret, vel quibus primum subveniret, in utrumque pronus consultabat. Quippe instantibus hinc Carthaginiensibus, inde Romanis, periculosum videbatur, exercitum in Italiam non traiicere: periculosius, a Sicilia deducere; ne aut illi non lata ope, aut hi deserti amitterentur. In hoc aestu periculorum, tutissimus portus consiliorum visus est, omnibus viribus decernere in Sicilia, et profligatis Carthaginiensibus, victorem exercitum transponere in Italiam. Itaque conserto proelio, cum superior fuisset, quoniam tamen a Sicilia abiret, pro victo fugere visus est: ac propterea socii ab eo defecerunt; et imperium Siciliae tam cito amisit, quam facile quaesierat. Sed nec in Italia meliore felicitate usus, in Epirum revertitur. Admirabilis utriusque rei casus in exemplum fuit. Nam sicut ante secunda fortuna, rebus supra vota fluentibus, Italiae Siciliaeque impe-

rium, et tot de Romanis victorias adstruxerat: ita nunc adversa, velut in ostentationem fragilitatis humanae, destruens quae cumulaverat, Siciliensi ruinae naufragium maris, et foedam adversus Romanos pugnam, turpemque ab Italia discessum adiecit.

Cap. IV. Post profectionem a Sicilia Pyrrhi, magistratus Hiero creatur: cuius tanta moderatio fuit, ut consentiente omnium civitatium favore, dux adversus Carthaginienses primum, mox rex crearetur. Huius futurae maiestatis, ipsa infantis educatio quasi praenuntia fuit: quippe genitus erat patre Hierocle, nobili viro, cuius origo a Gelone, antiquo Siciliae tyranno, manabat: sed maternum illi genus sordidum, atque adeo pudendum fuit. Nam ex ancilla natus, ac propterea a patre, velut dehonestamentum generis, expositus erat. Sed parvulum, et humanae opis egentem, apes, congesto circa iacentem melle, multis diebus aluere. Ob quam rem responso aruspicum admonitus pater, qui regnum infanti portendi canebant, parvulum recolligit, omnique studio ad spem maiestatis, quae promittebatur, instituit. Eidem in ludo inter coaequales discenti, lupus tabulam, in turba puerorum repente conspectus, eripuit. Adolescenti quoque, prima bella ineunti, aquila in clypeo, noctua in hasta, consedit. Quod ostentum, et consilio cautum, et manu promtum, regemque futurum, significabat. Denique adversus provocatores saepe pugnavit, semperque victoriam reportavit. A Pyrrho rege multis militaribus donis donatus est. Pulchritudo ei corporis insignis, vires quoque in homine admirabiles fuere: in alloquio blandus, in negotio iustus, in imperio moderatus: prorsus ut nihil ei regium deesse, praeter regnum, videretur.

LIBER VICESIMVS QVARTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Graeciae civitates aliae in alias assurgunt. 2. Ptolemaei Macedonis in sororem Arsinoen conspiratio. 3. Incestuosae Ptolemaei et Arsinoes nuptiae tragicis casibus solvuntur. 4. Gallorum, qui Ptolemaeum vicerunt et interfecerunt, in Macedoniam irruptio. 5. Quo strategemate Ptolemaeum aggressi sint, et oppresserint. Macedonum luctus et instauratio. 6. Alia Gallorum, Brenno duce, in Graeciam expeditio: et de spoliatione Delphici templi consilium. Huius templi et oraculi descriptiones. 7. Brenni et aliorum consultatio de templi oppugnatione, et hortatio ad milites. 8. Oppugnatio irrita, et clades Gallici exercitus, Brenno interfecto.

CAPVT I.

Dum haec in Sicilia geruntur, interim in Graecia dissidentibus inter se bello Ptolemaeo Cerauno, et Antiocho, et Antigono regibus: omnes ferme Graeciae civitates, ducibus Spartanis, velut occasione data, ad spem libertatis erectae, missis invicem legatis, per quos in societatis foedera alligarentur, in bellum prorumpunt; et, ne cum Antigono, sub cuius regno erant, bellum cepisse viderentur, socios eius Aetolos aggrediuntur, causas belli praetendentes, quod consensu Graeciae sacratum Apollini Cirraeum campum per vim occupassent. Huic bello ducem deli-

gunt Arean; qui adunato exercitu, urbes, sataque in his campis posita, depopulatur: quae auferri non poterant, incendit. Quod cum e montibus conspicati Aetolorum pastores essent, congregati admodum quingenti, sparsos hostes, ignorantesque, quanta manus esset, quoniam conspectum illis metus et incendiorum fumus abstulerat, consectantur, trucidatisque admodum novem millibus, praedones in fugam verterunt. Reparantibus deinde Spartanis bellum, auxilium multae civitates negaverunt, existimantes, dominationem eos, non libertatem Graeciae, quaerere. Interea inter reges bellum finitur. Nam Ptolemaeus, pulso Antigono, cum regnum totius Macedoniae occupasset, pacem cum Antiocho facit; affinitatemque cum Pyrrho, data ei in matrimonium filia sua, iungit.

CAP. II. Exinde, externo metu deposito, impium et facinorosum animum ad domestica scelera convertit, insidiasque Arsinoae sorori suae instruit: quibus et filios eius vita, et ipsam Cassandreae urbis possessione privaret. Primus ei dolus fuit, simulato amore, sororis matrimonium petere. Aliter enim ad sororis filios, quorum regnum occupaverat, quam concordiae fraude, pervenire non poterat. Sed nota scelerata Ptolemaei voluntas sorori erat. Itaque non credenti mandat, *velle se cum filiis eius regni consortium iungere: cum quibus non ideo se armis contendisse, quoniam eripere his regnum, sed quod id facere sui muneris vellet. In hoc mitteret arbitrum iurisiurandi: quo praesente apud deos patrios, quibus vellet obsecrationibus, se obligaret.* Incerta Arsinoë, quid ageret: si mitteret, decipi periurio: si non mitteret, provocare rabiem fraternae crudelitatis timebat. Itaque plus liberis, quam sibi, timens, quos matrimonio suo protecturam se arbitrabatur, mittit ex amicis suis Chodionem: quo perducto in sanctissimum Iovis templum, veterrimae

Macedonum religionis, Ptolemaeus sumtis in manus altaribus, contingens ipsa simulacra et pulvinaria deorum, inauditis ultimisque exsecrationibus adiurat, *se sincera fide matrimonium sororis petere; nuncupaturumque se eam reginam; neque in contumeliam eius se aliam uxorem, aliosve, quam filios eius, liberos habiturum.* Arsinoë postquam et spe impleta est, et metu soluta, ipsa cum fratre colloquitur: cuius vultus, et blandientes oculi, cum fidem non minorem, quam iusiurandum, promitterent, reclamante Ptolemaeo filio, *fraudem subesse*, in matrimonium fratris concedit.

Cap. III. Nuptiae magno apparatu laetitiaque omnium celebrantur. Ad concionem quoque vocato exercitu, capiti sororis diadema imponit, reginamque eam appellat. Quo nomine in laetitiam effusa Arsinoë, quia, quod morte Lysimachi prioris mariti amiserat, recepisset, ultro virum in urbem suam Cassandream invitat; cuius urbis cupiditate fraus struebatur. Praegressa igitur virum, diem festum urbi in adventum eius indicit: domos, templa, ceteraque omnia exornari iubet: aras ubique hostiasque disponi: filios quoque suos, Lysimachum sexdecim annos natum, Philippum triennio minorem, utrumque forma insignem, coronatos occurrere iubet. Quos Ptolemaeus ad celandam fraudem, cupide et ultra modum verae affectionis amplexus, osculis diu fatigat. Ubi ad portam ventum est, occupari arcem iubet, pueros interfici. Qui cum ad matrem confugissent, in gremio eius inter ipsa oscula trucidantur, proclamante Arsinoë, *quod tantum nefas aut nubendo, aut post nuptias contraxisset.* Pro filiis saepe se percussoribus obtulit: frequenter corpore suo puerorum corpora amplexata protexit; vulneraque excipere, quae liberis intendebantur, voluit. Ad postremum etiam spoliata funeribus filiorum, scissa veste, et crinibus sparsis, cum duobus servulis ex urbe protracta, Sa-

mothraciam in exsilium abiit; eo miserior, quod mori cum filiis ei non licuit. Sed nec Ptolemaeo inulta scelera fuerunt. Quippe diis immortalibus tot periuria, et tam cruenta parricidia vindicantibus, brevi post a Gallis spoliatus regno, captusque, vitam ferro, ut meruerat, amisit.

CAP. IV. Namque Galli, abundante multitudine cum eos non caperent terrae, quae genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas quaerendas, veluti ver sacrum, miserunt. Ex his portio in Italia consedit, quae et urbem Romanam captam incendit; et portio Illyricos sinus, ducibus avibus, (nam augurandi studio Galli praeter ceteros callent,) per strages barbarorum penetravit, et in Pannonia consedit: gens aspera, audax, bellicosa, quae prima post Herculem, cui ea res virtutis admirationem, et immortalitatis fidem dedit, Alpium invicta iuga, et frigore intractabilia loca transcendit: ibi domitis Pannoniis, per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Hortante deinde successu, divisis agminibus, alii Graeciam, alii Macedoniam, omnia ferro proterentes, petivere; tantusque terror Gallici nominis erat, ut etiam reges non lacessiti, ultro pacem ingenti pecunia mercarentur. Solus rex Macedoniae Ptolemaeus adventum Gallorum intrepidus audivit; hisque cum paucis et incompositis, quasi bella non difficilius, quam scelera, patrarentur, parricidiorum furiis agitatus, occurrit. Dardanorum quoque legationem, viginti millia armatorum in auxilium offerentem, sprevit; addita insuper contumelia, *actum de Macedonia* dicens, *si, cum totum Orientem soli domuerint, nunc in vindictam finium Dardanis egeant: milites se habere filios eorum, qui sub Alexandro rege stipendia, toto orbe terrarum victores, fecerint.* Quae ubi Dardano regi nuntiata sunt, *inclytum illud Macedoniae regnum brevi, immaturi iuvenis temeritate casurum* dixit.

Cap. V. Igitur Galli, duce Belgio, ad tentandos Macedonum animos, legatos ad Ptolemaeum mittunt, offerentes pacem, si emere velit: sed Ptolemaeus inter suos, *belli metu pacem Gallos petere*, gloriatus est. Nec minus ferociter se legatis, quam inter amicos, iactavit, *aliter se pacem daturum* negando, *nisi principes suos obsides dederint, et arma tradiderint: non enim fidem se, nisi inermibus, habiturum*. Renuntiata legatione, risere Galli, undique acclamantes, *brevi sensurum, sibi an illi consulentes pacem obtulerint*. Interiectis diebus, proelium conseritur; victique Macedones caeduntur. Ptolemaeus multis vulneribus saucius capitur; caput eius amputatum, et lancea fixum, tota acie ad terrorem hostium circumfertur. Paucos ex Macedonibus fuga servavit: ceteri aut capti, aut occisi. Haec cum nuntiata per omnem Macedoniam essent, portae urbium clauduntur, luctu omnia replentur: nunc orbitatem amissorum filiorum dolebant; nunc excidia urbium metuebant; nunc Alexandri Philippique, regum suorum nomina, sicuti numinum, in auxilium vocabant: *sub illis se non solum tutos, verum etiam victores orbis terrarum, exstitisse. Vt tuerentur patriam suam, quam gloria rerum gestarum coelo proximam reddidissent; ut opem afflictis ferrent, quos furor et temeritas Ptolemaei regis perdidisset*, orabant. Desperantibus omnibus, non votis agendum, Sosthenes, unus de Macedonum principibus, ratus, contracta iuventute, et Gallos victoria exsultantes compescuit, et Macedoniam ab hostili populatione defendit. Ob quae virtutis beneficia, multis nobilibus regnum Macedoniae affectantibus, ignobilis ipse praeponitur: et cum rex ab exercitu appellatus esset, ipse non in regis, sed ducis nomen iurare milites compulit.

Cap. VI. Interea Brennus, quo duce portio Gallorum in Graeciam se effuderat, audita victoria suorum,

qui Belgio duce Macedonas vicerant, indignatus parta victoria opimam praedam, et Orientis spoliis onustam, tam facile relictam esse, ipse adunatis CL millibus peditum, et XV millibus equitum, in Macedoniam irrumpit. Cum agros villasque popularetur, occurrit ei cum instructo exercitu Macedonum Sosthenes: sed pauci a pluribus, trepidi a valentibus, facile vincuntur. Itaque cum victi se Macedones intra muros urbium condidissent; victor Brennus, nemine prohibente, totius Macedoniae agros depraedatur. Inde, quasi terrena iam spolia sorderent, animum ad deorum immortalium templa convertit, scurriliter iocatus, *locupletes deos largiri hominibus oportere.* Statim igitur Delphos iter vertit, praedam religioni, aurum offensae deorum immortalium praeferens; *quos nullis opibus egere, ut qui eas largiri hominibus soleant,* affirmabat. Templum autem Apollinis Delphis positum est in monte Parnaso, in rupe undique impendente. Ibi civitatem frequentia hominum fecit, qui ad affirmationem maiestatis undique concurrentes, in eo saxo consedere. Atque ita templum et civitatem non muri, sed praecipitia, nec manu facta, sed naturalia praesidia defendunt: prorsus ut incertum sit, utrum munimentum loci, an maiestas dei plus hic admirationis habeat. Media saxi rupes in formam theatri recessit. Quamobrem et hominum clamor, et si quando accedit tubarum sonus, personantibus et respondentibus inter se rupibus, multiplex audiri, ampliorque, quam editur, resonare solet. Quae res maiorem maiestatis terrorem ignaris rei, et admiratione stupentibus plerumque affert. In hoc rupis anfractu, media ferme montis altitudine, planities exigua est, atque in ea profundum terrae foramen, quod in oracula patet: ex quo frigidus spiritus, vi quadam, velut vento, in sublime expulsus, mentes vatum in vecordiam vertit, impletasque deo, responsa consulentibus dare

cogit. Multa igitur ibi et opulenta regum populorumque visuntur munera; quaeque magnificentia sui reddentium vota gratam voluntatem, et deorum responsa manifestant.

Cap. VII. Igitur Brennus cum in conspectu haberet templum, diu deliberavit, an confestim rem aggrederetur; an vero fessis via militibus noctis spatium ad resumendas vires daret. Emanus et Thessalorus duces, qui se ad praedae societatem iunxerant, *amputari moras* iubent, *dum imparati hostes, et recens adventus sui terror esset; interiecta nocte et animos hostibus, forsitan et auxilia accessura; et vias, quae tunc pateant, obstructum iri.* Sed Gallorum vulgus ex longa inopia, ubi primum vino, ceterisque commeatibus referta rura invenit, non minus abundantia, quam victoria, laetum per agros se sparserat; desertisque signis ad occupanda omnia pro victoribus vagabantur. Quae res dilationem Delphis dedit. Prima namque opinione adventus Gallorum, prohibiti agrestes oraculis feruntur, messes vinaque villis efferre. Cuius rei salutare praeceptum non prius intellectum est, quam vini ceterarumque copiarum abundantia, velut mora Gallis obiecta, auxilia finitimorum convenere. Prius itaque urbem suam Delphi, aucti viribus sociorum, permunivere, quam Galli vino, velut praedae, incubantes, ad signa revocarentur. Habebat Brennus lecta ex omni exercitu peditum sexaginta quinque millia: Delphorum sociorumque non nisi quatuor millia militum erant; quorum contemtu Brennus ad acuendos suorum animos praedae ubertatem omnibus ostendebat, statuasque cum quadrigis, quarum ingens copia procul visebatur, solido auro fusas esse, plusque in pondere, quam in specie, habere praedae affirmabat.

Cap. VIII Hac asseveratione incitati Galli, simul et hesterno mero saucii, sine respectu periculorum in bellum ruebant. Contra Delphi plus in deo, quam in

viribus reponentes, cum contemtu hostium resistebant; scandentesque Gallos e summo montis vertice partim saxo, partim armis, obruebant. In hoc partium certamine, repente universorum templorum antistites, simul et ipsi vates, sparsis crinibus, cum insignibus atque infulis, pavidi vecordesque in primam pugnantium aciem procurrunt: *advenisse deum* clamant, *eumque se vidisse desilientem in templum per culminis aperta fastigia. Dum omnes opem dei suppliciter implorant, iuvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis, comitesque ei duas armatas virgines, ex propinquis duabus Dianae Minervaeque aedibus occurrisse: nec oculis tantum haec se perspexisse; audisse etiam stridorem arcus, ac strepitum armorum. Proinde ne cunctarentur, diis antesignanis, hostem caedere, et victoriae deorum socios se adiungere,* summis obsecrationibus monebant. Quibus vocibus incensi, omnes certatim in proelium prosiliunt. Praesentiam dei et ipsi statim sensere: nam et terrae motu portio montis abrupta Gallorum stravit exercitum, et confertissimi cunei non sine vulneribus hostium dissipati ruebant. Insecuta deinde tempestas est, quae grandine et frigore saucios ex vulneribus absumsit. Dux ipse Brennus, cum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Alter ex ducibus, punitis belli auctoribus, cum decem millibus sauciorum citato agmine Graecia excedit. Sed nec fugientibus fortuna commodior fuit: siquidem pavidis nulla sub tectis acta nox, nullus sine labore et periculo dies; assidui imbres, et gelu nix concreta, et fames, et lassitudo, et super haec maximum pervigiliae malum, miseras infelicis belli reliquias obterebant. Gentes quoque nationesque, per quas iter habebant, palantes velut praedam, sectabantur. Quo pacto evenit, ut nemo ex tanto exer-

citu, qui paulo ante fiducia virium etiam adversus deos contendebat, vel ad memoriam tantae cladis superesset.

LIBER VICESIMVS QVINTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Galli Antigono, Macedoniae Regi, pacem venalem offerunt. 2. Dum ad praedam currunt, praedae fiunt ipsi, et Antigonus pacem obtinet. Nomen Gallorum formidabile, et armorum invicta felicitas. 3. Pyrrhus Macedonia potitur, Antigono eiecto. 4. Pyrrhus, dum monarchiam somniat, a Spartanis mulieribus atteritur. 5. Pyrrhus apud Argos occiditur: eiusdem elogium et rerum summa subiicitur.

CAPVT I.

Inter duos reges, Antigonum et Antiochum, statuta pace, cum in Macedoniam Antigonus reverteretur, novus eidem repente hostis exortus est. Quippe Galli, qui a Brenno duce, cum in Graeciam proficisceretur, ad terminos gentis tuendos relicti fuerant, ne soli desides viderentur, peditum quindecim millia, equitum tria millia armaverunt; fugatisque Getarum Triballorumque copiis, Macedoniae imminentes, legatos ad regem miserunt, qui pacem ei venalem offerrent, simul et regis castra specularentur. Quos Antigonus, pro regali munificentia, ingenti apparatu epularum ad coenam invitavit. Sed Galli expositum grande auri argentique pondus admirantes, atque praedae ubertate sollicitati, infestiores, quam venerant, revertuntur. Quibus et elephantos ad terrorem,

elut invisitatas barbaris formas, rex ostendi iusserat, t naves onustas copiis demonstrari; ignarus, quod, uibus ostentatione virium metum se iniicere existi- ıabat, eorum animos, ut ad opimam praedam, sol- citabat. Itaque legati ad suos reversi, omnia in ma- ıs extollentes, opes pariter et negligentiam regis stendunt: *referta auro et argento castra; sed eque vallo fossave munita: et quasi satis muni- ıenti in divitiis haberent, ita eos omnia officia ıilitaria intermisisse: prorsus quasi ferri auxilio :on indigerent, quoniam abundarent auro.*

CAP. II. Hac relatione avidae gentis animi satis d praedam incitabantur. Accedebat tamen et exem- ılum Belgii, qui non magno ante tempore Macedo- ıum exercitum cum rege trucidaverat. Itaque, con- entientibus omnibus, nocte castra regis aggrediun- ur: qui praesentiens tantam tempestatem, signum ıridie dederat, ut, omnibus rebus ablatis, in proxima ilva taciti se occultarent. Neque aliter servata castra, ıuam quod deserta sunt: siquidem Galli, ubi omnia acantia, nec sine defensoribus modo, verum etiam ine custodibus vident, non fugam hostium, sed do- um arbitrantes, diu intrare portas timuerunt. Ad ostremum integris et intactis munimentis, scrutan- es potius quam diripientes, castra occupaverunt. Tunc ablatis, quae invenerant, ad litus convertun- :ur. Ibi dum naves incautius diripiunt, a remigibus et ab exercitus parte, quae eo cum coniugibus et li- beris confugerant, nihil tale metuentes trucidantur: tantaque caedes Gallorum fuit, ut Antigono pacem opinio huius victoriae non a Gallis tantum, verum etiam a finitimorum feritate, praestiterit. Quanquam Gallorum ea tempestate tantae foecunditatis iuventus fuit, ut Asiam omnem velut examine aliquo imple- rent. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt; neque pulsi regno, ad alios, quam ad Gallos, confugerunt. Tan-

tus terror Gallici nominis, et armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque maiestatem suam tutari, neque amissam reciperare se posse nisi Gallica virtute arbitrarentur. Itaque in auxilium a Bithyniae rege vocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt; eamque regionem *Gallograeciam* cognominaverunt.

CAP. III. Dum haec in Asia geruntur, interim in Sicilia Pyrrhus a Poenis navali proelio victus, ab Antigono Macedoniae rege supplementum militum per legatos petit; denuntians, *ni mittat, redire se in regnum necesse habere, incrementa rerum, quae de Romanis voluerit, de ipso quaesiturum.* Quod ubi negatum legati retulerunt, dissimulatis causis, repentinam fingit profectionem. Socios interim parare bellum iubet: arcis Tarentinae custodiam Heleno filio et amico Miloni tradit. Reversus in Epirum, statim fines Macedoniae invadit: cui Antigonus cum exercitu occurrit; victusque proelio in fugam vertitur. Atque ita Pyrrhus Macedoniam in deditionem accipit; et, veluti damna amissae Siciliae Italiaeque acquisito Macedoniae regno pensasset, relictum Tarenti filium et amicum arcessit. Antigonus autem cum paucis equitibus, fugae comitibus, repente fortunae ornamentis destitutus, amissi regni speculaturus eventum, Thessalonicam se recepit, ut inde cum conducta Gallorum mercenaria manu bellum repararet. Rursus a Ptolemaeo, Pyrrhi filio, funditus victus, cum septem comitibus fugiens, non iam reciperandi regni spem, sed salutis latebras, ac fugae solitudines captat.

CAP. IV. Igitur Pyrrhus in tanto fastigio regni collocatus, iam nec eo, ad quod votis perveniendum fuerat, contentus, Graeciae Asiaeque regna meditatur. Neque illi maior ex imperio, quam ex bello, voluptas erat: nec quisquam Pyrrhum, qua tulisset impetum, sustinere valuit. Sed ut ad devincenda regna invictus habebatur, ita devictis acquisitisque

celeriter carebat. Tanto melius studebat acquirere imperia, quam retinere. Itaque cum copias Chersoneso transposuisset, legationibus Atheniensium, et Achaeorum, Messeniorumque excipitur. Sed et Graecia omnis admiratione nominis eius, simul et rerum adversus Romanos Poenosque gestarum gloria attonita, adventum eius exspectabat. Primum illi bellum adversus Spartanos fuit: ubi maiore mulierum, quam virorum, virtute exceptus, Ptolemaeum filium, et exercitus partem robustissimam, amisit: quippe oppugnanti urbem, ad tutelam patriae tanta multitudo feminarum concurrit, ut non fortius victus, quam verecundius recederet. Porro Ptolemaeum, filium eius, adeo strenuum et manu fortem fuisse tradunt, ut urbem Corcyram cum sexaginta ceperit: idem proelio navali quinqueremem ex scapha cum septem insiluerit, captamque tenuerit: in oppugnatione quoque Spartanorum usque in mediam urbem equo procurrerit; ibique concursu multitudinis interfectus sit. Cuius corpus ut relatum patri est, dixisse Pyrrhum ferunt, *aliquanto tardius eum, quam timuerit ipse, vel temeritas eius meruerit, occisum esse.*

Cap. V. Repulsus a Spartanis Pyrrhus, Argos petit: ibi, dum Antigonum in urbe clausum expugnare conatur, inter confertissimos violentissime dimicans, saxo de muris ictus occiditur. Caput eius Antigono refertur: qui victoria mitius usus, filium eius Helenum, cum Epirotis sibi deditum, in regnum remisit, eique insepulti patris ossa in patriam referenda tradidit. Satis constans inter omnes auctores fama est, nullum nec eius, nec superioris aetatis regem comparandum Pyrrho fuisse; raroque non inter reges tantum, verum etiam inter illustres viros, aut vitae sanctioris, aut iustitiae probatioris, visum fuisse: scientiam certe rei militaris in illo viro tantam fuisse, ut cum Lysimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus, bella gerens, invictus semper fuerit

Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque, et Carthaginiensibus bellis, nunquam inferior, plerumque etiam victor exstiterit: qui patriam certe suam angustam, ignobilemque, fama rerum gestarum, et claritate nominis sui, toto orbe illustrem reddiderit.

LIBER VICESIMVS SEXTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Peloponnesii per proditionem Antigono traduntur. Aristotimus tyrannus Epirotas affligit, et Hellanici prudentia opprimitur. 2. Antigonus Gallis occurrit, qui in furorem versi coniuges et liberos suos trucidant: deinde numinis vindicta omnes internecione delentur. Antigoni bellum cum Atheniensibus. 3. Alexander Pyrrhi filius, in regnum restituitur. Regni Cyrenarum turbulentus status.

CAPVT. I.

Post mortem Pyrrhi non in Macedonia tantum, verum etiam in Asia, Graeciaque, magni bellorum motus fuere. Nam et Peloponnesii per proditionem Antigono traditi; et variante hominum partim dolore, partim gaudio, prout singulae civitates aut auxilium de Pyrrho speraverant, aut metus sustinuerant, ita aut cum Antigono societatem iungebant, aut mutuis inter se odiis in bellum ruebant. Inter hunc turbatarum provinciarum motum, Epirorum quoque urbs ab Aristotimo principe per tyrannidem occupatur. a quo cum multi ex primoribus occisi, plures in exsilium acti essent, Aetolis per legatos postulantibus,

coniuges liberosque exsulum redderet, primo negavit: postea, quasi poeniteret, proficiscendi ad suos omnibus matronis potestatem dedit; diemque profectionis statuit. Illae, quasi in perpetuum cum viris exsulaturae, pretiosissima quaeque auferentes, cum ad portam, quasi uno agmine profecturae, convenissent, omnibus rebus exspoliatae, in carcerem recluduntur; occisis prius in gremio matrum parvulis liberis, virginibusque ad stuprum direptis. Ad tam saevam dominationem stupentibus omnibus, princeps eorum Hellanicus, senex et liberis orbus, ut qui nec aetatis nec pignoris respectu timeret, contractos domum fidissimos amicorum in vindictam patriae hortatur. Cunctantibus privato periculo publicum finire, et deliberandi spatium postulantibus, arcessitis servis iubet obserari fores, tyrannoque nuntiari, *mitteret qui coniuratos apud se comprehenderet*; obiectans singulis, *se, quia liberandae patriae auctor esse non possit, desertae ultorem futurum.* Tunc illi ancipiti periculo circumventi, honestiorem viam eligentes, coniurant in tyranni necem: atque ita Aristotimus, quinto postquam tyrannidem occupaverat mense, opprimitur.

Cap. II. Interea Antigonus cum multiplici bello et Ptolemaei regis, et Spartanorum, premeretur: novusque illi hostis Gallograeciae exercitus affluxisset, in speciem castrorum parva manu adversus ceteros relicta, adversus Gallos totis viribus proficiscitur. Quibus cognitis Galli, cum et ipsi se proelio pararent, in auspicia pugnae hostias caedunt: quarum extis cum magna caedes, interitusque omnium praediceretur, non in timorem, sed in furorem versi, sperantesque deorum minas expiari caede suorum posse, coniuges et liberos suos trucidant, auspicia belli a parricidio incipientes. Tanta rabies feros animos invaserat, ut non parcerent aetati, cui etiam hostes pepercissent, bellumque internecivum cum liberis, li-

berorumque matribus gererent, pro quibus bella suscipi solent. Itaque quasi scelere vitam victoriamque redemissent, sicut erant cruenti ex recenti suorum caede, in proelium non meliore eventu, quam omine, proficiscuntur: siquidem pugnantes, prius parricidiorum furiae, quam hostes circumvenere; obversantibusque ante oculos manibus interemtorum, omnes occidione caesi. Tanta strages fuit, ut pariter cum hominibus dii consensisse in exitium parricidarum viderentur. Post huius pugnae eventum, Ptolemaeus et Spartani, victorem hostium exercitum declinantes, in tutiora se recipiunt. Antigonus quoque, ubi eorum discessum videt, recenti adhuc ex priori victoria militum ardore, bellum Atheniensibus infert. In quo cum occupatus esset, interim Alexander, rex Epiri, ulcisci mortem patris Pyrrhi cupiens, fines Macedoniae depopulatur. Adversus quem cum reversus a Graecia Antigonus esset, transitione militum destitutus, regnum Macedoniae cum exercitu amittit. Huius filius Demetrius puer admodum, absente patre, reparato exercitu, non solum amissam Macedoniam recipit, verum etiam Epiri regno Alexandrum spoliat. Tanta vel mobilitas militum, vel fortunae varietas, erat, ut vicissim reges, nunc exsules, nunc reges, viderentur.

CAP. III. Igitur Alexander, cum exsul ad Acarnanas confugisset, non minore Epirotarum desiderio, quam sociorum auxilio, in regnum restituitur. Per idem tempus rex Cyrenarum Magas decedit: qui ante infirmitatem, Beronicen unicam filiam, ad finienda cum Ptolemaeo fratre certamina, filio eius desponderat. Sed post mortem regis, mater virginis Arsinoë, ut invita se contractum matrimonium solveretur, misit qui ad nuptias virginis, regnumque Cyrenarum, Demetrium, fratrem regis Antigoni, a Macedonia arcesserent: qui et ipse ex filia Ptolemaei procreatus erat. Sed nec Demetrius moram fecit.

Itaque cum secundante vento celeriter Cyrenas advolasset, fiducia pulchritudinis, qua nimis placere socrui coeperat, statim a principio superbus, regiae familiae, militibusque impotens erat; studiumque placendi a virgine in matrem contulerat. Quae res suspecta primo virgini, dein popularibus militibusque invisa fuit. Itaque versis omnium animis in Ptolemaei filium, insidiae Demetrio comparantur: cui, cum in lectum socrus concessisset, percussores immittuntur. Sed Arsinoë audita voce filiae ad fores stantis, et praecipientis, *ut matri parceretur*, adulterum paulisper corpore suo protexit. Quo interfecto Beronice, et stupra matris, salva pietate, ulta est, et in matrimonio sortiendo iudicium patris secuta.

LIBER VICESIMVS SEPTIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Seleucus novercam et fratrem infantem interficit. 2. Classe naufragio amissa, civitates amissas recipit: proelio victus aufugit: auxilium noxium a fratre Antiocho Hierace petit, et impetrat. 3. Asiae turbulentus status. In Antiochum Hieracem et Seleucum numinis vindicta.

CAPVT I.

Mortuo Syriae rege Antiocho, cum in locum eius filius Seleucus successisset, hortante matre Laodice, quae prohibere debuerat, auspicia regni a parricidio cepit: quippe Beronicen novercam suam, sororem Ptolemaei regis Aegypti, cum parvulo fratre ex ea suscepto interficit. Quo facinore perpetrato, et infa-

miae maculam subiit, et Ptolemaei bello se implicuit. Porro Beronice, cum ad se interficiendam missos didicisset, Daphnae se claudit. Ubi cum obsideri eam cum parvulo filio nuntiatum Asiae civitatibus esset, recordatione paternae, maiorumque eius, dignitatis, casum tam indignae fortunae miserantes, auxilia ei omnes misere. Frater quoque Ptolemaeus periculo sororis exterritus, relicto regno, cum omnibus viribus advolat. Sed Beronice ante adventum auxiliorum, cum vi expugnari non posset, dolo circumventa trucidatur. Indigna res omnibus visa. Itaque cum universae civitates, quae defecerant, ingentem classem comparassent, repente exemplo crudelitatis exterritae, simul et in ultionem eius, quam defensuri erant, Ptolemaeo se tradunt: qui, nisi in Aegyptum domestica seditione revocatus esset, totum regnum Seleuci occupasset. Tantum vel illi odium, parricidiale scelus, vel huic favorem indigne peremtae mors sororis, attulerat.

Cap. II. Post discessum Ptolemaei, Seleucus cum adversus civitates, quae defecerant, ingentem classem comparasset, repente veluti diis ipsis parricidium vindicantibus, orta tempestate, classem naufragio amittit: nec quidquam illi ex tanto apparatu, praeter nudum corpus, et spiritum, et paucos naufragii comites residuos fortuna fecit. Misera quidem res, sed optanda Seleuco fuit: siquidem civitates, quae odio eius ad Ptolemaeum transierant, velut diis arbitris satisfactum sibi esset, repentina animorum mutatione in naufragii misericordiam versae, imperio se eius restituunt. Laetus igitur malis suis, et damnis ditior redditus, veluti par viribus, bellum Ptolemaeo infert: sed quasi ad ludibrium tantum fortunae natus esset, nec propter aliud opes regni recepisset, quam ut amitteret, victus proelio, non multo quam post naufragium comitatior, trepidus Antiochiam confugit. Inde ad Antiochum fratrem literas facit.

quibus auxilium eius implorat, oblata ei Asia, inter fines Tauri montis, in praemium latae opis. Antiochus autem cum esset annos XIV natus, supra aetatem regni avidus, occasionem non tam pio animo, quam offerebatur, arripuit; sed latronis more totum fratri eripere cupiens, puer sceleratam virilemque sumit audaciam. Unde *Hierax* est cognominatus; quia non hominis, sed accipitris ritu, in alienis eripiendis vitam sectaretur. Interea Ptolemaeus Evergetes, cum Antiochum in auxilium Seleuco venire cognovisset, ne cum duobus uno tempore dimicaret, in annos decem cum Seleuco pacem facit: sed pax ab hoste data interpellatur a fratre; qui conducto Gallorum mercenario exercitu, pro auxilio bellum, pro fratre hostem, imploratus exhibuit. In eo proelio virtute Gallorum victor quidem Antiochus fuit: sed Galli, arbitrantes Seleucum in proelio cecidisse, in ipsum Antiochum arma vertere, liberius depopulaturi Asiam, si omnem stirpem regiam exstinxissent. Quod ubi sensit Antiochus, velut a praedonibus, auro se redimit, societatemque cum mercenariis suis iungit.

CAP. III. Interea rex Bithyniae Eumenes, sparsis consumtisque fratribus bello intestinae discordiae, quasi vacantem Asiae possessionem invasurus, victorem Antiochum, Gallosque aggreditur. Nec difficile saucios adhuc ex superiore congressione, integer ipse viribus, superat. Ea namque tempestate omnia bella in exitium Asiae gerebantur: uti quisque fortior fuisset, Asiam velut praedam occupabat. Seleucus et Antiochus fratres bellum propter Asiam gerebant: Ptolemaeus, rex Aegypti, sub specie sororiae ultionis Asiae inhiabat. Hinc Bithynus Eumenes, inde Galli, humiliorum semper mercenaria manus, Asiam depopulabantur: cum interea nemo defensor Asiae inter tot praedones inveniebatur. Victo Antiocho, cum Eumenes maiorem partem Asiae occupasset, ne tunc quidem fratres, perdito praemio, propter quod

bellum gerebant, concordare potuerunt: sed, omisso externo hoste, in mutuum exitium bellum reparant. In eo Antiochus denuo victus, multorum dierum fuga fatigatus, tandem ad socerum suum Artamenen, regem Cappadociae, provehitur. A quo cum primum benigne exceptus esset, interiectis diebus, cognito, quod insidiae sibi pararentur, salutem fuga quaesivit. Igitur cum profugo nusquam tutus locus esset, ad Ptolemaeum hostem, cuius fidem tutiorem quam fratris existimabat, decurrit; memor vel quae facturus fratri esset, vel quae meruisset a fratre. Sed Ptolemaeus non amicior dedito, quam hosti, factus, servari eum arctissima custodia iubet. Hinc quoque Antiochus, opera cuiusdam meretricis adiutus, quam familiarius noverat, deceptis custodibus elabitur; fugiensque a latronibus interficitur. Seleucus quoque iisdem ferme diebus, amisso regno, equo praecipitatus, finitur. Sic fratres, quasi et germanis casibus, exsules ambo post regna, scelerum suorum poenas luerunt.

LIBER VICESIMVS OCTAVVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Olympias, Alexandri Epirotae vidua, Demetrio Macedoni Phthiam filiam dat uxorem: unde tragoedia et bellorum initia. 2. Aetoli superbe respondent Romanis, qui Acarnanibus auxilium praebebant, et arma movent intrepide. 3. Filiis duobus morbo sublatis Olympias non diu supervivit. Laodamia filia interfecta. Epirus graviter affligitur. Demetrius Macedo moritur. Huius filii Philippi Antigonus tutelam suscipit, quam pru-

denter administrat. 4. Bellum Antigoni adversus Spartanos: quorum rex Cleomenes, viribus attritis, in Aegyptum profugit, ubi interficitur. Antigono mortuo, Philippus regnat.

CAPVT I.

Olympias, Pyrrhi Epirotae regis filia, amisso marito, eodemque germano fratre, Alexandro, cum tutelam filiorum ex eo susceptorum, Pyrrhi et Ptolemaei, regnique administrationem in se recepisset, Aetolis partem Acarnaniae, quam in portionem belli pater pupillorum acceperat, eripere volentibus, ad regem Macedoniae Demetrium decurrit; eique, habenti uxorem Antiochi regis Syriae sororem, filiam suam Phthiam in matrimonium tradit: ut auxilium, quod misericordia non poterat, iure cognationis obtineret. Fiunt igitur nuptiae, quibus et novi matrimonii gratia acquiritur, et veteris offensa contrahitur. Nam prior uxor, velut matrimonio pulsa, sponte sua ad fratrem Antiochum discedit, eumque in mariti bellum impellit. Acarnanes quoque diffisi Epirotis, adversus Aetolos auxilium Romanorum implorantes, obtinuerunt a Romano senatu, ut legati mitterentur, qui denuntiarent Aetolis, *praesidia ab urbibus Acarnaniae deducerent; paterenturque esse liberos, qui soli quondam adversus Troianos, auctores originis suae, auxilia Graecis non miserint.*

CAP. II. Sed Aetoli legationem Romanorum superbe audivere; Poenos illis et Gallos, a quibus tot bellis occidione caesi sint, exprobrantes; dicentesque. *prius illis portas adversus Carthaginienses aperiendas, quas clauserit metus Punici belli, quam in Graeciam arma transferenda. Meminisse* deinde iubent, *qui quibus minentur. Adversus Gallos urbem eos suam tueri non potuisse; captamque non ferro defendisse, sed auro redemisse:*

quam gentem se aliquanto maiore manu Graeciam ingressam, non solum nullis externis viribus, sed ne domesticis quidem totis adiutos, universam delesse, sedemque sepulcris eorum praebuisse, quam illi urbibus imperioque suo proposuerant. Contra, Italiam, trepidis ex recenti urbis suae incendio Romanis, universam ferme a Gallis occupatam. Prius igitur illis Gallos Italia pellendos, quam minentur Aetolis: priusque sua defendenda, quam aliena appetenda. Quos autem homines Romanos esse? nempe pastores, qui latrocinio iustis dominis ademtum solum teneant: qui uxores, cum propter originis dehonestamenta non invenirent, vi publica rapuerint: qui denique urbem ipsam parricidio condiderint, murorumque fundamenta fraterno sanguine adsperserint. Aetolos autem principes Graeciae semper fuisse; et sicut dignitate, ita et virtute ceteris praestitisse: solos denique esse, qui Macedonas, imperio terrarum florentes, semper contemserint; qui Philippum regem non timuerint; qui Alexandri Magni post Persas Indosque devictos, cum omnes nomen eius horrerent, edicta spreverint. Monere igitur se Romanos, contenti sint fortuna praesenti, nec provocent arma, quibus et Gallos caesos, et Macedonas contemtos, videant. Sic dimissa legatione Romanorum, ne fortius locuti, quam fecisse, viderentur, fines Epiri regni et Acarnaniae depopulantur.

Cap. III. Iam Olympias filiis regna tradiderat; et in locum Pyrrhi fratris defuncti Ptolemaeus successerat: qui cum hostibus instructo exercitu obvius processisset, infirmitate correptus, in itinere decedit. Olympias quoque non magno post tempore, gemino funerum vulnere afflicta, aegrum spiritum trahens, non diu filiis supervixit. Cum ex gente regis sola Nereis virgo cum Laodamia sorore superesset, Nereis nubit Geloni, Siciliae regis filio: Laodamia autem,

cum in aram Dianae confugisset, concursu populi interficitur. Quod facinus dii immortales assiduis cladibus gentis, et prope interitu totius populi, vindicaverunt. Nam sterilitatem famemque passi, et intestina discordia vexati, externis ad postremum bellis paene consumti sunt: Miloque, Laodamiae percussor, in furorem versus, nunc ferro, nunc saxo, in summa dentibus laceratis visceribus, duodecima die interiit. His in Epiro gestis, interim in Macedonia Demetrius rex, relicto filio Philippo, parvulo admodum, decedit: cui Antigonus tutor datus, accepta in matrimonium matre pupilli, regem se constitui laborabat. Interiecto deinde tempore, cum seditione minaci Macedonum, clausus in regia teneretur, in publicum sine satellitibus procedit; proiectoque in vulgus diademate ac purpura, *dare haec eos alteri* iubet, *qui aut imperare illis nesciat, aut cui parere ipsi sciant: se adhuc invidiosum illud regnum, non voluptatibus, sed laboribus ac periculis, sentire.* Commemorat deinde beneficia sua: *ut defectionem sociorum vindicaverit; ut Dardanos, Thessalosque exsultantes morte Demetrii regis compescuerit; ut denique dignitatem Macedonum non solum defenderit, verum etiam auxerit. Quorum si illos poeniteat, deponere se imperium, et reddere illis munus suum: ipsi regem quaerant, cui imperent.* Cum populus pudore motus, recipere eum regnum iuberet, tamdiu recusavit, quoad seditionis auctores supplicio traderentur.

CAP. IV. Post haec bellum Spartanis infert, qui soli Philippi Alexandrique bellis et imperium Macedonum, et omnibus metuenda arma contemserant. Inter duas nobilissimas gentes bellum summis utrimque viribus fuit: cum hi pro vetere Macedonum gloria, illi non solum pro illibata libertate, sed etiam pro salute certarent. Victi Lacedaemonii, non ipsi tantum, sed etiam coniuges liberique, magno animo

fortunam tulere. Nemo quippe in acie saluti pepercit: nulla amissum coniugem flevit: filiorum mortem senes laudabant: patribus in acie caesis filii gratulabantur: suam vicem omnes dolebant, quod non et ipsi pro patriae libertate cecidissent. Patentibus omnes domibus saucios excipiebant, vulnera curabant, lassos reficiebant. Inter haec nullus in urbe strepitus, nulla trepidatio: magis omnes publicam, quam privatam fortunam lugebant. Inter haec Cleomenes rex post multas hostium caedes, toto corpore, suo pariter et hostium cruore madens, supervenit; ingressusque urbem non humi consedit, non cibum aut potum poposcit, non denique armorum onus deposuit: sed acclinis parieti, cum quatuor millia sola ex pugna superfuisse conspexisset, hortatur, *ut se ad meliora reipublicae tempora reservarent.* Tum cum coniuge et liberis Aegyptum ad Ptolemaeum proficiscitur: a quo honorifice susceptus, diu in summa dignatione regis vixit. Postremo post Ptolemaei mortem a filio eius cum omni familia interficitur. Antigonus autem, caesis occidione Spartanis, fortunam tantae urbis miseratus, a direptione milites prohibuit: veniamque his, qui superfuerant, dedit, praefatus, *bellum se cum Cleomene, non cum Spartanis habuisse, cuius fuga omnis ira eius finita sit: nec minori sibi gloriae fore, si ab eo servata Lacedaemon, a quo solo capta sit, proderetur. Parcere igitur se solo urbis ac tectis, quoniam homines, quibus parceret, non superfuissent.* Nec multo post ipse decedit, regnumque Philippo pupillo, annos XIV nato, tradidit.

LIBER VICESIMVS NONVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. *Orbis multa imperia nova regum successione mutantur, nominatim in Africa, Aegypto, Macedonia.* 2. *Philippum, regem Macedoniae, Demetrius impellit, omissis Aetolis, bellum inferret Romanis.* 3. *Philippi hanc in rem oratio.* 4. *Philippus tandem apertus hostis apparet: unde cruentum bellum, ipsique perniciosum simul ac ignominiosum.*

CAPVT I.

Iisdem ferme temporibus prope universi orbis imperia, nova regum successione mutata sunt. Nam et in Macedonia Philippus, mortuo Antigono, tutore eodemque vitrico, annorum quatuordecim regnum suscepit: et in Asia, interfecto Seleuco, impubes adhuc rex Antiochus constitutus est: Cappadociae quoque regnum Ariarathi, puero admodum, pater ipse tradiderat: Aegyptum, patre ac matre interfectis, occupaverat Ptolemaeus, cui ex facinoris crimine cognomentum *Philopatori* fuit. Sed et Spartani in locum Cleomenis suffecerunt Lycurgum. Et ne qua temporibus mutatio deesset, apud Carthaginienses quoque aetate immatura dux Hannibal constituitur, non penuria seniorum, sed odio Romanorum, quo imbutum eum a pueritia sciebant: fatale non tam Romanis, quam ipsi Africae, malum. His regibus pueris etsi nulli senioris aetatis rectores erant, tamen in

suorum quibusque maiorum vestigia nitentibus magna indoles virtutis enituit. Solus Ptolemaeus, sicut scelestus in occupando regno, ita et segnis in administrando fuit. Philippum Dardani, ceterique omnes finitimi populi, quibus velut immortale odium cum Macedonum regibus erat, contemtu aetatis assidue lacessebant. Contra ille, summotis hostibus, non contentus sua defendisse, ultro etiam Aetolis bellum inferre gestiebat.

CAP. II. Quae agitantem illum Demetrius, rex Illyriorum, nuper a Paullo Romano consule victus supplicibus precibus aggreditur, *iniuriam Romanorum* querens: *qui non contenti Italiae terminis, imperium spe improba totius orbis amplexi, bellum cum omnibus regibus gerant. Sic illos Siciliae, sic Sardiniae Hispaniaeque, sic denique totius Africae imperium affectantes, bellum cum Poenis et Hannibale suscepisse: sibi quoque non aliam ob causam, quam quod Italiae finitimus videbatur, bellum illatum: quasi nefas esset, aliquem regem iuxta imperii eorum terminos esse. Sed et ipsi cavendum esse exemplum, cuius quanto propius nobiliusque sit regnum, tanto sit Romanos acriores hostes habiturus.* Super haec, *cedere se illi regno, quod Romani occupaverint,* profitetur; *gratius habiturus, si in possessione imperii sui socium potius, quam hostes, videret.* Huiuscemodi oratione impulit Philippum, ut, omissis Aetolis, bellum Romanis inferret, minus negotii existimantem, quod iam victos ab Hannibale apud Thrasimenum lacum audierat. Itaque ne eodem tempore multis bellis distineretur, pacem cum Aetolis facit; non quasi alio bellum translaturus, sed ut Graeciae quieti consulturus, *quam nunquam in maiori periculo fuisse* affirmabat. *Siquidem consurgentibus ab Occidente novis Poenorum et Romanorum imperiis, quibus una haec a Graecia atque*

Asia sit mora, dum inter se bello discrimen imperii faciunt; ceterum statim victoribus transitum in Orientem fore.

CAP. III. *Videre se itaque,* ait, *consurgentem in Italia nubem illam trucis et cruenti belli: videre tonantem ac fulminantem ab Occasu procellam, quam in quascunque terrarum partes victoriae tempestas detulerit, magno cruoris imbre omnia foedaturam. Frequenter Graeciam ingentes motus passam, nunc Persarum, nunc Gallorum, nunc Macedonum bellis: sed omnia illa ludum fuisse existimaturos, si ea, quae nunc in Italia concurrat manus, extra terram illam se effuderit. Cernere se, quam cruenta et sanguinaria inter se bella utrique populi viribus copiarum, et ducum artibus, gerant: quae rabies finiri solo partis alterius interitu, sine ruina finitimorum, non possit. Feros igitur animos victorum minus quidem Macedoniae, quam Graeciae, timendos, quia et remotior, et in vindictam sui robustior sit: scire tamen se, eos, qui tantis viribus concurrant, non contentos hoc fine victoriae fore; metuendumque sibi quoque certamen eorum, qui superiores exstiterint.* Hoc praetextu, finito cum Aetolis bello, nihil aliud, quam Poenorum Romanorumque bella respiciens, singulorum vires perpendebat. Sed nec Romani, tametsi Poeni et Hannibal in cervicibus erant, soluti metu Macedonico videbantur: quippe terrebat eos et vetus Macedonum virtus, et devicti Orientis gloria, et Philippus studio Alexandri aemulationis incensus, quem promtum in bella, industriumque cognoverant.

CAP. IV. Igitur Philippus, cum iterato proelio victos a Poenis Romanos didicisset, aperte hostem se his professus, naves, quibus in Italiam exercitum traiiceret, fabricare coepit. Legatum deinde ad Hannibalem iungendae societatis gratia cum epistolis mit-

tit: qui comprehensus, et ad senatum perductus, incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne dubius adhuc indubitatus hostis redderetur. Postea vero, cum Romanis nuntiatum esset, in Italiam Philippum copias traiecturum, Laevinum praetorem cum instructis navibus ad prohibendum transitum mittunt. Qui cum in Graeciam traiecisset, multis promissis impellit Aetolos bellum adversus Philippum suscipere, Philippus quoque Achaeos in Romanorum bella sollicitat. Interea et Dardani Macedoniae fines vastare coeperunt, abductisque xx millibus captivorum, Philippum a Romano bello ad tuendum regnum revocaverunt. Dum haec aguntur, Laevinus Praetor, iuncta cum Attalo rege societate, Graeciam populatur. Quibus cladibus perculsae civitates, auxilium petentes, Philippum legationibus fatigant: nec non et Illyriorum rex, lateri eius haerens, assiduis precibus promissa exigebat. Super haec vastati Macedones ultionem flagitabant. Quibus tot tantisque rebus obsessus, cui rei primum occurreret, ambigebat: omnibus tamen propediem auxilia se missurum pollicetur; non quia facere posset, quae promittebat, sed ut spe impletos in societatis iure retineret. Prima tamen illi expeditio adversus Dardanos fuit: qui absentiam eius aucupantes, maiore belli mole Macedoniae imminebant. Cum Romanis quoque pacem facit, contentis interim bellum Macedonicum distulisse: Philopoemeni Achaeorum duci, quem ad Romanos sociorum animos sollicitare didicerat, insidias praetendit. Quibus ille cognitis vitatisque, discedere ab eo Achaeos auctoritate sua coegit.

LIBER TRICESIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Ptolemaei, regis Aegypti, luxuria, vecordia, et parricidia, bellum cum Antiocho. 2. Miserrimus Aegypti status sub turpissimo principe. Eius meretrix et lenones crudeli fato pereunt. 3. Mortuo Ptolemaeo, Romani tutelam pupilli adversus Antiochum Syrum et Philippum Macedonem suscipiunt; Philippumque prius bello reducunt ad humiliorem mentem. 4. Terrae motus ingentes. Romani pacem repudiant. Philippus et Flamininus suos ad pugnam accendunt. Macedonas Romana fortuna vincit; et Philippus, Graeciae urbibus amissis, solam Macedoniam retinet.

CAPVT I.

Philippo in Macedonia magnis rebus intento, in Aegypto Ptolemaei diversi mores erant: quippe regno parricidio parto, et ad necem utriusque parentis caede etiam fratris adstructa, velut rebus feliciter gestis, luxuriae se tradiderat; regisque mores omnis secuta regia erat. Itaque non amici tantum praefectique, verum etiam omnis exercitus, depositis militiae studiis, otio ac desidia corrupti marcebant. Quibus rebus cognitis, Antiochus, rex Syriae, veteri inter se regnorum odio stimulante, repentino bello multas urbes eius oppressit, ipsamque Aegyptum aggreditur. Trepidare igitur Ptolemaeus: legationibus missis,

quoad vires pararet, morari Antiochum. Magno deinde in Graecia exercitu conducto, secundum proelium facit; spoliassetque regno Antiochum, si fortunam virtute iuvisset. Sed contentus reciperatione urbium, quas amiserat, facta pace, avide materiam quietis arripuit; revolutusque in luxuriam, occisa Eurydice uxore, eademque sorore sua, Agathocliae meretricis illecebris capitur; atque ita omnem magnitudinem nominis ac maiestatis oblitus, noctes in stupris, dies in conviviis consumit. Adduntur instrumenta luxuriae, tympana et crepundia: nec iam spectator rex, sed magister nequitiae, nervorum oblectamenta modulatur. Haec primo laborantis regis tacitae pestes, et occulta mala fuere.

Cap. II. Deinde crescente licentia, iam nec parietibus regiae domus contineri meretricis audacia potest: quam proterviorem, sociata cum Agathocle fratre, ambitiosae pulchritudinis scorto, quotidiana regis stupra faciebant. Accedebat et mater Oenanthe, quae geminae sobolis illecebris devinctum regem tenebat. Itaque non contentae rege, iam etiam regnum possident, iam in publico visuntur, iam salutantur, iam comitantur. Agathocles regis lateri iunctus, civitatem regebat: tribunatus, praefecturas, et ducatus mulieres ordinabant; nec quisquam in regno suo minus, quam ipse rex, poterat; cum interim, relicto quinquenni ex Eurydice sorore filio, moritur. Sed mors eius, dum pecuniam regiam mulieres rapiunt, et imperium, inita cum perditissimis societate, occupare conantur, diu occultata fuit. Re tamen cognita, concursu multitudinis et Agathocles occiditur, et mulieres in ultionem Eurydices patibulis suffiguntur. Morte regis, supplicio meretricum velut expiata regni infamia, legatos Alexandrini ad Romanos misere, orantes, *ut tutelam pupilli susciperent; tuerenturque regnum Aegypti, quod iam Philippum et Antiochum, facta inter se pactione, divisisse* dicebant.

Cap. III. Grata legatio Romanis fuit, causas belli adversus Philippum quaerentibus, qui insidiatus eis temporibus Punici belli fuerat. Huc accedebat, quod, Poenis et Hannibale superato, nullius magis arma metuebant, reputantibus, quantum motum Pyrrhus parva manu Macedonum in Italia fecisset, quantasque res Macedones in Oriente gessissent. Mittuntur itaque legati, qui Antiocho et Philippo denuntient, *regno Aegypti abstineant.* Mittitur et M. Lepidus in Aegyptum, qui tutorio nomine regnum pupilli administret. Dum haec aguntur, interim legationes Attali regis, et Rhodiorum, iniurias Philippi querentes, Romam venerunt. Quae res omnem cunctationem Macedonici belli senatui exemit. Statim igitur, titulo ferendi sociis auxilii, bellum adversus Philippum decernitur, legionesque cum consule in Macedoniam mittuntur. Nec multo post tempore, tota Graecia, fiducia Romanorum, adversus Philippum spe pristinae libertatis erecta, bellum ei intulit: atque ita cum rex undique urgeretur, pacem petere compellitur. Deinde, cum expositae conditiones pacis a Romanis essent, repetere sua et Attalus, et Rhodii, et Achaei, et Aetoli coepere. Contra Philippus, *adduci se posse, ut Romanis pareat,* concedebat; *ceterum indignum esse, Graecos a Philippo et Alexandro, maioribus suis victos, et sub iugum Macedonici imperii subactos, veluti victores, leges pacis sibi dicere, quibus prius sit servitutis ratio reddenda, quam libertas vindicanda.* Ad postremum tamen, petente eo, induciae duorum mensium datae, ut pax, quae in Macedonia non conveniebat, Romae a senatu peteretur.

Cap. IV. Eodem anno inter insulas Theram et Therasiam, medio utriusque ripae et maris spatio, terrae motus fuit. In quo, cum admiratione navi-

gantium, repente ex profundo cum calidis aquis insula emersit. In Asia quoque eadem die idem motus terrae Rhodum, multasque alias civitates, gravi ruinarum labe concussit: quasdam solidas absorbuit. Quo prodigio territis omnibus, vates cecinere, *oriens Romanorum imperium vetus Graecorum ac Macedonum voraturum.* Interim a senatu repudiata pace, Philippus in societatem belli Nabin tyrannum sollicitat. Atque ita, cum in aciem exercitum instructis e diverso hostibus produxisset, hortari suos coepit, referendo, *Persas, Bactros, Indosque, et omnem Asiam Orientis fine a Macedonibus perdomitam; tantoque fortius hoc bellum, quam illa, sustinendum, quanto sit libertas imperio carior.* Sed et Flamininus Romanus consul, relatione rerum recentissime gestarum, suos stimulabat in proelium, ostendendo, *hinc Carthaginem cum Sicilia, inde Italiam et Hispaniam Romana virtute perdomitas: nec Hannibalem quidem Alexandro Magno postponendum; quo Italia pulso, Africam ipsam, tertiam partem mundi, superaverint. Sed nec Macedonas veteri fama, sed praesentibus viribus aestimandos: quia non cum exercitu eius, qui totum Orientem devicerat, bellum gerant; sed cum Philippo, puero immaturae aetatis, qui regni terminos adversus finitimos aegre defendat; et cum his Macedonibus, qui non ita pridem praedae Dardanis fuerunt. Illos maiorum decora, se suorum militum commemorare. Non enim alio exercitu Hannibalem et Poenos, totum ferme Occidentem, sed his ipsis, quos in acie habeat, militibus, subactos.* His adhortationibus utrinque concitati milites, proelio concurrunt, alteri Orientis, alteri Occidentis imperio gloriantes; ferentesque in bellum, alii maiorum suorum antiquam et obsoletam gloriam; alii virentem recentibus experimentis virtutis florem. Sed Macedonas Romana fortuna vicit. Fractus itaque

bello Philippus, pace a Flaminino consule petita, nomen quidem regium retinuit; sed omnibus Graeciae urbibus, velut regni membris extra terminos antiquae possessionis, amissis, solam Macedoniam retinuit. Offensi tamen Aetoli, quod non ex arbitrio eorum Macedonia quoque ademta regi, et data sibi in praemium belli esset, legatos ad Antiochum mittunt, qui eum adulatione magnitudinis in Romana bella, spe societatis universae Graeciae, impellerent.

LIBER TRICESIMVS PRIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Romani Antiochum Syrum legatione coërcent: a Nabide Graeciam liberari iubent. Hannibalis nomen Romanis formidabile. 2. Hannibal Romanorum insidias fugiens, ad Antiochum cursum dirigit. 3. Nabis duobus proeliis fractus, post Romanorum discessum arma movet. Hannibalis ad Antiochum de opprimendis Romanis consilium. 4. Carthaginienses ab Antiocho sollicitati, rem Romanis significant; qui politico strategemate Hannibalem ab Antiocho divellunt. 5. Iteratum Hannibalis consilium de bello in Italia Romanis inferendo. 6. Antiochi adulatores Hannibalis sana consilia rident: inde subversio Antiochi, qui terrestri et navali proelio a Romanis superatur. 7. Scipiones, ducto in Africam exercitu, pacis leges Antiocho praescribunt, quas ipse repudiat. 8. Bello reparato, et pugna commissa, caesis quinquaginta Asiaticorum millibus, Antiochus subactus pacem petit et obtinet.

CAPVT I.

Mortuo Ptolemaeo Philopatore, rege Aegypti, contemtaque parvuli filii eius aetate, qui in spem regni relictus, praedae etiam domesticis erat, Antiochus, rex Syriae, occupare Aegyptum statuit. Itaque Phoenicen, ceterasque Syriae quidem, sed iuris Aegypti, civitates cum invasisset, legatos ad eum senatus mittit, qui denuntiarent ei, *abstineret regno pupilli, postremis patris precibus fidei suae traditi.* Quibus spretis, interiecto tempore alia legatio supervenit, quae, omissa pupilli persona, *civitates, iure belli factas populi Romani, in integrum restitui* iubebat. Abnuenti bellum denuntiatum: quod ille facile susceptum, infeliciter gessit. Eodem tempore et Nabis tyrannus multas Graeciae civitates occupaverat. Igitur senatus, ne uno tempore duplici bello Romanae vires distinerentur, scripsit Flaminino, *si ei videatur, sicuti Macedoniam a Philippo, ita Graeciam a Nabide liberet.* Ob quam causam imperium ei prorogatum est. Terribile quippe Antiochi bellum Hannibalis nomen faciebat, quem aemuli eius occultis mandatis *cum Antiocho inisse societatem* apud Romanos criminabantur: negantes, *eum aequo animo sub legibus vivere, assuetum imperio, et immoderata licentia militari, semperque, taedio quietis urbanae, novas belli causas circumspicere.* Quae etsi falsa nuntiata fuissent, apud timentes tamen pro veris habebantur.

CAP. II. Denique senatus metu perculsus, ad speculandos actus Hannibalis, legatum in Africam Cnaeum Servilium mittit; eique tacitis mandatis praecipit, *si posset, eum per aemulos eius interficeret, metuque invisi nominis tandem populum Romanum liberaret.* Sed res Hannibalem non diu latuit, virum ad prospicienda cavendaque pericula paratum, nec minus in secundis adversa, quam in

adversis secunda, cogitantem. Igitur cum tota die in oculis principum legatique Romani, in foro Carthaginiensium obversatus in supremum fuisset, appropinquante vespere equum conscendit, et rus urbanum, quod propter litus maris habebat, ignaris servis, iussisque ad portam revertentem opperiri, contendit. Habebat ibi naves cum remigibus, occulto sinu litoris absconditas: erat et grandis pecunia in eo agro praeparata, ut, cum res exegisset, nec facultas fugam, nec inopia, moraretur. Lecta igitur servorum iuventute, quorum copiam Italicorum captivorum numerus augebat, navem conscendit, cursumque ad Antiochum dirigit. Postera die civitas principem suum, ac tum temporis cousulem, in foro exspectabat. *Quem* ut *profectum* nuntiatum est, non aliter, quam si urbs capta esset, omnes trepidavere, exitiosamque sibi fugam eius ominati sunt. Legatus vero Romanus, quasi bellum iam illatum Italiae ab Hannibale esset, tacitus Romam regreditur, trepidumque nuntium refert.

CAP. III. Interim in Graecia Flamininus, iuncta cum quibusdam civitatibus societate, Nabidem tyrannum duobus continuis proeliis subegit, et graviter fractum, velut exsanguem, in regno reliquit. Sed libertate Graeciae restituta, deductisque ab urbibus praesidiis, cum Romanus exercitus in Italiam reportatus esset, velut vacua rursus possessione sollicitatus, multas civitates repentino bello invasit. Quibus rebus exterriti Achaei, ne vicinum malum etiam ad se serperet, bellum adversus Nabidem decernunt, ducemque praetorem suum Philopoemenem, insignis industriae virum, constituunt: cuius in eo bello tanta virtus enituit, ut opinione omnium Flaminino Romano imperatori compararetur. Eodem tempore Hannibal, cum ad Antiochum pervenisset, velut deorum munus excipitur: tantusque eius adventu ardor animis regis accessit, ut non tam de bello, quam

de praemiis victoriae cogitaret. Sed Hannibal, cui nota Romana virtus erat, negabat *opprimi Romanos, nisi in Italia, posse.* Ad hoc sibi centum naves et decem millia peditum, et mille equites poscebat, promittens, *hac manu non minus bellum quam gesserit, Italiae restauraturum; et in Asia regi sedenti aut victoriam de Romanis, aut aequas pacis conditiones relaturum: quippe et Hispanis bello flagrantibus ducem tantum deesse; et Italiam notiorem sibi nunc, quam pridem fuisse: sed nec Carthaginem quieturam, sociamque sese sine mora praebituram.*

Cap. IV. Cum regi consilia placuissent, mittitur Carthaginem unus ex comitibus Hannibalis, qui in bellum cupidos hortetur, *Hannibalemque cum copiis adfuturum* nuntiet: *nihil,* dicat, *partibus, nisi animos Carthaginiensium, deesse: Asiam et vires belli et sumtum praebituram.* Haec cum perlata Carthaginem essent, nuntius ipse ab inimicis Hannibalis comprehenditur, et perductus in senatum, cum interrogaretur, *ad quem missus esset?* Punico ingenio respondit, *se ad universum senatum missum: nec enim hoc opus singulorum, sed universorum esse.* Dum multis diebus deliberant, an eum Romam ad purgandam publicam conscientiam mittant, tacitus conscensa nave ad Hannibalem revertitur: quo cognito, Carthaginienses ultro rem Romam per legatum deferunt. Romani quoque ad Antiochum legatos misere, qui sub specie legationis, et regis apparatum specularentur, et Hannibalem aut Romanis mitigarent, aut assiduo colloquio suspectum invisumque regi redderent. Itaque legati cum Ephesi convenissent ad Antiochum, mandata ei senatus tradunt. Dum responsum exspectant, omnibus diebus assidui circa Hannibalem fuere, dicentes, *timide eum a patria recessisse, cum pacem Romani, non tam cum republica eius, quam cum eo factam,*

summa fide custodiant: nec bella eum Romanorum magis odio, quam patriae amore, gessisse, cui ab optimo quoque etiam spiritus ipse debeatur. Has enim publicas inter populos, non privatas inter duces, bellandi causas esse. Inde res gestas eius laudare. Quorum sermone laetus, saepius cupidiusque cum legatis colloquebatur, ignarus, quod familiaritate Romana odium sibi apud regem crearet. Quippe Antiochus tam assiduo colloquio reconciliatam eius cum Romanis gratiam existimans, nihil ad eum, sicuti solebat, referre; expertemque totius consilii, veluti hostem proditoremque suum, odisse coepit. Quae res tantum apparatum belli, cessante imperatoria arte, corrupit. Senatus mandata fuerant, *ut contentus terminis Asiae esset, ne ipsis ingrediendi Asiam necessitatem imponeret.* Quibus spretis, non accipiendum bellum statuit, sed inferendum.

CAP. V. Dicitur, cum frequenter de bello consilium habuisset, remoto Hannibale, tandem eum vocari iussisse, non ut ex sententia eius aliquid ageret, sed ne per omnia eum sprevisse videretur; omnibusque perrogatis postremum interrogasse. Quo ille animadverso, *intelligere se* professus est, *non quia egeat consilio, sed ad supplendum numerum sententiarum, se vocatum; tamen et odio Romanorum, et amore regis, apud quem solum tutum sibi exilium relictum sit, se viam gerendi belli edisserturum.* Veniam deinde libertati praefatus, *nihil se aut consiliorum, aut coeptorum praesentium probare* ait: *neque sedem belli Graeciam sibi placere, cum Italia uberior materia sit: quippe Romanos vinci non nisi armis suis posse; nec Italiam aliter, quam Italicis viribus subigi: siquidem diversum ceteris mortalibus esse illud et hominum et belli genus. Aliis bellis plurimum momenti habere, priorem aliquam cepisse occasionem loci temporisque, agros diripuisse, urbes aliquas expugnasse;*

cum Romano, seu occupaveris prior aliqua, seu viceris, tamen etiam cum victo et iacente luctandum esse. Quamobrem si quis eos in Italia lacessat, suis eos opibus, suis viribus, suis armis posse vincere, sicut ipse fecerit. Sin vero quis illis Italia velut fonte virium cesserit, perinde falli, ac si quis amnes non ab ipsis fontium primordiis derivare, sed concretis iam aquarum molibus avertere, vel exsiccare velit. Haec et secreto se censuisse, ultroque ministerium consilii sui obtulisse; et nunc praesentibus amicis ideo repetisse, ut scirent omnes rationem gerendi cum Romanis belli; eosque foris invictos, domi fragiles esse. Nam prius illos urbe, quam imperio, prius Italia, quam provinciis, exui posse: quippe et a Gallis captos, et a se prope deletos esse: neque se unquam victum prius, quam terris eorum cesserit. Reverso Carthaginem, statim cum loco fortunam belli mutatam.

Cap. VI. Huic sententiae obtrectatores amici regis erant, non utilitatem rei cogitantes, sed verentes, ne, probato consilio eius, primum apud regem locum gratiae occuparet. Et Antiocho non tam consilium, quam auctor, displicebat, ne gloria victoriae Hannibalis, non sua esset. Omnia igitur variis assentationum adulationibus corrumpebantur: nihil consilio vel ratione agebatur. Rex ipse per hiemem in luxuriam lapsus, novis quotidie nuptiis deditus erat. Contra Acilius Romanus consul, qui ad hoc bellum missus erat, copias, arma, ceteraque bello necessaria, summa industria parabat; civitates socias confirmabat, dubias illiciebat: nec alius exitus belli, quam apparatus utriusque partis, fuit. Itaque prima belli congressione cum cedentes suos rex cerneret, non laborantibus auxilium tulit, sed fugientibus se ducem praebuit, castraque ditia victoribus reliquit. Deinde cum in Asiam, praeda Romanis occupatis, fugiendo pervenisset, poenitere neglecti consilii coe-

bit; revocatoque in amicitiam Hannibale, omnia ex sententia eius agere. Interim nuntiatur, Aemilium, Romanum ducem, cum octoginta rostratis navibus in bellum navale a senatu missum, adventare: quae res illi spem restituendae fortunae dedit. Itaque priusquam sociae civitates ad hostes deficerent, decernere navali proelio statuit, sperans cladem, in Graecia acceptam, nova posse victoria aboleri. Tradita igitur Hannibali classe, proelium committitur. Sed nec Asiani milites Romanis, neque naves eorum pares rostratis navibus fuere; minor tamen clades ducis solertia fuit. Romam nondum opinio victoriae venerat, et idcirco in consulibus creandis suspensa civitas erat.

CAP. VII. Sed adversus Hannibalem ducem quis melior quam Africani frater crearetur, cum vincere Poenos opus Scipionum esset? Creatur igitur consul Lucius Scipio; eique datur legatus frater Africanus, ut intelligeret Antiochus, non maiorem fiduciam se in Hannibale victo, quam Romanos in victore Scipione, habere. Traiicientibus in Asiam Scipionibus exercitum, iam utrobique profligatum bellum nuntiatum est; victumque Antiochum terrestri, Hannibalem navali bello invenerunt. Primo igitur adventu eorum, legatos pacem petentes ad eos Antiochus mittit, peculiare donum Africano ferentes ipsius filium, quem rex parvo navigio traiicientem ceperat. Sed Africanus, *privata beneficia a rebus publicis secreta esse*, dixit; *aliaque esse patris officia, alia patriae iura, quae non liberis tantum, verum etiam vitae ipsi, praeponantur. Proinde gratum se munus accipere, privatoque impendio munificentiae regis responsurum. Quod ad bellum pacemque pertineat, nihil neque gratiae dari, neque de iure patriae decidi posse*, respondit. Nam neque de redimendo filio unquam tractavit, nec senatum de eo agere permisit; sed, ut dignum maie-

state eius erat, *armis se recepturum filium dixerat.* Post haec leges pacis dicuntur: *ut Asia Romanis cederet: contentus Syriae regno esset; naves universas, captivos et transfugas traderet; sumtumque omnem belli Romanis restitueret.* Quae cum nuntiata Antiocho essent, *nondum ita victum se esse* respondit, *ut spoliari se regno pateretur: bellique ea irritamenta, non pacis blandimenta, esse.*

Cap. VIII. Igitur cum ab utrisque bellum pararetur, ingressique Asiam Romani Ilion venissent, mutua gratulatio Iliensium ac Romanorum fuit; Iliensibus, *Aeneam ceterosque cum eo duces a se profectos*; Romanis, *se ab his procreatos*, referentibus. Tantaque laetitia omnium fuit, quanta esse post longum tempus inter parentes et liberos solet. Iuvabat Ilienses, nepotes suos, Occidente et Africa domita, Asiam ut avitum regnum vindicare, *optabilem Troiae ruinam fuisse* dicentes, *ut tam feliciter renasceretur.* Contra Romanos, avitos lares, et incunabula maiorum, templaque ac deorum simulacra, inexplebile desiderium videndi tenebat. Profectis ab Ilio Romanis Eumenes rex cum auxiliis occurrit: nec multo post proelium cum Antiocho commissum. Cum in dexteriore cornu pulsa legio Romana maiore dedecore, quam periculo, ad castra fugeret, M. Aemilius tribunus militum ad tutelam castrorum relictus, *armare se milites suos, et extra vallum progredi* iubet, strictisque gladiis fugientibus minari, *morituros* dicens, *nisi in proelium revertantur; infestioraque sua, quam hostium castra inventuros.* Attonita tam ambiguo periculo legio, comitantibus commilitonibus, qui fugere eos prohibuerant, in proelium revertitur, magnaque caede edita, initium victoriae fuit. Caesa hostium quinquaginta millia, capta undecim. Antiocho pacem petenti, nihil ad superiores conditiones additum,

Africano praedicante, *Romanos neque si vincantur, animis minui; neque si vincant, secundis rebus insolescere.* Captas civitates inter socios divisere Romani, aptiorem gloriam, quam possessiones voluptarias, iudicantes: quippe victoriae gloriam Romano nomini vindicandam, opum luxuriam sociis relinquendam.

LIBER TRICESIMVS SECVNDVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Aetoli libertate spoliantur. Bellum inter Messenios et Achaeos. Philopoemen captus et veneno interemtus: unde Messeniorum clades. 2. Antiochus Syrus dum sacrilegio sibi providere putat, interficitur. Senatus Romanus Philippo parcit ob Demetrii filii virtutem: cui Perseus frater invidet, et Demetrium impiis artibus de medio tollit. 3. Philippi obitus, et belli apparatus adversus Romanos, Gallis ad huius belli societatem pertractis: de quorum migrationibus subiicitur narratio. 4. Bellum inter Prusiam et Eumenem, in quo Hannibalis opera Prusias superior evadit. Pace inter reges sancita, Romani Hannibalem persequuntur. Is hausto veneno legationem morte praevenit. Adiunctum eiusdem Hannibalis elogium.

CAPVT I.

Aetoli, qui Antiochum in bella Romana impulerant, victo eodem, soli adversus Romanos, et viribus impares, et omni auxilio destituti, remanserunt: nec multo post victi, libertatem, quam illibatam ad-

versus dominationem Atheniensium et Spartanorum, inter tot Graeciae civitates soli retinuerant, amiserunt. Quae conditio tanto amarior illis, quanto serior fuit, reputantibus tempora illa, quibus tantis Persarum opibus, domesticis viribus restiterint; quibus Gallorum violentiam, Asiae Italiaeque terribilem, Delphico bello fregerint. Quae gloriosa recordatio magis desiderium libertatis augebat. Dum haec aguntur, medio tempore inter Messenios et Achaeos de principatu primo dissensio, mox bellum ortum est. In eo nobilis Achaeorum imperator Philopoemen capitur: non quia pugnando vitae pepercerit, sed dum suos in proelium revocat, in transitu fossae equo praecipitatus, a multitudine hostium oppressus est. Quem iacentem Messenii, seu metu virtutis, seu verecundia dignitatis, interficere ausi non fuerunt. Itaque velut in illo omne bellum confecissent, captivum per universam civitatem, in modum triumphi circumduxerunt, effuso obviam populo, ac si suus, non hostium imperator adventaret. Nec victorem Achaei avidius vidissent, quam victum hostes viderunt. Igitur eundem in theatrum duci iusserunt, ut omnes contuerentur, quem potuisse capi incredibile singulis videbatur. Inde in carcerem ducto, verecundia magnitudinis eius, venenum dederunt: quod ille laetus, ac si vicisset, accepit, quaesito prius, *an Lycortas praefectus Achaeorum,* quem secundum a se esse scientia rei militaris sciebat, *incolumis effugisset?* Quem ut accepit evasisse, *non in totum* dicens *consultum male Achaeis*, exspiravit. Nec multo post, reparato bello, Messenii vincuntur, poenasque interfecti Philopoemenis pependerunt.

Cap. II. Interea in Syria rex Antiochus, cum gravi tributo pacis, a Romanis victus, oneratus esset, seu inopia pecuniae compulsus, seu avaritia sollicitatus, quia sperabat, se, sub specie tributariae necessitatis, excusatius sacrilegia commissurum, adhibito

ercitu, nocte templum Elymaei Iovis aggreditur. na re prodita, concursu insularium, cum omni miia interficitur. Romae, cum multae Graeciae civites, questum de iniuriis Philippi regis Macedoum venissent, et disceptatio in senatu inter Demeium Philippi filium, quem pater ad satisfaciendum natui miserat, et legatos civitatium esset; turba ierelarum confusus adolescens, repente obticuit. nunc senatus, verecundia eius motus, quae probata iam ante, cum obses Romae esset, omnibus fuerat, ausam illi donavit: atque ita modestia sua Demeius veniam patri, non iure defensionis, sed patroinio pudoris, obtinuit: quod ipsum decreto senatus ignificatum est, ut appareret, non tam absolutum egem, quam donatum filio patrem. Quae res Demetrio non gratiam legationis, sed odium obtrectaionis, comparavit. Nam et apud fratrem Perseum emulatio illi invidiam contraxit; et apud patrem iota absolutionis causa offensae fuit, indignante Phiippo, plus momenti apud senatum personam filii, quam auctoritatem patris, ac dignitatem regiae maestatis, habuisse. Igitur Perseus, perspecta patris iegritudine, quotidie absentem Demetrium apud eum criminari; et primo invisum, post etiam suspectum reddere: nunc amicitiam Romanorum, nunc proditionem ei patris obiectare. Ad postremum, insidias sibi ab eo paratas confingit: ad cuius rei probationem immittit indices, testes subornat, et facinus, quod obiicit, admittit. Quibus rebus compulso ad parricidium patre, funestam omnem regiam facit.

Cap. III. Occiso Demetrio, sublatoque aemulo, non negligentior tantum Perseus in patrem, verum etiam contumacior erat; nec heredem regni, sed regem, se gerebat. His rebus offensus Philippus, impatientius in dies mortem Demetrii dolebat: tunc et insidiis se circumventum suspicari, testes indicesque torquere. Atque ita cognita fraude, non minus sce-

lère Persèi, quam innoxii Demetrii morte, cruciabatur; peregissetque ultionem, nisi morte praeventus fuisset. Nam brevi post tempore, morbo ex aegritudine animi contracto, decessit, relicto magno belli apparatu adversus Romanos, quo postea Persens usus est. Nam et Gallos Scordiscos ad belli societatem perpulerat: fecissetque Romanis grave bellum, nisi decessisset. Namque Galli, bello adversus Delphos infeliciter gesto, in quo maiorem vim numinis, quam hostium, senserant, amisso Brenno duce, pars in Asiam, pars in Thraciam extorres fugerant. Inde per eadem vestigia, qua venerant, antiquam patriam repetivere. Ex his manus quaedam in confluente Danubii et Savi consedit, *Scordiscos*que se appellari voluit. Tectosagi autem, cum in antiquam patriam Tolosam venissent, comprehensique pestifera lue essent non prius sanitatem reciperavere, quam haruspicum responsis moniti, aurum argentumque, bellis sacrilegiisque quaesitum, in Tolosensem lacum mergerent: quod omne magno post tempore Caepio Romanus consul abstulit. Fuere autem argenti pondo centum decem millia, auri pondo quinquies decies centum millia. Quod sacrilegium causa excidii Caepioni exercituique eius postea fuit. Romanos quoque Cimbrici belli tumultus, velut ultio sacrae pecuniae, insecutus est. Ex gente Tectosagórum non mediocris populus, praedae dulcedine, Illyricum repetivit, spoliatisque Istris, in Pannonia consedit. Istrorum gentem fama est originem a Colchis ducere, missis ab Aeëta rege ad Argonautas, raptoresque filiae persequendos: qui ut a Ponto intraverunt Istrum, alveo Savi fluminis penitus invecti, vestigia Argonautarum insequentes, naves suas humeris per iuga montium usque ad litus Hadriatici maris transtulerunt; cognito quod Argonautae idem propter magnitudinem navis priores fecissent; quos ut avectos Colchi non reperiunt, sive metu regis, sive taedio longae naviga-

tionis, iuxta Aquileiam consedere, *Istri*que ex vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appellati. Daci quoque soboles Getarum sunt: qui cum, Olore rege, adversus Bastarnas male pugnassent, ad ultionem segnitiae, capturi somnum capita loco pedum ponere iussu regis cogebantur; ministeriaque uxoribus, quae ipsis antea fieri solebant, facere. Neque haec ante mutata sunt, quam ignominiam bello acceptam virtute delerent.

CAP. IV. Igitur Perseus, cum imperio Philippi patris successisset, omnes has gentes adversus Romanos in societatem belli sollicitabat. Interim inter Prusiam regem, ad quem Hannibal post pacem Antiocho a Romanis datam, profugerat, et Eumenem bellum ortum est, quod Prusias, Hannibalis fiducia rupto foedere, prior intulit. Namque Hannibal, cum ab Antiocho Romani, inter ceteras conditiones pacis, deditionem eius deposcerent, admonitus a rege, in fugam versus, Cretam defertur. Ibi cum diu quietam vitam egisset, invidiosumque se propter nimias opes videret, amphoras plumbo repletas in templo Dianae, quasi fortunae suae praesidia deponit; atque ideo nihil de illo solicita civitate, quoniam velut pignus opes eius tenebat, ad Prusiam contendit, auro suo statuis, quas secum portabat, infuso, ne conspectae opes vitae nocerent. Dein, cum Prusias terrestri bello ab Eumene victus esset, et proelium in mare transtulisset, Hannibal novo commento auctor victoriae fuit: quippe omne serpentium genus in fictiles lagenas coniici iussit, medioque proelio in naves hostium mitti. Id primum Ponticis ridiculum visum, fictilibus dimicare, qui ferro nequeant. Sed ubi serpentibus repleri naves coepere, ancipiti periculo circumventi, hosti victoriam cessere. Quae ubi Romam nuntiata sunt, missi a senatu legati sunt, qui utrumque regem in pacem cogerent, Hannibalemque deposcerent. Sed Hannibal, re cognita, sumto ve-

neno, legationem morte praevenit. Insignis hic annus trium toto orbe maximorum imperatorum mortibus fuit, Hannibalis, et Philopoemenis, et Scipionis Africani. Ex quibus constat, Hannibalem nec tum, cum Romano tonantem bello Italia contremuit, nec cum reversus Carthaginem summum imperium tenuit, aut cubantem coenasse, aut plus quam sextario vini indulsisse; pudicitiamque eum tantam inter tot captivas habuisse, ut in Africa natum quivis negaret. Moderationis certe eius fuit, ut, cum diversarum gentium exercitus rexerit, neque insidiis suorum militum sit petitus unquam, neque fraude proditus, cum utrumque hostes saepe tentassent.

LIBER TRICESIMVS TERTIVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Macedonicum bellum. Persei et consulum Romanorum animus. 2. Pugna, in qua Macedones fusi fugatique sunt. Perseus et filii capti in fuga. Macedonia in provinciam redacta, et Aetoli oppressi.

CAPVT I.

Minore quidem rerum motu Romani Macedonicum, quam Punicum, bellum gesserunt; sed tanto clarius, quanto nobilitate Macedones Poenos antecesserunt: quippe cum gloria Orientis domiti, tum et auxiliis omnium regum iuvabantur. Itaque Romani et legiones plures numero conscripserunt; et auxilia a Masinissa, rege Numidarum, ceterisque sociis omnibus, acciverunt; et Eumeni, regi Bithyniae, denuntiatum, ut bellum summis viribus iuvaret. Perseo,

praeter Macedonicum invictae opinionis exercitum, decennis belli sumtus, a patre paratus, in thesauris et horreis erat. Quibus rebus inflatus, oblitus fortunae paternae, veterem Alexandri gloriam considerare suos iubebat. Prima equitum congressio fuit, qua victor Perseus suspensam omnium exspectationem in favorem sui traxit: misit tamen legatos ad consulem, qui pacem peterent, quam patri suo Romani etiam victo dedissent, impensas belli lege victi suscepturus. Sed consul Sulpicius non minus graves quam victo leges dixit. Dum haec aguntur, metu tam periculosi belli, Romani Aemilium Paullum consulem creant, eique extra ordinem Macedonicum bellum decernunt: qui cum ad exercitum venisset, non magnam moram pugnae fecit. Pridie quam proelium consereretur, luna nocte defecit; triste id ostentum Perseo omnibus praesagientibus, finemque Macedonici regni portendi vaticinantibus.

Cap. II. In ea pugna M. Cato, Catonis oratoris filius, dum inter confertissimos hostes insigniter dimicat, equo delapsus, pedestre proelium aggreditur. Nam cadentem manipulus hostium cum horrido clamore, veluti iacentem obtruncaturus, circumsteterat: at ille citius corpore collecto, magnas strages edidit. Cum ad unum opprimendum undique hostes convolarent, dum procerum quendam petit, gladius ei e manu elapsus, in mediam cohortem hostium decidit: ad quem reciperandum umbone se protegens, inspectante utroque exercitu, inter mucrones se hostium immersit; recollectoque gladio, multis vulneribus exceptis, ad suos cum clamore hostium revertitur. Huius audaciam ceteri imitati, victoriam peperere. Perseus rex fuga cum decem millibus talentûm Samothraciam defertur: quem Cneus Octavius, ad persequendum missus a consule cum duobus filiis, Alexandro et Philippo, cepit; captumque ad consulem duxit. Macedonia a Carano, qui primus in ea regnavit,

usque Perseum triginta reges habuit. Quorum sub regno fuit quidem annis noningentis et viginti tribus; sed rerum non nisi centum nonaginta duobus annis potita. Ita cum in ditionem Romanorum cessisset, magistratibus per singulas civitates constitutis, libera facta est; legesque, quibus adhuc utitur, a Paullo accepit. Aetolorum universarum urbium senatus, cum coniugibus et liberis, qui dubia fide fuerant, Romam missus, ibique, ne in patria aliquid novaret, diu detentus, aegreque, per multos annos legationibus civitatum senatu fatigato, in patriam quisque suam remissus est.

LIBER TRICESIMVS QVARTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Romani adversus Achaeos causas belli quaerunt, et inveniunt. Cruenta Achaeorum seditio. 2. Bellum, quo Achaei oppressi sunt: Corinthus diruta: Ptolemaeus Aegypto pulsus ab Antiocho, petit a Romanis auxilium atque impetrat. 3. Popilii ad Antiochum in gratiam Ptolemaei vere libera legatio. Antiocho mortuo, Demetrius frater Roma profugus regno Syriae potitur. 4. Prusias, rex Bithyniae, regno et vita a filio spoliatur.

CAPVT I.

Poenis ac Macedonibus subactis, Aetolorumque viribus principum captivitate debilitatis, soli adhuc ex Graecia universa Achaei nimis potentes tunc temporis Romanis videbantur; non propter singularum civitatium nimias opes, sed propter conspirationem uni-

versarum. Namque Achaei, licet per civitates, veluti per membra, divisi sint, unum tamen corpus et unum imperium habent; singularumque urbium pericula mutuis viribus propulsant. Quaerentibus igitur Romanis causas belli, tempestive fortuna querelas Spartanorum obtulit, quorum agros Achaei propter mutuum odium populabantur. Spartanis a senatu responsum est, *legatos se ad inspiciendas res sociorum, et ad iniuriam demendam in Graeciam missuros:* sed legatis occulta mandata data sunt, *ut corpus Achaeorum dissolverent, singulasque urbes proprii iuris facerent, quo facilius ad obsequia cogerentur; et, si quae urbes contumaces essent, frangerentur.* Igitur legati, omnium civitatium principibus Corinthum evocatis, decretum senatus recitant; quid consilii habeant, aperiunt: *expedire omnibus* dicunt, *ut singulae civitates sua iura et suas leges habeant.* Quod ubi omnibus innotuit, velut in furorem versi, universum peregrinum populum trucidant: legatos quoque ipsos Romanorum violassent, nisi, audito tumultu, trepidi fugissent.

CAP. II. Haec ubi Romae nuntiata sunt, statim senatus Mummio consuli bellum Achaicum decernit: qui extemplo exercitu deportato, et omnibus strenue provisis, pugnandi copiam hostibus fecit. Sed Achaei, velut nihil negotii Romano bello suscepissent, ita apud eos neglecta omnia et soluta fuere. Itaque praedam, non proelium, cogitantes, et vehicula ad spolia hostium reportanda duxerunt, et coniuges liberosque suos, ad spectaculum certaminis, in montibus posuerunt. Sed proelio commisso, ante oculos suorum caesi, lugubre his spectaculum, et gravem luctus memoriam reliquerunt. Coniuges quoque liberique eorum, de spectatoribus captivi facti, praeda hostium fuere. Vrbs ipsa Corinthus diruitur: populus omnis sub corona venditur: ut hoc exemplo ceteris civitatibus metus novarum rerum incuteretur. Dum haec

aguntur, rex Syriae Antiochus Ptolemaeo, maioris sororis suae filio, regi Aegypti, bellum infert, segni admodum, et quotidiana luxuria ita marcenti, ut non solum regiae maiestatis officia intermitteret, verum etiam sensu hominis nimia sagina careret. Pulsus igitur regno, ad fratrem minorem Ptolemaeum Alexandriam confugit: participatoque cum eo regno, legatos Romam ad senatum mittunt, auxilia petunt, fidem societatis implorant. Movere senatum preces fratrum.

Cap. III. Mittitur itaque legatus Popilius ad Antiochum, qui *abstinere illum Aegypto, aut, si iam incessisset, excedere* iuberet. Cum in Aegypto eum invenisset, osculumque ei rex obtulisset; (nam coluerat inter ceteros Popilium Antiochus, cum Romae obses esset;) tunc Popilius *facessere interim privatam amicitiam* iubet, *cum mandata patriae intercedant:* prolatoque senatus decreto, et tradito, cum cunctari eum videret, consultationemque ad amicos referre; ibi Popilius virga, quam in manu gerebat, amplo circulo inclusum, ut et amicos caperet, *consulere* iubet, *nec prius inde exire, quam responsum senatui daret, aut pacem aut bellum cum Romanis habiturum.* Adeoque haec asperitas animum regis fregit, *ut pariturum se senatui* responderet. Reversus in regnum Antiochus decedit, relicto parvulo admodum filio: cui cum tutores dati a populo essent, patruus eius Demetrius, qui obses Romae erat, cognita morte Antiochi fratris, senatum adiit: *obsidem se vivo fratre venisse; quo mortuo, cuius obses sit, se ignorare. Dimitti igitur se ad regnum petendum, aequum esse, quod sicuti iure gentium maiori fratri cesserit, ita nunc sibi, qui pupillum aetate antecedat, deberi.* Cum se non dimitti animadverteret e senatu, tacito iudicio tutius apud pupillum, quam apud eum, regnum futurum arbitrante; specie venandi ab urbe

profectus, Hostiae tacitus cum fugae comitibus navem conscendit. Delatus in Syriam, secundo favore omnium excipitur: regnumque ei, occiso pupillo, a tutoribus traditur.

CAP. IV. Eodem fere tempore Prusias, rex Bithyniae, consilium cepit interficiendi Nicomedis filii, dum consulere studet minoribus filiis, quos ex noverca eius susceperat, et Romae habebat. Sed res adolescenti ab his, qui facinus susceperant, proditur: hortatique sunt, *ut crudelitate patris provocatus, occupet insidias, et in auctorem retorqueat scelus.* Nec difficilis persuasio fuit. Igitur, cum accitus in patris regnum venisset, statim rex appellatur. Prusias regno spoliatus a filio, privatusque redditus, etiam a servis deseritur. Cum in latebris ageret, non minori scelere, quam filium occidi iusserat, a filio interficitur.

LIBER TRICESIMVS QVINTVS

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Demetrius Soter Ariarathi infestus fratrem eius in regnum Cappadociae restituere statuit. Antiochenses a Demetrio deficiunt, et Alexandrum Balam regem appellant. 2. Demetrii filius Demetrius Nicator, auxiliantibus Cretensibus Alexandrum proelio superat, et interficit.

CAPVT I.

Demetrius, occupato Syriae regno, novitati suae otium periculosum ratus, ampliare fines regni, et

opes augere finitimorum bellis statuit. Itaque Ariarathi, regi Cappadociae, propter fastiditas sororis nuptias infestus, fratrem eius Orophernem, per iniuriam regno pulsum, supplicem recepit; datumque sibi honestum belli titulum gratulatus, restituere eum in regnum statuit. Sed Orophernes ingrato animo, inita cum Antiochensibus pactione, offensis tunc Demetrio, pellere ipsum regno, a quo restituebatur, consilium cepit. Quo cognito, Demetrius vitae quidem eius, ne Ariarathes metu fraterni belli liberaretur, pepercit: ipsum autem comprehensum, vinctum Seleuciae custodiri iubet. Nec Antiochenses indicio territi, a defectione destiterunt. Itaque adiuvantibus et Ptolemaeo rege Aegypti, et Attalo rege Asiae, et Ariarathe Cappadociae, bello a Demetrio lacessiti, subornant Balam quendam, sortis extremae iuvenem, qui Syriae regnum, velut paternum, armis repeteret; et ne quid contumeliae deesset, nomen ei *Alexandri* inditur, genitusque ab Antiocho rege dicitur. Tantum odium Demetrii apud omnes erat, ut aemulo eius non vires regiae tantum, verum etiam generis nobilitas consensu omnium tribueretur. Igitur Alexander, admirabili rerum varietate pristinarum sordium oblitus, totius ferme Orientis viribus succinctus, bellum Demetrio infert, victumque vita pariter ac regno spoliat. Quanquam nec Demetrio animus in propulsando bello defuit. Nam et primo proelio hostem fugavit, et, regibus bellum restituentibus, multa millia in acie cecidit. Ad postremum tamen invicto animo inter confertissimos fortissime dimicans cecidit.

CAP. II. Initio belli Demetrius, duos filios apud Gnidium hospitem suum cum magno auri pondere commendaverat, ut belli periculis eximerentur, et, si ita fors tulisset, paternae ultioni servarentur. Ex his maior Demetrius, annos pubertatis egressus, audita Alexandri luxuria, quem insperatae opes, et

alienae felicitatis ornamenta, velut captum inter scortorum greges desidem in regia tenebant, auxiliantibus Cretensibus, securum ac nihil hostile metuentem aggreditur. Antiochenses quoque, veterem patris offensam novis meritis correcturi, se ei tradunt: sed et milites paterni, favore iuvenis accensi, prioris sacramenti religionem novi regis superbiae praeferentes, signa ad Demetrium transferunt: atque ita Alexander non minori impetu fortunae destructus, quam elatus, primo proelio victus interficitur; deditque poenas et Demetrio, quem occiderat, et Antiocho, cuius mentitus originem fuerat.

LIBER TRICESIMVS SEXTVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Demetrius Nicator bellum Parthis infert, et infeliciter persequitur. Trypho regnum Syriae invadit: sed tandem ab Antiocho, Demetrii fratre, opprimitur; qui etiam Iudaeos subigit. 2. Iudaeorum origo, incrementa, et res gestae. 3. Iudaeorum opes. Mare mortuum. A quibus domiti sint Iudaei. 4. Attali, Asiae regis, scelera, mors, testamentum. Asia Romanorum fit propria; divitias autem et vitia sua Romam transmittit.

CAPVT I.

Reciperato paterno regno Demetrius, et ipse rerum successu corruptus, vitiis adolescentiae in segnitiam labitur; tantumque contemtum apud omnes inertiae, quantum odium ex superbia pater habuerat, contraxit. Itaque cum ab imperio eius passim civitates de-

ficerent, ad abolendam segnitiae maculam, bellum Parthis inferre statuit: cuius adventum non inviti Orientis populi videre, et propter Arsacidae regis Parthorum crudelitatem, et quod veteri Macedonum imperio assueti, novi populi superbiam indigne ferebant. Itaque cum et Persarum, et Elymaeorum, Bactrianorumque auxiliis iuvaretur, multis proeliis Parthos fudit. Ad postremum tamen, pacis simulatione deceptus, capitur; traductusque per ora civitatium, populis, qui desciverant, in ludibrium favoris ostenditur. Missus deinde in Hyrcaniam, benigne et iuxta cultum pristinae fortunae habetur. Dum haec aguntur, interim in Syria Trypho, qui se tutorem Antiocho, Demetrii privigno, substitui a populo laboraverat, occiso pupillo, regnum Syriae invadit. Quo diu potitus, tandem exolescente favore recentis imperii, ab Antiocho puero admodum, Demetrii fratre, qui in Asia educabatur, bello vincitur; rursusque regnum Syriae ad sobolem Demetrii revertitur. Igitur Antiochus, memor, quod et pater propter superbiam invisus, et frater propter segnitiam contemtus fuisset, ne in eadem vitia incideret, recepta in matrimonium Cleopatra, uxore fratris, civitates, quae vitio fraterni imperii defecerant, summa industria persequitur, domitasque rursus regni terminis adiicit. Iudaeos quoque, qui in Macedonico imperio sub Demetrio patre armis se in libertatem vindicaverant, subigit. Quorum vires tantae fuere, ut post hunc nullum Macedonum regem tulerint, domesticisque imperiis usi, Syriam magnis bellis infestaverint.

Cap. II. Namque Iudaeis origo Damascena, Syriae nobilissima civitas: unde et Assyriis regibus genus, et reginae Semiramidi fuit. Nomen urbi a Damasco rege inditum: in cuius honorem Syrii sepulcrum Arathis, uxoris eius, pro templo coluere, deamque exinde sanctissimae religionis habent. Post

Damascum Azelus, mox Adores, et Abraham, et Israhel reges fuere. Sed Israhelem felix decem filiorum proventus maioribus suis clariorem fecit. Itaque populum in decem regna divisum filiis tradidit, omnesque ex nomine Iudae, qui post divisionem decesserat, *Iudaeos* appellavit; colique eius memoriam ab omnibus iussit, cuius portio omnibus accesserat. Minimus aetate inter fratres Ioseph fuit: cuius excellens ingenium veriti fratres, clam interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus in Aegyptum, cum magicas ibi artes sollerti ingenio percepisset, brevi ipsi regi percarus fuit. Nam et prodigiorum sagacissimus erat, et somniorum primus intelligentiam condidit; nihilque divini iuris humanique ei incognitum videbatur: adeo, ut etiam sterilitatem agrorum ante multos annos providerit: perissetque omnis Aegyptus fame, nisi monitu eius rex edicto servari per multos annos fruges iussisset: tantaque experimenta eius fuerunt, ut non ab homine, sed a deo responsa dari viderentur. Filius eius Moses fuit, quem praeter paternae scientiae hereditatem etiam formae pulchritudo commendabat. Sed Aegyptii, cum scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, eum cum aegris, ne pestis ad plures serperet, terminis Aegypti pellunt. Dux igitur exsulum factus, sacra Aegyptiorum furto abstulit: quae repetentes armis Aegyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt. Itaque Moses, Damascena antiqua patria repetita, montem Synae occupat: quo, septem dierum ieiunio per deserta Arabiae cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septimum diem more gentis *Sabbata* appellatum, in omne aevum ieiunio sacravit, quoniam illa dies famem illis erroremque finierat. Et quoniam metu contagionis pulsos se ab Aegypto meminerant, ne eadem causa invisi apud incolas forent, caverunt, ne cum peregrinis communicarent: quod, ex causa factum, pau-

LIBER TRICESIMVS SEPTIMVS.

BREVIARIUM CAPITUM.

1. Massilienses pro Phocaeensibus apud Romanos deprecantur. Regibus, qui adversus Aristonicum auxilia tulerant, praemia a Romanis persoluta. Tragoediae in Cappadocia et Ponto. Mithridati Evergetae, Ponti regi, succedit Mithridates Eupator. 2. Eiusdem futura magnitudo praedicta, occupationes, vindicta. 3. Eiusdem res gestae, et domi ab' uxore periculum. 4. Eiusdem exercitia militaria, Cappadociae et Galatiae occupatio, atque superbum Romanis responsum.

C A P V T I.

Capto Aristonico, Massilienses pro Phocaeensibus, conditoribus suis, quorum urbem senatus et omne nomen, quod et tunc, et antea Antiochi bello, infesta contra populum Romanum arma tulerant, deleri iusserat, legatos Romam deprecatum misere, veniamque his a senatu obtinuere. Post haec regibus, qui adversus Aristonicum auxilia tulerant, praemia persoluta: Mithridati Pontico Phrygia maior; filiis Ariarathis, regis Cappadociae, qui eodem bello occiderat, Lycaonia et Cilicia datae; fideliorque populus Romanus in socii filios, quam mater in liberos, fuit: quippe hinc parvulis auctum regnum, inde vita adempta. Namque Laodice ex numero sex filiorum, quos virilis sexus ex Ariarathe rege susceperat, timens ne non diutina regni administratione adultis quibusdam potiretur, quinque parricidali veneno necavit: unum

parvulum sceleri matris cognatorum custodia eripuit, qui post necem Laodices (nam propter crudelitatem populus eam exstinxerat) solus regno potitus est. Mithridates quoque repentina morte interceptus, filium qui et ipse Mithridates dictus est, reliquit: cuius ea postea magnitudo fuit, ut non sui tantum temporis, verum etiam superioris aetatis, omnes reges maiestate superaverit, bellaque cum Romanis per XLVI annos varia victoria gesserit: cum eum summi imperatores, Sylla, Lucullus, ceterique, in summa Cnaeus Pompeius, ita vicerint, ut maior clariorque in restaurando bello resurgeret, damnisque suis terribilior redderetur. Denique ad postremum, non vi hostili, sed voluntaria morte, in avito regno, senex, herede filio, decessit.

CAP. II. Huius futuram magnitudinem etiam coelestia ostenta praedixerant. Nam et eo quo genitus est anno, et eo, quo regnare primum coepit, stella cometes per utrumque tempus septuaginta diebus ita luxit, ut coelum omne flagrare videretur. Nam et magnitudine sui quartam partem coeli occupaverat, et fulgore sui solis nitorem vicerat; et cum oriretur occumberetque, quatuor spatium horarum consumebat. Puer tutorum insidias passus est, qui eum fero equo impositum equitare iaculari que cogebant: qui conatus cum eos fefellissent, supra aetatem regente equum Mithridate, veneno eum appetivere. Quod metuens, antidota saepius bibit, et ita se adversus insidias exquisitioribus remediis stagnavit, ut ne volens quidem senex veneno mori potuerit. Timens deinde, ne inimici, quod veneno non potuerant, ferro peragerent, venandi studium finxit: quo per septem annos neque urbis, neque ruris tecto usus est; sed per silvas vagatus, diversis montium regionibus pernoctabat, ignaris omnibus, quibus esset locis; assuetus feras cursu aut fugere, aut persequi, cum quibusdam etiam viribus congredi. Qui-

bus rebus et insidias vitavit, et corpus ad omnem virtutis patientiam duravit.

Cap. III. Ad regni deinde administrationem cum accessisset, statim non de regendo, sed de augendo regno cogitavit. Itaque Scythas, invictos antea, qui Zopyriona, Alexandri Magni ducem, cum triginta millibus armatorum deleverant, qui Cyrum, Persarum regem, cum ducentis millibus trucidaverant, qui Philippum, Macedonum regem, fugaverant, ingenti felicitate perdomuit. Auctus igitur viribus, Pontum quoque, ac deinceps Cappadociam occupavit. Cum de Asia tractaret, tacitus cum quibusdam amicis regno profectus, universam nemine sciente pervagatus est, omniumque urbium situm et regiones cognovit. Inde Bithyniam transcendit, et quasi dominus Asiae, opportuna quaeque victoriae suae metatus est. Post haec in regnum, cum iam periisse crederetur, reversus est, invento parvulo filio, quem per absentiam eius Laodice soror uxorque enixa fuerat. Sed inter gratulationem adventus sui, et filii geniti, veneno periclitatus est: siquidem Laodice soror, cum perisse eum crederet, in concubitus amicorum proiecta, quasi admissum facinus maiore scelere tegere posset, venenum advenienti paravit. Quod cum ex ancilla Mithridates cognovisset, facinus in auctores vindicavit.

Cap. IV. Hieme deinde appetente, non in convivio, sed in campo; non in vacationibus, sed in exercitationibus; nec inter sodales, sed inter aequales, aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat. Exercitum quoque suum ad parem laboris patientiam quotidiana exercitatione durabat: atque ita invictus *ipse* inexpugnabilem exercitum fecerat. Inita deinde cum Nicomede societate, Paphlagoniam invadit, victamque cum socio dividit. Quam cum teneri a regibus senatui nuntiatum esset, legatos ad utrumque misit, *qui gentem restitui in pristinum statum* iuberent.

Mithridates, cum se iam parem magnitudini Romanorum crederet, superbo responso, *hereditarium patri suo regnum obvenisse,* respondit: *mirarique se, quod quae ei relata controversia non fuerit, sibi referatur.* Nec territus minis, Galatiam quoque occupat. Nicomedes, quoniam se tueri iure non poterat, *iusto regi redditurum* respondit. Atque ita filium suum, mutato nomine, Pylaemenen Paphlagonum regum nomine appellat, et quasi stirpi regiae reddidisset regnum, falso nomine tenet. Sic ludibrio habiti legati Romam revertuntur.

LIBER TRICESIMVS OCTAVVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Mithridates regni sui auspicia parricidiis polluit; et callidis artibus Ariarathen Cappadocem trucidat. 2. Novae Mithridatis et Nicomedis tragoediae, quas senatus Romanus utcunque sedat. 3. Mithridates Tigranen in societatem belli adversus Romanos trahit; et proconsulibus Romanis fusis, ingenti civitatum Asianarum favore excipitur. 4. Oratio Mithridatis, in qua rationes suas exponit, cur bellum sit Romanis inferendum. 5. Romanos, dum occupati essent, adoriundos esse censet, iustum bellum illud ostendens. 6. Malas eorundem artes et originem detegit. 7. Stirpis suae nobilitatem, suorumque libertatem ac fortitudinem opponit, nec non belli facilitatem; liberalitate ac munificentia milites alliciens. 8. Ptolemaeus Physcon in Aegypto multiplici scelere omnia turbat, et a suis pellitur. 9. Demetrii, Sy-

riae regis, fortunae ludibrii, casus varii. 10. Antiochus, Demetrii frater, Parthos bello aggreditur, et in proelio a suis desertus occiditur.

CAPVT I.

Mithridates, parricidia a nece uxeris auspicatus, sororis alterius Laodices filios, cuius virum Ariarathen, regem Cappadociae, per Gordium insidiis occiderat, tollendos statuit; nihil actum morte patris existimans, si adolescentes paternum regnum, cuius ille cupiditate flagrabat, occupassent. Igitur dum in his cogitationibus versatur, interim Nicomedes, rex Bithyniae, vacuam morte regis Cappadociam invadit. Quod cum nuntiatum Mithridati fuisset, per simulationem pietatis auxilia sorori ad expellendum Cappadocia Nicomeden mittit. Sed iam Laodice per pactionem se Nicomedi in matrimonium tradiderat. Quod aegre ferens Mithridates, praesidia Nicomedis Cappadocia expellit, regnumque sororis filio restituit: egregium prorsus factum, ni subsecuta fraus esset. Siquidem interiectis mensibus simulat, se Gordium, quo ministro usus in Ariarathe interficiendo fuerat, restituere in patriam velle, sperans, si obsisteret adolescens, causas belli futuras; aut, si permitteret, per eundem filium tolli posse, per quem interfecerat patrem. Quod ubi Ariarathes iunior moliri cognovit, graviter ferens interfectorem patris per avunculum potissimum ab exsilio revocari, ingentem exercitum contrahit. Igitur cum in aciem eduxisset Mithridates peditum octoginta millia, equitum decem millia, currus falcatos sexcentos; nec Ariarathi, auxiliantibus finitimis regibus, minores copiae essent: incertum belli timens, consilia ad insidias transfert; solicitatoque iuvene ad colloquium, cum ferrum occultatum inter fascias gereret, scrutatori ab Ariarathe regio more misso, curiosius imum ventrem pertra-

tanti, ait, *caveret, ne aliud telum inveniret, quam quaereret.* Atque ita risu protectis insidiis, sevocatum ab amicis velut ad secretum sermonem, inspectante utroque exercitu, interficit: regnum Cappadociae octo annorum filio, imposito *Ariarathis* nomine, additoque ei rectore Gordio, tradidit.

CAP. II. Sed Cappadoces, crudelitate ac libidine praefectorum vexati, a Mithridate deficiunt; fratremque regis, et ipsum Ariarathen nomine, ab Asia, ubi educabatur, revocant: cum quo Mithridates proelium renovat, victumque Cappadociae regno expellit. Nec multo post adolescens, ex aegritudine collecta infirmitate, decedit. Post huius mortem Nicomedes timens, ne Mithridates accessione Cappadociae etiam Bithyniam finitimam invaderet, subornat puerum eximiae pulchritudinis, quasi Ariarathes tres, non duos filios genuisset, qui a senatu Romano paternum regnum peteret. Vxorem quoque Laodicen Romam mittit, ad testimonium trium ex Ariarathe susceptorum filiorum. Quod ubi Mithridates cognovit, ét ipse pari impudentia Gordium Romam mittit, qui senatui asseveret, *puerum, cui Cappadociae regnum tradiderat, ex eo Ariarathe genitum, qui bello Aristonici auxilia Romanis ferens cecidisset.* Sed senatus, studio regum intellecto, aliena regna falsis nominibus furantium, et Mithridati Cappadociam, et Nicomedi, ad solatium eius, Paphlagoniam ademit. Ac ne contumelia regum foret, ademtum illis quod daretur aliis, uterque populus libertate donatus est. Sed Cappadoces munus libertatis abnuentes, negant *vivere gentem sine rege posse.* Atque ita rex illis a senatu Ariobarzanes constituitur.

CAP. III. Erat eo tempore Tigranes rex Armeniae, obses Parthis ante multum temporis datus, sed olim ab iisdem in regnum paternum remissus. Hunc Mithridates mire ad societatem Romani belli, quod olim meditabatur, pellicere cupiebat. Nihil igitur de

offensa Romanorum sentientem, per Gordium impellit, ut Ariobarzani, segni admodum, bellum inferat: et ne quis dolus subesse videretur, filiam suam ei Cleopatram in matrimonium tradit. Primo igitur adventu Tigranis Ariobarzanes, sublatis rebus suis, Romam contendit. Atque ita per Tigranen rursus Cappadocia iuris esse Mithridatis coepit. Eodem tempore mortuo Nicomede, etiam filius eius et ipse Nicomedes regno a Mithridate pellitur: qui cum supplex Romam venisset, decernitur in senatu, ut uterque in regnum restituantur: in quod tum missi Aquilius et Manlius Maltinus legati. His cognitis Mithridates societatem cum Tigrane, bellum adversus Romanos gesturus, iungit: pactique inter se sunt, ut urbes agrique Mithridati, homines vero et quaecunque auferri possent, Tigrani cederent. Post haec Mithridates, intellecto, quantum bellum susciraret, legatos ad Cimbros, alios ad Gallograecos, et Sarmatas, Bastarnasque, auxilium petitum mittit. Nam omnes has gentes, Romanum meditabundus bellum, variis beneficiorum muneribus iam ante illexerat. Ab Scythia quoque exercitum venire iubet, omnemque Orientem adversus Romanos armat. Non magno igitur labore Aquilium et Maltinum, Asiano exercitu instructos, vincit: quibus simul cum Nicomede pulsis, ingenti favore civitatium excipitur; multum ibi auri argentique, studio veterum regum, magnumque belli apparatum invenit: quibus instructus, debita civitatibus publica privataque remittit, et vacationem quinquennii concedit. Tunc ad concionem milites vocat, eosque variis exhortationibus ad Romana bella sive Asiana incitat. Quam orationem dignam duxi, cuius exemplum brevitati huius operis insererem: quam obliquam Pompeius Trogus exposuit: quoniam in Livio et in Sallustio reprehendit, quod conciones directas pro sua oratione operi suo inserendo, historiae modum excesserint.

CAP. IV. *Optandum sibi fuisse* ait, *ut de eo liceret consulere, bellumne sit cum Romanis, an pax habenda: quin vero sit resistendum impugnantibus, ne eos quidem dubitare, qui spe victoriae careant. Quippe adversus latronem, si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua, omnes ferrum stringere. Ceterum quia non id agatur, an liceat quiescere, non tantum animo hostiliter, sed etiam proelio congressis, consulendum, qua ratione ac spe coepta bella sustineant. Esse autem sibi victoriae fiduciam, si sit illis animus: Romanosque vinci posse, cognitum non sibi magis, quam ipsis militibus, qui et in Bithynia Aquilium, et Maltinum in Cappadocia fuderint. At si quem aliena magis exempla, quam sua experimenta moveant, audire se, a Pyrrho, rege Epiri, non amplius quam quinque millibus Macedonum instructo, fusos tribus proeliis Romanos. Audire, Hannibalem sexdecim annis Italiae victorem immoratum: et quin ipsam caperet urbem, non Romanorum illi vires obstitisse, sed domesticae aemulationis atque invidiae studium. Audire, populos Transalpinae Galliae, Italiam ingressos, maximis eam plurimisque urbibus possidere; et latius aliquanto solum finium, quam in Asia, quae dicatur imbellis, eosdem Gallos occupasse: nec victam solum dici sibi Romam a Gallis, sed etiam captam, ita ut unius illis montis tantum cacumen relinqueretur; nec bello hostem, sed pretio remotum. Gallorum autem nomen, quod semper Romanos terruit, in partem virium suarum ipse numeret. Nam hos, qui Asiam incolunt, Gallos, ab illis, qui Italiam occupaverant, sedibus tantum distare; originem quidem ac virtutem, genusque pugnae idem habere: tantoque his sagaciora esse, quam illis, ingenia, quanto longiori ac difficiliori spatio per Illyricum Thraciamque prodierint, pae-*

ne operosius transitis eorum finibus, quam ubi consedere, possessis. Iam ipsam Italiam audire se nunquam, ut Roma condita sit, satis illi pacatam, sed assidue per omnes annos pro libertate alios, quosdam etiam pro iure imperii, bellis continuis perseverasse: et a multis civitatibus Italiae deletos Romanorum exercitus ferro, a quibusdam novo contumeliae more sub iugum missos. Ac ne veteribus immoretur exemplis, hoc ipso tempore universam Italiam bello Marsico consurrexisse, non iam libertatem, sed consortium imperii civitatisque, poscentem. Nec gravius vicino Italiae bello, quam domesticis principum factionibus urbem premi, multoque periculosius accessisse Italico civile bellum. Simul et a Germania Cimbros, immensa millia ferorum atque immitium populorum, more procellae, inundasse Italiam: quorum tametsi singula bella sustinere Romani possent, universis tamen obruantur, ut ne vacaturos quidem bello suo putet.

CAP. V. *Vtendum igitur occasione, et rapienda incrementa virium, ne, si illis occupatis quieverint, mox adversus vacuos et quietos maius negotium habeant. Non enim quaeri, an capienda sint arma, sed utrum sua potius occasione, an illorum. Nam bellum equidem iam tunc secum ab illis geri coeptum, cum sibi pupillo maiorem Phrygiam ademerint, quam patri suo praemium dati adversus Aristonicum auxilii concesserant, gentem quam et preavo suo Mithridati Seleucus Callinicus in dotem dedisset. Quid, cum Paphlagonia se decedere iusserint, non alterum illud genus belli fuisse? quae non vi, non armis, sed adoptione testamenti, et regum domesticorum interitu, hereditaria patri suo obvenisset: cum inter hanc decretorum amaritudinem parendo non tamen eos mitigarit, quin acerbius se in dies gerant,*

non obtinuisse. Quod enim a se non praebitum illis obsequium? non Phrygiam, Paphlagoniamque dimissas? non Cappadocia filium eductum, quam iure gentium victor occupaverat? Raptam tamen sibi esse victoriam eius ab illis, quorum nihil est nisi bello quaesitum. Non regem Bithyniae Chreston, in quem senatus arma decreverat, a se in gratiam illorum occisum? tamen nihilominus imputari sibi, si qua Gordius aut Tigranes faciat: libertatem etiam in contumeliam sui a senatu ultro delatam Cappadociae, quam reliquis gentibus abstulerunt: deinde populos Cappadocum, pro libertate oblata, Gordium regem orantes, ideo tantum, quoniam amicus suus esset, non obtinuisse. Nicomeden praecepto illorum bellum sibi intulisse: quia ultum ierit se, ab ipsis ventum obviam, et nunc eam secum bellandi illis causam fore, quod non impune se Nicomedi lacerandum saltatricis filio, praebuerit.

CAP. VI. *Quippe non delicta regum illos, sed vires ac maiestatem insequi: neque in se uno, sed in aliis quoque omnibus, hac semper arte grassatos. Sic et avum suum Pharnacen, per cognationum arbitria, succedaneum regi Pergameno Eumeni datum: sic rursus Eumenen, cuius classibus primum in Asiam fuere transvecti, cuius exercitu magis, quam suo, et Magnum Antiochum, et Gallos in Asia, et mox in Macedonia regem Persen domuerant; et ipsum pro hoste habitum, eique interdictum Italia: et quod cum ipso deforme sibi putaverant, cum filio eius Aristonico bellum gessisse. Nullius apud eos maiora, quam Masinissae, regis Numidarum, haberi merita. Huic imputari victum Hannibalem, huic captum Syphacem, huic Carthaginem deletam; hunc inter duos illos Africanos tertium servatorem urbis referri: tamen cum huius nepote bellum modo in Africa*

gestum adeo inexpiabile, ut ne victum quidem memoriae avi donarent; quin carcerem ac triumphi spectaculum experiretur. Hanc illos regibus omnibus legem odiorum dixisse, scilicet quia ipsi tales reges habuerint, quorum etiam nominibus erubescant, aut pastores Aboriginum, aut haruspices Sabinorum, aut exsules Corinthiorum, aut servos vernasque Tuscorum, aut, quod honoratissimum nomen fuit inter haec, Superbos: atque, ut ipsi ferunt, conditores suos lupae uberibus altos; sic omnem illum populum luporum animos inexplebiles sanguinis atque imperii, divitiarumque avidos et ieiunos habere.

Cap. VII. *Se autem, seu nobilitate illis comparetur, clariorem illa colluvie convenarum esse, qui paternos maiores suos a Cyro Darioque, conditoribus Persici regni, maternos a Magno Alexandro, ac Nicatore Seleuco, conditoribus imperii Macedonici, referat: seu populus illorum conferatur suo, earum se gentium esse, quae non modo Romano imperio sint pares, sed Macedonico quoque obstiterint. Nullam subiectarum sibi gentium expertam peregrina imperia; nullis unquam, nisi domesticis, regibus paruisse: Cappadociam velint, an Paphlagoniam, recensere; rursus Pontum, an Bithyniam, itemque Armeniam maiorem minoremque: quarum gentium nullam neque Alexander ille, qui totam pacavit Asiam, nec quispiam successorum eius, aut posterorum, attigisset. Scythiam duos unquam ante se reges, non pacare, sed tantum intrare ausos, Darium et Philippum, aegre inde fugam sibi expedisse; unde ipse magnam partem adversus Romanos virium haberet. Multoque se timidius ac diffidentius bella Pontica ingressum, cum ipse rudis ac tiro esset. Scythas praeter arma, virtutemque animi, locorum quoque solitudinibus, vel frigoribus instructos, per*

quae denuntiaretur ingens militiae labor ac periculum. Inter quas difficultates ne spes quidem praemii foret ex hoste vago, nec tantum pecuniae, sed etiam sedis, inope. Nunc se diversam belli conditionem ingredi. Nam neque coelo Asiae esse temperatius aliud, nec solo fertilius, nec urbium multitudine amoenius; magnamque temporis partem, non ut militiam, sed ut festum diem, acturos, bello dubium facili magis an uberi: si modo aut proximas regni Attalici opes, aut veteres Lydiae Ioniaeque audierint, quas non expugnatum eant, sed possessum: tantumque se avida exspectet Asia, ut etiam vocibus vocet: adeo illis odium Romanorum incussit rapacitas proconsulum, sectio publicanorum, calumniae litium. Sequantur se modo fortiter; et colligant, quid se duce possit efficere tantus exercitus, quem sine cuiusquam militum auxilio, suamet unius opera, viderint Cappadociam, caeso rege, cepisse; qui solus mortalium Pontum omnem Scythiamque pacaverit, quam nemo ante transire tuto atque adire potuerit. Nam iustitiae atque liberalitatis suae nec ipsos milites, qui experiantur, testes refugere; et illa indicia habere, quod solus regum omnium non paterna solum, verum etiam externa regna, hereditatibus propter munificentiam acquisita, possideat, Colchos, Paphlagoniam, Bosporum.

CAP. VIII. Sic excitatis militibus, post annos tres et viginti sumti regni, in Romana bella descendit. At in Aegypto, mortuo rege Ptolemaeo, ei, qui Cyrenis regnabat, Ptolemaeo per legatos regnum et uxor Cleopatra regina, soror ipsius, defertur. Laetus igitur hoc solo Ptolemaeus, quod sine certamine fraternum regnum recepisset, in quod subornari et a matre Cleopatra, et favore principum, fratris filium cognoverat; ceterum infestus omnibus, statim ubi

Alexandriam ingressus est, fautores pueri trucidari iussit. Ipsum quoque die nuptiarum, quibus matrem eius in matrimonium recipiebat, inter apparatus epularum et solemnia religionum, in complexu matris interficit, atque ita torum sororis, caede filii eius cruentus, adscendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocaverant, fuit: siquidem peregrinis militibus licentia caedis data, omnia sanguine quotidie manabant: ipsam quoque sororem, filia eius virgine per vim stuprata, et in matrimonium adscita, repudiat. Quibus rebus territus populus, in diversa labitur, patriamque metu mortis exsul relinquit. Solus igitur in tanta urbe cum suis relictus Ptolemaeus, cum regem se non hominum, sed vacuarum aedium videret, edicto peregrinos sollicitat. Quibus confluentibus, obvius legatis Romanorum, Scipioni Africano et Spurio Mummio, et L. Metello, qui ad inspicienda sociorum regna veniebant, procedit. Sed quam cruentus civibus, tam ridiculus Romanis fuit. Erat enim et vultu deformis, et statura brevis, et sagina ventris non homini, sed belluae, similis. Quam foeditatem nimia subtilitas perlucidae vestis augebat; prorsus quasi astu inspicienda praeberentur, quae omni studio occultanda pudibundo viro erant. Post discessum deinde legatorum (quorum Africanus, dum inspicit urbem, spectaculo Alexandrinis fuit) iam etiam populo peregrino invisus, cum filio, quem ex sorore susceperat, et cum uxore, matris pellice, metu insidiarum tacitus in exsilium proficiscitur; contractoque mercenario exercitu bellum sorori pariter ac patriae infert. Arcessitum maximum deinde a Cyrenis filium, ne eum Alexandrini contra se regem crearent, interficit. Tunc populus statuas et imagines eius detrahit. Quod factum studio sororis existimans, filium, quem ex ea susceperat, interficit, corpusque in membra divisum, et in cista compositum, matri die natalis eius

inter epulas offerri curat. Quae res non reginae tantum, verum etiam universae civitati, acerba et luctuosa fuit: tantumque moerorem festivissimo convivio intulit, ut regia omnis repentino luctu incenderetur. Verso igitur studio principum ab epulis in exsequias, membra lacera populo ostendunt, et quid sperare de rege suo debeant, filii caede demonstrant.

Cap. IX. Finito luctu orbitatis, Cleopatra, cum urgeri se fraterno bello videret, auxilium a Demetrio, rege Syriae, per legatos petit; cuius ipsius varii et memorabiles casus fuere. Namque Demetrius, ut supra dictum est, cum bellum Parthis intulisset, et multis congressionibus victor fuisset, repente insidiis circumventus, amisso exercitu, capitur. Cui Arsacides Parthorum rex, magno et regio animo, misso in Hyrcaniam non cultum tantum regium praestitit, sed et filiam in matrimonium dedit, regnumque Syriae, quod per absentiam eius Trypho occupaverat, restituturum promittit. Post huius mortem desperato reditu, non ferens captivitatem Demetrius, privatam, etsi opulentam, vitam pertaesus, tacitus in regnum fugam meditatur. Hortator illi et comes Callimander amicus erat: qui post captivitatem eius a Syria per Arabiae deserta, ducibus pecunia comparatis, Parthico habitu Babylonem pervenerat. Sed fugientem Phrahates, qui Arsacidae successerat, equitum celeritate, per compendiosos tramites occupatum retrahit. Vt est deductus ad regem, Callimandro quidem non tantum venia, verum etiam praemium fidei datum: Demetrium autem et graviter castigatum ad coniugem in Hyrcaniam remittit, arctioribusque custodiis observari iubet. Interiecto deinde tempore, cum fidem illi etiam suscepti liberi facerent, eodem amico comite repetita fuga est: sed pari infelicitate prope fines regni sui reprehenditur; ac denuo perductus ad regem, ut invisus a conspectu summovetur. Tunc quoque uxori et liberis donatus, in Hyrcaniam, poe-

nalem sibi civitatem, remittitur, talisque aureis ad exprobrationem puerilis levitatis donatur. Sed hanc Parthorum tam mitem in Demetrium clementiam non misericordia gentis faciebat, nec respectus cognationis; sed quod Syriae regnum affectabant, usuri Demetrio adversus Antiochum fratrem, prout res, vel tempus, vel fortuna belli, exegisset.

CAP. X. His auditis, Antiochus occupandum bellum ratus, exercitum, quem multis finitimorum bellis induraverat, adversus Parthos ducit. Sed luxuriae non minor apparatus, quam militiae, fuit: quippe LXXX millia armatorum secuta sunt CCC millia lixarum, ex quibus coquorum, pistorum, scenicorumque, maior numerus fuit. Argenti certe aurique tantum, ut etiam gregarii milites caligas auro figerent, proculcarentque materiam, cuius amore populi ferro dimicant. Culinarum quoque argentea instrumenta fuere, prorsus quasi ad epulas, non ad bella, pergerent. Advenienti Antiocho multi Orientales reges occurrere, tradentes se, regnaque sua, cum execratione superbiae Parthicae. Nec mora congressioni fuit. Antiochus, tribus proeliis victor, cum Babyloniam occupasset, magnus haberi coepit. Itaque omnibus ad eum populis deficientibus, nihil Parthis reliqui praeter patrios fines fuit. Tunc Phrahates Demetrium in Syriam ad occupandum regnum cum Parthico praesidio mittit, ut eo pacto Antiochus ad sua tuenda a Parthia revocaretur. Interim, quoniam viribus non poterat, insidiis Antiochum ubique tentabat. Propter multitudinem hominum, exercitum suum Antiochus per civitates in hiberna diviserat: quae res exitii causa fuit. Nam cum gravari se copiarum praebitione et iniuriis militum civitates viderent, ad Parthos deficiunt; et die statuta omnes apud se divisum exercitum per insidias, ne invicem ferre auxilia possent, aggrediuntur. Quae cum nuntiata Antiocho essent, auxilium proximis laturus, cum ea manu, quae se-

cum hiemabat, progreditur. In itinere obvium regem Parthorum habuit, adversus quem fortius, quam exercitus eius, dimicavit. Ad postremum tamen cum virtute hostes vincerent, metu suorum desertus, occiditur: cui Phrahates exsequias regio more fecit, filiamque Demetrii, quam secum Antiochus adduxerat, captus amore virginis, uxorem duxit. Poenitere deinde dimissi Demetrii coepit: ad quem retrahendum cum turmas equitum festinato misisset, Demetrium, hoc ipsum metuentem, iam in regno missi invenerunt; frustraque omnia conati, ad regem suum reversi sunt.

LIBER TRICESIMVS NONVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Demetrius, interfecto fratre Antiocho, dum Aegyptum tentat, Syriam amittit, et tandem cruento fato tollitur. 2. Alexander, ex ignobili rex factus, dum fortunam suam non reverenter habet, foede perit, interfectus a Grypo, qui et matrem et fratrem exstinguit. 3. Cleopatra regina mater in Aegypto gravissimas turbas concitat: unde horrendae lanienae ex mulierum ira, quarum interitus describitur. 4. Peculiares tragoediae, quas Cleopatra inter suos excitat. Tandem illa a filio Alexandro occupata interficitur. 5. Alexander in exsilium agitur, revocato Ptolemaeo Notho. Romanis ad Orientalia regna excurrentibus, Syria et Aegyptus vexantur.

CAPVT I.

Antiocho in Parthia cum exercitu deleto, frater eius Demetrius, obsidione Parthorum liberatus, ac resti-

tutus in regnum, cum omnis Syria in luctu propter amissum exercitum esset; quasi Parthica ipsius ac fratris bella, quibus alter captus, alter occisus erat, prospere cessissent, in Aegypto bellum inferre statuit, regnum Aegypti Cleopatra socru, pretium auxilii adversus fratrem suum, pollicente. Sed cum aliena affectat, ut adsolet fieri, propria per defectionem Syriae amisit: siquidem Antiochenses primi, duce Tryphone, exsecrantes superbiam regis, quae conversatione Parthicae crudelitatis intolerabilis facta erat, mox Apamani, ceteraeque civitates exemplum secutae, per absentiam eius a Demetrio defecere. Ptolemaeus quoque, rex Aegypti, bello ab eodem petitus, cum cognovisset, Cleopatram sororem suam, opibus Aegypti navibus impositis, ad filiam et Demetrium generum in Syriam profugisse, immittit iuvenem quendam Aegyptium, Protarchi negotiatoris filium, qui regnum Syriae armis peteret, composita fabula, quasi per adoptionem Antiochi regis receptus in familiam regiam esset, nec Syriis quemlibet regem aspernantibus, ne Demetrii paterentur superbiam. Nomen iuveni *Alexandri* imponitur, auxiliaque ab Aegypto ingentia mittuntur. Interea corpus Antiochi, interfecti a rege Parthorum, in loculo argenteo ad sepulturam in Syriam remissum supervenit: quod cum ingenti studio civitatium et regis Alexandri, ad firmandam fabulae fidem, excipitur. Quae res illi magnum favorem popularium conciliavit, omnibus non fictas in eo, sed veras lacrimas existimantibus. Demetrius autem victus ab Alexandro, cum undique circumstantibus malis premeretur, ad postremum etiam ab uxore filiisque deseritur. Relictus igitur cum paucis servulis, cum Tyrum religione templi se defensurus petisset, navi egrediens, praefecti iussu interficitur. Alter ex filiis Seleucus, quoniam sine matris auctoritate diadema sumsisset, ab eadem interficitur; alter, cui propter nasi magnitudinem cogno-

amen Grypus fuit, rex a matre hactenus constituitur, ut nomen regis penes filium, vis autem omnis imperii penes matrem esset.

CAP. II. Sed Alexander, occupato Syriae regno, tumens successu rerum, spernere iam etiam ipsum Ptolemaeum, a quo fuerat subornatus in regnum, superba insolentia coepit. Itaque Ptolemaeus, reconciliata sororis gratia, destruere Alexandri regnum, quod odio Demetrii, viribus suis acquisierat, summis opibus instituit. Mittit igitur ingentia Grypo auxilia, et filiam Tryphaenam Grypo nupturam, ut populos in auxilium nepotis, non societate tantum belli, verum et affinitate sua, sollicitaret. Nec res frustra fuit: nam cum omnes Grypum instructum Aegypti viribus viderent, paulatim ab Alexandro deficere coepere. Fit deinde inter reges proelium, quo victus Alexander Antiochiam profugit. Ibi inops pecuniae, cum stipendia militibus deessent, templo Iovis solidum ex auro Victoriae signum tolli iubet, facetis iocis sacrilegium circumscribens: nam *Victoriam commodatam sibi ab Iove esse* dicebat. Interiectis deinde diebus, cum ipsius Iovis aureum simulacrum infiniti ponderis tacite evelli iussisset, deprehensusque in sacrilegio, concursu multitudinis esset in fugam versus; magna vi tempestatis oppressus, ac desertus a suis, a latronibus capitur; perductusque ad Grypum, interficitur. Grypus porro, reciperato patrio regno, externisque periculis liberatus, insidiis matris appetitur. Quae cum cupiditate dominationis, prodito marito Demetrio, et altero filio interfecto, huius quoque victoria inferiorem dignitatem suam factam doleret, venienti ab exercitatione poculum veneni obtulit. Sed Grypus, praedictis iam ante insidiis, veluti pietate cum matre certaret, bibere ipsam iubet; abnuenti instat: postremum prolato indice eam arguit, *solam defensionem sceleris superesse* affirmans, *si bibat, quod filio*

obtulit. Sic victa regina, scelere in se verso, veneno, quod alii paraverat, exstinguitur. Parta igitur regni securitate, Grypus octo annis quietem et ipse habuit, et regno praestitit. Natus deinde illi est aemulus regni, frater ipsius Cyzicenus, eadem matre genitus, sed ex Antiocho patruo susceptus: quem cum veneno tollere voluisset, ut maturius armis cum eo de regno contenderet, excitavit.

Cap. III. Inter has regni Syriae parricidales discordias, moritur rex Aegypti Ptolemaeus, regno Aegypti uxori et alteri ex filiis, quem illa legisset, relicto; videlicet quasi quietior Aegypti status, quam Syriae regnum esset, cum mater, altero ex filiis electo, alterum hostem esset habitura. Igitur cum pronior in minorem filium esset, a populo compellitur maiorem eligere: cui prius, quam regnum daret, uxorem ademit; compulsumque repudiare carissimam sibi sororem Cleopatram, minorem sororem Selenen ducere iubet, non materno inter filias iudicio, cum alteri maritum eriperet, alteri daret. Sed Cleopatra, non tam a viro repudiata, quam a matre divortio viri dimissa, Cyziceno in Syria nubit; eique ne nudum uxoris nomen afferret, exercitum Grypi sollicitatum, velut dotalem, ad maritum deducit. Par igitur viribus fratris Cyzicenus proelium committit, ac victus in fugam vertitur, Antiochiamque venit. Tunc Antiochiam Grypus, in qua erat Cyziceni uxor Cleopatra, obsidere coepit: qua capta, Tryphaena uxor Grypi, nihil antiquius quam sororem Cleopatram requiri duxit; non ut captivae opem ferret, sed ne effugere captivitatis mala posset, quae sui aemulatione in hoc potissimum regnum invaserit, hostique sororis nubendo hostem se eius effecerit. Tum peregrinos exercitus in certamina fratrum adductos, tum repudiatam a fratre, contra matris voluntatem, extra Aegyptum nuptam accusat. Contra Grypus orare, *ne tam foedum facinus facere cogatur: a nullo*

unquam maiorum suorum inter tot domestica, tot externa bella, post victoriam in feminas saevitum, quas sexus ipse et periculis bellorum, et saevitiae victorum eximat: in hac vero, praeter commune bellantium fas, accedere necessitudinem sanguinis; quippe ipsius, quae tam cruente saeviat, sororem equidem germanam esse, suam vero consobrinam, liberorum deinde communium materteram. His tot necessitudinibus sanguinis adiicit superstitionem templi, quo abdita profugerit, *tantoque religiosius colendos sibi deos, quo magis his propitiis ac faventibus vicisset: tum neque occisa illa, se virium quidquam Cyziceno demturum, nec servaturum reddita.* Sed quanto Grypus abnuit, tanto soror muliebri pertinacia accenditur, rata, non misericordiae haec verba, sed amoris esse. Itaque vocatis ipsa militibus, mitti, qui sororem confoderent. Qui ut in templum intraverunt, cum evellere eam non possent, manus amplexantis deae simulacrum praeciderunt. Tunc Cleopatra execratione parricidarum, mandata violatis numinibus ultione sui, decedit. Nec multo post, repetita proelii congressione, victor Cyzicenus uxorem Grypi Tryphaenam, quae paulo ante sororem interfecerat, capit; eiusque supplicio uxoris manibus parentavit.

Cap. IV. At in Aegypto Cleopatra cum gravaretur socio regni, filio Ptolemaeo, populum in eum incitat; abductaque ei Selene uxore, eo indignius, quod ex Selene iam duos filios habebat, exulare cogit, arcessito minore filio Alexandro, et rege in locum fratris constituto: nec filium regno expulisse contenta, bello Cypri exulantem persequitur. Vnde pulso, interficit ducem exercitus sui, quod vivum eum e manibus dimisisset; quanquam Ptolemaeus verecundia materni belli, non viribus minor, ab insula recessisset. Igitur

Alexander, territus hac matris crudelitate, et ipse eam reliquit, periculoso regno securam ac tutam vitam anteponens. Cleopatra vero timens, ne maior filius Ptolemaeus ab Cyziceno ad reciperandam Aegyptum auxiliis iuvaretur, ingentia Grypo auxilia, et Selenen uxorem, nupturam hosti prioris mariti, mittit; Alexandrumque filium per legatos in regnum revocat: cui cum occultis insidiis exitium machinaretur, occupata ab eodem interficitur, spiritumque non fato, sed parricidio, dedit; digna prorsus hac mortis infamia, quae etiam matrem toro expulit, et duas filias viduas alterno fratrum matrimonio fecit, et filio alteri in exilium acto bellum intulit, alteri erepto regno exitium per insidias machinata est.

Cap. V. Sed nec Alexandro caedes tam nefanda inulta fuit. Nam ubi primum compertum est, scelere filii matrem interfectam, concursu populi in exsilium agitur; revocatoque Ptolemaeo regnum redditur, qui neque cum matre bellum gerere voluisset, nec a fratre armis repetere, quod prior possedisset. Dum haec aguntur, frater eius ex pellice susceptus, cui pater Cyrenarum regnum testamento reliquerat, herede populo Romano instituto, decedit. Iam enim fortuna Romana porrigere se ad Orientalia regna, non contenta Italiae terminis, coeperat. Itaque et ea pars Lybiae provincia facta est: postea Creta Ciliciaque piratico bello perdomitae, in formam provinciae rediguntur. Quo facto et Syriae, et Aegypti regna, Romana vicinitate artata, quae incrementa de finitimis bellis quaerere solebant, ademto vagandi arbitrio, vires suas in perniciem mutuam converterunt; adeo, ut assiduis proeliis consumti, in contemtum finitimorum venerint, praedaeque Arabum genti, imbelli antea, fuerint: quorum rex Erotimus, fiducia septingentorum filiorum, quos ex pellicibus susceperat, divisis exercitibus, nunc Aegyptum, nunc Syriam,

infestabat; magnumque nomen Arabum, viribus finitimorum exsanguibus, fecerat.

LIBER QVADRAGESIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Syri Tigranem Armenium regem sibi deligunt. 2. Victo Tigrane, Antiochus Cyziceni filius creatur rex Syriae, quae postea in provinciae formam redigitur.

CAPVT I.

Mutuis fratrum odiis, et mox filiis inimicitiis parentum succedentibus, cum inexpiabili bello et reges, et regnum Syriae consumtum esset, ad externa populus auxilia concurrit, peregrinosque sibi reges circumspicere coepit. Itaque cum pars Mithridatem Ponticum, pars Ptolemaeum ab Aegypto arcessendum censeret; occurreretque, quod Mithridates implicitus bello Romano esset, Ptolemaeus quoque semper hostis fuisset Syriae: omnes in Tigranem, regem Armeniae, consensere, instructum, praeter domesticas vires, et Parthica societate, et Mithridatis affinitate. Igitur accitus in regnum Syriae, per XVIII annos tranquillissimo regno potitus est; neque bello alium lacessere, neque lacessitus inferre alii bellum necesse habuit.

CAP. II. Sed sicut ab hostibus tuta Syria fuit, ita terrae motu vastata est, quo centum septuaginta millia hominum, et multae urbes perierunt. *Quod prodigium mutationem rerum portendere* haruspices responderunt. Igitur, Tigrane a Lucullo victo,

rex Syriae Antiochus, Cyziceni filius, ab eodem Lucullo appellatur. Sed quod Lucullus dederat, postea ademit Pompeius: qui poscenti regnum respondit, *ne volenti quidem Syriae, nedum recusanti, daturum se regem, qui* XVIII *annos, quibus Tigranes Syriam tenuit, in angulo Ciliciae latuerit; victo autem eodem Tigrane a Romanis, alieni operis praemia postulet. Igitur, ut habenti regnum non ademerit; ita quo cesserit Tigrani, non daturum, quod tueri nesciat; ne rursus Syriam Iudaeorum et Arabum latrociniis infestam reddat.* Atque ita Syriam in provinciae formam redegit: paulatimque Oriens Romanorum, discordia consanguineorum regum, factus est.

LIBER QVADRAGESIMVS PRIMVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Parthorum origo, nomen, successus, imperium. 2. Regni Parthici administratio. Parthorum sermo, vestes, arma, exercitus, proeliandi mos. 3. Eorundem mores domestici, sepultura, religio, ingenium, virtutes et vitia. 4. Parthicorum regum res gestae. 5. Arsacis, sapientissimi Parthorum regis, vita et mors placida. 6. Bactriani regni status sub Eucratide, qui a filio opprimitur. Parthorum bellici successus.

CAPVT I.

Parthi, penes quos, velut divisione orbis cum Romanis facta, nunc Orientis imperium est, Scytharum exsules fuere. Hoc etiam ipsorum vocabulo mani-

festatur: nam Scythico sermone *Parthi* exsules dicuntur. Hi et Assyriorum et Medorum temporibus, inter Orientis populos obscurissimi fuere. Postea quoque cum imperium Orientis a Medis ad Persas translatum est, veluti vulgus sine nomine, praeda victorum fuere. Postremo Macedonibus, triumphato Oriente, servierunt: ut cuivis mirum videatur, ad tantam eos felicitatem provectos, ut imperent gentibus, sub quarum imperio, veluti servile vulgus, fuere. A Romanis quoque, trinis bellis, per maximos duces, florentissimis temporibus lacessiti, soli ex omnibus gentibus non pares solum, verum etiam victores fuere: quamquam plus gloriae sit, inter Assyria et Medica Persicaque, memorata olim regna, et opulentissimum mille urbium Bactrianum imperium, emergere potuisse, quam longinqua bella vicisse; praeterea cum gravibus Scythicis, et vicinalibus bellis assidue vexati, variis periculorum certaminibus urgerentur. Hi domesticis seditionibus Scythia pulsi, solitudines inter Hyrcaniam, et Dahas, et Arios, et Spartanos, et Margianos, furtim occupavere. Fines deinde, non intercedentibus primo finitimis, postea etiam prohibentibus, in tantum protulere, ut non immensa tantum ac profunda camporum, verum etiam praerupta collium, montiumque ardua occupaverint. Ex quo fit, ut Parthiae pleraque finium aut aestus, aut frigoris magnitudo possideat: quippe cum montes nix, et campos aestus, infestet.

CAP. II. Administratio gentis post defectionem Macedonici imperii sub regibus fuit. Proximus maiestati regum populorum ordo est: ex hoc duces in bello, ex hoc rectores in pace, habent. Sermo his inter Scythicum Medicumque medius, et ex utrisque mixtus. Vestis olim sui moris: posteaquam accessere opes, ut Medis, perlucida ac fluida. Armorum patrius ac Scythicus mos. Exercitum non ut aliae gentes liberorum, sed maiorem partem servitiorum ha-

bent: quorum vulgus, nulli manumittendi potestate permissa, ac per hoc omnibus servis nascentibus, in dies crescit. Hos pari ac liberos suos cura habent, et equitare et sagittare magna industria docent. Locupletissimus ut quisque est, ita plures in bello equites regi suo praebet. Denique Antonio, bellum Parthis inferenti, cum quinquaginta millia equitum occurrerent, soli cccc liberi fuere. Cominus in acie proeliari, aut obsessas expugnare urbes, nesciunt. Pugnant autem procurrentibus equis, aut terga dantibus: saepe etiam fugam simulant, ut incautiores adversum vulnera insequentes habeant. Signum his in proelio non tuba, sed tympano datur. Nec pugnare diu possunt: ceterum intolerandi forent, si quantus his impetus est, vis tanta et perseverantia esset. Plerumque in ipso ardore certaminis proelia deserunt, ac paulo post pugnam ex fuga repetunt, ut, cum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subeundum sit. Munimentum ipsis equisque loricae plumatae sunt, quae utrumque toto corpore tegunt. Auri argentique nullus nisi in armis, usus.

Cap. III. Vxores dulcedine variae libidinis singuli plures habent: nec ulla delicta adulterio gravius vindicant. Quamobrem feminis non convivia tantum virorum, verum etiam conspectum interdicunt. Carne non nisi venatibus quaesita vescuntur. Equis omni tempore vectantur: illis bella, illis convivia, illis publica ac privata officia obeunt; super illos ire, consistere, mercari, colloqui. Hoc denique discrimen inter servos liberosque est, quod servi pedibus, liberi non nisi equis, incedunt. Sepultura vulgo aut avium, aut canum laniatus est; nuda demum ossa terra obruunt. In superstitionibus atque cura deorum, praecipua omnibus veneratio est. Ingenia genti tumida, seditiosa, fraudulenta, procacia: quippe violentiam viris, mansuetudinem mulieribus assignant. Semper aut in externos, aut in domesticos motus in-

quieti: natura taciti: ad faciendum, quam ad dicendum, promtiores: proinde secunda adversaque silentio tegunt. Principibus metu, non pudore parent. In libidinem proiecti, in cibum parci. Fides dictis promissisque nulla, nisi quatenus expedit.

Cap. IV. Post mortem Alexandri Magni cum inter successores eius Orientis regna dividerentur, nullo Macedonum dignante Parthorum imperium, Stasanori, externo socio, traditur. Hi postea diductis Macedonibus in bellum civile, cum ceteris superioris Asiae populis Eumenen secuti sunt; quo victo, ad Antigonum transiere. Post hunc a Nicatore Seleuco, ac mox ab Antiocho, et successoribus eius possessi: a cuius nepote Seleuco primum defecere, primo Punico bello, L. Manlio Vulsone, M. Attilio Regulo, consulibus. Huius defectionis impunitatem illis duorum fratrum regum, Seleuci et Antiochi, discordia dedit: qui, dum sibi invicem eripere regnum volunt, persequi defectores omiserunt. Eodem tempore etiam Theodotus, mille urbium Bactrianarum praefectus, defecit, regemque se appellari iussit: quod exemplum secuti totius Orientis populi, a Macedonibus defecere. Erat eo tempore Arsaces, vir, sicut incertae originis, ita virtutis expertae. Hic solitus latrociniis et rapto vivere, accepta opinione Seleucum a Gallis in Asia victum, solutus regis metu, cum praedonum manu Parthos ingressus, praefectum eorum Andragoram oppressit; sublatoque eo, imperium gentis invasit. Non magno deinde post tempore Hyrcanorum quoque regnum occupavit; atque ita duarum civitatium imperio praeditus, grandem exercitum parat, metu Seleuci et Theodoti Bactrianorum regis. Sed cito, morte Theodoti metu liberatus, cum filio eius et ipso Theodoto foedus ac pacem fecit; nec multo post cum Seleuco rege, ad defectores persequendos veniente, congressus, victor fuit: quem diem Parthi exinde solemnem, velut initium libertatis, observant.

Cap. V. Revocato deinde Seleuco novis motibus in Asiam, dato laxamento, regnum Parthicum format, militem legit, castella munit, civitates firmat; urbem quoque nomine Daram, in monte Zapaortenon condit: cuius loci ea conditio est, ut neque munitius quidquam esse, neque amoenius possit. Ita enim et praeruptis rupibus undique cingitur, ut tutela loci nullis defensoribus egeat; et soli circumiacentis tanta ubertas est, ut propriis opibus expleatur. Iam fontium ac silvarum ea copia est, ut et aquarum abundantia irrigetur, et venationum voluptatibus exornetur. Sic Arsaces, quaesito simul constitutoque regno, non minus memorabilis Parthis, quam Persis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus, matura senectute, decedit: cuius memoriae hunc honorem Parthi tribuerunt, ut omnes exinde reges suos *Arsacis* nomine nuncupent. Huius filius et successor regni, Arsaces et ipse nomine, adversus Antiochum Seleuci filium, centum millibus peditum, et viginti millibus equitum instructum, mira virtute pugnavit: ad postremum in societatem eius assumtus est. Tertius Parthis rex Priapatius fuit, sed et ipse Arsaces dictus. Nam, sicut supra dictum est, omnes reges suos hoc nomine, sicuti Romani *Caesares Augustos*que, cognominavere. Hic, actis in regno quindecim annis, decessit, relictis duobus filiis, Mithridate et Phrahate: quorum maior Phrahates, more gentis, heres regni, Mardos, validam gentem, bello domuit; nec multo post decessit, pluribus filiis relictis: quibus praeteritis, fratri potissimum Mithridati, insignis virtutis viro, reliquit imperium; plus regio, quam patrio, deberi nomini ratus, potiusque patriae, quam liberis consulendum.

Cap. VI. Eodem ferme tempore, sicuti in Parthis Mithridates, ita in Bactris Eucratides, magni uterque viri, regna ineunt. Sed Parthorum fortuna felicior ad summum hoc duce imperii fastigium eos

perduxit. Bactriani autem per varia bella iactati, non regnum tantum, verum etiam libertatem amiserunt: siquidem Sogdianorum et Arachotorum, et Drangianorum Indorumque bellis fatigati, ad postremum ab invalidioribus Parthis, velut exsangues, oppressi sunt. Multa tamen Eucratides bella magna virtute gessit: quibus attritus, cum obsidionem Demetrii, regis Indorum, pateretur, cum CCC militibus LX millia hostium assiduis eruptionibus vicit. Quinto itaque mense liberatus, Indiam in potestatem redegit. Vnde cum se reciperet, a filio, quem socium regni fecerat, in itinere interficitur: qui non dissimulato parricidio, velut hostem, non patrem, interfecisset, et per sanguinem eius currum egit, et corpus abiici insepultum iussit. Dum haec apud Bactros geruntur, interim inter Parthos et Medos bellum oritur. Cum varius utriusque populi casus fuisset, ad postremum victoria penes Parthos fuit. His viribus auctus Mithridates, Mediae Bacasin praeponit: ipse in Hyrcaniam proficiscitur. Vnde reversus bellum cum Elymaeorum rege gessit: quo victo, hanc quoque gentem regno adiecit, imperiumque Parthorum a monte Caucaso, multis populis in ditionem redactis, usque flumen Euphratem protulit; atque ita adversa valetudine correptus, non minor Arsace proavo, gloriosa senectute decessit.

LIBER QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Mithridatis, Parthorum regis, filius et successor, Phrahates, a militibus interficitur. 2. Post Artabanum Mithridates, cognomine Magnus

regnat, qui bellum infert Armeniae: cuius origo exponitur et primi reges recensentur. 3. Iasonis, et Armenii, Armeniae conditoris, elogia. Tigris fluvii origo. 4. Mithridati eiecto Orodes successit, qui parricidiis et cladibus domi et foris exagitatur. 5. Phrahatis, filii Orodis, parricidia et varia fortuna. Augustus ab eo captivos Romanos et signa militaria repetit.

CAPVT I.

Post necem Mithridatis, Parthorum regis, Phrahates filius eius rex constituitur: qui cum inferre bellum, in ultionem tentati ab Antiocho Parthici regni, Syriae statuisset, Scytharum motibus ad sua defendenda revocatur. Namque Scythae in auxilium Parthorum adversus Antiochum, Syriae regem, mercede sollicitati, cum confecto iam bello supervenissent, et calumnia tardius lati auxilii mercede fraudarentur, dolentes tantum itineris frustra emensum, cum vel stipendium pro vexatione, vel alium hostem dari sibi poscerent, superbo responso offensi, fines Parthorum vastare coeperunt. Igitur Phrahates, cum adversus eos proficisceretur, ad tutelam regni reliquit Himerum quendam, pueritiae sibi flore conciliatum: qui tyrannica crudelitate, oblitus et vitae praeteritae, et vicarii officii, Babylonios, multasque alias civitates importune vexavit. Ipse autem Phrahates exercitum Graecorum, quem bello Antiochi captum superbe crudeliterque tractaverat, in bellum secum ducit; immemor prorsus, quod hostiles eorum animos nec captivitas minuerat, et insuper iniuriam indignitas exacerbaverat. Itaque cum inclinatam Parthorum aciem vidissent, arma ad hostes transtulere; et diu cupitam captivitatis ultionem, exercitus Parthici, et ipsius Phrahatis regis cruenta caede, exsecuti sunt.

CAP. II. In huius locum Artabanus, patruus eius, rex substituitur. Scythae autem contenti victo-

ria, depopulata Parthia, in patriam revertuntur. Sed Artabanus, bello Torgariis illato, in brachio vulneratus, statim decedit. Huic Mithridates filius succedit: cui res gestae *Magni* cognomen dedere; quippe claritatem parentum, aemulatione virtutis accensus, animi magnitudine supergreditur. Multa igitur bella cum finitimis magna virtute gessit, multosque populos Parthico regno addidit. Sed et cum Scythis prospere aliquoties dimicavit, ultorque iniuriae parentum fuit. Ad postremum Ortoadisti, Armeniorum regi, bellum intulit. Sed quoniam in Armeniam transitum facimus, origo eius paulo altius repetenda est. Neque enim silentio praeteriri tantum regnum fas est, cum fines eius, post Parthiam, omnium regnorum magnitudinem superent. Siquidem Armenia a Cappadocia usque mare Caspium undecies centum millia patet, sed in latitudinem millia passuum septingenta porrigitur. Condita est autem ab Armenio, Iasonis Thessali comite: quem cum perditum propter insignem periculosamque regno suo virtutem Pelias rex cuperet, denuntiata militia, in Colchos eum abire iubet, pellemque arietis memorabilem gentibus reportare; sperans interitum viri, aut ex periculis tam longae navigationis, aut ex bello tam profundae barbariae. Igitur Iason, divulgata opinione tam gloriosae expeditionis, cum ad eum certatim principes iuventutis totius ferme orbis concurrerent, exercitum fortissimorum virorum, qui *Argonautae* cognominati sunt, comparavit: quem cum magnis rebus gestis incolumem reduxisset, rursus a Peliae filiis Thessalia magna vi pulsus, cum ingenti multitudine, quae ad famam virtutis eius ex omnibus gentibus quotidie confluebat, comite Medea uxore, quam repudiatam miseratione exilii rursum receperat, et Medio privigno, ab Aegeo rege Atheniensium, genito, Colchos repetivit, socerumque Aeëtam regno pulsum restituit.

Cap. III. Magna deinde bella cum finitimis gessit; captasque civitates partim regno soceri, ad abolendam superioris militiae iniuriam, qua et filiam eius Medeam abduxerat, et filium Aegialeum interfecerat, adiunxit; partim populis, quos secum adduxerat, assignavit; primusque humanorum post Herculem et Liberum, qui reges Orientis fuisse traduntur, eam coeli plagam domuisse dicitur. Populis quibusdam Rhecam et Amphistratum, aurigas Castoris et Pollucis, duces assignavit. Cum Albanis foedus percussit: qui Herculem ex Italia ab Albano monte, cum, Geryone exstincto, armenta eius per Italiam duceret secuti dicuntur: quique memores Italicae originis, exercitum Cn. Pompeii bello Mithridatico *fratres* salutavere. Itaque Iasoni totus ferme Oriens, ut conditori, divinos honores templaque constituit: quae Parmenio, dux Alexandri Magni, post multos annos dirui iussit, ne cuiusdam nomen in Oriente venerabilius, quam Alexandri, esset. Post mortem Iasonis Medius, aemulus virtutis eius, in honorem matris Medeam urbem condidit; regnumque ex nomine suo Medorum constituit, sub cuius maiestate Orientis postea imperium fuit. Albanis vicinae Amazones sunt: quarum reginam Thalestram concubitum Alexandri petisse, multi auctores prodidere. Armenius quoque et ipse Thessalus, unus de numero ducum Iasonis, recollecta multitudine, quae amisso Iasone rege passim vagabatur, Armeniam condit: a cuius montibus Tigris fluvius modicis primo incrementis nascitur, interiecto deinde aliquanto spatio, sub terras mergitur; atque ita post quinque et viginti millia passuum grande iam flumen in regione Sophene emergit; ac sic in paludes Euphratis recipitur.

Cap. IV. Igitur Mithridates, rex Parthorum, post bellum Armeniae, propter crudelitatem a senatu Parthico regno pellitur. Frater eius Orodes, cum regnum vacans occupasset, Babyloniam, quo Mithri-

dates confugerat, diu obsidet; et fame coactos in deditionem oppidanos compellit. Mithridates autem, fiducia cognationis, ultro se in potestatem Orodis tradit. Sed Orodes plus hostem, quam fratrem, cogitans, in conspectu suo trucidari eum iussit; et post haec bellum cum Romanis gessit, Crassumque imperatorem cum filio et omni exercitu Romano delevit. Huius filius Pacorus, missus ad persequendas Romani belli reliquias, magnis rebus in Syria gestis, in Parthiam patri suspectus revocatur: quo absente, exercitus Parthorum relictus in Syria, a Cassio, quaestore Crassi, cum omnibus ducibus trucidatur. His ita gestis, non magno post tempore, Romanis inter Caesarem Pompeiumque civile bellum oritur: in quo Parthi Pompeianorum partium fuere, et propter amicitiam cum Pompeio bello Mithridatico iunctam, et propter Crassi necem, cuius filium in partibus Caesaris esse audierant; quem ultorem patris, victore Caesare, futurum non dubitabant. Itaque victis partibus Pompeianis, et Cassio et Bruto auxilia adversus Augustum et Antonium misere; et post belli finem rursum Pacoro duce, inita cum Labieno societate, Syriam et Asiam vastavere; castraque Ventidii, qui post Cassium, absente Pacoro, exercitum Parthicum fuderat, magna mole aggrediuntur. Sed ille, simulato timore, diu continuit se, et insultare Parthos aliquantisper passus est. Ad postremum in securos laetosque partem legionum emisit: quarum impetu fusi Parthi, in diversa abiere. Pacorus cum fugientes suos abduxisse secum legiones Romanas putaret, castra Ventidii, velut sine defensoribus, aggreditur. Tum Ventidius, reliqua parte legionum emissa, universam Parthorum manum cum rege ipso Pacoro interfecit: nec ullo bello Parthi unquam maius vulnus acceperunt. Haec cum in Parthia nuntiata essent, Orodes, pater Pacori, qui paullo ante vastatam Syriam, occupatam Asiam a Parthis audierat, victoremque Pacorum Ro-

manorum gloriabatur, repente filii morte, et exercitus clade audita, ex dolore in furorem vertitur. Multis diebus non alloqui quemquam, non cibum sumere, non vocem mittere, ita ut etiam mutus factus videretur. Post multos deinde dies, ubi dolor vocem laxaverat, nihil aliud, quam Pacorum, vocabat: Pacorus illi videri, Pacorus audiri videbatur; cum illo loqui, cum illo consistere: interdum quasi amissum flebiliter dolebat. Post longum deinde luctum, alia sollicitudo miserandum senem invadit, quem ex numero xxx filiorum in locum Pacori regem destinet. Multae pellices, ex quibus generata tanta iuventus erat, pro suis quaeque sollicitae animum senis obsidebant. Sed fatum Parthiae fuit, in qua iam quasi solemne est reges parricidas haberi, ut sceleratissimus omnium, et ipse Phrahates nomine, rex statueretur.

Cap. V. Itaque statim, quasi nollet mori, patrem interfecit; fratres quoque xxx trucidat. Sed nec in filiis cessant parricidia. Nam cum infestos sibi optimates propter assidua scelera videret, ne esset qui nominari rex posset, adultum filium interfici iubet. Huic Antonius, propter auxilium adversus se et Caesarem latum, bellum cum sedecim validissimis legionibus intulit: sed graviter multis proeliis vexatus, a Parthia refugit. Qua victoria insolentior Phrahates redditus, cum multa crudeliter consuleret, in exsilium a populo suo pellitur. Itaque cum magno tempore finitimas civitates, ad postremum Scythas precibus fatigasset, Scytharum maximo auxilio in regnum restituitur. Hoc absente, regem Parthi Tiridaten quendam constituerant: qui, audito adventu Scytharum, cum magna amicorum manu ad Caesarem, in Hispaniam bellum tunc temporis gerentem, profugit, obsidem Caesari, minimum filium Phrahatis, ferens, quem negligentius custoditum rapuerat. Quo cognito, Phrahates legatos statim ad Caesarem mittit,

servum suum Tiridaten, et filium remitti sibi postulat. Caesar, et legatione Phrahatis audita, et Tiridatis postulatis cognitis, (nam et ipse restitui in regnum desiderabat, *iuris Romanorum futuram Parthiam* affirmans, *si eius regnum muneris eorum fuisset*) *neque Tiridaten deditur um se Parthis* dixit, *neque adversus Parthos Tiridati auxilium daturum*. Ne tamen per omnia nihil a Caesare obtentum videretur, Phrahati filium sine pretio remisit; et Tiridati, quoad manere apud Romanos vellet, opulentum sumtum praeberi iussit. Post haec finito Hispaniensi bello, cum in Syriam ad componendum Orientis statum venisset, metum Phrahati incussit, ne bellum Parthiae vellet inferre. Itaque tota Parthia captivi ex Crassiano sive Antonii exercitu recollecti, signaque cum his militaria Augusto remissa. Sed et filii nepotesque Phrahatis obsides Augusto dati: plusque Caesar magnitudine nominis sui fecit, quam armis alius imperator facere potuisset.

LIBER QVADRAGESIMVS TERTIVS.

BREVIARIVM CAPITVM.

1. Romani imperii initia. Vrbis origo. Primi Italiae cultores et reges. 2. Rhea, Numitoris filia, Romulum et Remum parit, qui mira ratione educati emergunt. 3. Roma a Romulo et Remo condita: senatus constitutus: raptae Sabinae: vicini subacti. Phocaeenses Tarquinii temporibus Massiliam condunt, Liguribus invidentibus. 4. Varia Massiliensium fortuna, et felices successus. 5. Eorundem bella et foedera; itemque benevolentia et munificentia in Romanos.

CAPVT I.

Parthicis, Orientalibusque, ac totius propemodum orbis rebus expeditis, ad initia Romanae urbis Trogus, velut post longam peregrinationem domum revertitur, ingrati civis officium existimans, si, cum omnium gentium res gestas illustraverit, de sola tantum patria taceat. Breviter igitur initia Romani imperii perstringit; ut nec modum propositi operis excedat, nec utique originem urbis, quae est caput totius orbis, silentiò praetermittat. Italiae cultores primi Aborigines fuere, quorum rex Saturnus tantae iustitiae fuisse traditur, ut neque servierit sub illo quisquam, neque quidquam privatae rei habuerit; sed omnia communia et indivisa omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset. Ob cuius exempli memoriam cautum est, ut Saturnalibus, ex-

aequato omnium iure, passim in conviviis servi cum dominis recumbant. Itaque Italia regis nomine *Saturnia* appellata est; et mons, in quo habitabat, *Saturnius:* in quo nunc, veluti a Iove pulso sedibus suis Saturno, Capitolium est. Post hunc tertio loco regnasse Faunum ferunt, sub quo Evander, ab Arcadiae urbe Pallanteo, in Italiam cum mediocri turba popularium venit: cui Faunus et agros, et montem, quem ille postea *Palatium* appellavit, benigne assignavit. In huius radicibus templum Lyceo, quem Graeci *Pana,* Romani *Lupercum* appellant, constituit: ipsum dei simulacrum nudum caprina pelle amictum est, quo habitu nunc Romae Lupercalibus decurritur. Fauno fuit uxor nomine Fatua, quae assidue divino spiritu impleta, velut per furorem, futura praemonebat. Vnde adhuc, qui inspirari solent, *fatuari* dicuntur. Ex filia Fauni et Hercule, qui eodem tempore, exstincto Geryone, armenta, victoriae praemia, per Italiam ducebat, stupro conceptus Latinus procreatur. Quo tenente regnum, Aeneas ab Ilio, Troia a Graecis expugnata, in Italiam venit; statimque bello exceptus, cum in aciem exercitum eduxisset, ad colloquium vocatus, tantam admirationem sui Latino praebuit, ut et in societatem regni reciperetur, et, Lavinia in matrimonium ei data, gener adscisceretur. Post haec commune utrique bellum adversus Turnum, Rutulorum regem, propter fraudatas Laviniae nuptias, fuit: in quo et Turnus et Latinus interierunt. Igitur cum Aeneas iure victoriae utroque populo potiretur, urbem ex nomine uxoris Lavinium condidit. Bellum deinde adversus Mezentium, regem Etruscorum, gessit: in quo cum ipse occidisset, in locum eius Ascanius filius successit: qui, Lavinio relicto, Longam Albam condidit, quae trecentis annis caput regni fuit.

CAP. II. Post multos deinde urbis huius reges ad postremum Numitor et Amulius regno potiti sunt,

Sed Amulius cum aetate priorem Numitorem oppressisset, filiam eius Rheam in perpetuam virginitatem, ne quis vindex regni sexus virilis ex gente Numitoris oriretur, demersit; addita iniuriae specie honoris, ut non damnata, sed sacerdos electa, videretur. Igitur clausa in luco Marti sacro duos pueros, incertum stupro, an ex Marte conceptos, enixa est. Quo cognito Amulius, multiplicato metu proventu duorum, pueros exponi iubet; et puellam vinculis onerat, ex quorum iniuria decessit. Sed fortuna, origini Romanae prospiciens, pueros lupae alendos obtulit; quae amissis catulis, distenta ubera exinanire cupiens, nutricem se infantibus praebuit. Cum saepius ad parvulos, veluti ad catulos, reverteretur. rem Faustulus pastor animadvertit, subtractosque ferae inter greges pecorum agresti vita nutrivit. Martios pueros fuisse, sive quod in luco Martis enixi sunt, sive quod a lupa, quae in tutela Martis est, nutriti, velut manifestis argumentis creditum. Nomina pueris, alteri *Remo*, alteri *Romulo*, fuere. Adultis inter pastores, de virtute quotidiana certamina et vires et pernicitatem auxere. Igitur cum latrones a rapina pecorum industrie frequenterque submoverent, Remus ab iisdem latronibus captus, veluti ipse esset, quod in aliis prohibebat, regi offertur: crimini datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc a rege Numitori in ultionem traditur. Sed Numitor adolescentia iuvenis permotus, et in suspicionem expositi nepotis adductus, cum eum nunc lineamentorum filiae similitudo, nunc aetas expositionis temporibus congruens, anxium tenerent, repente Faustulus cum Romulo supervenit: a quo, cognita origine puerorum, facta conspiratione, et adolescentes in ultionem maternae necis, et Numitor in vindictam erepti regni, armantur.

Cap. III. Occiso Amulio, regnum Numitori restituitur, et urbs Romana ab adolescentibus condi-

tur. Tunc et senatus centum seniorum, qui *Patres* dicti sunt, constituitur: tunc et vicinis, connubia pastorum dedignantibus, virgines Sabinae rapiuntur; finitimisque populis armis subiectis, primum Italiae, et mox orbis imperium quaesitum. Per ea adhuc tempora reges hastas pro diademate habebant, quas Graeci *sceptra* dixere. Nam et ab origine rerum, pro diis immortalibus veteres hastas coluere: ob cuius religionis memoriam adhuc deorum simulacris hastae adduntur. Temporibus Tarquinii regis ex Asia Phocaeensium iuventus, ostio Tiberis invecta, amicitiam cum Romanis iunxit: inde in ultimos Galliae sinus navibus provecta, Massiliam inter Ligures et feras gentes Gallorum condidit: magnasque res, sive dum armis se adversus Gallicam feritatem tuentur, sive dum ultro lacessunt, a quibus fuerant ante lacessiti, gesserunt. Namque Phocaeenses exiguitate ac macie terrae coacti, studiosius mare, quam terras, exercuere: piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris, quod illis temporibus gloriae habebatur, vitam tolerabant. Itaque in ultimam Oceani oram procedere ausi, in sinum Gallicum ostio Rhodani amnis devenere: cuius loci amoenitate capti, reversi domum, referentes quae viderant, plures sollicitavere. Duces classis Simos et Protis fuere. Itaque regem Segobrigiorum, Nannum nomine, in cuius finibus urbem condere gestiebant, amicitiam petentes conveniunt. Forte eo die rex occupatus in apparatu nuptiarum Gyptis filiae erat; quam, more gentis, electo inter epulas genero, nuptum tradere illic parabat. Itaque cum ad nuptias invitati omnes proci essent, rogantur etiam Graeci hospites ad convivium. Introducta deinde virgo cum iuberetur a patre aquam porrigere ei, quem virum eligeret, tunc omissis omnibus ad Graecos conversa, aquam Proti porrigit: qui factus ex hospite gener, locum condendae urbis a socero accipit. Condita igitur Massilia est prope

ostia Rhodani amnis, in remoto sinu, veluti in angulo maris. Sed Ligures incrementis urbis invidentes, Graecos assiduis bellis fatigabant: qui pericula propulsando in tantum enituerunt, ut, victis hostibus, in captivis agris multas colonias constituerint.

Cap. IV. Ab his igitur Galli, et usum vitae cultioris, deposita et mansuefacta barbaria, et agrorum cultus, et urbes moenibus cingere didicerunt. Tunc et legibus, non armis, vivere; tunc et vitem putare, tunc olivam serere, consueverunt: adeoque magnus et hominibus et rebus impositus est nitor, ut non Graecia in Galliam emigrasse, sed Gallia in Graeciam translata videretur. Mortuo rege Nanno Segobrigiorum, a quo locus acceptus condendae urbis fuerat, cum regno filius eius Comanus successisset, affirmat Ligur quidam, *quandoque Massiliam exitio finitimis populis futuram, opprimendamque in ipso ortu, ne mox validior ipsum obrueret.* Subnectit et illam fabulam: *Canem aliquando partu gravidam locum a pastore precario petisse, in quo pareret: quo obtento, iterato petisse, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret: ad postremum, adultis catulis, fultam domestico praesidio, proprietatem loci sibi vindicasse. Non aliter Massilienses, qui nunc inquilini videantur, quandoque dominos regionum futuros.* His incitatus rex, insidias Massiliensibus instruit. Itaque solemni Floraliorum die multos fortes ac strenuos viros hospitii iure in urbem misit; plures sirpeis latentes, frondibusque supertectos induci vehiculis iubet; et ipse cum exercitu in proximis montibus delitescit; ut, cum nocte a praedictis apertae portae forent, tempestive ad insidias adesset, urbemque somno ac vino sepultam armatis invaderet. Sed has insidias mulier quaedam, regis cognata, prodidit, quae adulterare cum Graeco adolescente solita, in amplexu iuvenis, miserata formae eius, insidias

aperuit, *periculumque declinare* iubet. Ille rem statim ad magistratus defert: atque ita patefactis insidiis, cuncti Ligures comprehenduntur, latentesque de sirpeis protrahuntur. Quibus omnibus interfectis, insidianti regi insidiae tenduntur. Caesa sunt cum ipso rege hostium septem millia. Exinde Massilienses festis diebus portas claudere, vigilias agere, stationem in muris observare, peregrinos recognoscere, curas habere, ac veluti bellum habeant, sic urbem pacis temporibus custodire. Adeo illic bene instituta, non temporum necessitate, sed recte faciendi consuetudine, servantur.

CAP. V. Post haec magna illis cum Liguribus, magna cum Gallis, fuere bella: quae res et urbis gloriam auxit, et virtutem Graecorum, multiplicata victoria, celebrem inter finitimos reddidit. Carthaginiensium quoque exercitus, cum bellum captis piscatorum navibus ortum esset, saepe fuderunt, pacemque victis dederunt; cum Hispanis amicitiam iunxerunt; cum Romanis prope ab initio conditae urbis foedus summa fide custodierunt, auxiliisque in omnibus bellis industrie socios iuverunt. Quae res illis et virium fiduciam auxit, et pacem ab hostibus praestitit. Cum igitur Massilia fama rerum gestarum, et abundantia opum, et virium gloria virente floreret, repente finitimi populi ad nomen Massiliensium delendum, veluti ad commune exstinguendum incendium, concurrunt. Dux consensu omnium Catumandus regulus eligitur: qui, cum magno exercitu lectissimorum virorum urbem hostium obsideret, per quietem specie torvae mulieris, quae se deam dicebat, exterritus, ultro pacem cum Massiliensibus fecit; petitoque ut intrare illi urbem, et deos eorum adorare liceret, cum in arcem Minervae venisset, conspecto in porticibus simulacro deae, quam per quietem viderat, repente exclamat, *illam esse, quae se nocte exterruisset; illam, quae recedere ab ob-*

sidione iussisset. Gratulatusque Massiliensibus, quod animadverteret, eos ad curam deorum immortalium pertinere, torque aureo donata dea, in perpetuum amicitiam cum Massiliensibus iunxit. Parta pace, et securitate fundata, revertentes a Delphis Massiliensium legati, quo missi munera Apollini tulerant, audierunt urbem Romanam a Gallis captam incensamque. Quam rem domi nuntiatam publico funere Massilienses prosecuti sunt; aurumque et argentum publicum privatumque contulerunt, ad explendum pondus Gallis, a quibus redemtam pacem cognoverant. Ob quod meritum et immunitas illis decreta, et locus spectaculorum in senatu datus, et foedus aequo iure percussum. In postremo libro Trogus maiores suos a Vocontiis originem ducere; avum suum Trogum Pompeium, Sertoriano bello, civitatem a Cn. Pompeio percepisse dicit; patruum, Mithridatico bello, turmas equitum sub eodem Pompeio duxisse; patrem quoque sub Caio Caesare militasse, epistolarumque et legationum, simul et annuli, curam habuisse.

LIBER QVADRAGESIMVS QVARTVS.

BREVIARIUM CAPITUM.

1. Hispaniae nomen, situs, fertilitas, amnes, claustra, forma, salubritas. 2. Hispanorum mores: primus dux Viriatus. 3. Equarum Lusitanicarum fabula. Gallaecorum origo, divitiae, et miranda. 4. Habidis, Gallaeciae et finitimarum regionum principis, origo et conservatio, atque prudens regni administratio, item Geryonis, qui triplicis naturae fabulis dictus, regnum. 5. Carthaginiensium imperium. Praeclari eorundem duces violenta morte perierunt. Hispanos domat Caesar Augustus.

CAPVT I.

Hispania sicuti Europae terminos claudit, ita et huius operis finis futura est. Hanc veteres ab Ibero amne primum *Iberiam*, postea ab Hispano *Hispaniam*, cognominaverunt. Haec inter Africam et Galliam posita, Oceani freto et Pyrenaeis montibus clauditur. Sicut minor utraque terra, ita utraque fertilior. Nam neque, ut Africa, violento sole torretur, neque, ut Gallia, assiduis ventis fatigatur; sed media inter utramque, hinc temperato calore, inde felicibus et tempestivis imbribus, in omnia frugum genera foecunda est: adeo ut non ipsis tantum incolis, verum etiam Italiae, ubique Romanae, cunctarum rerum abundantiam sufficiat. Hinc enim non frumenti tantum magna copia est, verum et vini, mellis, oleique,

nec ferri solum materia praecipua est, sed et equorum pernices greges: nec summae tantum terrae laudanda bona, verum et abstrusorum metallorum felices divitiae. Iam lini spartique vis ingens: minii certe nulla feracior terra. In hac cursus amnium non torrentes rapidique, ut noceant; sed lenes, et vineis campisque irrigui, aestuariisque Oceani affatim piscosi, plerique etiam divites auro, quod in balucibus vehunt. Vno tantum Pyrenaei montis dorso adhaeret Galliae; reliquis partibus undique in orbem mari cingitur. Forma terrae prope quadrata, nisi quod artantibus freti litoribus in Pyrenaeum coit. Porro Pyrenaei montis spatium sexcenta millia passuum efficit. Salubritas coeli per omnem Hispaniam aequalis, quia aëris spiritus nulla paludium gravi nebula inficitur. Huc accedunt et marinae aurae undique versus assidui flatus, quibus omnem provinciam penetrantibus, eventilato terrestri spiritu, praecipua hominibus sanitas redditur.

Cap. II. Corpora hominum ad inediam laboremque, animi ad mortem parati. Dura omnibus et adstricta parcimonia. Bellum, quam otium, malunt: si extraneus deest, domi hostem quaerunt. Saepe tormentis pro silentio rerum creditarum immortui: adeo illis potior taciturnitatis cura, quam vitae. Celebratur etiam bello Punico servi illius patientia, qui ultus dominum inter tormenta risu exsultavit, serenaque laetitia crudelitatem torquentium vicit. Velocitas genti pernix, inquies animus: plurimis militares equi et arma sanguine ipsorum cariora. Nullus in festos dies epularum apparatus. Aqua calida lavari, post secundum bellum Punicum a Romanis didicere. In tanta seculorum serie nullus illis dux magnus praeter Viriatum fuit; qui annis decem Romanos varia victoria fatigavit: adeo feris propiora, quam hominibus, ingenia gerunt. Quem ipsum, non iudicio populi electum, sed ut cavendi scientem,

declinandorumque periculorum peritum, secuti sunt. Cuius ea virtus continentiaque fuit, ut, cum consulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutaverit; sed in eo habitu, quo primum bellare coepit, perseveraverit; ut quivis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur.

Cap. III. In Lusitanis iuxta fluvium Tagum vento equas foetus concipere multi auctores prodidere. Quae fabulae ex equarum foecunditate, et gregum multitudine, natae sunt: qui tanti in Gallaecia et Lusitania, ac tam pernices visuntur, ut non immerito vento ipso concepti videantur. Gallaeci autem Graecam sibi originem asserunt: siquidem post finem Troiani belli, Teucrum, morte Aiacis fratris invisum patri Telamoni, cum non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse, atque ibi urbem nomine antiquae patriae Salaminam condidisse; inde, accepta opinione paternae mortis, patriam repetisse. Sed cum ab Eurysace, Aiacis filio, accessu prohiberetur, Hispaniae litoribus appulsum, loca, ubi nunc est Carthago Nova, occupasse; inde Gallaeciam transisse, et positis sedibus genti nomen dedisse. Gallaeciae autem portio *Amphilochi* dicuntur. Regio cum aeris ac plumbi uberrima, tum et minio, quod etiam vicino flumini nomen dedit. Auro quoque ditissima, adeo ut etiam aratro frequenter glebas aureas exscindant. In huius gentis finibus sacer mons est, quem ferro violari nefas habetur: sed si quando fulgure terra proscissa est, quae in his locis assidua res est, detectum aurum, velut dei munus, colligere permittitur. Feminae res domesticas, agrorumque culturas administrant: ipsi armis, et rapinis serviunt. Praecipua his quidem ferri materia, sed aqua ipso ferro violentior: quippe temperamento eius ferrum acrius redditur; nec ullum apud eos telum probatur, quod non aut Bilbili fluvio, aut Chalybe tingatur.

Vnde etiam *Chalybes* fluvii huius finitimi appellati, ferroque ceteris praestare dicuntur.

CAP. IV. Saltus vero Tartesiorum, in quibus Titanas bellum adversus deos gessisse proditur, incoluere Cunetes: quorum rex vetustissimus Gargoris mellis colligendi usum primus invenit. Huic cum ex filiae stupro nepos provenisset, pudore flagitii, variis generibus exstingui parvulum voluit: sed per omnes casus fortuna quadam servatus, ad postremum ad regnum tot periculorum miseratione pervenit. Primum omnium cum eum exponi iussisset, et post dies ad corpus expositi requirendum misisset, inventus est vario ferarum lacte nutritus. Deinde relatum domum, tramite angusto, per quem armenta commeare consueverant, proiici iubet; crudelis prorsus, qui proculcari nepotem, quam simplici morte interfici, maluit. Ibi quoque cum inviolatus esset, nec alimentis egeret, canibus primo ieiunis, et multorum dierum abstinentia cruciatis, mox etiam suibus obiecit. Itaque cum non solum non noceretur, verum etiam quarundam uberibus aleretur, ad ultimum in Oceanum abiici iussit. Tum plane manifesto quodam numine inter furentes aestus, ac reciprocantes undas, velut nave, non fluctu, veheretur, leni salo in litore exponitur: nec multo post cerva adfuit, quae ubera parvulo offerret. Inde denique, conversatione nutricis, eximia puero pernicitas fuit; interque cervorum greges diu montes saltusque, haud inferior velocitate, peragravit. Ad postremum laqueo captus, regi dono datus est. Tunc et lineamentorum similitudine, et notis corporis, quae inustae parvulo fuerant, nepos agnitus. Admiratione deinde tot casuum periculorumque, ab eodem successor regni destinatur. Nomen illi impositum *Habidis:* qui ut regnum accepit, tantae magnitudinis fuit, ut non frustra deorum maiestate tot periculis ereptus videretur; quippe barbarum populum legibus iunxit; et

boves primus aratro domari, frumentaque sulco quaerere docuit; et ex agresti cibo mitiore vesci, odio eorum, quae ipse passus fuerat, homines coëgit. Huius casus fabulosi viderentur, nisi et Romanorum conditores lupa nutriti, et Cyrus, rex Persarum, cane alitus proderetur. Ab hoc et ministeria servilia populo interdicta, et plebs in septem urbes divisa: Mortuo Habide, regnum per multa secula a successoribus eius retentum est. In alia parte Hispaniae, et quae ex insulis constat, regnum penes Geryonem fuit. In hac tanta pabuli laetitia est, ut, nisi abstinentia interpellata sagina fuerit, pecora rumpantur. Inde denique armenta Geryonis, quae illis temporibus solae opes habebantur, tantae famae fuere, ut Herculem ex Asia praedae magnitudine illexerint. Porro Geryonem ipsum non triplicis naturae, ut fabulis proditur, fuisse ferunt; sed tres fratres tantae concordiae exstitisse, ut uno animo omnes regi viderentur; nec bellum Herculi sua sponte intulisse, sed, cum armenta sua rapi vidissent, amissa bello repetisse.

Cap. V. Post regna deinde Hispaniae, primi Carthaginienses imperium provinciae occupavere. Nam cum Gaditani a Tyro, unde et Carthaginiensibus origo est, sacra Herculis, per quietem iussi, in Hispaniam transtulissent, urbemque ibi condidissent, invidentibus incrementis novae urbis finitimis Hispaniae populis, ac propterea Gaditanos bello lacessentibus, auxilium consanguineis Carthaginienses misere. Ibi felici expeditione et Gaditanos ab iniuria vindicaverunt, et maiorem partem provinciae imperio suo adiecerunt. Postea quoque hortantibus primae expeditionis auspiciis, Hamilcarem imperatorem cum magna manu ad occupandam provinciam misere: qui, magnis rebus gestis, dum fortunam inconsultius sequitur, in insidias deductus, occiditur. In huius locum gener ipsius Hasdrubal mittitur; qui et ipse a servo Hispani cuiusdam, ulciscente domini in-

iustam necem, interfectus est. Maior utroque Hannibal imperator, Hamilcaris filius, succedit. Siquidem utriusque res gestas supergressus, universam Hispaniam domuit; inde Romanis illato bellò, Italiam per annos sexdecim variis cladibus fatigavit: cum interea Romani; missis in Hispaniam Scipionibus, primo Poenos provincia expulerunt; postea cum ipsis Hispanis gravia bella gesserunt. Nec prius, perdomita provincia, iugum Hispani accipere potuerunt, quam Caesar Augustus, perdomito orbe, victricia ad eos arma transtulit, populumque barbarum ac ferum, legibus ad cultiorem vitae usum traductum, in formam provinciae redegit.

